

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE İZMİR
MİLLETVEKİLLERİ
(1945-1950)

Yüksek Lisans Tezi

Canan PARILDAR KARASU

İzmir-2024

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE İZMİR
MİLLETVEKİLLERİ
(1945-1950)

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı
Canan PARILDAR KARASU

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Alev GÖZCÜ

İzmir-2024

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İzmir Milletvekilleri (1945-1950)” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını belirtmek isterim. Kullanılan kaynakların kaynakça bölümünde detaylı bir şekilde belirtildiğini ve bu kaynaklara uygun atıflar yapılarak çalışmada yararlanıldığını onurumla teyit ederim.

ÖZET

İzmir kozmopolit bir liman kenti olmasından ötürü kenti temsil eden vekillerin Meşrutiyet yıllarından beri yoğun tartışmalarına açık hale gelmiştir. İzmir milletvekilleri her dönem kentin sorunlarını meclise taşıma ihtiyacı duymuşlardır. Bunun dışında Meşrutiyet'ten başlayıp çok partili döneme kadar yaptığımız araştırmada vekillerin hükümet politikalarına yönelik eleştirileri ile karşılaşmış, ülke genelinde ve İzmir yerelinde ekonomik sorunları, sosyal ve kültürel ihtiyaçları mecliste sıklıkla tartıştıkları görülmüştür. Çok partili hayata geçiş döneminde ise mecliste oluşan muhalif görüşler İkinci Dünya Savaşı'nın ülke üzerinde yarattığı ekonomik bunalımı fırsata çevirerek iktidar aleyhinde yaptıkları propaganda ile yeni iktidar partisi olmanın yolunu açmıştır. “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İzmir Milletvekilleri (1945-1950)” başlıklı tezimizde çok partili hayata geçiş sürecinde İzmir milletvekillerinin öncelikle biyografileri incelenmiştir. Ardından vekillerin muhalif görüşlerin yükseldiği bu dönemde meclise taşıdıkları konulara değinilmiştir. İzmir vekillerinin İzmir yerelinde ne gibi katkılar sağladığını anlamak adına yerel çalışmalarına da yer verilmiştir. Araştırmamıza meclis tutanakları, gazete haberleri, kitaplar, makaleler ve tezlerden katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Partili Hayat, İzmir, İzmir Milletvekilleri

ABSTRACT

Since Izmir is a cosmopolitan port city, it has been open to intense discussions by the deputies representing the city since the years of the Constitutional Monarchy. Izmir deputies have always felt the need to bring the city's problems to the parliament. Apart from this, in our research starting from the Constitutional Monarchy and continuing until the multi-party period, we have encountered criticisms of the deputies towards government policies, and it has been observed that they frequently discussed economic problems, social and cultural needs in the parliament both in the country and locally in Izmir. During the transition to multi-party life, the opposing views in the parliament turned the economic crisis created by World War II into an opportunity and paved the way for the new ruling party to become the party in power with the propaganda they made against the government. In our thesis titled “Izmir Deputies in the Transition to Multi-Party Life (1945-1950)”, the biographies of Izmir deputies during the transition to multi-party life were examined first. Then, the issues that the deputies brought to the parliament during this period when opposing views were on the rise were touched upon. In order to understand what kind of contributions Izmir deputies made to Izmir, their local works were also included. Our research was contributed by parliamentary minutes, newspaper reports, books, articles and theses.

Key Words: Multi-party Life, İzmir, İzmir Deputies

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	I
YEMİN METNİ.....	II
TEZ VERİ FORMU.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	X
KISALTMALAR.....	XII
TABLolar.....	XIII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNDEN 1943'E KADAR İZMİR MİLLETVEKİLLERİ

1.1. I. Meşrutiyet Dönemi İzmir Milletvekilleri.....	12
1.2. II. Meşrutiyet Dönemi İzmir Milletvekilleri.....	20
1.3. Millî Mücadele Dönemi İzmir Milletvekilleri.....	28
1.4. 1923-1943 Dönemi İzmir Milletvekilleri.....	34

II. BÖLÜM

1943-1946 YILLARI ARASI VII. DÖNEM İZMİR MİLLETVEKİLLERİ

2.1. Hasan Şevket Adalan.....	56
2.1.1. Özgeçmiş.....	56
2.1.2. Meclis Çalışmaları.....	56
2.2. Benal Nevzat Arıman.....	57
2.2.1. Özgeçmiş.....	57
2.2.2. Meclis Çalışmaları.....	58
2.3. Mahmut Celâl Bayar.....	58
2.3.1. Özgeçmiş.....	58
2.3.2. Meclis Çalışmaları.....	64
2.4. Münir Birsell.....	65

2.4.1.Özgeçmiş.....	65
2.4.2. Meclis Çalışmaları.....	65
2.5. Mahmut Esat Bozkurt.....	66
2.5.1.Özgeçmiş.....	66
2.5.2. Meclis Çalışmaları.....	70
2.6. Hüseyin Hulki Cura.....	71
2.6.1.Özgeçmiş.....	71
2.6.2. Meclis Çalışmaları.....	72
2.7. Esat Çınar.....	72
2.7.1. Özgeçmiş.....	72
2.7.2. Meclis Çalışmaları.....	72
2.8. Sedat Dikmen.....	72
2.8.1. Özgeçmiş.....	72
2.8.2. Meclis Çalışmaları.....	73
2.9. Sadettin Epikmen.....	73
2.9.1. Özgeçmiş.....	73
2.9.2. Meclis Çalışmaları.....	73
2.10. Mustafa Rahmi Köken.....	74
2.10.1. Özgeçmiş.....	74
2.10.2. Meclis Çalışmaları.....	74
2.11. Halil Menteşe.....	75
2.11.1. Özgeçmiş.....	75
2.11.2. Meclis Çalışmaları.....	78
2.12. Halit Onaran.....	78
2.12.1. Özgeçmiş.....	78
2.12.2. Meclis Çalışmaları.....	79
2.13. Ekrem Oran.....	79
2.13.1. Özgeçmiş.....	79
2.13.2. Meclis Çalışmaları.....	79
2.14. Kâmran Örs.....	80

2.14.1. Özgeçmiş.....	80
2.14.2. Meclis Çalışmaları.....	81
2.15. Şükrü Saraçoğlu.....	81
2.15.1. Özgeçmiş.....	81
2.15.2. Meclis Çalışmaları.....	90
2.16. Şehime Yunus.....	92
2.16.1. Özgeçmiş.....	92
2.16.2. Meclis Çalışmaları.....	93
2.17. Hasan Âli Yücel.....	93
2.17.1. Özgeçmiş.....	93
2.17.2. Meclis Çalışmaları.....	98
2.18. VII. Dönem İzmir Milletvekillerinin Yerel Çalışmaları.....	100

III. BÖLÜM

1946-1950 YILLARI ARASI VIII. DÖNEM İZMİR MİLLETVEKİLLERİ

3.1. Hasan Şevket Adalan.....	117
3.1.1. Özgeçmiş.....	117
3.1.2. Meclis Çalışmaları.....	117
3.2. Benal Nevzat Arıman.....	119
3.2.1. Özgeçmiş.....	119
3.2.2. Meclis Çalışmaları.....	119
3.3. Münir Birsell.....	119
3.3.1. Özgeçmiş.....	119
3.3.2. Meclis Çalışmaları.....	119
3.4. Hüseyin Hulki Cura.....	122
3.4.1. Özgeçmiş.....	122
3.4.2. Meclis Çalışmaları.....	122
3.5. Latife Bekir Çeyrekbaşı.....	122
3.5.1. Özgeçmiş.....	122
3.5.2. Meclis Çalışmaları.....	123
3.6. Esat Çınar.....	124

3.6.1. Özgeçmiş.....	124
3.6.2. Meclis Çalışmaları.....	124
3.7. Sedat Dikmen.....	124
3.7.1. Özgeçmiş.....	124
3.7.2. Meclis Çalışmaları.....	124
3.8. Hüseyin Sami Gülcüoğlu.....	124
3.8.1. Özgeçmiş.....	124
3.8.2. Meclis Çalışmaları.....	125
3.9. Ahmet Atıf İnan.....	125
3.9.1. Özgeçmiş.....	125
3.9.2. Meclis Çalışmaları.....	125
3.10. Mustafa Rahmi Köken.....	127
3.10.1. Özgeçmiş.....	127
3.10.2. Meclis Çalışmaları.....	127
3.11. Sait Odyak.....	127
3.11.1. Özgeçmiş.....	127
3.11.2. Meclis Çalışmaları.....	128
3.12. Ekrem Oran.....	129
3.12.1. Özgeçmiş.....	129
3.12.2. Meclis Çalışmaları.....	129
3.13. Haydar Rüştü Öktem.....	130
3.13.1. Özgeçmiş.....	130
3.13.2. Meclis Çalışmaları.....	134
3.14. Kâmrân Örs.....	134
3.14.1. Özgeçmiş.....	134
3.14.2. Meclis Çalışmaları.....	134
3.15. Şükrü Saraçoğlu.....	135
3.15.1. Özgeçmiş.....	135
3.15.2. Meclis Çalışmaları.....	135
3.16. Hasan Âli Yücel.....	136

3.16.1. Özgeçmiş.....	136
3.16.2. Meclis Çalışmaları.....	136
3.17. VIII. Dönem İzmir Milletvekillerinin Yerel Çalışmaları.....	136
SONUÇ.....	147
KAYNAKÇA.....	153

ÖNSÖZ

1876 yılında Kânûn-i Esâsî'nin ilanıyla başlayan I. Meşrutiyet dönemi, Tanzimat döneminin giderilemeyen ekonomik, sosyal ve siyasal eksiklikleri ile mutlak monarşinin baskıcı tutumuna karşı yeni bir arayışa girilmesinin bir sonucu niteliğindedir. I. Meşrutiyet dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk kez parlamentolu siyasal yaşama geçilmesi bakımından önemlidir. İmparatorluğun çok uluslu yapısı içinde parlamentoya farklı dil, din ve mezhepten kişilerin katılması, I. Meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusan'ın birleştirici gücünü ortaya koymaktadır. Anayasal yönetim ve parlamentolu siyasal yaşam padişahın gücünü her ne kadar sınırlandırmış olarak gözüксе de Sultan II. Abdülhamit Kânûn-i Esâsî ile yetkisini ve güvenliğini koruyacak önemli kazançlar elde etmiştir. 19 Mart 1877'de başlayan parlamentolu yaşam, Sultan Abdülhamit'in anayasadan aldığı yetkiye dayanarak meclisi feshetmesi üzerine sona ermiştir. Meclisin feshiyle başlayan istibdat dönemi Abdülhamit yönetimine karşı çıkan Jön Türk muhalefeti ile son bulmuştur. Abdülhamit'in mutlak otoritesi ve keyfi yönetimine karşı gelen aydınlar anayasanın yeniden yürürlüğe girmesinde etkili olmuştur. 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile Kânûn-i Esâsî'de birtakım değişikliklere gidilmiştir. 1909 yılında anayasada yapılan değişiklikler ile özellikle padişahın keyfi yönetimine son vermek istenmiştir. Bundan böyle padişah kendisine verilen yetkileri doğrudan kullanamayacak, yürütme yetkisi Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olan bakanlar kuruluna verilecektir. Ayrıca, 1876 anayasa metninde padişaha verilen fesih yetkisinin kullanımını zorlaştıran yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Saltanat makamı gerilemeye başlamış, yasama ve yürütme ayrılığı benimsenmiş, parlamento hükümetin denetleyicisi niteliğini kazanmıştır. 1909 metninde eşitlik ilkesi vurgulanarak kişilerin temel hak ve özgürlükleri anayasa ile teminat altına alınmıştır.

I. Meşrutiyet ile başlayan demokratikleşme süreci Türkiye'de 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanı ile farklı bir kimlik kazanarak yeni bir yönetim biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Meşrutiyet Dönemi her ne kadar meclis, anayasa ve seçim gibi kavramlardan bahsedilse de mutlak otoritenin tam olarak sonlandırılmamasından kaynaklı mutlak bir demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Cumhuriyet'in ilan

edildiği 1923 yılına kadar milletvekillerine ve çalışmalarına bakıldığında kısıtlı bir çerçevede harekete geçtikleri görülmektedir. Cumhuriyet yönetimi demokrasiden beslenmiş olsa bile yeni devletin kurulduğu 1923 yılında tek parti yönetiminin egemen olmasından ötürü istenilen demokratikleşme süreci tam olarak gerçekleşmemiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrası başlayan süreçte Gazi Mustafa Kemal tek parti yönetiminin denetim mekanizmasını oluşturacak başka bir partinin gerektiğini düşünmüştür. Bu fikirden hareketle 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçişin ilk denemeleridir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçilmesi çok sesli bir demokratik ortamın oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda çok partili siyasi hayata hazırlık evresi, geçiş dönemi ve sonrası olarak bakıldığında meclis VII. ve VIII. Dönem vekillerinin birçok konuda mecliste söz sahibi oldukları görülmektedir. Tezimizin de başlığı olan “Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde İzmir Milletvekilleri (1945-1950)” konusunu ele alırken öncelikli hedefimizin vekillerin yaşamlarına değinmek olmuştur. Bu noktadan yola çıkarak meclis çalışmalarını incelerken yaşam yolculuklarında edindikleri tecrübelerin siyasal hayatlarına olan katkılarını anlamaya çalıştık. Biyografi ve meclis çalışmalarına meclis tutanakları, gazete haberleri, kitaplar ve dergilerden yararlanarak ulaştık. Tez çalışmamız I. Meşrutiyet'ten 1943'e Kadar İzmir Milletvekilleri, 1943-1946 Yılları Arası VII. Dönem İzmir Milletvekilleri ve 1946-1950 Yılları Arası VIII. Dönem İzmir Milletvekilleri olmak üzere üç ana başlık altında topladık.

Tez çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen değerli hocam, tez danışmanım Doç. Dr. Alev GÖZCÜ'ye, fikirleri ve akademik yönlendirmeleri ile tez sürecime katkı sağlayan hocam Prof. Dr. Fevzi ÇAKMAK'a, kaynak bulmam konusunda sağladığı destekten ötürü Arş. Gör. Murat KAYA'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Sonsuz sabrı, desteği ve akademik deneyimi ile tez çalışmam boyunca yanımda olan sevgili eşim Dr. Haşim Fırat KARASU'ya, sonsuz güveni ve sevgisi ile süreç boyunca beni cesaretlendiren değerli annem Nalan PARILDAR ve değerli babam Mehmet PARILDAR'a içten teşekkürlerimi sunarım.

İzmir, 2024

Canan PARILDAR KARASU

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt
B.	: Baskı
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Doç.Dr.	: Doçent Doktor
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
No:	: Numara
Prof.Dr.	: Profesör Doktor
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
s. s.	: Sayfa Sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

TABLÖLAR

Tablo 1: 1923 Yılı İzmir Milletvekilleri Seçim Sonuçları

Tablo 2: 1924 Yılı İzmir Milletvekilleri Ara Seçim Sonuçları

Tablo 3: 1927 Yılı İzmir Milletvekilleri Seçim Sonuçları

Tablo 4: 1931 Yılı İzmir Milletvekilleri Seçim Sonuçları

Tablo 5: 1935 Yılı Seçimleri İzmir Milletvekilleri

Tablo 6: 1939 Yılı Seçimleri İzmir Milletvekilleri

Tablo 7: 1943 Yılı Seçimleri İzmir Milletvekilleri

Tablo 8: 1946 Yılı Seçimleri İzmir Milletvekilleri

GİRİŞ

Çalışmamıza bir arka plan oluşturmak maksadıyla I. Meşrutiyet'ten 1945 yılına kadar geçen sürede İzmir yerelinde nasıl bir siyasi ortamının hâkim olduğuna değinmek yerinde olacaktır. Meşrutiyet döneminde Aydın vilayetine bağlı sancaklardan biri olan İzmir'in siyasi hayatı ülke genelinde yaşanan siyasi olayların etkisiyle şekillenmiştir. 1908 yılında meşruti yaşama geçiş İzmir'de coşkuyla karşılanmış, çok partili yaşama geçiş farklı siyasi oluşumların örgütlenmesiyle hız kazanmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti siyasi faaliyetlerinin birçoğunu İzmir'de kurduğu kulüplerle yürütmeye başlamıştır.¹ Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan süreçte İzmir'de giderek artış gösteren basın organları bu sancağın siyasi faaliyetlerinde etkili olmuştur. 1908 seçimlerinde İzmir milletvekili adayları kitlelere seslerini duyurmak adına çeşitli basın organlarından yararlanmışlardır.

1908 seçimleri İzmir'de İttihat ve Terakki'nin siyasi olarak baskın bir güç olması ve nüfus çeşitliliği dolayısıyla farklı sorunların baş gösterdiği bir ortamda gerçekleşmiştir. 1912 seçimleri ise İzmir'de iktidar ve muhalefet ikilisinin siyasi çekişmeleriyle gerçekleşmiştir. 21 Kasım 1911'de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 1912 yılında yapılan seçimlerin yoğun bir rekabet ortamında gerçekleşmesinde etkili olmuştur. İttihatçılar, oluşturdukları seçim kurulları ve yaptıkları propagandalar ile seçmenleri itilafçılara oy vermemek üzere yönlendirmişlerdir. İzmir'de bu dönem siyaseti şekillendiren iki önemli gazete bulunmaktadır. Bunlardan ilki iktidara hizmet eden Anadolu gazetesi, diğeri ise muhalefet taraftarı Müsavat gazetesidir. İttihatçıların yoğun çabaları sonucu 1912 seçimleri İzmir'de İttihat ve Terakki'nin aday listesinde bulunan isimlerin kazanmasıyla sonuçlanmıştır. 1914 seçimlerine geldiğinde İzmir sancağında yine yoğun bir siyasi ortam söz konusudur. İttihatçılar seçim öncesi azınlıklar ile bir araya gelerek aday listesini belirlemek için sık sık görüşmeler yapmıştır. 1914 seçimlerinin kazananı olan İttihat ve Terakki 1918 yılına kadar

¹ Fevzi Çakmak, **İzmir'in Siyasi Hayatında Seçimler 1908-1945**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 16.

egemenliğini sürdürmüştür.²

Yerel seçimler açısından değerlendirildiğinde 1909'da gerçekleştirilen belediye seçimleri seçimler öncesi gelen istifaların artması sonucunda İzmir'in siyasi hareketliliğin en yoğun yaşandığı sancaklardan biri olmasına neden olmuştur. Aynı dönem İstanbul merkezli Osmanlı Demokrat Fırkası adıyla yeni bir siyasi yapılanmanın şubeleşmesi İzmir'de siyasi hareketliliği daha da arttırmıştır.³

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkması İzmir siyaseti üzerinde zorlayıcı etkiler yaratmıştır. Savaş sonrası dönemi İzmir sancağı özelinde değerlendirdiğimizde, azınlık kesim devletin mağlubiyetinden güçlenerek çıkmış, azınlık halka yönelik alınan kararlar ve davranışlarda esneklik sağlanmıştır. Bu dönem kurulan İzmir Müdâfaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti ve İttihat ve Terakki'nin feshiyle kurulan Teceddüt Fırkası İzmir'de siyasi hareketlenmeyi sağlayan diğer unsurlardır. Savaş sonrası döneme İzmir'in de işgaliyle birlikte milliyetçilik duygusu egemen olmuş, özellikle İzmir'de Köylü gazetesi, Türk Ocağı ve Halka Doğru Cemiyeti toplumsal bölünmeye dikkat çekmiş, toplumsal bütünlüğü savunmuş, halkı örgütlemiş ve halka seçim konusunda çağrıda bulunmuştur.⁴

9 Eylül 1922 günü İzmir'de Yunan mezaliminin sona ermesiyle birlikte siyasi ve toplumsal hava eski haline dönmüştür. İzmir'de olumlu gelişmeler yaşanırken ülke geneli adına ulusal egemenlik ve bağımsızlık unsurlarına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Yeni kurulacak devletin yönetim şekli ve 1 Kasım 1922'de kaldırılan saltanatın yerine yeni rejimin ne olacağı üzerinde süregelen tartışmalar giderek artmıştır. Bu sırada Gazi Mustafa Kemal yapacağı devrimler öncesinde halkın nabzını tutmak için Batı Anadolu'ya bir dizi seyahat gerçekleştirmiş, seyahati esnasında basın mensuplarıyla yaptığı görüşmelerde yeni ülke siyasetinin geleceğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

*“Bizim için ne İslam Birliği ve ne de Turancılık, akılcı bir siyasetçilik olamaz inancındayım. Artık Türkiye'nin devlet siyaseti, millî sınırlar içinde egemenliğine dayanarak bağımsız yaşamaktır. Bugünkü millî hükümetimizin hareket ilkesi budur.”*⁵

² Abdülatif Şener, “İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İktisadi ve Mali Politikaları (1908-1918)”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1 (1990), s. s.205-206.

³ Gökhan Kaya, “II. Meşrutiyet'in Siyasal Hayatında Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-ı İbâd)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih-Yakınçağ Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, Ankara, 2009, s.s.80-85.

⁴ Zeki Arıkan, “İşgal Dönemi İzmir Basını”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.5, S.13 (1988), s. s. 145-147.

⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923), 3. B., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.61.

Görüşmelerinde kuracağı fırkanın sinyalini veren Mustafa Kemal Paşa fırka hakkında şu sözleri söylemiştir:

*“Halkımızın bütün bireyleri öbürünün yardımcısıdır. Birbirinin sonuç alıcı işlerine muhtaçtır. Bunların hepsini ayrı ayrı düşünerek ve aynı hızda mutluluğun sınırını oluşturmak ve o sınırı daha uzak ufuklara ulaştırmak için, bu siyasi kuruluşun adına Halk Fırkası demeyi uygun gördüm.”*⁶

Kuracağı fırkanın çalışmalarına hız kazandıran Gazi Mustafa Kemal Paşa 8 Nisan 1923'te yayınladığı beyannâme ile Halk Fırkası'nın kurulacağını duyurmuş, fırkanın dokuz ilkesini ilan etmiştir. Bu gelişmelerin ardından, 23 Haziran 1923'te yapılan seçimlerden galip çıkan Gazi Mustafa Kemal Paşa, 13 Ağustos 1923'te yeni kurulan meclisin başkanlığına seçilmiştir. Seçim sonrası yeni siyasi oluşumun süregelen çalışmalarını hızlandıran Mustafa Kemal Paşa 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkasını kurmuştur.⁷

2 Ekim 1923 tarihinde İstanbul vilayeti İtilaf kuvvetlerince boşaltılmış, şehrin yeniden Türk tarafına geçmesiyle başkent in İstanbul veya Ankara vilayetlerinden hangisi olacağı tartışılmaya başlanmıştır.⁸ Başkent sorununun yaşandığı bu dönemde İsmet İnönü'nün meclise verdiği teklif ile meclis tarafından Ankara yeni devletin başkenti olarak kabul görmüştür. İcra Vekilleri Heyeti Başkanı ve aynı zamanda İçişleri Bakanı olan Fethi Bey'e karşı sert eleştiriler yöneltilmesi, Fethi Bey'in İçişleri Bakanlığı görevinden istifa etmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken öte yandan Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa'da görevinden ayrılmıştır.⁹

Yeni hükümet in kurulması öncesi Gazi Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet'in ilanından bir gün önce mecliste *“Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz!”* diyerek kararını açıklamıştır.¹⁰ 29 Ekim 1923 günü meclise sunulan yasa teklifi ile Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet olarak kabul edilmiştir. Yeni devletin hükümet şeklinin belirlenmesinin ardından Gazi Mustafa Kemal 158 vekilin oybirliği ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹¹ Ülke içinde örgütlenme çalışmalarını arttıran Halk

⁶ A. g. e., s. 237.

⁷ Yılmaz Gülcan, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İstanbul, 1999, s. s. 70-75.

⁸ Oğuz Aytepe, “Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 33-34 (Mayıs- Kasım 2004), s. s. 20-22

⁹ İbrahim İnci, “Cumhuriyet Düşüncesi ile İlgili Gelişmeler ve Cumhuriyetin İlanına Yönelik Tepkiler”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 17, S. 4 (2019), s. 343.

¹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, yay. haz. Zeynep Korkmaz, 2. B., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019, s. s. 568-569.

¹¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, s. 151.

Fırkası ülke genelini bölgelere ayırarak buralarda müfettişlikler kurmuş ve üye sayısını arttırma çalışmalarına hız kazandırmıştır. Örgütlenmenin ardından fırka, yapacağı kongreleri köy ve mahalle kongreleri, nahiye kongreleri, il kongreleri ve Büyük Kongre olmak üzere dört aşamadan oluşacak şekilde planlanmıştır.

1924 yılına gelindiğinde İzmir, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalif partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın temellerinin atıldığı yer olması bakımından büyük bir önem taşımıştır. Fırkanın kurucu kadrosunu oluşturan Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Refet Bele ve Adnan Adıvar muhalif yeni bir fırkanın kurulması için İzmir'de yoğun girişimlerde bulunmuştur. Fırkanın kurulması her ne kadar İzmir'de muhalif gazetelerin seslerini yükseltse de mecliste İzmir milletvekilleri arasından istifa edip fırkaya katılan kimse olmamıştır. Fırka 1924 seçimlerinde İzmir eski valisi Rahmi Bey'i aday göstermek istese de Rahmi Bey bağımsız aday olarak seçimlere girmeyi istemiştir. Bu durumda seçimde aday çıkaramayacağını anlayan TCF'nin seçimdeki tavrı bağımsız aday Rahmi Bey'i desteklemek olmuştur. 13 Şubat 1925 günü patlak veren Şeyh Sait İsyanı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın çalışmalarını kesintiye uğratmıştır. Partinin gerici harekete zemin hazırladığı yönünde çıkan söylentiler ve yaşanan bu olay fırka üyelerinin bazılarının İstiklal Mahkemelerinde yargılanmasına neden olmuştur.¹² Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılmasında yeterince sert davranmadığı gerekçesi ile eleştirilen Ali Fethi (Okyar) Bey 22 Kasım 1924 günü getirildiği başbakanlık görevinden istifa etmek durumunda kalmış, yerine yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen İsmet Paşa gelmiştir.¹³ 4 Mart 1925 tarihinde meclisten geçirilen Tahrir-i Sükûn Yasası ile gericiliğe ve ayaklanmalara yönelik önlem alınmıştır. Bu dönem Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasını talep etmiş, fırka 3 Haziran 1925 tarihinde Bakanlar kurulu kararı ile kapatılmıştır.¹⁴

Ülke genelinde yaşanan sorunlar, 1920'lerin sonlarına yaklaşırken Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İzmir il teşkilatlanmasını olumsuz etkilemiştir. Fırkanın İzmir teşkilatlanmasının gecikmesi ve İzmir halkının üç yıldan fazla süren işgalin yıkıcı etkisinden kurtulamamış olması fırkaya yönelik olumlu tutumun gecikmesine yol

¹² Türk Devrim Tarihi, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1971, s.s.144-145.

https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeritariharsiv/Turk_devrim_tarihi.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2024.

¹³ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s. 308.

¹⁴ Selim Gürlevik, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2009, s.s.79-86.

açmıştır. Özellikle 1926'da Gazi Mustafa Kemal'e yönelik gerçekleştirilen suikast girişimi İzmir'in baskın bir muhalefet konusunda etkin olduğunu ve denetimde tutulması gereken bir yer olduğu gerçeğini ortaya koymuştur.¹⁵

1927 yılında İzmir'de seçimler önceki yıllara nazaran daha sakin bir ortamda gerçekleşmiştir. Takrir-i Sükûn Yasası ve Gazi Mustafa Kemal'e İzmir'de suikast girişimi sonucunda ortaya çıkan gerilim ortamı meclis çalışmalarında vekillerin bir kısmının kayıtsız kalmasına neden olmuştur. Meclis içinde farklı siyasi görüşlerin giderek yok olmasına bağlı olarak tek partinin hüküm sürdüğü otoriter bir siyasi ortam oluşmuştur.¹⁶

Gazi Mustafa Kemal tarafından Sivas Kongresi'nin Cumhuriyet Halk Fırkasının ilk Büyük Kongresi sayılması ile başlayan kongre süreci 1924 yılında ülke genelinde yaşanan muhalif olaylar sonucunda 1927 yılına kadar ötelenmiştir. 15-20 Ekim 1927 günleri arasında toplanan Halk Fırkası İkinci Büyük Kongresi Gazi Mustafa Kemal'in *"İcraatımızın hesabını vermek vazifem olduğu kanaatındayım"* diyerek altı gün boyunca günde altı saatten fazla Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrası dönem hakkında halkına hesap vermekten çekinmeyerek nutkunu okuduğu bir kongre olmuştur.¹⁷ Ayrıca kongrede CHF'nin il teşkilatlarının düzenlediği kongrelerden gelen raporlar okunmuştur.¹⁸ 1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından başlayan 1927 yılı CHF İkinci Büyük Kongresine kadar geçen süre boyunca ülke genelinde yapılan inkılâplara karşı gelen grubun sesi giderek yükselmiştir. Mustafa Kemal'in yurt gezilerinde yaptığı konuşmaları ve davranışları muhalif kesimce diktatörlük olarak görülmüş ve anlatılmıştır.¹⁹

1930'lu yıllara doğru baş gösteren büyük ekonomik buhran tüm dünyayı etkilediği gibi Türk ekonomisinde de büyük bir yıkım yaratmıştır. Gazi Mustafa Kemal ülke içinde yaşanan gerek siyasi durağanlığın gerekse ekonomik bunalımın üstesinden gelmenin tek yolunun iktidarı denetleyecek muhalif bir mekanizmanın gerektiğine inanmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulan yeni muhalif fırkanın lideri Ali Fethi Okyar Bey ve Genel Sekreterliğe Nuri Conker seçilirken üye grubunu ise farklı

¹⁵ Çavdar, **a.g.e.**, s.s.315-335.

¹⁶ Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlioğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s. 67.

¹⁷ Gülcan, **a.g.t.**, s. 122.

¹⁸ Mete Tuncay, "CHF'nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 36, S.1 (1981), s. s. 281-333.

¹⁹ Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 71.

vilayetlerin milletvekilleri olan Ahmet Ağaoğlu Bey, Reşit Galip Bey, Tahsin Uzer Bey, Talat Sönmez Bey, Haydar Yuluğ Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule Atadan Hanım oluşturmuştur.²⁰ Zücher'e göre fırkanın seçilen üyeleri Atatürk'e yakınlıklarıyla bilinen Kemalist düzeni devam ettirecek olan bir numaralı isimlerdi.²¹

Fırkanın kurulması gerek ülke genelinde gerekse İzmir özelinde siyasi ortamı hareketlendirmiştir. Ekonomik buhran özellikle ticari alanda yoğun faaliyet gösteren kıyı bölgelerindeki yerleşimleri yoğun etkilemiş, ticari bir liman kenti olan İzmir'de ekonomik bunalımdan en çok etkilenen şehirlerden biri olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın bu bölgelerde yaşayan halkın ekonomik sorunlarına çözüm maksadıyla geliştirdiği siyasi yaklaşım fırkanın kısa sürede geniş bir destekçi kitlesine ulaşmasını sağlamıştır. İzmir'de fırkanın samimiyetine yönelik çekincelerin artması üzerine Ali Fethi Bey İzmir'e ilk ziyaretini gerçekleştirme kararı almıştır. 4 Eylül 1930 günü İzmir'e ayak basan Ali Fethi Bey büyük bir halk kitlesiyle karşılaşmıştır. Daha sonra İzmir Palas Oteli'ne geçen Fethi Bey, buradan halka şu sözlerle seslenmiştir:²²

*“İzmir ahalisinin tezahürâtından memnun kaldığım ve kendilerine hürmet beslediklerim efkârımı gazete ile neşredeceğinden kanunun haricine çıkmayarak sükûnetle dağılmalarını Türk milletinin saadeti hususunda lâzım gelen tedabirin ittihaz edileceğinin ve vilayeti şarkiyede karışıklığın yakında hüsnü suretle neticeleneceğini, harekâti milliyenin bidayetinden nihayetine kadar çalışıp bir müddet istirahatata çekilip şimdi yine hayatı siyasiye atıldığını ve inşallah birçok terakkiyata doğru gidileceğine...”*²³

Bir grup SCF taraftarının desteği devam ederken öte yandan 5 Eylül 1930 günü CHF il teşkilatının yaptığı konuşma SCF ve CHF taraftarlarını karşı karşıya bırakmıştır. SCF taraftarları tarafından Anadolu gazetesi matbaası ve CHF il teşkilat binası tahrip edilmiştir. Cumhuriyet gazetesinin haberine göre, yaşanan olaylarda güvenlik kuvvetlerinden havaya açılan ateşle bir çocuk hayatını kaybetmiştir.²⁴ İzmir'de bu olaylar yaşanırken İzmir Valisi Kazım Dirik ve İzmir Milletvekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in ortalıklarda görünmemesi ve Gazi Mustafa Kemal'in dahi olaylardan haberdar olmak adına bu kişilere ulaşamamış olması muhalefetin ve halkın

²⁰ Çakmak, a.g.e., s. 147.

²¹ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 19.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. s. 259-261.

²² Günver Güneş, “Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın' da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.25, S.39(2006), s.s.118-120.

²³ Mehmet Pınar, “Cumhurbaşkanlığı Arşiv Belgeleri Işığında İzmir'de 1930 Belediye Seçimleri”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.44(2019), s.s.327-328.

²⁴ **Cumhuriyet**, 6 Eylül 1930.

tepkisine yol açmıştır. Fethi Bey'in şehir içinde yapacağı konuşma engellenmeye çalışılsa da Gazi Mustafa Kemal'den gelen emir üzerine 6 Eylül 1930'da Fethi Bey konuşmasını yapmıştır. Bugünden sonra İzmir'de olaylar biraz daha sakinleşmiş, SCF il teşkilatlanması için çalışmalarını arttırmış ve kısa süre içinde il ve kaza teşkilatlanmaları tamamlanmıştır.²⁵ İzmir içinde birçok ziyaret gerçekleştiren Fethi Bey 7 Eylül 1930'da ilk mitingini gerçekleştirmiştir. Kurulduğu ilk günden itibaren İzmir'de büyük bir halk kitlesinin desteğini kazanan SCF için İzmir il teşkilatı büyük bir önem arz etmiştir. Ali Fethi (Okyar) Bey, 4 Eylül günü İzmir'e geldiğinde İzmir il teşkilatına getirilecek olan kişinin Dr. Ekrem Hayri Üstündağ olacağını kesinleştirmiştir. SCF'nin 6-7 Eylül günlerinde gerçekleştirdiği kongrede il teşkilatının idare heyetinin başının Dr. Hayri Ekrem Üstündağ getirilmiştir.²⁶ Kongreden sonraki 8 Eylül günü idare heyeti o sırada İzmir'de bulunan Meclis Başkanı Kâzım Özalp'i, İzmir Valisi Kâzım Dirik'i, İzmir belediyesi ve CHF İzmir il teşkilatını ziyaret etmiştir. Aynı gün teşkilat tarafından yayınlanan bir beyanname ile teşkilatının resmen kuruluşu ilan edildi. 11 Eylül 1930 günü üye kayıtlarına ilk kez başlayan SCF İzmir il teşkilatı 500 üye kaydını 21 Eylül 1930 günü 800'e taşımıştır.²⁷

Fethi Bey'in 11 Eylül 1930 günü İzmir'den ayrılmasıyla CHF ve SCF il teşkilatlarının bir araya gelmesi kısa bir süreliğine de olsa İzmir'de siyasi havanın yumuşamasını sağladı. Bir süre sonra İzmir'de muhalif basına yönelik yürütülen soruşturmalar İzmir siyasetinin yeniden kutuplaşmasına neden olmuştur. Yaşanan olaylar Gazi Mustafa Kemal'i de rahatsız edince Ali Fethi (Okyar) Bey fırkayı 17 Kasım 1930 tarihinde feshetmiştir. SCF'nin kendisini feshettiği 1930 yılından II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'a kadar geçen süre zarfında CHF İzmir il teşkilatı kendi içinde eksiklerin tespiti ve giderilmesi sürecine girmiştir. SCF dönemi yaşanan olaylardan ders alan CHF 1931 düzenlediği İzmir İl Kongresi'nde iktisadi ve ticari sorunları ön planda tutarak özellikle tütün sektöründeki sorunları çözmeye yönelik yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu dönemin iki önemli ismi olan CHF Genel Sekreteri Recep Peker ve CHF İzmir İl Teşkilatı Başkanı Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey CHF adına İzmir'de bir dizi temasta bulunarak halkın sorunlarının çözümünde ve sosyal-

²⁵ Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilâyetindeki Teşkilatı ve Faaliyetleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 8, S. 1 (1993), s. s. 183-202.

²⁶ Fatih Nacar, "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ'ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1885-1956)", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Uşak, 2016, s.20.

²⁷ Tabak, **a.g.m.**, s.200.

kültürel açıdan halkın desteklenmesinde etkin rol oynamışlardır. Bu süreçte İzmir’de birçok kurum ve kuruluş açılarak halkın mesleki, sportif, kültürel, sosyal yönlerden ihtiyaçlarının giderilmesi önem kazanmıştır. 1930’lu yılların ortalarına doğru gelirken İzmir fırka teşkilatının il yönetimine müdahaleci tavırları baş gösterince sırasıyla Hacim Muhittin Bey ve Recep Peker görevlerinden alınmıştır. 9 Mayıs 1935 günü toplanan İzmir CHF İl Kongresinde parti ve devletin bütünleştirilmesi kararına bağlı kalınarak 18 Haziran 1936’da Başbakan İnönü tarafından yayımlanan bir genelge ile CHF’nin bir devlet partisi olduğu duyurulmuştur.²⁸ CHF’nin devlet partisi konuma getirilmesi fırka teşkilatının halkın ihtiyaçlardan ziyade devletin talebine göre hareket etmesiyle sonuçlanmıştır. Yaşanan bu durum halkın güveninin azalarak fırkanın prestij kaybı ve İzmir yerelinde oy kaybetmesi sorununu yaratmıştır.

Büyük Buhran’ın yarattığı ekonomik çöküntü tüm dünya devletleri gibi Türkiye’yi 1930 yılı itibariyle korumacı politikalara yöneltmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 1930-1938 yılları arasında kapitalist düzene karşı korumacı politikaların savunucusu olarak ılımlı devletçilik anlayışından yana olumlu bir yaklaşım sergilemiştir.²⁹ Atatürk’ün ılımlı devletçilik anlayışında, ulusal bağımsızlığı sağlamlaştırmak için ekonomide tam bağımsız olma ve devlet eliyle ekonomik kalkınmayı sağlayarak milli sanayiden yabancı rekabetini arındırmak düşüncesi yer almıştır. Ülke genelinde etkili olan ekonomik kriz İzmir yerelinde de etkisini göstermiştir. Özellikle Ege Bölgesi’ndeki üretici ve tüccarlar ekonomik bunalımdan en çok etkilenen gruplardan biri olmuştur.³⁰

İzmir vilayeti açısından değerlendirdiğimizde, 1930-1939 yılları arasında izlenen ulusal politikalar birçok sosyal, ekonomik ve iktisadi alanda katkılar sağlanmıştır.³¹

II. Dünya Savaşı’nın başladığı 1939 yılında İzmir’de olumlu seyreden siyasi ve ticari hava yerini büyük bir tedirginliğe bırakmıştır. Şüphesiz bunun en önemli nedeni savaşın yarattığı istikrarsız piyasa koşullarıdır. Ticari faaliyetlerin hacminde daralma, karaborsa sorunu, gıda kıtlığı, halkın piyasa fiyatlarını karşılayamayacak duruma

²⁸ Mehmet Kabasakal, “Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi)**, Ankara, 1983, s. s. 126-127.

²⁹ Hamza Eroğlu, “Atatürk ve Devletçilik”, **Belleten**, C.52, S.204 (1988), s. s. 840-842.

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2048/tur>, Erişim Tarihi: 15.05.2024

³⁰ Fatih Uysal, “İzmir’in 1936 Yılı Sosyo-Ekonomik Kültürel Durumu”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2009, s.12.

³¹ Bülent Durgun, “Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi 1923-1938”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Doktora Tezi)**, İzmir, 2006, s. s. 290-292.

gelerek fakirleşmeye başlaması, sıtma hastalığının yaygınlaşması, vergilerin halk tarafından ödenemeyecek duruma gelmesi İzmir’de savaş dönemi yaşanan sorunlardan bazılarıdır. ³² İkinci Dünya Savaşı devam ederken CHP İzmir Milletvekillerinin teftişleri sonrası düzenledikleri 9 Nisan 1942 tarihli çalışma raporunda İzmir’in durumuna ilişkin şu ifadeler yer almaktadır:

“... İzmir şehri nüfuslu, üçte iki nispetinde fakir ve geliri ayda yüz liradan aşağı ahalli bir şehir olup bugün, aynı iktisadi şartlar altında yaşayan diğer bir iki müstahlik büyük şehrimizin sıkıntısını burası da geçirmektedir. Bu sıkıntı, istihsal[üretim] ile az çok hiçbir ilgisi olmayan sabit gelirli, mütekait [emekli], dul ve yetim maaşlı ve nihayet baremler dahili herhangi bir şekilde aylıklı vatandaşlar arasında, eşya ve yiyecek fiyatlarının bir düzeye artmasından doğan bir şeydir. İzmir ve civarının hemen her mevsimde eksik olmayan yaş sebzeleri içinde besleyici maddelerinde mevcut olması, zayıf da olsa, bu sıkıntıyı ve ilerisi için düşüncüyü hafifletmekte ve halka bir dereceye kadar teselli vermekte ve hükümetin bu sınıflardaki vatandaşlar için tedbirler alması da bu teselliye kuvvet vermektedir...İzmirin şehir içi ve hassatan Karantina semtinden Güzelyalıya kadar olan kısımlarında çok sivrisinek ve sıtma hastalığı görülüyor.”³³

İzmir’de savaş dönemi içinde sosyal, kültürel ve ekonomik ortamın bu denli hareketli olması İzmir siyasetini de etkilemekteydi. Partinin çoğu zaman şehrin ihtiyaçlarına cevap vermemesi, parti yönetiminin il idare yönetimiyle ilişkilerinin gerilmesine neden olmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile başlayan dönemde Türkiye savaş yıllarında zora giren ekonomisini düzeltmeye yönelik politikaları sürdürmeye devam etmiştir. Savaş yıllarında yaşanan sosyoekonomik sorunlar savaş sonrası dönemde de süreklilik göstermiştir. Gıda üretimini arttırmak maksadıyla tarımla ilgili çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu amaçla 1945 yılında kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile gıda üretimini arttırmaya yönelik adım atılmıştır.³⁴ 1945-1950 yılları arasında hükümetlerin sıklıkla değişmesi ülkedeki ekonomik istikrarsızlığın tetikleyicisi olmuştur. 1946 yılında iktisadi kalkınma kapsamında devletçilik ilkesi ile bütünleşik Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Hazırlanan bu plan istenilen sonucu vermeyince 1947 yılında Türkiye İktisadi Kalkınma Planı ile devlet, özel teşebbüs teşviğini iktisadi politikalar kapsamına almıştır. 1948 yılına geldiğimizde ise Türkiye, ABD’nin savaştan zarar gören ülkelere yönelik hazırladığı Marshall

³² Erdoğan Öztürk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Beslenme Sorunu”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 4, S. 11 (2005), s. s. 145-146.

³³ **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, Siyasi Partiler Cumhuriyet Halk Partisi, Kutu No:665, Gömlek No:229, Sıra No:1, s. 14

³⁴ Burak Aydemir, “II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye’nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler”, **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.21 (2021), s.s.83-84.

Planı'ndan faydalanmıştır. Aynı yıl II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünizme karşı savaş açan ABD, Truman Doktrini adı altında Türkiye'ye 100 milyon dolar yardımda bulunmuştur.³⁵

II. Dünya Savaşı boyunca ve sonrasında hükümetin izlediği politikaları yanlış bulup eleştiren bazı bağımsız adaylar 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi'ni kurmuştur.³⁶ Aynı yıl CHP içinde de fikir ayrılıkları görülmeye başlamıştır. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile başlayan fikir ayrılıkları 1945 yılı bütçe görüşmelerine gelindiğinde daha belirgin bir hal almıştır. CHP Grubu üyelerinden Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan parti tüzüğü içinde antidemokratik görülen maddelerin değiştirilmesini istedikleri önergeyi 7 Haziran 1945 tarihinde CHP grubuna sunmuştur. CHP grubu bu dört ismin verdiği önergeye karşı çıkarak Aydın Milletvekili Adnan Menderes ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü'yü hükümete yönelik davranışlarından dolayı partiden ihraç etmiştir. Bu iki isme ilerleyen zamanda Celâl Bayar ve Refik Koraltan'ın katılması ile 1946 yılında resmen kurulan Demokrat Parti'nin kurucu kadrosu oluşmuştur. Bu sırada hükümet 1947 yılında yapmayı planladığı milletvekili seçimlerini iç ve dış politikadaki belirsizliklerden ötürü erkene çekmiştir. 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan CHP Kurultay'ında Türk demokrasisi adına önemli kararlar alınmıştır.³⁷ Kurultay, Değişmez Başkanlık maddesinin kaldırılması, tek dereceli seçim sistemi, parti programının değiştirilmesi, sınıf esaslı parti ve cemiyetlerin kurulması konularında mutabık olmuştur. Kurultay kararlar CHP'nin değişen dünya düzenine ayak uydurmaya çalıştığı ve kendini yenileyen bir tavır sergilediğini göstermiştir. Demokrat Parti grubu, seçim kanununun yetersiz olduğunu ileri sürerek tek dereceli ve erken seçime karşı çıkmıştır. Demokratlar her ne kadar hükümetin zamansız seçim kararına karşı çıksa da kendi yerel yönetimlerinin isteği ile seçime katılma kararı almışlardır.³⁸ Demokrat Parti, 21 Temmuz 1946 günü yapılan genel seçimlerde oy gizliliğinin sağlanamaması ve yargı denetiminden uzak olması gerekçeleriyle seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. Seçim sonuçları iktidar lehine görünse de DP kendini tanıtmaya imkânı bulduğu 1946 seçimlerinde, geniş halk kitlesini parti çatısı altında toplamayı başarmıştır. 1946 seçimlerinde DP merkez yönetimi

³⁵ A.g.m., s.79.

³⁶ Ahmet Aras, "Amerikan Belgelerinde II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye (1945-1950), **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2007, s.114

³⁷ Cemil Kılıç, "Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri", **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 1995, s.57.

³⁸ A.g.t., s.60.

seçimlere katılma konusunda emin değilken, partinin destekçisi konumunda olan İzmir gazetesi, seçimlere katılma yönünde teşvik edici haberler yapmıştır. DP İzmir il örgütü ile temas halinde olduğu bilinen bir gazetenin yaptığı bu haberler il örgütünün seçime katılma isteğini destekler niteliktedir.³⁹ Merkez teşkilatın seçime girme kararı almasıyla İzmir il örgütü seçim çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu denli yoğun seçim propagandası yürüten bir partinin 1946 seçimlerinde İzmir milletvekilliği için mecliste koltuk elde edememesi şaşırtıcı bir sonuç olmuştur.⁴⁰

1945-1950 yılları arasında Demokrat Parti'den başka kurulan muhalif partiler olsa da uzun ömürlü olmamışlardır. Demokrat Parti grubunun içinden ayrılan bazı kişiler 1948 yılında kurdukları Millet Partisi ile 1950'ye kadar ikincil muhalif grubu oluşturmuşlardır.⁴¹ Savaş yıllarında görülen karaborsacılık, hayat pahalılığı, konut bunalımı gibi sorunlar savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. 1945 yılı sonrası her geçen yıl bir önceki yıla göre fiyatlar genel düzeyinde artış görülmüştür.⁴² Halkın karşı karşıya kaldığı ekonomik sıkıntılardan yola çıkan Demokratlar, iktidara yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. Nihayet kısa bir zaman dilimi içinde geniş bir tabana ulaşmayı başaran DP, 1950 seçimlerinin galibi olmuştur.

Literatürde 1945-1950 yılları arasında İzmir milletvekilleri ile ilgili çalışma yetersizliğini gözlemledik ve bu konuda literatüre katkı sağlamak maksadıyla çalışmamıza başlamayı amaçladık. Literatür taraması yaparken İzmir milletvekillerinin biyografileri ile ilgili kaynak yetersizliği ve İzmir'e sundukları katkıların kısıtlı olması gibi sorunlarla karşılaştık. Tezi oluştururken en önemli yol gösterici meclis tutanakları olmuştur. Tutanaklardan yola çıkarak İzmir milletvekillerinin mecliste ne gibi çalışmalar yaptıkları belirlenmiştir. Çalışmamızı zenginleştirmek açısından arşiv belgeleri, zabıt cerideleri, süreli yayınlar, tezler, araştırma eserlerden faydalanılmıştır. Tek parti döneminden çok partili siyasi hayata kadar geçen 1945-1950 yılları aralığını ele alarak İzmir milletvekillerinin mecliste yaptığı çalışmaları ve İzmir iline olan katkılarını incelerken konunun bütünlüğü

³⁹Aymelek Şenel, "Demokrat Parti İzmir İl Örgütü (1946-1960): Muhalefetten İktidara Bir Siyasal Partinin Yerel Politikası", **Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, Manisa, 2018, s.197.

⁴⁰ **Türkiye İstatistik Kurumu Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2011)**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012, s.8.

⁴¹ Esmâ Torun, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler (1945-1960)", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Doktora Tezi)**, Ankara, 2002, s.148.

⁴² **Cumhuriyet**, 09 Nisan 1949.
Akşam, 13 Aralık 1949.

açısından 1945-1950 dönemi İzmir milletvekillerine değinmeden önce birinci bölümde Meşrutiyet'ten 1945 yılına kadar geçen sürede İzmir milletvekilleri incelenmektedir. Bu arka planı oluşturduktan sonra ikinci ve üçüncü bölümde 1945-1950 yılları arasında görev yapan İzmir milletvekilleri incelenmektedir.

I. BÖLÜM

MEŞRUTİYET DÖNEMİNDEN 1945'E KADAR

İZMİR MİLLETVEKİLLERİ

1.1. I. Meşrutiyet Dönemi İzmir Milletvekilleri

Türk toplumları geçmişten günümüze kadar süren bir gelenek olarak devlet yöneticilerinin yönetsel kararlar üzerinde görüşmeler yaptığı, yönetsel fikirlerin görüşüldüğü ve kararların alındığı danışma kurullarına ihtiyaç duymuşlardır. Eski Türk devletlerine bakıldığında toy, kurultay, meşveret ve şura gibi yönetim birimlerinin Osmanlı devlet yönetimine kadar geldiğini görmekteyiz.⁴³ Bu geleneksel yapıların ötesinde devletin modern anlamda meclis kavramıyla tanışması meşrutiyet dönemine dayanmaktadır.

XVIII. yüzyılda Batı'da filizlenen özgürlük ve hürriyet kavramları Osmanlı'da XIX. yüzyılda belirginleşmeye başlamıştır. Batı siyasetinin çağdaşlaşma üzerine şekillenmesi çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nu derinden etkilemiştir. Farklı milletlerin ayaklanmaya başlaması Osmanlı aydınlarınca çağdaşlaşmanın bir devlet politikası olması yönündeki kanaatini kuvvetlendirmiştir.⁴⁴ 1789 yılında tahta çıkan III. Selim ile başlayan yenileşme girişimleri II. Mahmut ile giderek artmıştır. II. Mahmut'un vefatı ile saltanata geçen Abdülmecit babasından devraldığı yenileşme hareketlerini daha da ileri taşımıştır. Onun döneminde ırk ayrımı yapılmaksızın halkın eşitliğini ve özgürlüğünü güvence altına alan Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. İlan edilen fermanın bir sonucu olarak ortaya çıkan Osmanlı vatandaşlığı kavramının millet ayaklanmalarının önüne geçmede etkili olacağı düşünülmüştür. Sultan Abdülaziz'in tahta çıkmasıyla başlayan süreçte yenileşme hareketlerine devam edilse de bazı aydınlar tarafından yetersiz bulunması ve sultanın tanzimatın ilkelerine yönelik aykırı tutumu bazı Osmanlı aydınlarını tedirgin etmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu kasvetli

⁴³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Eski Türklerde Devlet Meclisi Toy Üzerine Düşünceler", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.28, S.45 (2009), Ankara, s. 2.

⁴⁴ İhsan Güneş, "II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları (1908-1918)", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C.1, S.1 (1990), s. s.174-175.

durumdan kurtulmak için yeni bir yönetim biçiminin gerekli olduğuna inanan bu entelektüel sınıf Yeni Osmanlılar adıyla büyük bir ideoloji mücadelesine koyulmuşlardır.⁴⁵

Sultan Abdülaziz ve Vezir-i Azam Mahmut Nedim Paşa'nın keyfi yönetim anlayışı, ekonomik bunalım, iç isyanlar, dıştan kaynaklı baskılar sonucu bir kısım devlet görevlileri ve halk, yönetimin değişmesinden yana görüş birliğinde olmuştur. 1876 yılının ilk yarısında başlayan Bulgar ayaklanmasında Türklerin katledilmesi, İstanbul'da 10 Mayıs 1876 tarihinde medrese öğrencilerinin bir araya gelerek başlattığı "Talebe-i Ulum Hareketi" ile sonuçlanmıştır.⁴⁶ Bu oluşumun temel amacı sadrazamlık görevinde bulunan Mahmut Nedim Paşa ve şeyhülislamlık görevini sürdüren Hasan Fehmi Efendi'nin görevden alınmasıdır. Hükümet kadrosunun değişmesi üzerine ikinci basamak sultanın değişmesine yönelik olmuştur.⁴⁷ Hükümetin değişmesi ile vekiller heyeti ve padişah arasında ivmelenen gerilimli ortam, Sultan Abdülaziz'in tahttan inmesini isteyenler ve Genç Osmanlılar arasında oluşan iş birliği neticesinde sultanın 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır.⁴⁸

Sultan Abdülaziz'in yerine tahta geçen V. Murad giderek artan ruhsal sorunları nedeniyle meşrutiyetin ilan edilmesinde engel olarak görülmüştür. Yaklaşık üç ay tahtta kalan V. Murad sağlık sorunu gerekçe gösterilerek tahtan indirilmiştir. V. Murad'ın yerine tahta çıkan II. Abdülhamit meşrutiyet yanlılarının güvenini kısa sürede kazanmıştır. Esasen Abdülhamit, tahta çıkmadan çok önce Mithat Paşa ile görüşmeler yaparak yeni bir rejime geçişin ön hazırlığını yapmıştır.⁴⁹ II. Abdülhamit tarafından sadrazamlık görevine atanan Mithat Paşa meşruti yönetimin gerekliliğine inananların başında gelmektedir. Ona göre ülkede yaşanan sorunların çözümü meşrutiyetten geçmektedir. Mithat Paşa, II. Abdülhamit'i yanına çekebileceği düşüncesiyle padişah olmasında aktif bir rol oynamıştır. Sadrazam Mithat Paşa, Kânûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe girmesi hakkında fikirlerini hayata geçirmek için gerekli komisyonu toplayarak çalışmalara hız kazandırmıştır. Komisyon Müslüman ve

⁴⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi Islahata Fermanı Devri (1861-1876)**, C.7, 6.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003., s. s. 299-300.

⁴⁶ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, 2.B., Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s.151.

⁴⁷ Şeyma Peker, "Sultan Abdülaziz'in Tahttan İndirilmesinin Ekonomik ve Siyasi Sebepleri", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, S. 14(2018), s. s. 631-633.

⁴⁸ Bülent Tanör, **"Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)"**, Yapı Kredi Yayınları, 33.B., İstanbul, 2020, s.125.

⁴⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. B., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. s. 158-162.

Müslüman olmayan kişilerin katılımıyla sayıca giderek artış göstermiştir.⁵⁰ Sultan II. Abdülhamit her maddesini büyük bir titizlikle incelediği anayasa tasarısını ülke menfaatine uygun düşmeyen kısımlarının olduğu gerekçesiyle geri çevirmiştir. Esasen Sultan'ın bu davranışının altında yatan temel neden mutlak otoritesini korumaya çalışmasıdır. Kinross çalışmasında Abdülhamit'in bu tutumunu riyakâr bir yaklaşım olarak değerlendirmekte, Kânûn-i Esâsî'nin ilanında etkin olan Mithat Paşa'yı sürgüne göndermesini alaycı bir tavırla eleştirmektedir.⁵¹

Padişah tarafından çeşitli gerekçelerle ilanı geciktirilen anayasa bu kez de Damat Mahmut Paşa engeline takılmıştır. Damat Mahmut Paşa padişaha sürgün hakkı veren 113. Madde'nin anayasaya eklenmesinden yanaydı. Namık Kemal gibi meşrutiyet yanlıları ise bu maddenin anayasaya aykırı olacağı inancındaydı. Sultan Abdülhamit'in de ısrarcı olduğu 113. Madde tasarıya eklenince anayasa metni 23 Aralık 1876 günü bir ferman ile Kânûn-ı Esâsî adıyla ilan edilmiştir.⁵²

Osmanlı tebaasına seçme ve seçilme hakkı veren Kânûn-ı Esâsî'de bulunan seçmenlik şartlarının genel hatları açıkça belirtilmemiştir. Armağan, Türkiye'de Parlamento Seçimleri çalışmasında Kânûn-i Esâsî'de belirtilen seçilebilme şartlarını şu şekilde sıralamıştır:

- Memur olmamak,
- Seçildiği vilayetin eşrafından olmak,
- Devlet hizmetinde çalışmak,
- Medeni haklarından menedilmemek
- 30 yaşını doldurmak,
- Yabancı uyruklu olmamak,
- İflas bir kimsenin eski itibarını yeniden sağlamış olmak,
- Bir hakkı ya da malı kısıt altına girmemiş olmak,
- Türkçe bilmek,
- Seçim zamanı bir şahsın hizmetinde çalışmamak,
- Osmanlı vatandaşı olmak⁵³

Kânûn-ı Esâsî'ye ilişkin hükümlerde yasama yetkisi Meclis-i Umûmî adı verilen Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebûsan olmak üzere iki farklı heyetten oluşan meclise

⁵⁰ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyet'e Geçiş Süreci I. Ve II. Meşrutiyet**, C.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. s. 46-52.

⁵¹ Lord Kinross, **Osmanlı İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü**, çev. Meral Gaspıralı, 1. B., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2008, s.321.

⁵² Ahmet Oğuz, **Birinci Meşrutiyet, Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan**, 1.Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010, s. 80.

⁵³ Servet Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.33, S.3-4(1967), s. s. 48-50.

Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 49-51.

verilmiştir.⁵⁴ Anayasa ve meclis sistemine bakıldığında padişahın iktidarının sık sık dile getirilmesi açısından bu dönem meşrutî bir sistemden bahsetmek imkansızdır. Çoğunluğun söz hakkı sağlanmış olsa bile padişahın gerek kanuna gerekse mebuslara karşı üstünlüğü anayasayla güvence altına alınmıştır. 19-20 Mart 1877’de Meclis-i Umûmî’de padişahın açılış konuşmasının akabinde Osmanlı’da ilk parlamenter yaşam başlamıştır. Sultan Abdülhamit yaptığı konuşmada ilerleme için anayasanın gerekliliğini şu sözleri ile dile getirmiştir: “*Binaenaleyh bizce dahi esbab-ı terakkinin o yolda aranılmasını ve kavanin-i memleketin âray-i umumiyyeye istinadını elzem gördüm ve Kânûn-i Esâsiye’yi ilân eyledim.*”⁵⁵

Osmanlı’da ulusçuluk Batıdaki kadar baskın olmadığından farklı etnik kökenlerin meclise rahatlıkla girmesi kolaylaşmıştır. Dönemin Osmanlı parlamentosu dil, din ve mezhep farklılığı olan insanların kolaylıkla dahil olabildiği çoğulcu bir sistem üzerine yapılanmıştır. Meclis, Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman olan ve Müslüman olmayan halkı vatan kavramı etrafında toplayan birleştirici bir güce sahiptir. İlk Osmanlı Parlamentosu 80 Müslüman ve 50 gayrimüslim toplam 130 mebustan oluşmaktadır. Aydın vilayetine bağlı İzmir, Saruhan ve Menteşe sancaklarından ilk dönem Meclis-i Mebûsan’a seçilen Yenişehirizâde Hacı Ahmet Efendi, Ragıp Bey ve Evliyazâde Hacı Mehmet Efendi Müslüman, Yanako Efendi ve Agop Efendi gayrimüslimdir.⁵⁶ Bu dönem her ne kadar iki dereceli seçim sistemi gündeme getirilse de taşradaki mebusları İdare Meclis Üyeleri, Aydın vilayetindeki mebuslar gibi bazı mebusları da valiler atamıştır.⁵⁷ İlk dönem mebuslarından Yenişehirizâde Hacı Ahmet Efendi, Ragıp Bey, Agop Efendi ve Evliyazâde Hacı Mehmet Efendi ikinci dönemde de Aydın vilayetinden mebus olarak seçilmiş, Mina Efendi ve Menekşelizâde Emin Efendi ise ikinci dönemin yeni seçilen Aydın mebusları olarak meclis faaliyetlerine katılmıştır.⁵⁸

I. Meşrutiyet dönemi meclis faaliyetlerinde ele alınan konuları Akşin beş başlık altında toplamıştır. Çalışmada mebusların milletlerarası ilişkilere, halkın memurlara yönelik şikayetlerine, meclis ve hükümet arası ilişkilere, savaş dönemi yolsuzluklara

⁵⁴<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-kânûn-i-esâsî>, Erişim Tarihi: 07.02.2022

⁵⁵ Kili ve Gözübüyük, **a.g.e.**, s. 58.

⁵⁶ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyet’e Geçiş Süreci I. Ve II. Meşrutiyet**, C.2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s.10.

Çakmak, **a.g.e.**, s. 3.

⁵⁷ **Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**, TBMM Basımevi, Ankara, 1982, s. 74.

⁵⁸ Güneş, **a.g.e.**, s.15.

ve toplumsal konulara yönelik görüşmeler yaptığı görülmektedir.⁵⁹

Meclis-i Mebûsan'ın birinci yasama dönemi 19 Mart 1877 tarihinde başlamıştır. İzmir bu dönemde Aydın vilayetine bağlı merkez sancak olduğundan mebusların faaliyetlerini vilayet bazlı değerlendirmek daha doğru olacaktır. Yenişehirli Hacı Ahmet Efendi Meclis-i Mebûsan'da en aktif görev alan ve söz sahibi olan mebuslardan biridir. Parlamento bilgisi olmamasına karşın mecliste etkili olmaya çalışması *"...Bizim vazîfemiz hükûmetin nakayısını meydana koymak, hükûmetin muhassenatını meydana koymaktır."* sözünden de anlaşılmaktadır.⁶⁰ Hacı Ahmet Efendi, mecliste çeşitli konularda görüşlerini eleştirel bir tavırla ileri sürmüştür. Meclisin ilk döneminde Dahili Nizamnamesinin 44. Maddesinin gereğince heyete verilecek dilekçelerin herhangi bir cemiyet tarafından meclise sunulması üzerine kabul görmeyeceği yönündeki ifadeye yönelik olarak *"Getirilirse, cemiyetle getirileceği için kabul olunmasın. Fakat, gönderilirse niçin kabul olunmasın? Hükûmetleri ve valileri hakkında şikayetleri olan ahali arz-ı mazhar etmesinler mi?"* diyerek vatandaşların meşruti yönetimde demokratik haklarını rahatlıkla kullanabilmeleri görüşünü ileri sürmüştür.⁶¹ Aynı dönem Vilayetler Kanunu gündeme getirildiğinde Yenişehirli Hacı Ahmet Efendi konu hakkında görüşlerini belirtirken Aydın vilayetindeki okuma yazma oranının düşüklüğünü de mecliste şu ifadesiyle dile getirmiştir:

*"İşler, her vilayette bir, başka türlü olmuyor. Bunların topunu bir kaide-i külliyye altına almak müşkildir. Bizde bir nahiye teşkil edilirse, yazı bilen adam bulunmaz. Bir imam yazı bilir, o da, okuyamaz" ve "Zenginlik ne lâzım? Bank teşkil edecek değiliz. Okumak, yazmak bilmeli, memleketin ıslahına muktedir olmalı."*⁶²

Hacı Ahmet Efendi'nin üzerinde durduğu konulardan biri de devlet harcamaları olmuştur. Yaptığı bir meclis konuşmasında istihdamın artmış olmasının devlet üzerinde büyük bir ekonomik yıkım yarattığı yönündeki görüşlerini dile getirdiğini görülmektedir.

XIX. Yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren İzmir'de hizmet faaliyetleri giderek artmıştır. Vilayetin bazı noktalarının iskana açılması, şehrin aydınlatılması, ulaşım ağının genişletilmesi ve yeni yolların açılması gibi projeler yürütülmeye başlanmıştır. Bu dönem, projelerin yürütülmesinden sorumlu sermaye sahipleri, yabancı tüccarlar

⁵⁹ Sina Akşin, "Birinci Meşrutiyyet Meclis-i Mebusanının Ele Aldığı Başlıca Sorunlar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.25, S.2 (1970), s. s. 101-122.

⁶⁰ **Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi**, TBMM Basımevi, Ed. Halil İbrahim Erbay, Ankara, 2023, s.592.

⁶¹ **A.g.e.**, s. 27.

⁶² **A.g.e.**, s. 44.

ve vilayetin tanınan simaları İzmir’de bir belediye teşkilatı kurulması gerektiğini sık sık dile getirmiştir.⁶³ Babıalı’nın uygun görmesi ile başlayan süreçte yapılan toplantılarda çoğu zaman fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bu durum belediyenin kuruluş süresini geciktirse de 25 Kasım 1967’de İzmir Belediyesi resmen kurulmuştur.⁶⁴ Yenişehirizâde Hacı Ahmet Efendi İzmir mebusluğu görevinin yanı sıra 1875 yılında İzmir’in ilk belediye başkanı olmuştur.⁶⁵

Belediye teşkilatında yaşanan olumsuzluklar Belediye Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 1877 yılına kadar devam etmiştir. 1877 yılı sonrasında İzmir’de belediyecilik faaliyetleri her ne kadar başlamışsa da sancağın dini ve etnik unsurlar gözetilerek iki ayrı koldan yönetilmesi maddi kayıpları arttırmış, 4 Ocak 1889 tarihli belediye meclis kararı ile tek bir çatı altında belediye oluşumu gerçekleşmiştir.⁶⁶

Mecliste eleştirel tavırlarıyla dikkat çeken mebuslardan biri de Menekşelizâde Hacı Emin Efendi’dir. Hacı Emin Efendi özellikle hükümete yönelik eleştirileri ile tanınmaktadır. Mösyö Zarifi Efendi ile İzmir’den bir tüccar arasında geçen usulsüz ticari ilişkide Hacı Emin Efendi yaşanan olayda valinin görevini yerine getirmediği yönündeki görüşünü şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Mösyö Zarifi içinde bulunduğundan tüccar her ne kadar istid’a vermişler ise de vali islâh etmiyor; nitekim bundan evvel İzmirde palamutçular tarafından makam-i riyaset-i aliyyelerine gelen bir telgıraf meclis-i umumîde kıraet olunarak keyfiyetin vali-i vilâyete bâ-telgıraf yazılmasına karar verildi. Ol veçhile Bab-i âliye tezkire yazıldı. Yazılan tezkirenin tarihinden bu âna kadar bir ay geçti; halbuki Bab-i âli burada, İstanbuldadır; meclis-i umûminin kararını infaz değil, telgıraf bile yazılmadı...Daire-i mahsusasından, buradan yazılan tezkire Şûrâ-yi devlette dolaşıyor. Niçin dolaşıyor? Orasını bilmem! Mösyö Zarifinin hatırı için mi?”⁶⁷

Menekşelizâde Hacı Emin Efendi’nin Osmanlı-Rus Harbi hakkında hükümetten bir açıklama istediği 3 Ocak 1878 tarihli meclis nutku gazetelere konu olması bakımından da büyük önem taşımıştır. Konuşma Menekşelizâde’nin kaleminden çıkmış gibi görünse de Namık Kemal ile dostluğu sebebiyle işin arka planında Namık Kemal ya da onun çevresinin olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Üstelik yazılı nutkun Namık Kemal’in damadı olan Menemenlizâde Rıfat Bey’den gelmiş olması bu

⁶³ Erkan Serçe, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İzmir’de Belediye (1868-1945)**, Dokuz Eylül Yayınları, 1.B., İzmir, 1998, s.54

⁶⁴ <https://www.izmir.bel.tr/tr/IzmirBelediyesiTarihcesi/11/32>, Erişim Tarihi: 17.05.2022.

⁶⁵ **1877 Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan Albümü**, TBMM Basımevi, Ed. Halil İbrahim Erbay, Ankara, 2023, s.73.

⁶⁶ Serçe, **a.g.e.**, s.71.

⁶⁷ **Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi**, TBMM Basımevi, Ed. Halil İbrahim Erbay, Ankara, 2023, s.650.

ihtimali kuvvetlendirmektedir.⁶⁸ Hacı Emin Efendi'nin istizah talebi üzerine konuya açıklık getirmek üzere konunun encümenlere yönlendirilmesi gerektiği meclis reisi tarafından dile getirilmiştir. Menekşelizâde hakkında merak ettiği bir hususta konuyu çözüme kavuşturarak halkın takdirini toplamıştır. Yine aynı dönem Hacı Emin Efendi mecliste yaptığı bir konuşmada Serasker Redif Paşa'dan bilinmeyen sebeplerden sürgün edilen kişilerin sürgün nedenleri hakkındaki istizah talebini şu şekilde aktarmıştır:

“Râbian, refakatleriyle müftehir olduğum meb'usan-i kiramın bu dakikaya âşina bulunduklarına emin olduğumdan dünkü gün her nasılsa sehven hükümsüz bırakılmış olan o arzuhalin bugün tekrar mevkî'ı mütaleaya alınmasını ve icabının icrasını mütefikan tervice müsaraat eyleyeceklerini ümid eder ve mumaiyleh gibi idare-i örfiyye namıyla şuraya buraya gönderilen, yâni neden dolayı nefyolundukları henüz hiç kimsenin mâlûmu olmayan ve menfa köşelerinde sürünen bir takım mazlûminin Bab-î Seraskerice nefiyelerine esbab addolunan şeyler neden ibaret olduğunu iktiza eden makamdan istizah etmeği ve badehu hakkaniyet neyi iktiza ederse onun icrasını istemeği meb'usluk sıfatıyla hey'etten taleb ederim.”⁶⁹

İstizah talebinin kabul edilmesi ancak Serasker Paşa'dan cevap gelmemesi üzerine Hacı Emin Efendi talebini ısrarcı bir biçimde mecliste gündeme getirmiş yine de bir sonuca varamamıştır. Meclis'in kapatılması üzerine Hacı Emin Efendi, İzmir'i İngiltere idaresine geçirmeye çalıştığı yönündeki iddia üzerine soruşturma sonucu Namık Kemal'le birlikte sürgün edilmiştir.⁷⁰

1260 yılında İzmir'de doğan mebus Mina Efendi mecliste sıklıkla söz alan mebuslardan biridir. İstanbul gazetelerinde Yeşilköy'e gelen Rus ordularına Ermenilerin, Osmanlı milleti yerine Ermeni milletine bağlılık söylemlerinin yazılmış olması üzerine Mina Efendi konuya ilişkin görüşünü *“Ermeni milleti tarafından istiklâliyet istid'asını hâvî düvel-i ecnebiyyeye lâyiha verilmiş olduğunu işitiyorum. Bunun aslı var mı, yok mu diyerek Bab-i âliden istifsar olunsâ...İstanbul gazeteleri böyle yazıyorlar.”* diyerek ifade etmiştir.⁷¹ Sözlerinden anlaşıldığı üzere Mina Efendi Ermenilerin bağımsızlık istediklerine dair söylentinin doğruluğunun Bab-ı Âli tarafından açıklanmasını istemiştir. Osmanlı meclis tutanakları incelendiğinde konunun üzerine çok fazla durulmayıp geçildiği görülmüştür.

Süleyman Paşa'nın telgrafının mecliste gündeme getirilmesi üzerine Mina

⁶⁸ A.g.e., s.350.

⁶⁹ A.g.e., s. 451.

⁷⁰ Ömer Nihat Gençkaya ve Osman Nihat Bişgin, “I. Meşrutiyet Meclis-i Mebusanında Parlamento Denetiminde Öne Çıkan Mebuslar”, *Yasama Dergisi*, S. 44 (2021), s. s. 27-29.

⁷¹ *Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi*, TBMM Basımevi, Ed. Halil İbrahim Erbay, Ankara, 2023, s. 511.

Efendi, Süleyman Paşa'nın telgrafı üst makamlara göndermiş olmasına rağmen neden bir mebusun elinde dolaştığı yönünde bir eleştiride ve uyarıda bulunmuştur. Mecliste sert bir dille eleştiride bulunduğu diğer bir konu ise Aydın vilayeti hakkındaki söylentiler olmuştur. 11 Ocak 1877 tarihli konuşmasında Aydın vilayeti yönetici ve memurlarının görevlerini suistimal ettiklerine yönelik meclis söylentilerini ve Yenişehirli Ahmed Efendi'nin "*Öbür vilâyetlerde ne vuku' bulduğunu bilemem. Aydın vilâyeti ise me'murîn işkence icra ve hâkimler emanetleri ahz ile sirkat ve zabtîyeler ahaliyi soymaktadırlar*" sözü üzerine eleştiride bulunmuş, Aydın vilâyeti memurlarının töhmet altında kalmaması için soruşturma talebinde bulunmuştur.⁷² Mina Efendi benzer bir biçimde Aydos Yüzbaşısı hakkında çıkan başıbozukluk ve soygunculuk söylentilerinin de soruşturulması gerektiğini bir başka meclis konuşmasında dile getirmiştir. 16 Ocak 1877 tarihli meclis konuşmasında Mina Efendi gayrimüslim ahaliyi yakından ilgilendiren Burgaz hadisesi hakkında meclisin dikkatini çekmiştir. Burgaz'da bir grup Hristiyan'ın Nuri ağa ve Arnavutlar tarafından katledilmesi geriye kalanların ise kiliseye sığınmış olsalar da canlarını kurtaramadıklarını mebuslara aktaran Mina Efendi, kaymakamın görevini yerine getirmemesinden dolayı gerekli cezayı alması ve yaşanan olay sonucu gayrimüslim halk ile karşı karşıya gelmemek adına gerekli tedbirlerin derhal alınması gerekliliğini ifade etmiştir.⁷³

Meclis-i Mebusan, Müslüman vatandaşların Osmanlılık ideolojisini devam ettirmek, gayrimüslim vatandaşların ise siyasi haklar kazanmak maksadıyla birleştiği bir Osmanlı kurumu olmuştur. Mebusların büyük bir kısmı her iki dönemde seçildiği için devlet yönetiminin işleyişini tanımaları kesintisiz bir muhalefetin gerçekleşmesini sağlamıştır. Meclis muhalefetinin dozunun giderek arttığı dönemde Osmanlı-Rus Harbi'nin patlak vermesi ve Osmanlı'nın yenilgiye uğraması muhalefetin şiddetlenmesine neden olmuştur. Her iki döneminde de hükümete karşı sıkı bir muhalefet içinde olan meclis, devlet menfaatine yönelik etkili faaliyetler gerçekleştirse de bürokrasi tarafından gereken desteği görememiştir. Özellikle savaş dönemi devlet bürokrasisine yönelik sert eleştiriler başta padişah olmak üzere birçok yöneticiyi rahatsız etmiştir.⁷⁴ Savaş ortamının yarattığı olumsuzlukların giderek artması ve

⁷² A.g.e., s.465.

⁷³ **Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi**, TBMM Basımevi, Ed. Halil İbrahim Erbay, Ankara, 2023, s.508.

⁷⁴ Bülent Tanör, "**Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**", Yapı Kredi Yayınları, 33.B., İstanbul, 2020, s. s. 159-161.

meclis içinde artan eleştiriler karşısında Sultan Abdülhamit'in bir darbe ile karşılaşma ihtimaline yönelik, Kânûn-i Esâsî'de yer alan meclisi tatil etme yetkisiyle 14 Şubat 1878 tarihinde meclis çalışmaları askıya alınmıştır. Meclisin tatil edilmesi ile son bulan meşrutî yönetim yerini eskiden daha sıkı bir monarşi yönetimine bırakmıştır. Basına getirilen sansür ve Sultan Abdülhamit'e hizmet eden hafiye teşkilatının kuruluşu toplumun düşünce özgürlüğüne ket vurmuştur.⁷⁵

1.2. II. Meşrutiyet Dönemi İzmir Milletvekilleri

I. Meşrutiyet'in ilanında Osmanlı modernleşme ve batılılaşma ideolojisi ve batı tarzı eğitimleriyle dikkat çeken Yeni Osmanlılar aydın genç grubu yer alırken, II. Meşrutiyet'in ilanında ise Yeni Osmanlılardan devrildikleri batılılaşma ekolünü devam ettiren Jön Türkler vardır. Jön Türkler, vatan sevgisi ve özgürlük kavramlarıyla birlikte batılı anlamda anayasa ve meclis gibi kavramların Osmanlı Devleti'ne taşınmasında etkili olmuşlardır. Meclis-i Mebusan'ın tatil edilmesi ve Kanûn-i Esâsî'nin fiilen hükümsüz kılınmasının ardından Jön Türk hareketlerinin yoğunlaştığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkinliğinin arttığı yeni döneme geçilmiştir. Meşrutî yönetimin sonlanmasıyla birlikte padişahın mutlak otoritesine dayanan baskıcı yönetimi yeniden başlamıştır. Padişah II. Abdülhamit bir konuşmasında “...Söyledim, yine söyleyeceğim, anlattım yine anlatacağım, düşünmüyorlar mıydı ki Osmanlı ülkesi birçok milletlerin bir araya gelmesinden meydana gelmiştir. Böyle bir ülkede meşrutiyet ülkenin unsur-u aslîsi için ölümdür” diyerek meşrutiyet rejimine sıcak bakmadığını göstermiştir.⁷⁶ Sultan II. Abdülhamit selefleri gibi mutlak otoritesini korumaya çalışmış, güç unsuru olan Bab-ı Ali'yi kontrol altında tutarak merkezi otoriteyi Yıldız Sarayı'na çekmiştir.⁷⁷

Toprak kayıplarında yaşanan artış, azınlıkların bağımsızlık arayışı ve sultanın baskıcı tutumu belli bir grubun padişaha karşı ortak hareket etmesine zemin hazırlamıştır. 1889 yılında dört tıp öğrencisi tarafından meşrutî yönetimi geri getirmek için kurulan “İttihad-ı Osmani Cemiyeti”, 1907 yılı geldiğinde Selanik merkezli “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” ile tek bir çatı altında toplanarak “Osmanlı İttihat ve

⁷⁵ Ercan Yalçın, “Devrimler Döneminde İttihatçılık ve Kemalizm (1919-1926)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2012, s.s.16-20.

⁷⁶ Fevzi Demir, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü (Doktora Tezi)**, İzmir, 1994, s. 23.

⁷⁷ Tahsin Paşa, **Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931, s.25-31.

Terakki Cemiyeti” adını almıştır.⁷⁸ İttihat ve Terakki döneminin dikkat çeken tarafı siyaset yapanların ve Osmanlı vatandaşlarının siyasete katılımlarının artmasıdır.⁷⁹

İttihat ve Terakki, halkın bir kısmını gerçekleştirdiği kongrelerde ideolojik bir çatı altında bir araya getirmiştir. Özellikle 27-29 Aralık 1907 tarihinde Paris’te toplanan II. Jön Türk Kongresi meşruti rejimi geri getirme adına önemli kararların alındığı bir kongre olmuştur. Toplanan kongre ile Balkanlarda yaşanan karmaşık ortamdan istifade ederek padişaha yönelik bir örgütlenme sağlanmıştır. Rumeli bölgesinde İttihat ve Terakki adına çeşitli faaliyetler sürdüren Resneli Niyazi ve Eyüp Sabri Bey, İzmir’de ise İttihat ve Terakki aydınları Dr. Nazım Bey ile Bursalı Tahir Bey’in örgütlenme çabaları II. Meşrutiyet’in ilanında önemli bir yere sahiptir.⁸⁰

Balkanlarda çıkan isyanları bastırmak üzere İzmir’den gönderilecek askerler İzmir’de bulunan Dr. Nazım Bey’in meşrutiyet lehine yaptığı propagandanı etkilenerek kısa zaman içinde İttihat ve Terakki üyelerinin yanında yer almıştır.⁸¹İttihatçıların, II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi ve Kânûn-i Esâsî’nin yeniden yürürlüğe konulmasına yönelik yoğun çabaları olumlu sonuç vermiştir. Meşrutiyet’in ilanı sansür nedeniyle halk tarafından başta padişahın bir lütfu olarak görülse de istibdatın kalkmasıyla Jön Türklerin uzun yıllar sürdürdüğü bir çabanın sonucu olduğu anlaşılmıştır.⁸²İzmir’de meşruti yönetimin yeniden gelmesi Müslim ve gayrimüslim halk tarafından coşkuyla karşılanmış, basında büyük bir yankı uyandırmıştır. Kültürel ve etnik çeşitliliği fazla olan İzmir’de meşrutiyetin gayrimüslim kesimce sevinçle karşılanması şüphesiz ki siyasi hakların genişletilmesi çabasıdır.⁸³

II. Meşrutiyet’in ilanında yoğun çaba sarf eden İttihat ve Terakki’nin bundan sonraki amacı Meclis-i Mebusan içinde etkin olabilmektir. Örgütlenmesini tam sağlayamamış olan cemiyet tek başına iktidar sahibi olamasa da Meclis-i Mebusan seçimlerine büyük önem vererek Babiâli isyanına kadar yapılan tüm seçimlerde

⁷⁸ Orhan Örs, “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C. 13, S. 51 (2013), s. s. 688-691.

⁷⁹ Hasan Taner Kerimoğlu, “II. Meşrutiyet Döneminde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukuk-I Umumiye”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 18 (2009), s.22.

⁸⁰ Ercan Uyanık, “İttihat ve Terakki’nin Gelişiminde Osmanlı Balkanları’nın Rolü: İhtilal Makedonya’da Başlar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, C.2, S.68(2015), s.s.4-7.

⁸¹ Hasan Taner Kerimoğlu, **İzmir ve İttihat-Terakki**, İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih 1, Cilt 1, İzmir, 2013, s. s. 217-226.

⁸² Hasan Taner Kerimoğlu, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rum Politikası 1908-1914”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Doktora Tezi)**, İzmir, 2008, s.s.25-26.

⁸³ Siren Bora, “II. Meşrutiyet’in ilanı ve İzmir Rumları (24 Temmuz 1908-31 Mart 1909)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 2 (1992), s. s. 289-293.

egemen güç olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸⁴

İzmir’de 1908 yılında kültürel çeşitliliğin bir yansıması olarak Türkçe gazetelerin yanı sıra Rumca gazeteler de yayımlanmıştır. O yıllarda Ahenk, Köylü, Hizmet, İttihat, Teşhir gibi gazeteler Türkler için basılırken, Amaltiya, Proodos, Nea Smirni gibi gazeteler Rumlar için basılmıştır.⁸⁵ 1908 seçimlerinde Türkler, seçim kampanyalarını yürütürken gayrimüslim nüfusla sık sık çatışma içinde olmuştur. Özellikle İzmir’de nüfusun büyük bir kısmını oluşturan Rumlar seçim kampanyası boyunca yoğun çaba sarf etmiştir. Seçim döneminde Rumlarla çoğunlukla karşı karşıya gelen İttihatçılar seslerini dönemin yerel gazetesi İttihad aracılığıyla duyurmuştur. Türkler seçim programlarında dinsel açıdan bireylere geniş haklar tanımakla beraber sosyal ve ekonomik birçok hakka yer vermiştir. Rumlar ise çıkardıkları yerel gazeteler ile seçim propagandasını yürütüyordu. Böylece geniş halk kitlelerine ulaşarak meclise fazla sayıda mebus göndermeyi istemişlerdir. Rumların aday listesinde kimlerin yer alacağı İttihatçıları tedirgin etmiştir. Özellikle Pavlo Karolidi’nin Yunan olduğunu iddia eden İttihatçılar geniş bir muhalefet kitlesi yaratınca Karolidi İzmir kazasından düşük oy almıştır.⁸⁶ Rumların düşük oy alması Türk-Rum nüfusun ilişkilerini daha da gerginleştirmiştir. Gazetelerde Türkler aleyhine çıkan söylentiler seçim sonucunu etkilemiş, Karolidi seçilen mebuslar listesinde yerini almıştır.⁸⁷

Meşrutî yönetim Türk siyasi hayatında çok partili yeni bir döneme geçilmesine katkı sağlamıştır. İttihat ve Terakki’nin çalışmalarından duyulan hoşnutsuzluk 1908 yılında Ahrar Fırkası adıyla yeni bir partinin kurulmasına yol açmıştır. Fırka, II. Meşrutîyet döneminin muhaliflerinden Prens Sabahattin’in Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyet’inin devamı niteliğinde görülmüştür.⁸⁸ Çeşitli propagandalarla seçim sürecine katılan fırka Türk siyasal hayatında çok partili siyasal

⁸⁴ Muhittin Birgen, **İttihat ve Terakki’de On Sene: İttihat ve Terakki Neydi**, Yay. Haz. Zeki Arıkan, C.1, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. s. 63-71.

⁸⁵ Hasan Taner Kerimoğlu, “1908’den Günümüze İzmir’de Siyaset”, **Geçmişten Günümüze Kurtuluşun 100. Yılında İzmir**, Ed. Erkan Serçe, 1.B., Anadolu Basım Yayın Matbaacılık, İzmir, 2023, s.221.

⁸⁶ Fevzi Demir, “İzmir Sancağı’nda 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.2, S.4(1994), s.150.

⁸⁷ **A.g.m.**, s.s. 150-152.

⁸⁸ Baran Hocaoglu, “İkinci Meşrutîyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkileri (1908-1913)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2008, s.s.77-78.

hayatın ilk adımının atılmasında etkili olmuştur.⁸⁹ Her ne kadar çok partili siyasal yaşamdan söz edilse de Ahrar Fırkası'nın örgütlenmesini tamamlayamayışı İttihat ve Terakki'nin etkin propaganda süreciyle sonuçlanmıştır.

Saygı'nın çalışmasında aktardığı İttihad gazetesinin haberine göre 1908 seçimleri için İzmir'den 37 kişi mebusluk adaylığını koymuştur.⁹⁰ Adaylar gerek basın yoluyla gerekse kişisel olarak kamuoyuna kendilerini tanıtmış ve vaatlerini dile getirirken İzmir özelinde yer alan sorunlara dikkat çekmişlerdir. 1908 seçiminin İzmir mebusluğunu kazananları İzmir Müftüsü Mehmed Sait Efendi 262 oy, Seyyid Bey 290 oy, Aristidi Paşa 250 oy, Nesim Masliyah Efendi 186 oy, Doktor Taşlızade Edhem Bey 184 oy, Pavlo Karolidi Efendi 166 oy olarak İzmir mebusu olarak meclise girmeye hak kazanmışlardır.⁹¹ Doktor Taşlızade Edhem Bey'in görevinden ayrılmasıyla yerine Ermeni mebus İstapan Efendi atanmıştır.⁹² 1908 Meclis-i Mebusan'ı 3 yıl süreyle görev yapmış, 1912 yılında yeniden mebus seçimlerine gidilmiştir.

1908 yılında Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesinin devlet yapısında önemli değişikliklere yol açıp açmadığı üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Bu dönem iç ve dış sorunların yaşanması, iktidarda İttihat ve Terakki'nin baskın güç olmasına rağmen bürokrasinin kilit noktalarında görevli kişilerin yerlerinin değiştirilememiş olması dolayısıyla meşrutiyet rejiminin beklentileri tam olarak yerine getiremediği düşüncesi hâkim olmuştur.⁹³ 1911 yılında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İttihat ve Terakki'ye yönelik muhalefetin kaynağını oluşturmuştur. Meclis içinde güçlenen muhalif fırka 1911 yılında ara seçimleri kazanmasıyla da İttihatçıları tedirgin etmiştir. İttihatçılar Kânûn-i Esâsî'nin 35. Maddesinden yola çıkarak kısa sürede meclisi dağıtarak seçimleri 1912 yılının ocak ayında gerçekleştirmiştir. Seçimlerin bu denli erken olması meşruti yönetimin yarattığı çok seslilik ve İttihatçıların iktidarı kaybetme korkusundan

⁸⁹ Serap Tabak, "İzmir'de II. Meşrutiyet Dönemi'nin Başlarında İç Siyaset", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.20, S.2(2005), s.115.

⁹⁰ İttihat, 11 Teşrin-i sani 1908, aktaran Serhan Kemal Saygı, "Meclis-i Mebusan' da İzmir Mebusları 1908-1918", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İzmir, 2014, s. s. 34-35.

⁹¹ Katerina Boura, "II. Meşrutiyet Döneminde Mebus Seçimleri-Rum Mebuslar (1908-1918), aktaran Fevzi Çakmak, **"İzmir'in Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s.33.

⁹² Serhan Kemal Saygı, "İzmir'de II. Meşrutiyet Döneminde Ermeni Cemaati ve Meclis-i Mebusan'daki Temsilcileri", **Tarih Okulu Dergisi**, C. 8, S. 14 (2015), s. 629.

⁹³ 25 Kanun-ı sani 1912 tarihli Anadolu gazetesinden aktaran Serhan Kemal Saygı, "Meclis-i Mebusan' da İzmir Mebusları 1908-1918", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İzmir, 2014, s.43.

kaynaklanmaktadır.⁹⁴ Seçim sisteminin iki dereceli olması ve seçim yasası gibi hususlar yönünden 1912 seçimlerinin 1908 seçimleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. İttihatçılar 1912 seçimlerinde Türkçülük ve milliyetçilik üzerinden seçim propagandasını şekillendirmişlerdir. Bu durumdan rahatsızlık duyan İtilafçılar ise Rumların da desteğini alarak ülkenin içinde bulunduğu şartların sorumlusunun İttihatçılar olduğunu her seçim kampanyasında dile getirmişlerdir. Özellikle İzmir’de azınlık nüfusun büyük bir kısmını oluşturan Rumlar, Patrikhane ve Rum Meşrutiyet Kulübünün liderliğinde İttihatçı uygulamalardan duydukları rahatsızlığı seçim dönemi boyunca halka duyurmuşlardır.⁹⁵

Seçim döneminde İttihatçıların muhaliflere karşı tavrı neticesinde 1912 seçimleri “sopalı seçim” olarak anılmaktadır.⁹⁶

1912 seçimleri İzmir için değerlendirildiğinde, bu dönemde İttihatçıların etkin örgütlenme faaliyetlerini yürüttüklerini görmekteyiz. İttihat ve Terakki Fırkası İzmir’de kurduğu çeşitli kulüpler ve yerel gazeteler yoluyla sesini duyurmuştur. Muhalifler de basın organlarını kullanarak propaganda çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Seçim dönemi muhaliflerin ısrarla üzerinde durdukları konu İttihatçıların kanunda yer alan 35. Maddeyi değiştirme isteminin otoriter bir rejim yaratacağı üzerine olmuştur.

İzmir sancağında mebusların aldıkları oylar basında şu şekilde verilmiştir⁹⁷:

İttihat ve Terakki Fırkası Aday Listesi

1-Musa Kazım Bey	344 oy
2-Seyyid Bey	344 oy
3-Pavlo Karolidi Efendi	343 oy
4-Nesim Masliyah Efendi	332 oy
5-Vahan Bardizbanyan Efendi	328 oy
6-Emanuelidi Efendi	328 oy

⁹⁴ Serap Tabak, “İzmir Şehri’nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İzmir, 1997, s.94.

⁹⁵ Fevzi Demir, “İzmir Sancağı’nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1(1991), s.170.

⁹⁶ Muzaffer Tepekaya, “1912 Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimlerinde Saruhan (Manisa) Sancağı İttihat ve Terakki Fırkası Adayı Yusuf Rıza Bey ve Seçim Beyannamesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.13, S.27(2013), s.39.

⁹⁷ Fevzi Çakmak, “İzmir’in Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)”, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s.48.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Aday Listesi

1-Ksenefon Anastasiyadi Efendi	42 oy
2-Anderya Kavafaki Efendi	41 oy
3-Uşakizade Muammer Bey	39 oy
4-Lazari İstimatiyadi Bey	32 oy
5-Mithat Kemal Bey	31 oy
6-Hafız İsmail Efendi	16 oy

1912 yılında İzmir’de seçim sonuçlarına bakıldığında, iki fırkanın adaylarının aldığı oylar bakımından değerlendirildiğinde, adayların oyları arasında önemli bir fark olduğu görülmektedir. 1912 yılı seçimleri sonrası Mebusan Meclisi 18 Nisan 1912’de açılmış, iç ve dış siyasi faktörlerin ülke siyasetini etkilemesiyle 4 Ağustos 1912’de tekrar kapatılarak yeni bir seçime gidilmesi kararı alınmış olsa da Balkanlarda başlayan savaş, seçimin ertelenmesine neden olmuştur. Bâb-ı Âli baskısıyla durumu fırsata çeviren İttihat ve Terakki Fırkası Mahmut Şevket Paşa hükümetini kurmuş, kısa süre sonra Mahmut Şevket Paşa’nın öldürülmesinden sorumlu tuttukları Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarını sürgüne göndermiş ya da tutuklamışlardır.⁹⁸ Balkan Savaşlarının neticelenmesiyle yönetimi elinde tutan İttihat ve Terakki Fırkası seçim kararı alarak tek parti konumunda seçimlere girmiştir. Tek parti olarak seçimlere giren İttihat ve Terakki İzmir özelinde de şüphesiz ki seçimlerin tek kazananıdır. 1912 yılı İzmir mebuslarının oy dağılımı şu şekildedir⁹⁹:

1- Seyyid Bey	107 oy
2- Simonaki Efendi	107 oy
3- İhsan Onnik	107 oy
4- Ubeydullah Efendi	107 oy
5- Nesim Mazliyah Efendi	104 oy
6- Vangel Efendi	106 oy

I. Dünya Savaşı öncesi son meclis 14 Mayıs 1914 tarihinde açılarak yasama faaliyetlerine başlamış, savaşın bitimine kadar iktidar İttihatçıların elinde kalmıştır.

II. Meşrutiyet’in ilanıyla başlayan süreçte İzmir mebuslarının meclis çalışmaları

⁹⁸ A.g.e., s. 51.

⁹⁹ A.g.e., s. 53.

incelendiğinde Çelebizade Mehmet Seyyid Bey'in Meclis-i Mebusan'da aktif rol oynamış isimlerin başında geldiğini görmekteyiz. Mecliste sıkça söz alan Seyyid Bey'in dikkat çeken konuşmalarından biri İtalyanların Trablusgarp'ta kadın ve erkekleri katletmesini protesto etmek gerektiği fikrini savunmasıdır. Meclis konuşmasında bu fikrini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“...Cümlelerin mâlûm-u ihsanlarıdır ki resmî ve gayr-i resmî ve fakat mevsuk olarak Trablusgarp'tan vârid olan haberlerden anlaşıldığına göre, İtalyanlardan Trablusgarp'da insaniyete Hukuk-u Düvele, uhûda ve bilcümle hükuk-u medeniyeye, kavâid-i harbe muhalif olarak erkek kadın ve çocuk kam döküyorlar. Bu yalnız Osmanlıları değil, bütün âlem-i islâmiyeti dilhûu ediyor. Binaenaleyh, İtalyanların bu harekât-ı mazalimkârânesini bütün Düvel-i mütemeddine parlamentolarında protesto etmek için Meclis-i Mebusan-ı Osmariyyeden birer protestoname gönderilmesini ve bunun için bir komisyon teşkil olunarak o yolda bir protestoname tanzim edilmesini teklif ediyorum.”¹⁰⁰

Üç dönem boyunca mebusluk yapan Emanuel Emanuelidi Meclis-i Mebusan faaliyetlerinde etkin rol oynayan isimlerden diğeridir. Emanuelidi Efendi mecliste bütçe konuları üzerinde sıklıkla durmuş, Dârülfünûn talebelerinin arzuhallerinin görüşülmesi ve Grebene metropolitinin katledilmesine dair soru önergesi talebinde bulunmuştur. Hukukçu olan Emanuelidi Efendi adliye bütçesi hakkında yaptığı konuşmasında adliye nezaretinin önemini “Bendeniz, Adliyemiz için paramız yoktur sözünü kabul edemiyorum...Efradın hukukunu temin edecek Adliye'dir, Hükümeti, efrada karşı muhafaza edecek yine adliye'dir, maznunu müdafaa edecek yine adliye'dir. Hangi adliye? Bin kuruş alan Hâkim mi?” sözleriyle ifade etmiştir.¹⁰¹

I. ve II. dönem İzmir mebusluğu görevini yürüten Pavlo Karolidi'nin ise meclis görüşmelerinde sıklıkla söz aldığı konular arasında bütçe görüşmeleri ve kanunlar vardır. Karolidi, meclis konuşmalarını yaparken Avrupa ile karşılaştırma yapması ve tarihçi olması dolayısıyla olaylara tarihsel bir bakış açısı ile yaklaşması dikkat çeken özelliklerden bazılarıdır. 1327 senesi Şura-yı Devlet bütçe görüşmeleri esnasında görüşlerini Fransa karşılaştırması yaparak şöyle ifade etmiştir.

“...Şimdi, eğer biz bu müşkülâta nihayet vermek istersek ne yapmalıyız? Şûrayı Devletin evvelki mahiyetini vermeliyiz. Bunu efendim biz, bir (Konsey Deta) yapmalıyız. Şûrayı Devlet ne Hükümeti Meşrutaya ve ne de Hükümeti Cumhuriyyeye muhalif bir şey değildir. Fransa'da hâlâ cumhuriyet usulüyle idare olunduğu halde, yine bir Şûrayı Devlet var.”¹⁰²

¹⁰⁰<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmdb01ic04c001/mmdb01ic04c001ink010.pdf>, Erişim Tarihi: 19.03.2022

¹⁰¹ MMZC, Dev.: 1, Cilt: 5, İçtima Senesi: 3, İnikad: 73 (23 Mart 1327), s. 68

¹⁰² MMZC, Devre:1, Cilt: 4, İçtima Senesi: 3, İnikad: 70 (19 Mart 1327), s. 533.

İzmir'in yerel sorunlarıyla da yakından ilgilenen Karolidi Floksera Kanunu görüşüldüğü sırada "...Aydın Vilâyetinde öyle yerler var ki, Urla, Karaburun gibi orada üzümden başka bağdan başka bir şey olmaz. Fakat ne oldu? En mahsuldar yerlerde Bergama'da, Alaşehir'de yeni bağlar meydana vücuda getirdiler. Bu bağlarda yaşayan cemaat, Karaburun cemaatı, Çeşme cemaatı, Aydın cemaatı için ayrı ayrı bir şey yapmalı. Aydın Vilâyeti için ayrı bir tedbir ittihaz etmeli." diyerek bölge halkının yaşadığı soruna dikkat çekmiştir.¹⁰³

Ticaretle uğraşan İzmir mebusu Simonaki Simonoğlu meclis faaliyetlerinde aktif rol alan isimler arasındadır. Mesleği sebebiyle mecliste ticaretle ilgili konularda, yasa tasarıları ve bütçe görüşmelerinde etkili olmuş bir isimdir. 1330 yılı Adliye Nezareti bütçe görüşmesi esnasında aleyhlerine karar verilen tüccarların sürekli olarak Ticaret Mahkemeleri'ne gitmek zorunda olmasını eleştirmektedir. Bir diğer etkili konuşması Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi bütçesi görüşüldüğü sırada vapur işletmelerinin önemine değinmesi ve İzmir Vapur İşletmeleri hakkında bilgi vermesidir.¹⁰⁴

İzmir mebusu Aristidi Paşa da mecliste bütçe görüşmeleri ve yasa tasarılarının görüşülmesi esnasında sıklıkla söz alan mebuslardan biridir. İzmir sancağı adına İzmir Rıhtım Kumpanyası'nın hesaplarına yönelik bir soru önergesi vermesi önemli meclis konuşmalarından biri olmuştur. Konuşmalarının genelinde hükümeti övücü sözler sarf etmiş, mesleki tecrübeleri dolayısıyla olaylara bürokratik yaklaşmıştır.¹⁰⁵

1908,1912 ve 1914 seçimleriyle İzmir mebusu seçilen Nesim Masliyah ise meclis faaliyetlerine faal olarak katılan mebuslardan biridir. Hukuk tahsili gören Masliyah yasa tasarıyla ilgili konularda söz hakkı almış, hukuki işleyişler hakkında mebusları bilgilendirmiş ve meclis çalışmalarına ciddiyle yaklaşmıştır. Masliyah, II. Meşrutiyet döneminde belirgin sorunlarından olan 1908 yılı borçlanması hakkında söz alarak borçlanmanın devletin onuruna zarar getireceği yönündeki fikirlerini şu sözleriyle ifade etmiştir:¹⁰⁶

*"Hükümet-i Seniyye'nin Bank-ı Osmani ile yapmış olduğu mukavelatta, tabiidir ki zararımıza olarak birçok mevad vardır; fakat biz emrivaki karşısında bulunduğumuz ve zaruri ilcaat bulunduğu için bunları aynen kabule mecburuz...Yani manevi zararlar Hükümetin haysiyetine, şan ve şerefine, bhusus hakkı hâkimiyetine, hakkı kazasına dokunacak mevaddı hiçbir vakitte kabul edemeyiz."*¹⁰⁷

¹⁰³ MMZC, Devre:1, Cilt: 2, İçtima Senesi:3, İnikad:34 (20 Kânunusani 1326), s. 504.

¹⁰⁴ MMZC, Devre:3, Cilt:1, İçtima Senesi: 1, İnikad:22 (14 Haziran 1330), s.s.503-504.

¹⁰⁵ Saygı, "Meclis-i Mebusan'da...", s.88.

¹⁰⁶ MMZC, Devre:1, Cilt: 1, İçtima Senesi.: 1, İnikad: 31 (5 Şubat 1324), s. 707.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 707.

Üçüncü devre İzmir mebusu İhsan Onnik Efendi, diğer mebuslara nazaran meclis çalışmalarında daha az söz sahibi olmuştur. Ziraatçılık mesleği nedeniyle ziraat ile ilgili konularda söz almış, bu alanda gerçekleştirilen yasa tasarıları tartışmalarına katılmıştır. Onnik Efendi, Ziraat Nezareti bütçesi görüşmelerinde ziraat ile ilgili tecrübe sahibi olduğunu belirten şu ifadeleri kullanmıştır:

“Efendiler, müddet-i hayatım, ziraat mesleğinde geçtiği için, tabii Ziraat Nezareti’nin iç ve dış yüzüne daha ziyade vakıf olmaklığım icap eder. Bu haysiyetle, benim söyleyeceğim sözlerin daha ziyade sıhhate mi karın olacağı tabiidir.”¹⁰⁸

1.3. Millî Mücadele Dönemi İzmir Milletvekilleri

30 Ekim 1918 günü Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalandığı sırada İzmir, Aydın vilayetine bağlı bir merkez sancağıdır. Aynı yılın Kasım ayında İzmir’e sırayla gelen İngiliz, Fransız ve İtalyan gemileri İzmir’de gayrimüslimlerin sevinç gösteriyle karşılanmıştır. Yunan işgalini takiben bir grup aydın işgalci kuvvetlere karşı örgütlenme amacıyla bir araya gelerek İzmir Müdafaa-ı Hukuku Osmâniye Cemiyeti’ni kurmuş, böylece ateşkes sonrası İzmir’in ilk sivil toplum örgütü kurulmuştur.¹⁰⁹ Bu dönemde mütarekeden kısa bir süre önce başlayan, Yunan işgaline kadar geçen sürede İzmir sancağının yönetim kadrolarında asaleten veya vekaleten atamalarla hızlı bir geçiş süreci yaşanmıştır.¹¹⁰ 1918 yılında görevden alınan Vali Rahmi Bey’in yerine 1919 yılına kadar sırasıyla Tahsin Bey, Ethem Bey ve Nurettin Paşa atanmıştır. Ethem Bey valilik makamında bulunduğu sırada gerek Rumlara gerek Hürriyet ve İtilaf yanlılarına yönelik esnek bir yaklaşım sürdürmüştür. Yerine Nurettin Paşa’nın göreve gelmesiyle İzmir Müdafaa-ı Hukuku Osmâniye Cemiyeti’nin çalışmaları hız kazanmıştır. İzmir’de bulunan kurum ve kuruluşları bir araya getirmeyi hedefleyen cemiyet en büyük desteği İttihat ve Terakki Fırkası’nın devamı mahiyetinde kurulan Teceddüt Fırkası’ndan ve Celâl Bayar’dan almıştır. Nurettin Paşa’nın görevinin sona ermesiyle Ahmet İzzet Bey valilik görevine atanmıştır. Nurettin Paşa’nın tersine Ahmet İzzet Bey’in sancaktaki Ermeni ve Rum kesimin, Hürriyet ve İtilaf üyelerinin destekçisi olması İzmir sancağının güvenliğini tehlikeye düşürmüştür. Mütareke sonrası dönemde İzmir’de belediye başkanlığı makamında da benzer bir hareketlilik görülmektedir. Belediye başkanlığı görevini yürüten Evliyazâde

¹⁰⁸ MMZC, Devre: 3, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, İnikad: 35 (3 Temmuz 1330), s. 301.

¹⁰⁹ Nail Moralı, **Mütarekede İzmir Olayları**, TTK Yay. Ankara, 1973, s. 29.

¹¹⁰ Erkan Serçe, “İzmir’de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi” **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü (Doktora Tezi)**, İzmir, 1996, s.103.

Refik Bey yerine göreve Nakibzâde Cemal Bey atanmıştır. Belediye yönetiminde yaşanan sorunlar belediye seçimlerinin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Seçim kararı İzmir’de Rumların sayıca fazla olduklarını göstermek ve uluslararası boyutta bir kanıt oluşturmak adına büyük bir fırsat olduğundan İzmir’de yaşayan Türk ve Müslüman kesim ile Rumlar arasında seçim süreci gergin bir ortamda gerçekleşmiştir.¹¹¹ Bu nedenle Türklerin kendi partileri içinde çalışmaları yoğunlaşmış ancak ulusal menfaat çevresinde birleşmek yerine seçim döneminde uzlaşma sağlanamaması örgütlenme sürecini sekteye uğratmıştır. Bu esnada İzmir’de Müslüman Türkler arasında bu manzara hakimken seçim sistemi dolayısıyla Rumlar seçimden çekildiklerini açıklamışlardır. 25 Ocak 1919’da başlayan belediye başkanlığı seçimlerinin sonuçları 12 Şubat 1919’da açıklanmıştır. Seçim sonuçlarına göre en çok oyu alan Osmanzâde Hacı Hasan Paşa, belediye başkanı seçilmiştir.¹¹²

Mondros Ateşkes Antlaşması nedeniyle çalışmaları kısa bir süre durdurulan Türk Ocağı, İzmir’deki Türk ve Müslüman halkın örgütlenmesine yönelik faaliyetlere katkı sağlamış önemli kuruluşlardan biridir. Mütareke döneminin zor şartları altında halka sosyal ve kültürel faaliyetler sunmuş, Yunan işgali öncesi dönemde işgal kuvvetlerine karşı halkı birleştirici bir rol oynamıştır.¹¹³ İzmir Türk Ocağı’nın, Yunan işgali sonrası 15 Mayıs 1919 tarihinde kapatılmasıyla faaliyetleri sona ermiştir.¹¹⁴ İzmir’de 1918 yılında kurulan Halka Doğru Cemiyeti siyasi olmasa da kültürel açıdan halka ışık tutması bakımından dönemin önemli örgütlenmelerinden biri olmuş, Yunan işgali sonrası bu kuruluşunda faaliyetleri sona ermiştir.

Örgütlenme faaliyetlerine hız kazandıran İzmir Müdafaa-ı Hukuku Osmâniye Cemiyeti 1919 yılının mart ayında önce açık hava toplantısını ardından ilk kongresini yaparak İzmir’de işgale karşı direnişi başlatan ilk örgütsel yapılanma olmuştur. Cemiyet farklı görüşlerden kimselerinde katılım gösterdiği bir oluşum niteliğinde faaliyet göstermiştir. Hürriyet ve İtilaf üyelerinin dahi cemiyet içinde yer alması İzmir basınında cemiyet aleyhinde sıkça eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. 14 Mayıs 1919 tarihinde Reddi İlhak Heyeti Milliyesi kurulmuş ve İzmir’de Yahudi

¹¹¹ Zeki Arıkan, “Mustafa Necati’nin Mütareke’deki Yazıları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.8, S.24(1992), s.615.

¹¹² Nuray E. Keskin, **1919: İşgal Yönetimi ve Kurtuluş Örgütlenmesi**, Ed. Nuray E.Keskin, Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928 Cilt I, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2012, s.64.

¹¹³ Günver Güneş, “Mütareke Döneminde İzmir Türk Ocağı ve Faaliyetleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.10 (2000), s.s.42-51.

¹¹⁴ Günver Güneş, “Türk Devrimi ve İzmir Türk Ocağı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 8 (1998), s. 116.

Maşatlığında toplanan vatanseverler Reddi İlhak ilkesini kabul etmiştir.¹¹⁵ Ertesi gün İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edilmesi üzerine Reddi İlhak Heyeti Milliyesi işgale karşı yurdun dört bir yanına haber salarak tepki uyandırmayı başarmıştır.

Samsun'da 19 Mayıs 1919 günü Kurtuluş Savaşı'nı başlatan Mustafa Kemal Paşa, yaptığı kongrelerde durumun ehemmiyeti üzerinde durmuş ve halkı ulusun kurtuluşu yolunda örgütlemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'nde yaptığı konuşmasında vatanın içinde bulunduğu durumdan bahsetmiş ve tek kurtuluş yolunun milli iradenin egemen olduğu milli bir meclisin devamlılığından geçtiğini belirtmiştir.¹¹⁶ Kongrede meclisin derhal toplanması kararının alınması sonucunda ortaya çıkan önemli bir sorun ise işgal altındaki bölgelerde seçim sürecinin nasıl gerçekleştirileceğine yönelik olmuştur. 4 Eylül 1919 ve 11 Eylül 1919 günleri arasında gerçekleşen Sivas Kongresi ile Heyet-i Temsiliye ve İstanbul Hükümeti'nin ilişkileri gergin bir hal almıştır. Heyet-i Temsiliye, Anadolu'nun dört bir yanında bulunan devlet temsilciliklerine ve Kolordu Komutanlıklarına çektiği telgraflarla İstanbul Hükümeti'nin Kânûn-i Esâsî'ye ve ulusal birlik ve beraberliğe aykırı davranarak Müslüman halkı birbirine düşüreceğini söylemiş, İstanbul ile ilişkilerin kesilmesini istemiştir.¹¹⁷ Anadolu ile bağlantısı kesilen Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin emirleri yerine getirilmeyince Damat Ferit Paşa görevden istifa etmiş ve yerine Ali Rıza Paşa gelmiştir. Yeni hükümet, işgal bölgelerinde dahi seçim yapılması kararını uygulamaya koymuş, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı doğrultusunda seçimle ilgili hazırlıkların başlanmasına yönelik çalışmalar hızlandırılmıştır. İşgal bölgelerinden biri olan İzmir'de seçim faaliyetlerine başlanmış ancak Vali İzzet Bey ve belediye yönetimi seçimle ilgili herhangi bir çaba göstermemiştir.¹¹⁸ Yunan kuvvetlerinin engellemeleri üzerine İzmir'de seçimler uzun sürmüş ve sona doğru gelindiğinde Merkez Sancak Kuşadası tayin edilerek seçim burada sonuçlanmıştır. Seçim sonucunda, Yunus Nadi (Abaloğlu) Bey, Refet (Bele) Paşa, İlhami Bey, Nuri Bey, Tahsin (Uzer) Bey ve Şükrü (Saraçoğlu) Bey İzmir'i temsil etmişlerdir.¹¹⁹

Meclis, 12 Ocak 1920 tarihinde toplanmış ve 18 Mart 1920 tarihine kadar çalışmalarını sürdürmüştür. Bu süre aralığında meclisin en önemli faaliyeti ise vatan

¹¹⁵ <https://www.ktb.gov.tr/TR-96326/1919.html>, Erişim Tarihi: 11.04.2022.

¹¹⁶ Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s. s. 120-121.

¹¹⁷ Filiz Çolak, "Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri", **Tarih Dergisi Okulu**, C.8, S.22(2015), s.s.191-192.

¹¹⁸ Niyazi Karaca, "İstanbul Basınında 1919 Genel Seçimleri", **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, Erzurum, 1991, s.114.

¹¹⁹ Çolak, **a.g.m.**, s.s.199-200.

topraklarının sınırlarının belirlendiği ve ulusal bağımsızlık ilkesinin yer aldığı Ahd-ı Millî Beyannamesi'nde yer alan kararları 17 Şubat 1920 günü ilan etmesi olmuştur.¹²⁰ Bu karar ile ulusal direniş bir yandan millî yasal bir zemine taşınmış öte yandan ise eski bir devlet yapısından yeniye geçişin hazırlık çalışmalarına devam edilmiştir.¹²¹

Ulusal Ant anlamına gelen bu kararların alınması zor şartlar altında açılan meclisin sonunu getirmiş, İstanbul'un resmen işgal edildiği 16 Mart 1920 tarihinden iki gün sonra meclis dağıtılmıştır.¹²² Vekillerden bazıları gözüaltına alınmış ya da sürgüne gönderilmiş bazıları ise Anadolu'ya kaçmıştır. Bu sırada Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa dağılan meclisin yerine Ankara'da yeni bir meclisin toplanacağını bildirmiştir. Bildirinin ardından İzmir'de yapılacak yeni seçim için Kuşadası Merkez Sancak olarak uygun görülmüştür. İzmir milletvekili seçiminin sonucunda Ali Enver (Tekand) Bey, Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Reşit Bey, Dr. Mustafa (Bengisu) Bey ve Hacı Süleyman (Bilgen) Efendi milletvekili seçilirken, eski meclisten yeni meclise milletvekili olarak İbrahim Refet (Bele) Paşa, Hasan Tahsin (Uzer) Bey ve Yunus Nadi (Abaloğlu) Bey terfi etmiştir.¹²³

İzmir vekili Hacı Süleyman (Bilgen) Efendi mecliste eğitim çalışmaları hakkında girişimleri ile dikkat çekmiştir. “Muhasebei hususiyelerin lağvına dair” verdiği önerge mecliste görüşüldüğünde eğitimle ilgili şu sözleri ile hem geçmiş hem de günümüz eğitim sistemi açısından yol gösterici olmuştur:

“Yeri düştükçe ve sırası geldikçe Heyeti Celilenize arz edeceğim cümleden birisi maarif işidir...Aheng-i irfanı olmayan bir milletin ahengi medeniyeti de olamaz. Bu şakavetin, bu rezaletin, bu denaetin hep saiki cehalettir...Bugün köylerde ufak ufak mektep yapmak, şehirde büyük büyük cami yapmaktan daha hayırlıdır...Köylerde sadece zükur(erkek) için değil birer de inas(kız) mektebi açmak lazımdır...”¹²⁴

Kuşadası'ndan vekil seçilen Mahmut Esat (Bozkurt) Bey ise mecliste iktisadi kanunlar ve halkçılık programı ile ilgili sözleriyle dikkat çekmektedir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu görüşmelerinde “Mesleki Temsil” konusuna değinen Mahmut Esat

¹²⁰ Osmanlı Mebusan Meclisinden Türkiye Büyük Millet Meclisine “Millî Egemenlik”, **ATASE Daire Başkanlığı Yayınları**, Ankara, 2014, s.10.

Sefer Yazıcı, “Millî Egemenlik Belgeleri: Havza Genelgesi, Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi Beyannamesi, Sivas Kongresi Beyannamesi, Misak-ı Milli Beyannamesi”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, TBMM Basımevi, 2015, s.37-38.

¹²¹ İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2009, s.s.52-53.

¹²² Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Cilt: I, Ankara, 1994, s. 30.

¹²³ Filiz Çolak, “I. Dönem TBMM'de İzmir Mebusları ve Faaliyetleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XV/31 (2015/Güz), s.114.

¹²⁴ **TBMMZC**, Devre:1, C. 2, İçtima Senesi:1, 19.İçtima (22 Mayıs 1336), s. s. 7-8.

Bey mesleki temsili önemi şu şekilde açıklamıştır:

“...Efendiler; memleket demek, o memleketin iktisadiyatı demektir. Hiçbir zaman o ‘memleketin yalan yanlış politikacıları demek değildir. Fakat o memleketi, sapanıyla, elinde o mübarek çekiciyle çalışan demircisi, çiftçisi temsil eder ve memleket onlardan terekki eder...”¹²⁵

Mahmut Esat Bey’in bu dönem dikkat çeken meclis faaliyetlerinden biri de İstiklal Mahkemeleri hakkında meclise sunduğu kanun tasarısı olmuştur. Ona göre İstiklal Mahkemeleri Kurtuluş Savaşı boyunca vatana ihanet edenlerin yargılandığı bir yer olmanın ötesinde siyasi ve idare yönden kurum ve kişilerin denetime tabi tutulacağı, varsa suçluların yargılanacağı bir yerdir.¹²⁶ Ancak, Mahmut Esat’ın sunduğu bu tasarı meclis encümenliğince kabul görmemiştir. Mahmut Esat Bey, I. İnönü Savaşı’nın kazanılmasında gayret gösteren kişilerin ödüllendirilmesi gerektiğini düşünerek meclise bir takrir sunmuştur. Bu takirde sırasıyla İsmet İnönü’nün rütbesinin arttırılması ve diğer askeri zatların ise ödülllerinden bahsedilmektedir.¹²⁷

Refet (Bele) Bey meclis görüşmelerinde etkin katılımı olan vekillerden bir diğeridir. Mecliste 1337 senesi bütçesi, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, Müfettişi Umumîlik Kanunu lâyihası hakkında sözleri ve Câmî Bey’in meclise katılmaması gibi konularda söz almıştır. Müfettişi Umumîlik hakkında görüşlerini dile getiren Refet Bey güvenlik için Müfettişi Umumîlik’in önemini Koçgiri ve Ümraniye Hadiseleri görüşmelerinde şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Kanaatim şu merkezde idi ki; Müfettişi Umumilik olmadıkça memleketin idaresi olmaz. Merkezde oturan bir dahiliye Vekili buradan vereceği emirlerle memleketi idare edeceğine kani değilim. Memleket, basit emirlerle idare iktidarında değildir.”¹²⁸

Hasan Tahsin (Uzer) Bey, İstanbul’un işgali ile Mebusan Meclisi’nin dağıtılması üzerine sürgüne gönderilmesi ve sürgün sonrası sağlık sorunları nedeniyle meclis çalışmalarına 11 Mart 1922 tarihinde katılabilmıştır. Tahsin Bey, I. TBMM döneminde kısa süre görevde bulunduğu için yalnızca 1338 senesi Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiyle Vekâleti bütçesi, Memaliki müstahlasa Vekâleti teşkili, Affı umumi ilânı, İstanbul Avans Kanunu ve İdarei Kura ve Nevânı kanunu hakkındaki görüşmelerde kısa kısa söz almıştır. 1338 senesi Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiyle Vekâleti bütçesi görüşmelerinde tepkisini “323 kazadan 180’inde doktor varmış. 143 kaza demek

¹²⁵ TBMMZC, Devre: 1, C. 5, İçtima Senesi: 1, 99.İçtima (18 Kasım 1336), s. 436.

¹²⁶ Nilüfer Uğurlu Şenel, “Mahmut Esat Bozkurt”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İstanbul, 2004, s.42.

¹²⁷ A.g.t., s.43.

¹²⁸ TBMMZC, Devre:1, C. 2, İçtima Senesi: 2, İnıkad: 86 (4 Ekim 1337), s. 262.

doktorsuzdur? Bu kazaları, vasatı onar bin nüfusu hesabedersek 1 430 000 nüfus doktorsuz kalıyor. Doktor mu yok! Para mı yok?” diyerek ortaya koymuştur.¹²⁹

I. TBMM Dönemi İzmir vekilleri arasında gazeteci kimliği dolayısıyla düşüncelerini en etkili biçimde ortaya koyan Yunus Nadi (Abalıoğlu) Bey olmuştur. Mecliste Yunan Mezalimi hakkında milletlere çekilen protesto, Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu, İcra Vekillerinin sureti intihabına dair Kanun ve Yenigün Gazetesi hakkında zem ve kadih dâvası hakkındaki meclis konuşmaları en dikkat çekici olanlarıdır. Yunus Nadi Bey'in Yenigün gazetesinde kaleme aldığı yazılar çoğu zaman meclis gündemine taşınmıştır. Gazetede yer verdiği *“Yeni Bir Cidal Devri ve İnkılabımızın Terakkisi”* adlı makalesinde saltanat yanlılarını eleştirmiş, vekillerin sınırsız yetkilerinden dolayı her şeyi yapamayacaklarını, milli egemenlik ve cumhuriyet gibi kavramların önemi üzerinde durmuştur.¹³⁰ Mersin mebusu Selahattin Bey ve arkadaşlarının bu makale hakkında meclise önerge vermesi ile konu meclise taşınmıştır. Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu hakkında söz alan Yunus Nadi Bey mecliste ifade ettiği şu görüşleriyle kanunun görüşülmesinde etkili olmuştur:

*“Efendim, mevzuu bahsolan kanun memleketin menafii hayatiyesine aidolan ve yarın patlayacak silâhların arkasını getirecek olan ve binaenaleyh bizim sebebi içtimaimiz olan, yani Büyük Millet Meclisinin sebebi mevcudiyetinin eczasından bulunan bir kanundur...Arkadaşlar müzakere etmiyelim demek istediler veya ettirmemek istediler...Fakat memleketin menafii hayatiyesi buna feda edilemez. (Doğru, sesleri) Eğer edilecekse iste ben yirmi rey daha bahşediyorum. Yine bu kanun müzakere olunacaktır.”*¹³¹

Meclisin 18 Kasım 1920 tarihli görüşmesinde seçim sistemi tartışmalarında Anayasa Özel Komisyonu meclise bir rapor sunmuştur. Raporda toplumun her kesiminden vekil seçileceği böylece halkın her sınıfına yönelik bir temsilcinin mecliste yer alacağı yer almaktadır. Sunulan rapora yönelik Anayasa Özel Komisyon Başkanı Yunus Nadi meclise girecek farklı meslek mensuplarının memur sınıfına zarar vereceği düşüncesine karşılık olarak halkın egemenliğine dayalı bir sistemin varlığına dikkat çekmiştir.¹³²

I. TBMM Dönemi İzmir mebusları açısından aktif olarak söz aldıkları bir dönem

¹²⁹ **TBMMZC**, Devre:1, C. 22, İçtima Senesi: 3, 98.İçtima (7 Eylül 1338), s. 550.

¹³⁰ Asaf Özkan, “Cumhuriyet’e Giden Yol: Saltanatın Kaldırılması Sürecinde Yaşanan Siyasal Sistem Tartışmaları”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.59 (2023), Cumhuriyet’in 100.Yılı Özel Sayısı, s.130.

¹³¹ **TBMMZC**, Devre:1, C. 18, İçtima Senesi: 3, 10.İçtima, (18 Mart 1338), s. 276.

¹³² Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **İlk Meclis: Millî Mücadele’de Anadolu**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, s.s.114-117.

olmuştur. Mebuslar çeşitli komisyon ve bakanlık düzeyi görevlerde yer almışlardır. Vekillerden Tahsin (Uzer) Bey Malta sürgünü nedeniyle TBMM çalışmalarına geç dahil olmuştur. Dr. Mustafa (Bengisu) Bey görev nedeniyle Rodos'a gittiğinden Reşit Bey'in ise vefat ettiğinden mebuslukları sona ermiştir. Meslekleri bakımından değerlendirildiğinde İzmir mebusları dönemin aydın kesiminden gelen kişilerdir. Verdikleri önergeler ve söz almaları bakımından incelendiğinde Refet Bey, Mahmut Esat Bey ve Yunus Nadi Bey'in meclis faaliyetlerine aktif katılımlarının olduğu görülmektedir. Hacı Süleyman Bey'in eğitime dair görüşleri, Mahmut Esat Bey'in Teşkilât-ı Esasiye Kanunu konuşmaları ve Halkçılık programı üzerine düşünceleri, Nadi Bey'in yazdığı gazete yazılarının meclise taşınması, Refet Bey'in milli savunma hakkındaki görüşleri meclis birinci dönem faaliyetleri bakımından en dikkat çekici olanlarından bir kaçıdır.¹³³

1.4. 1923-1943 Dönemi İzmir Milletvekilleri

Yunan kuvvetleri tarafından 15 Mayıs 1919'da işgal edilen İzmir, 9 Eylül 1922 günü Türk ordusunun şehre girmesiyle kurtarılmıştır. Batı Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtulmasından sonraki aşama Mudanya ve Lozan Barış Konferansı'nda ülke bağımsızlığının tanınması ve sınırlarının kabul edilmesi olmuştur. İşgal dönemi temel sorun ülkenin kurtarılmasıyken işgal sonrası dönemde yönetim şeklinin ne olacağı sorunu tartışılmaya başlanmıştır. 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasıyla da beraber yeni rejimin ne olacağı tartışmaları ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, halkla yakından iletişime geçmek ve devletin geleceği hakkında bilgi vermek adına 14 Aralık 1923 tarihinde Batı Anadolu Gezisine çıkmıştır. Esasen gezinin maksadı Mustafa Kemal Paşa'nın ileride kuracağı partinin tüzük ve programından bahsetmek, saltanatın kaldırılması ve halifelik konusunda halkın tepkisini gözlemlemek olmuştur. Büyük nutkunda Mustafa Kemal gezisi hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

“Efendiler, saltanatın kaldırılması ve hilafet makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa geçmek, halkın içinde bulunduğu psikolojiyi, düşünce ve eğilimlerini bir daha incelemek önem kazanıyordu...Zaferden sonra, eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu maksatlarla, Batı Anadolu'da bir gezi yapmak üzere, 14 Aralık 1923 tarihinde Ankara'dan hareket ettim.

Eskişehir'den başlayarak, İzmit, Bursa, İzmir ve Balıkesir'de, halkı uygun yerlerde toplayarak uzun sohbetlerde bulundum...

¹³³ TBMMZC, Devre:1, C. 4, İçtima Senesi: 1, 78.İçtima, (4 Ekim 1336), s. 536.

TBMMZC, Devre:1, C. 5, İçtima Senesi: 1, 99.İçtima, (11 Kasım 1336), s.s.435-437.

TBMMZC, Devre:1, C. 25, İçtima Senesi: 3, 146.İçtima, (27 Kasım 1338), s.96.

TBMMZC, Devre:1, C. 13, İçtima Senesi: 2, 98.İçtima, (22 Ekim 1337), s.s.232-238.

Saygıdeğer Efendiler, hemen her yerde halkın anlamak istediği hususlardan dikkati çeken noktalar şunlardı:

Lozan Konferansı ve sonucu, milli egemenlik ve hilafet makamı, bunların durumları ve ilişkileri ve bir de kurmak niyetinde olduğum anlaşılan siyasi parti...

Lozan Konferansı görüşmelerini, her yerde, özetleyerek olduğu gibi anlatıyordum. Olumlu sonuç alınacağı hakkındaki inancımı da belirterek milletin endişesini gidermeye çalışıyordum.”¹³⁴

Meclisin 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı almasıyla seçim yasasında değişikliğe gidilmiştir. Bu sırada ülkeyi muasır medeniyet seviyesine getirmeyi amaçlayan Gazi Mustafa Kemal fırka çalışmalarına hız kazandırarak kuracağı Halk Fırkası için 8 Nisan 1923 tarihinde 9 ilkeyi ilan ettiği bir beyannameyi uygulamaya koymuştur. Akabinde seçim çalışmalarına başlayan Mustafa Kemal’in karşısında üç muhalif kesim bulunuyordu.¹³⁵ Meclis içinde eski İttihat ve Terakki üyelerinin varlığını sürmesi ve siyasi faaliyetlerini yoğunlaştırmaları sonucu Gazi Mustafa Kemal birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Durumdan tedirgin olan Gazi Mustafa Kemal’in meclisin kadrosunun yenilenmesini sağlamak yönünde aldığı karar bu önlemlerin başında gelmiştir. Seçimler öncesi İzmir’de kurulan İzmir Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti seçim dönemine gelindiğinde siyasi faaliyetlerini gerçekleştirirken birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Redd-i İlhak Cemiyeti’ne bağlı İttihatçılar’ın İzmir Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti’ne yönelik halkı kışkırtan faaliyetler sürdürmesi ve İzmir eski valisi Sakallı Nurettin Paşa’nın faaliyetleri Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti’nin önündeki önemli engellerdendi.¹³⁶ 25 Haziran 1923 tarihinde başlayan seçimler iki dereceli yapılmış ve 18 yaşını doldurmuş her erkek seçimde oy kullanmıştır. Yaşanan zorluklara rağmen seçimi Müdafaa-i Hukuk grubu adayları kazanmıştır. Seçimi kazanan vekillerin isimleri ve aldıkları oy sayısı şöyledir:

1923 Yılı İzmir Milletvekilleri Seçim Sonuçları¹³⁷

Kişi	Oy sayısı
Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa	826
Çelebizade Seyit Bey	822
Mahmut Celâl (Bayar) Bey	815
Mahmut Esat (Bozkurt) Bey	812
Fahrettin (Altay) Paşa	811

¹³⁴ Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2019, s. 499.

¹³⁵ Ahmet Demirel, **Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 2. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. s. 31-32.

¹³⁶ Fevzi Çakmak, **İzmir’in Siyasi Hayatında Seçimler 1908-1945**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 116

¹³⁷ Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaşları ve Sonrası**, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s.376.

Mehmet Şükrü (Saraçoğlu) Bey	807
Mustafa Necati (Uğural) Bey	805
Tevfik Rüştü (Aras) Bey	794
Mustafa Rahmi (Köken) Bey	793

1923 yılı seçiminin ardından yeni meclis çalışmaları başlamış ve Mustafa Kemal meclis başkanı seçilmiştir. Meclis başkanlığı görevini sürdüren Mustafa Kemal fırka çalışmalarına devam ederek 9 Eylül 1923 günü Halk Fırkası'nı kurmuştur. Bu dönem hükümeti kurma görevi Fethi Okyar'a verilmiş ancak kendisine yöneltilen eleştirilerin artması ve bakanların istifa etmeleri nedeniyle hükümetin işleyişi olumsuz yönde etkilenmiştir. Mecliste bu gelişmeler yaşanırken Gazi Mustafa Kemal 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet'i ilan etmiş, yapılan seçimle yeni devletin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.

Devletin yeni rejiminin belirlendiği bu günlerde Halk Fırkası çeşitli bölgelerde örgütlenme çalışmalarına başlamıştır. İzmir'de de örgütlenme çalışmalarını sürdüren Halk Fırkası İzmir işgalinin ağır sonuçları ve fırka il yönetiminde yaşanan değişiklikler nedeniyle İzmir yerelinde örgütlenme sürecinde istediği olumlu sonucu alamamıştır.

1924 yılı İzmir yerelinde siyasetinin yoğun olarak yaşandığı bir dönem olmuştur. 17 Kasım 1924 tarihinde ilk muhalif fırka olarak İzmir'de kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ülke siyasetinin yoğun bir biçimde hareketlenmesinde ve 1 Aralık 1924 tarihinde yapılan ara seçimin rekabet ortamında gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Mecliste İnönü hükümetine yönelik muhalefet artarken bir grup milletvekili Halk Fırkası'ndan ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na geçmiştir. Ülke genelinde olduğu kadar İzmir yerelinde de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla siyasi hareketlilik daha da artmıştır. Bu dönem İzmir basında çeşitliliğin artmasına bağlı olarak siyasi rekabet duygusunun yoğunlaştığı bir yer olmuştur. 1 Aralık günü başlayan ara seçimler, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın uygun aday bulamadığını ve bağımsız adayları destekleyeceğini ilan etmesi üzerine Halk Fırkası lehine dönmüştür. Yapılan seçimde İzmir genelinde adaylardan yalnızca 623 oy alan Münir Bey ile 577 oy alan Kâmil Bey meclise girebilmiş, milletvekili adaylarının aldıkları oy sayısı şu şekilde belirtilmiştir:¹³⁸

¹³⁸ Çakmak, a.g.e., s.129.

1924 Yılı İzmir Milletvekilleri Ara Seçim Sonuçları¹³⁹

Kişi	Oy Sayısı	Kişi	Oy Sayısı
Münir Bey	623	Ali İhsan Bey	7
Kâmil Bey	577	Sırrı Bey	5
Rahmi Bey	134	Sanullah Bey	3
Ali İhsan Paşa	49	Sezai Bey	3
Milaslı Halil Menteşe Bey	20	Tahsin Bey	3
Bıçakçızâde Hakkı Bey	15	İzmir Valisi İhsan Paşa	2
Velid Ebuzziya Bey	13	Bozdoğan Müftüsü Efendi	1
Tireli Kâmil Bey	7	Çiftçi Necati Bey	1

1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ile gericilerin propagandalarını serbest bir şekilde yapmaları sonucu ülke genelinde karşıt ayaklanmalar artmıştır. Ortadoğu'nun petrol kaynaklarına göz diken İngiltere, Türkiye ile arasında çözülemeyen Musul sorunundan hareketle ülkemizde Kürtçülük hareketlerini tetikleyecek söylemlerde bulunmuştur. Harekete geçen Kürt dernekleri doğuda sınırlarını belirledikleri bir alanı Şeyh Sait'in önderliğini yapacağı bir isyanla Türk topraklarından ayırmayı amaçlamıştır. Saltanat ve halifelik yanlılarını etrafında toplayan Şeyh Sait dini kullanarak büyük bir karşıt görüş yaratmıştır. Bu durum karşısında hükümet askeri ve siyasi planları uygulamaya koymuştur. 4 Mart 1925'te meclisten geçen Takrir-i Sükûn Kanunu ile gericilerin önü kesilmeye başlamıştır.¹⁴⁰ Ayrıca kanunun kabul edilmesi ülkenin henüz demokratik siyasal hayata hazır olmadığını göstermiş, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 5 Haziran 1925 tarihinde kapatılmıştır.¹⁴¹

1923 yılında faaliyete başlayan II. TBMM Dönemi 26 Haziran 1927 tarihinde meclis yasama faaliyetlerine son verene kadar devam etmiştir. Yeniden seçim sürecine girilen 1927 yılında çoğu milletvekilinin yapılan oylamalara katılmadığı görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'e adayları belirleme yetkisinin verilmesi ile ismi geçen

¹³⁹ Çakmak, a.g.e., s.129.

¹⁴⁰ Andrew Mango, **Atatürk**, Çev. Füsün Doruker, 1.B., Yeni Bin Yıl Yayınları, İstanbul, 2000, s.s.401-410.

¹⁴¹ https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeritariharsiv/Turk_devrim_tarihi.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2024.

kişilerin muhakkak seçilecek olmasının halkta yarattığı bıkkınlık hissi ile Takrir-i Sükûn Kanunu, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ve İzmir suikastı sonucu denetim altında tutulan bir muhalefetin olması 1927 yılı seçimlerinin pasif bir ortamda gerçekleşmesine neden olmuştur. Özellikle Takrir-i Sükûn Kanunu'nun halihazırda uygulanır olduğu bir dönemde gerçekleşen 1927 yılı seçimleri 1924 yılı ara seçimleri gibi yoğun bir rekabet ortamında gerçekleşmemiştir. 1 Eylül 1927'de başlayan seçim sürecinde ülke genelinde Cumhuriyet Halk Fırkası adayları seçimleri kazanmıştır.¹⁴² İzmir ilinde seçimi kazanan milletvekili adaylarının isimleri ve oy miktarları şu şekildedir:

1927 Yılı İzmir Milletvekilleri Seçim Sonuçları¹⁴³

Kişi	Oy Sayısı	Kişi	Oy Sayısı
Tevfik Rüştü Aras	1102	Ahmet Hamdi Aksoy	1102
Mahmut Esat Bozkurt	1102	Kâmil Dursun	1102
Mustafa Rahmi Köken	1102	Hüseyin Öklem	1102
Mustafa Necati Uğural	1102	Ahmet Enver Özgen	1102
Mahmut Celâl Bayar	1102	Ahmet Münir Akkaya	1102
Şükrü Saraçoğlu	1102	Vasıf Çınar	960

Milletvekillerinin seçilmesinin ardından III. Dönem TBMM faaliyetleri 1 Kasım 1927 tarihinde İnönü hükümetinin kurulmasıyla başlamıştır. Yeni dönemde İzmir'den vekil seçilen isimler birçok bakanlık görevinde bulunmuştur. Bu sırada meclis III. Dönemi'ne denk gelen büyük ekonomik buhranı Türkiye'de de etkilerini göstermeye başlamış, ülke genelinde iktisadi, ticari ve ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir.¹⁴⁴ Öyle ki bu dönem İzmir basınında açlık ve yoksulluğa bağlı intihar girişimi haberlerine sıkça rastlanılmaktadır.¹⁴⁵

1930 yılında Paris büyükelçiliği görevinden ülkesine dönen Fethi Bey özlemini gidermek adına Gazi Paşa ile bu dönem sık sık bir araya gelmiştir. Fethi Bey'in yaptığı ziyaretler Gazi'nin yeni bir siyasal parti kurulması ve başına Fethi Bey'in getirilmesi

¹⁴² Hakkı Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler", **Toplumsal Tarih**, S.64, Nisan/1999, s. 25.

¹⁴³ Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem (1927-1931)**, C.III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 1994, s.331-343.

¹⁴⁴ Serap Tabak, "**Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir...**", s.183.

¹⁴⁵ Alev Gözcü, "Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arka planı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.14 (2007), s.86.

Yeni Asır, 17 Ağustos 1930.

düşüncesini açıklamasıyla sonuçlanmıştır. Gazi'nin yoğun çabaları sonucunda Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930'da kurulmuştur. Parti üyeleri arasında Atatürk'ün yakın arkadaşı Nuri Conker, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu, İbrahim Süreyya Paşa ve Adnan Menderes bulunmaktadır. Bu isimlerden başka Cumhuriyet Halk Fırkası'nın muhalif grubundan birkaç vekil de yeni kurulan partiye katılmıştır. Başta Fethi Bey olmak üzere Serbest Cumhuriyet Fırkası vekilleri CHF hükümetinin güncel sorunlara çözümsüz kaldığını belirterek İsmet Paşa'yı eleştirmiştir.¹⁴⁶ İsmet Paşa, Sivas'ta şimendifer istasyonu açılışında bulunduğu sırada eleştirilere cevap verirken, konuşmasının bir yerinde *"İktidar mevkiinin asla teşnesi değiliz. İktidar mevkiinde ancak milletin vekillerinin itimadiyiyle, vazifeli olarak duruyoruz. Ne kadar sert olursa olsun müşkilat karşısında vazifeden çekilmek adetimiz olsaydı, bu mevkii çoktan terk ederdik."* diyerek Fethi Bey'in hakkında mevkiyi haksız yere işgal ettiği söylemine cevap vermiştir.¹⁴⁷

Fırka'nın kurulmasıyla Fethi Bey İzmir'de fırka örgütlenmesini başlatmak ve Başbakan İnönü'nün Sivas nutkuna cevap vermek maksadıyla bir dizi seyahate çıkmıştır. Fethi Bey'in bu seyahatinin güvenlik sorunu yaratacağından tedirgin olan Gazi Mustafa Kemal, TBMM Başkanı Kâzım Özalp'e *"Fethi Bey İzmir'e gidecek, ilk defa hükümeti tenkit eden bir konuşma yapacak. Halk böyle şeylere alışkın değildir. Fethi Bey'e karşı infial gösterebilir, fena muameleye maruz bırakabilir. Fethi Bey'in emniyeti için lâzım olan tertibat alınsın."* diyerek, İzmir yerel yönetiminin gerekli güvenlik önlemlerini almasını istemiştir.¹⁴⁸ Nitekim Fethi Bey'in İzmir'den başlamayı planladığı Ege gezisi İzmir şehrinde ölümlü ve yaralanmalı birtakım olayların çıkmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Fethi Bey İzmir mitingini ileri bir tarihe ertelemek zorunda kalmıştır. Miting, 7 Eylül 1930 tarihinde gerçekleştirilmiş, Fethi Bey geniş halk kitlesine seslenirken CHF yapılacak yeni bir seçimde iktidarı kaybedebilme ihtimali ile yüzleşmiştir.¹⁴⁹

Yeni kurulan parti ile ekonomik sıkıntılar yaşayan toplumun gerginliğinin azaltılması ve iktidarın muhalefet tarafından denetlenmesi beklenirken siyasi alanda yaşanan olumsuzluklar toplumsal hareketlenmeye yol açarak istenen sonucu

¹⁴⁶ Kadir Şeker, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.32(2014), s.s.4-7.

¹⁴⁷ **Milliyet**, 31 Ağustos 1930.

¹⁴⁸ Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Ankara, 2002, s. 1001.

¹⁴⁹ Günver Güneş, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın' da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.25, S.39(2006), s.121.

vermemiştir. Sınırlı bir muhalefet ve denetim umularak kurulan parti kısa sürede büyük bir halk kitlesinin desteğini alarak iktidara alternatif olabilecek bir konuma gelmiştir. Öyle ki Fethi Bey kaleme aldığı bir hatıratında İsmet Paşa'nın bile kısa zamanda güçlenen bu partiden tedirginlik duyduğu ve güç kaybetme korkusuyla yüzleştiğini şu sözlerle anlatmaktadır:

"...Serbest Fırka'nın kuruluşu ile beraber gördüğü heyecanlı, büyük alâka istisnâsız endişe ve korku yaratmıştı. Nitekim, kuruluş sırasında Gazi'nin bana:

"-Ne kadar meb'usluk istersin?" sualine benim:

"-Ciddi bir denetim için şimdilik, yani önümüzdeki seçimlere kadar yüz meb'usluk olmalıdır." Talebime karşı İsmet Paşa:

"-Yüz çok elli olabilir." Dedi ve bu sun'iliğini bildiğim şekle yeni seçimlere kadar fırkanın teşkilâtını tamamlamak için muvafakat ettiğim halde, daha sonra bu yekûndan söz edilmedi.¹⁵⁰

İktidarın güç kaybetme kaygısı, Fethi Bey'in İzmir ziyaretinde yaşanan olaylar ve sonuçları Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın sürdürdüğü kısa bir siyasal varlığın ardından kendini feshetme kararı ile sonuçlanmıştır. Cumhuriyet tarihinde ikinci kez ülkenin demokratik yaşama geçişe hazır olmadığı görülmüş, Gazi Mustafa Kemal tarafından öncelikle devrimleri halka benimsetmenin gerekliliği ön planda tutulmuştur.¹⁵¹

30'lu yılların ortalarına doğru gelirken CHF yeniden yapılanması gerektiği kararına varmıştır. Güç kaybı yaşayan CHF'nin en önemli sorusu SCF'nin kısa bir sürede büyük bir halk kitlesinin desteğini nasıl kazandığı olmuştur. Bu sorudan yola çıkarak CHF öncelikle yerel teşkilatlardaki denetimin sağlanması gerektiğine karar vermiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İzmir teşkilatına bir grup heyet gelerek fırkanın yeniden teşkilatlanması gerektiğine karar vermiştir. Bu dönem zarfında iktisadi konular fırkanın İzmir il kongrelerinde en çok gündeme getirilen konulardan biri olmuştur. İzmir il kongrelerinde özellikle tütün sektöründe yaşanan ekonomik sıkıntılar sık sık tartışılan konular arasındadır. Fırka İzmir iline yalnızca ekonomik sorunlar bakımından yakın temasta bulunmamış aynı zamanda sportif ve kültürel faaliyetlerin de destekçisi olmuştur.¹⁵²

Gazi Mustafa Kemal, 1930 yılında kapanan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın bir

¹⁵⁰ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Yay. Haz. Cemâl Kutay, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980, s.483.

¹⁵¹ Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, 4.b., İstanbul, 2021, s.s.37-42.

¹⁵² Demet Öztekinli Vural, "İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu ve Teşkilatlanması (1923-1938)", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2017, s.s.89-90.

sonucu olarak yaşanan sosyal ve ekonomik sıkıntıları gözlemlemek ve halkla bir araya gelmek için 1930-1931 yılları arasında çıktığı yurt gezisi sonrası milletvekili seçimlerinin yeniden yapılması kararına varmıştır. Mustafa Kemal bundan sonraki süreçte, SCF'nin kısa sürede büyük bir halk kitlesini nasıl etrafında topladığı sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Ona göre, Serbest Cumhuriyet Fırkası büyük buhranın yarattığı ekonomik çöküntüden en çok etkilenen kesime hitap ederek kısa sürede büyük bir ilgi toplamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin aday listesini oluştururken bu kez Ankara bürokrasinden değil de köylü ve işçi sınıfından adayların seçim listesinde yer alması gerektiği fikrini savunmaktadır. Gazete haberlerine konu olan 1931 seçimlerinin dikkat çeken tarafından biri de CHF adaylarının dışında bağımsız adayların da bulunmasıdır.¹⁵³Bu noktadan yola çıkarak incelendiğinde 1931 yılı genel seçimleri önceki yıllarda yapılan seçimlerden farklılık göstermektedir.

İzmir'de 24 Nisan 1931'de yapılan seçimlerin sonuçlarına göre 4. Yasama döneminde seçilen 12 milletvekilinin isimleri şöyledir:

1931 Yılı İzmir Milletvekilleri Seçim Sonuçları¹⁵⁴

1	Tevfik Rüştü Aras	5	Mahmut Celâl Bayar	9	Mustafa Rahmi Köken
2	Mahmut Esat Bozkurt	6	Şükrü Saraçoğlu	10	Halil Menteşe
3	Mustafa Kâmil Dursun	7	Ahmet Hamdi Aksoy	11	Hasan Hüsnü Kitapçı
4	Vasıf Çınar	8	Mehmet Sadettin Epikmen	12	Kazım İnanç

4 Mayıs 1931'de yeni yasama dönemine başlayan mecliste Gazi Mustafa Kemal 289 oy alarak üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçildi.¹⁵⁵ Cumhurbaşkanı seçimi sonrası İnönü hükümetinin kurulmasının ardından vekiller güvenoyu alarak faaliyetlerine başlamıştır. İkinci demokrasi girişimi döneminde örgütlenme eksikliklerini gidermek için çalışmalara başlayan CHF aynı yıl 10 Mayıs-18 Mayıs tarihleri arasında III. Kurultay'ını gerçekleştirmiştir. Kurultayda Türk Ocakları'nın kapatılması ve mallarının CHF'ye aktarılması, kapatılan Türk Ocakları'nın yerini Halkevleri'nin alması, cumhuriyet unsurlarının tüm kurum ve kuruluşlara yansıtılması gibi konulara

¹⁵³ Son Posta, 9 Mayıs 1931.

¹⁵⁴ TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.s.205-207.

¹⁵⁵ Emin Burak Kınalı, "1931 Genel Seçimleri ve Parti – Devlet Birlikteliği Yönündeki Gelişmeler", Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2017, s. 103.

değnilmiştir.¹⁵⁶ Kurultay'ın en çarpıcı kısmı ise 1923-1931 yılları arasını özetleyen Genel Başkanlık Bildirisi ve parti tüzüğünde yer alan dört ilkeye devletçilik ve inkılâpçılık ilkelerinin eklenmesiyle oluşan altı ilke olmuştur.¹⁵⁷

1935 yılına gelindiğinde Türkiye'nin gündemini yeni bir Dünya Savaşı'nın çıkma ihtimali ve Türkiye'nin bu durum karşısında nasıl bir yol izleyeceği meşgul etmiştir. Başbakan İnönü'nün belirsizliklerle dolu uluslararası bir arenada bulunan Türkiye'nin milletvekili seçimlerini yenilemesi gerektiği fikri üzerine meclis seçim kararı almıştır. 1935 yılı seçimlerini diğer seçimlerden ayıran özelliği aynı yıl kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmasıyla Türk siyasal hayatının yeni bir dönüm noktasına girmesi olmuştur.¹⁵⁸

İzmir'de 8 Şubat 1935 günü gerçekleşen seçimlerin sonucunda İzmir milletvekilleri isimleri şu şekildedir:

1935 Yılı Seçimleri İzmir Milletvekilleri¹⁵⁹

1	Tevfik Rüştü Aras*	8	Ahmet Hamdi Aksoy
2	Mahmut Esat Bozkurt	9	Mehmet Sadettin Epikmen
3	Mustafa Kâmil Dursun	10	Mustafa Rahmi Köken
4	Hasan Âli Yücel	11	Kazım İnanç**
5	Mahmut Celâl Bayar	12	Hüseyin Hüsnü Çakır
6	Şükrü Saraçoğlu	13	Halil Menteşe
7	Benal Nevzat	14	Reşat Mimaroglu
*Tevfik Rüştü Aras Londra Büyükelçiliği görevi nedeniyle 25 Ocak 1939 günü istifa etmiştir.			
**Kazım İnanç'ın vefatı üzerine yapılan ara seçimde Reşat Mimaroglu İzmir milletvekili seçilmiştir.			

1935 yılı seçimleri sonrası açılan meclisin yeni yasama döneminde Mustafa Kemal dördüncü kez Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hükümeti kurma görevini yeniden alan İsmet İnönü eski hükümetin istifası sonrası yeni hükümeti kurmuş, güvenoyu alan

¹⁵⁶ Gülcan, **a.g.t.**, s.175-180.

¹⁵⁷ Gülcan, **a.g.t.**, s.379-380. CHF III. Büyük Kurultay metni için bak. Ek2.

¹⁵⁸ Nesrin Damla Kalender, "Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verildiği 1935 Seçimleri ve İzmir Basını", **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2006, s. s.76-77.

¹⁵⁹ **TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.s.265-267.

İnönü hükümeti meclis faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin V. Döneminde ilk defa Hristiyan, kadın ve bağımsız vekiller meclis faaliyetlerinde yer almıştır.¹⁶⁰ Aynı yıl Halk Fırkası, 9-16 Mayıs günleri arasında IV. Büyük Kurultayını toplamıştır. Kurultayda devletçilik ilkesinin en sert şekilde savunulması ve parti-hükümet birlikteliği gibi konular ön plana çıkarılmıştır.¹⁶¹

1937 yılında Başbakan İnönü ve Mustafa Kemal Paşa arasında fikir ayrılıkları oluşmaya başlamıştır. İnönü'nün 20 Eylül 1937 günü görevinden ayrılmasıyla başbakanlık görevine Celâl Bayar getirilmiştir.¹⁶² Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in 10 Kasım 1938'de vefatından bir gün sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 26 Aralık 1938 tarihli ilk Olağanüstü Kurultayı'nda Mustafa Kemal "Ebedi Başkan", İsmet İnönü ise partinin "Değişmez Genel Başkanı" unvanını almıştır.¹⁶³ Cumhurbaşkanı İnönü kabineyi kurma görevini yeniden Celal Bayar'a vermiştir.¹⁶⁴ İnönü, Atatürk döneminden beri muhalif olduğu isimleri hükümet dışında tutarak Atatürk dönemi partiden ayrılan isimleri meclis faaliyetlerine dahil etmiştir. 1939 yılı genel seçimleri öncesinde boşalan milletvekillikleri için ara seçime gidilmiştir. 1939 yılı iç politikada yaşanan bu dinamizmi dış politikada yeni bir dünya savaşının çıkma ihtimalinden doğan belirsizlik takip etmiştir. Celal Bayar'ın hükümet programı ile İnönü'nün görüşleri birbirine ters düşünce Bayar 25 Ocak 1939'da başbakanlıktan istifa etmiştir.¹⁶⁵ Bunun üzerine İnönü, hükümeti kurma görevini Dr. Refik Saydam'a vermiştir. Refik Saydam hükümeti döneminde Milletvekili Hasan Saka'nın meclise verdiği önerge sonucunda meclis seçim kararı almıştır. 26 Mart 1939 tarihinde gerçekleştirilen seçimlerde İzmir'den milletvekilliğini kazanan kişiler şunlardır.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 346-352.

¹⁶¹ **C.H.P Tüzüğü**, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, s.25.

Necdet Aysal, "Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı (9-16 Mayıs 1935)", **History Studies**, C.9, S.1 (2017), s.36-37.

¹⁶² Gökhan Çetinsaya, "**İstikbalini Bekleyen Adamın 417 Günü: İsmet İnönü, 20 Eylül 1937-11 Kasım 1938**", Haz. Mehmet Ö. Alkan, İsmet İnönü, İBB Yayınları, İstanbul, 2021, s.278.

¹⁶³ **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1938, s. 1.

¹⁶⁴ **Asırlık Çınar Celâl Bayar Cilt 1**, 1.B., Berikan Yayınevi, Ed. Prof. Dr. Nurettin Gülmez ve Doç. Dr. Nejdett Bilgi, Ankara, 2022, s.233.

¹⁶⁵ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939**, I. Cilt, T.B.M.M. Vakfı Yayınları Eskişehir, 2003, s.146.

¹⁶⁶ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem 1939-1943**, I. Cilt, T.B.M.M. Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s.51.

1939 Yılı Seçimleri İzmir Milletvekilleri¹⁶⁷

1	Hasan Âli Yücel	9	Mustafa Bengisu
2	Mahmut Esat Bozkurt	10	Mehmet Sadettin Epikmen
3	Mustafa Kâmil Dursun	11	Mustafa Rahmi Köken
4	Mahmut Celâl Bayar	12	Şehime Yunus
5	Şükrü Saraçoğlu	13	Mehmet Aldemir
6	Benal Arıman	14	Nazmi İlker
7	Halil Menteşe	15	Hüseyin Hulki Cura*
8	Reşat Mimaroglu		
*Mustafa Bengisu'nun vefatı sonrası yapılan ara seçimle Hüseyin Hulki Cura İzmir milletvekili seçilmiştir.			

Seçimler sonrası süreçte İnönü yeniden Cumhurbaşkanı seçilirken Dr. Refik Saydam bir kez daha hükümeti kurma görevinden sorumlu olmuştur. Dört yıl boyunca devam eden altıncı yasama dönemi, seçimlerin yeniden yapılmasına dair meclise verilen önerge sonucunda sona ermiş, 1943 yılı milletvekili genel seçimleri için çalışmalarına başlanmıştır. 28 Şubat 1943 tarihinde gerçekleşen seçimlerde yedinci dönem İzmir milletvekillerinin isimleri şöyle verilmiştir:¹⁶⁸

1943 Yılı Seçimleri İzmir Milletvekilleri¹⁶⁹

1	Şükrü Saraçoğlu	10	Şehime Yunus
2	Münir Birsell	11	Ekrem Oran
3	Hasan Âli Yücel	12	Benal Arıman
4	Celâl Bayar	13	Halit Onaran
5	Rahmi Köken	14	Sadettin Epikmen
6	Dr. Kamran Örs	15	Halil Menteşe
7	Mahmut Esat Bozkurt	16	Şevket Adalan
8	Dr. Hüseyin Hulki Cura	17	Sedat Dikmen
9	Esat Çınar		

¹⁶⁷ **TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.s.332-334.

¹⁶⁸ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VII. Dönem 1943-1946**, I. Cilt, T.B.M.M. Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s.s.29-71.

¹⁶⁹ **Yeni Asır**, 1 Mart 1943; **TBMM Albümü Cilt I**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.s.401-403.

Mahmut Esat Bozkurt'un vefatı dolayısıyla boşalan milletvekilliğine 2 Nisan 1944 günü yapılan ara seçimle Şevket Adalan seçilmiştir. Seçimler sonrası İnönü yeniden Cumhurbaşkanı seçilirken hükümeti kurma görevi Şükrü Saraçoğlu'na verilmiştir. İnönü, 1945 yılı ve sonrası yaptığı konuşmalarda Türkiye'de demokratikleşme yolunda önemli adımların atılacağını sinyallerini vermiştir. Onun konuşmaları çok partili siyasal hayata geçiş sürecine yönelik birtakım girişimleri beraberinde getirmiştir. Bu girişimler içinde Türk siyasal hayatında önemli izler bırakan gelişme Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından meclise sunulan “*Dörtlü Takrir*” olmuştur. Dörtlü grup daha sonraları yeni bir muhalif partinin kurulmasına öncülük etmiş ve demokratik siyasal yaşamın ilk adımlarının atılmasını sağlamıştır. Celal Bayar'ın parti kurma girişimi sonucu CHP'den istifası ile 2 Aralık 1945 tarihinde yapılan ara seçimde Sedat Dikmen İzmir milletvekili olarak seçilmiştir.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Dilşen İnce Erdoğan, “**Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Kurucuları (7 Ocak 1946)**”, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, İsmail Hakkı Demircioğlu ve Serpil Seda Şimşek, Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti (1946-1960) 1.Cilt, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2021, s.s.139-142.

II. BÖLÜM

1943-1946 YILLARI ARASI VII. DÖNEM

İZMİR MİLLETVEKİLLERİ

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı gerek toplumsal alanda gerekse siyasal alanda yeni cumhurbaşkanının kim olacağı sorusunu ortaya çıkarmıştır. Temelleri yeni atılmış cumhuriyetin varlığının devamı için seçimlerin derhal yapılması zorunlu hale gelmiştir. Cumhurbaşkanı vekili Abdülhalik Renda'nın toplanma çağrısı üzerine bir araya gelen meclis üyeleri, İsmet İnönü'yü yeni reisicumhur olarak seçmiştir. Kürsüye çıkan İnönü, *“Reisicumhur sıfatıyla Cumhuriyetin kanunlarına ve hakimiyeti millîye esaslarına riayet ve bunları müdafaa, Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai, Türk Devletine teveccüh ederek her tehlikeyi kemali şiddetle men, Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve ilâya ve deruhde ettiğim vazîfenin icabatma hasrmefis etmekten ayrılmayacağıma namusum üzerine söz veririm.”*¹⁷¹ diyerek and içmiştir. Seçim sonrası Celâl Bayar, Teşkilât-ı Esasiye Kanunun 44.maddesinde yer alan hükme uygun şekilde hükümetinin istifasını İnönü'ye sunmuş, İnönü istifanın ardından kabine değişikliği görevini yeniden Bayar'a vermiştir.¹⁷² Hükümet değişikliği görevini üstlenen Celâl Bayar, İnönü ile ılımlı ilişkiler içinde olan Dr. Refik Saydam'ı İçişleri Bakanı, Şükrü Saraçoğlu'nu Dışişleri Bakanı olarak görevlendirmiştir. Kabine değişikliği sonrası İsmet İnönü 26 Aralık 1938'de gerçekleştirilen CHP Genel Kurulunda Genel Başkan ve Millî Şef unvanlarını almıştır.¹⁷³ 25 Ocak 1939'da parti divanının kararı üzerine yeniden seçime gidilmesi konusu gündeme gelmiş, Celâl Bayar istifasını vererek onun yerine Dr. Refik Saydam getirilmiştir.¹⁷⁴ İnönü'nün 1939 yılında gerçekleştirdiği İstanbul Üniversitesi ziyareti Türk demokrasi tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Çok partili hayata geçiş dönemi ve demokratikleşme yolunda atılacak önemli adımların ilk sinyallerini İnönü konuşmasında şu sözleriyle vermiştir:

¹⁷¹ TBMMZC, Devre: V, Cilt: 27, İctima: 4, 3.İnikad, İkinci Celse, 11 Kasım 1938, s.17.

¹⁷² Gültekin Kâmil Birlik, “Millî Mücadeleden Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar (1919-1950)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Doktora Tezi)**, Ankara, 2011, s. 264.

¹⁷³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye:1945-1980**, 4.Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2010, s. 22.

¹⁷⁴ **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1939.

“...Biz, halk idaresinin, milletimizin bünyesine ve arzusuna en uygun geldiği kanaatindeyiz. Halk idaresinin en nazik tarafı, bunun anarşiye ve zora meydan vermemesini tanzim edebilmektir. Çünkü gerek anarşi gerek zor, halk idaresinin muhitinde külfetsizce dolaşabilen ve o idareyi kökünden tahrip etmeye istidatlı olan hastalıklardır. Bu hastalıklara karşı, yetişmiş vatan evlâdlarının kâfi olgun ve yurt düşünür olmalarıyla mukavemet edilebilir.”¹⁷⁵

Celâl Bayar’ın istifası sonucu yeni hükümetin kurulması İnönü’nün parti içinde yenilenme yolundaki ilk adımı olmakla beraber, CHP tüzük ve programının yeniden değerlendirilmesi gerekliliği sık sık dile getirdiği diğer bir konudur. Bu sebeple, 29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP V. Olağan Kurultayında valilerin il başkanlığı, parti müfettişlikleri, memurların parti üyeliği, parti üyeliği yaşı, meclis denetiminden sorumlu parti içinden bağımsız bir grubun oluşturulması karara bağlanmıştır.¹⁷⁶ Değişen parti tüzüğünde alınan kararlar bakımından müstakil bir grubun oluşturulması fikri tek parti dönemi özellikleri ele alındığında demokratikleşme yolunda atılan önemli girişimlerden biri olarak sayılmaktadır. Kurulan bu grup, parti içinden seçilen 21 kişinin hükümetten bağımsız olarak toplantıları gözlemlemesi amacıyla kurulmuş bir muhalefet oluşumudur. Emirlerin Cumhurbaşkanı İnönü tarafından verildiği ve boşalan üyeliklere dahi İnönü tarafından atama yapıldığı düşünüldüğünde bu denetim mekanizmasının demokratikleşme yolundaki güdümlü bir muhalefet girişimi olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷⁷ Ne var ki oluşturulan bu yapı II. Dünya Savaşı’nın ortalarında iktidarın yaptığı her türlü eylemi takdirle karşılaması nedeniyle verilen görevleri tam olarak yerine getirememiştir. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle birlikte Demokrat Parti’nin kuruluşu böyle bir oluşuma gerek kalmadığını gösterince 1946 CHP Olağanüstü Kurultay’ında grubun kapatılma kararı alınmıştır.¹⁷⁸

Türkiye’nin iç siyasetinde bu gelişmeler yaşanırken dış siyasette II. Dünya patlak vermiştir. Lozan Antlaşması’ndan II. Dünya Savaşı’nın başladığı yıla kadar Türkiye’nin dış siyasetteki genel tutumu güçlü dostlar ile yakın ilişkiler kurmaktır.¹⁷⁹ II. Dünya Savaşı’nda ise Türkiye savaş dışı kalma politikaları yürütmüştür.¹⁸⁰ Başbakan Dr. Refik Saydam’ın vefatı üzerine yerine atanan Şükrü Saraçoğlu 5

¹⁷⁵ **Ulus**, 7 Mart 1939.

¹⁷⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara,1999, s. s. 32-33.

¹⁷⁷ Volkan Payaslı, “Tek Parti İktidarı’ndan Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.14, S.28 (2014), s.181.

¹⁷⁸ **A.g.m.**, s.190.

¹⁷⁹ Selim Deringil, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, 4.B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.69.

¹⁸⁰ Gülay Sarıçoban, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 24, S. 4 (2020), s. 3.

Ağustos 1942 tarihinde hükümet programını meclise sunarken Türkiye'nin savaş dışı kalma stratejisini koruyacağını şu sözleriyle dile getirmiştir:

*“Cümhuriyetimizin Lozanda başlayan faal ve müsbet haricî siyaseti birçok imtihanlardan geçtikten sonra bugünkü duruma varmıştır. Bu durum, bugün en iyi istikrar kelimesiyle tasvif edilebilir. Hudutları haricinde hiçbir sergüzeşt arkasında koşmayan ve koşmayacak olan Türkiye harbin dışında kalmak imkânlarını aramış ve bu imkânları da şuurlu müsbet bitaraflik üzerinde yürütmekte bulmuştur.”*¹⁸¹

Aynı yıl seçimlerin yenilenmesi konusu gündeme geldiğinde 1908 İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun değiştirilip yerine yeni tarihli bir seçim kanunu getirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. 14 Aralık 1942'de kabul edilen Mebus Seçimi Kanunu iki dereceli seçim sistemi esasına dayandırılmış, 1943 yılındaki seçimler bu kanun prensipleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. CHP'nin son genel seçimleri sonucunda Meclis Başkanlığı görevine Abdülhalik Renda, Cumhurbaşkanlığına İnönü, Başbakanlık görevine yeniden Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir.¹⁸² Seçimlerin ardından toplanan CHP VI. Kurultayı 1939 yılında alınan bir kısım kararda değişikliğe gitmiş, toplantıda altı umdeden söz edilmiş ve dil, kültür, eğitim konularının üzerinde durulmuştur.

Tek parti dönemi yalnızca siyasal alanda değil aynı zamanda eğitim, kültür, sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde eğitim-öğretim alanında köy halkının eğitim-öğretim faaliyetlerinden yoksun kalmaması, köyde hizmet yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesi, Köy Enstitüleri'nin açılması, üniversitelere özerklik tanınması, halkevlerinin ve halk odalarının açılması, ilk güzel sanatlar sergilerinin açılması, Türk dilinin halkın anlayacağı şekilde sadeleşmesi konularında önemli girişimlerde bulunulmuştur.

Ülke içinde bu gelişmeler yaşanırken 1930'lu yılların ortalarına doğru İtalya'nın Balkanlarda yayılma arzusu Türkiye başta olmak üzere Balkan ülkelerini de tedirgin etmiştir. Faşist rejimin saldırgan tavrına yönelik Balkan yarımadasını güvence altına almak isteyen Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye arasında 3 Şubat 1934'te Balkan Antantı imzalanmıştır.¹⁸³ Antant ile taraf devletlerin herhangi bir saldırı anında birbirleri ile iş birliği halinde olmaları teminat altına alınmıştır. Türkiye, ülkenin

¹⁸¹ **Vakit**, 6 Ağustos 1942.

¹⁸² Kadri Unat, “Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C.14, S.56 (2015), s. 245.

¹⁸³ Dilek Barlas, “Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 2000, s. s. 278-279.

batisında Balkan Antantı ile sağladığı güvenliğini ülkenin doğusunda da sağlanmak için girişimlerde bulunmuştur. Mussolini'nin Doğu Akdeniz'de izlediği yayılcı politikalar Türkiye'yi Irak, İran ve Afganistan ile iş birliği yapmaya zorlamıştır.¹⁸⁴ 8 Temmuz 1937'de imzalanan Sadabat Paketi kapsamı bakımından bir saldırmazlık paketi olarak görülmüştür. Pakette, tarafların birbirlerine saldırmayacağı, ortak çıkarlar etrafında hareket edileceği ve taraf ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmayacağı ifadelerine yer verilmiştir.¹⁸⁵

1930'lu yıllardan beri süregelen saldırgan yapılı faşist rejimler Avrupa'da yükselişe geçerek yeni bir dünya savaşının çıkmasına yol açmıştır 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması ve İngiltere ile Fransa'nın Almanya'ya savaş ilanı üzerine başlayan II. Dünya Savaşı'nda Türk hükümetinin tutumu ülkeyi tarafsız tutarak dengeli bir dış siyaset sürdürmek olmuştur.¹⁸⁶ İtalya'nın Habeşistan saldırısı ve Almanya'nın Çekoslovakya'nın tamamını ele geçirme çabaları Avrupa ülkeleri kadar Türk hükümetini de tedirgin etmiştir. Özellikle İtalya'nın Doğu Akdeniz'e yönelik politikalar sürdürmesi üzerine Türk hükümeti güvenlik arayışına girmiştir. Bunun üzerine Türkiye, İtalya'nın Akdeniz'de yarattığı tehdide karşı Yunanistan, Yugoslavya ve İngiltere ile Akdeniz İttifakı adı verilen güvenlik anlaşmasını imzalamıştır.¹⁸⁷

Almanya'nın önce Avrupa ardından Balkanlara yönelik tehdidi İnönü'nün Batı ülkeleriyle yakınlık kurmasını zorunlu hale getirmiştir. İlk adım olarak Türk hükümeti Amerika Birleşik Devletleri ile Ticaret Antlaşmasını imzalamış ardından İngiltere ve Fransa ile Balkanların güvencesini temin eden Ortak Demeç'i açıklamıştır. Rusların Almanlarla Saldırmazlık Antlaşması imzalamasına rağmen tarafların Polonya'ya saldırması Türk hükümetini tedirgin etmiştir. Bunun üzerine Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler kurma gereği duyan Türk heyeti 25 Eylül 1939 günü Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu başkanlığında Moskova'ya gitmiştir.¹⁸⁸ Rusların görüşmelerde Montrö Sözleşmesi'nde yer alan Boğazlar kısmının değiştirilmesi ve İngiliz-Fransız-Türk üçlü antlaşmasında değişiklikler yapılması talebinde bulunmuştur. Rusların isteklerine Türk hükümetinin taviz vermemesi sonucu Moskova'da gerçekleştirilen bir dizi

¹⁸⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi III Yeni Türkiye'nin Oluşumu (İkinci Bölüm) (1923-1938)**, 1.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. s. 184-189.

¹⁸⁵ A.g.e., s.189.

¹⁸⁶ Kadri Unat, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Genel Seçim Propagandaları 1927-1957", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Doktora Tezi)**, Ankara, 2015, s.165.

¹⁸⁷ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s. 402.

¹⁸⁸ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, 1.B., Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s.41.

görüşme sonuçsuz kalmıştır.

Türk hükümeti sonuç alamayınca bu kez yönünü İngiltere ve Fransa'ya çevirerek üçlü bir ittifak antlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır. Güneydoğu Asya'da giderek güçlenen Japonya'nın ABD açısından bölgede tehdit unsuru olması ABD'yi ambargo uygulamak zorunda bırakmış ve yaptırımlardan ezilen Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırması üzerine savaşa katılan ABD II. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirmiştir.¹⁸⁹ 1941 yılına gelindiğinde Balkanları işgal eden Hitler tehdidi Türkiye'yi Almanya ile dostça ilişkiler geliştirmeye yöneltmiştir. Bu sebeple iki ülke arasında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması Türk Alman dostluğunun gelişmesine katkı sağlamıştır. İngiltere ve ABD Türkiye'yi savaşa çekme emeline ulaşmak maksadıyla İnönü'yü 1943 yılında Kahire'de düzenledikleri toplantıya çağırılmışlar ancak Millî Şef tarafsızlık ilkesini kararlı bir şekilde sürdürmeye devam etmiştir. Almanya'nın savaşı kaybedeceği yönündeki inancı ve müttefikleri memnun etme amacı taşıyan Türk hükümeti Almanya ile ilişkilerini kesme kararı almıştır. 1945 yılında Birleşmiş Milletlerin temellerinin atılmasına takiben Türkiye BM'ye girme şartı gereği Almanya ve Japonya'ya savaş ilana etmiştir. Önce İtalya'nın ve ardından Almanya'nın teslim olmasıyla II. Dünya Savaşı sona ermiştir. ABD'nin Japonya'ya attığı atom bombası ile Japonya'da savaşı bırakmıştır.

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye her ne kadar tarafsızlığını sürdürse de hükümetin savaş yıllarında orduya yönelik harcamaları, tüketici nüfusun artmasıyla üretimin azalması, genel fiyat artışı, gelir düzeyinin yüksek olmasına karşın giderin beklenenin üstünde olması yüksek enflasyona neden olmuş, mecliste ekonomik tartışmalar günden güne artmıştır.¹⁹⁰ II. Dünya Savaşı'nın ekonomik etkilerinin şiddetle hissedildiği bu ortamda hükümet birtakım ekonomik önlemler alma yoluna gitmiştir. 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilen Millî Korunma Kanunu ile hükümet kurum ve kuruluşları iktisadi olarak kontrol etme, tüketim malları üzerinde miktar ve fiyat sınırlandırması getirme, ithalat ve ihracat fiyatlarını tespit etme gibi genişletilmiş yetkilere sahip olmuştur.¹⁹¹ Yapılan sıkı denetimlere rağmen karaborsa, gıda kıtlığı ve yüksek fiyat artışlarına engel olunamamış, sonuçta dar gelirle geçinen kesimin

¹⁸⁹ Selin Muzaffer Bölme, "ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, Ankara, 2010, s. 92.

¹⁹⁰ **Cumhuriyet**, 21-30 Mayıs 1945.

¹⁹¹ İbrahim Mert Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Olağanüstü Ekonomik Tedbirler: Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 32, S. 54 (2013), s. 141.

ezildiği, zenginin daha da zenginleştiği bir düzen yaratılmıştır. Millî Korunma Kanunu'ndan istenen sonuç alınamayınca devletin masraflarını karşılamak amacıyla dönemin gelir vergisi olarak tanımlanabilecek Varlık Vergisi'nin yürürlüğe konulması zorunlu hale gelmiştir. Vergi uygulamasında elde edilecek miktar hükümetçe belirlenen hedefin altında kalsa da kısa vadede Varlık Vergisi devlet ekonomisine katkı sağlamıştır. Vergi miktarının belirsizliği, verginin belirli bir komisyonca toplanması sonucu oluşan keyfi yöntemlerin izlenmesi, Müslim ya da Gayrimüslim olarak kişileri sınıflandıran uygulamalara gidilmesi bakımından istenilen sonuç elde edilememiştir.¹⁹² Millî Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi'nin yiyecek ihtiyacına yönelik bekleneni karşılayamaması üzerine hükümet büyük toprak zenginlerinin de vergilendirilmesi hususunda 4 Haziran 1943 tarihinde Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur.¹⁹³ Aşar vergisine benzerliği, vergi memurlarının usulsüz uygulamaları, vergilendirme sürecinde çalışacak memur sayısının artması, köylü halk üzerinde bir baskı yaratması sonucu eleştirilen Toprak Mahsulleri Vergisi 1946 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Alınan tedbirlere rağmen ekonomik yıkımın onarılamaması çok partili hayata geçiş döneminde muhalefet grubun sesinin daha da yükselmesine neden olmuştur. Özellikle çiftçiyi topraklandırarak ülke genelinde toprakların işlevselliğini sürdürmeyi amaçlayan 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu toprağa yönelik yasalar içinde CHP iktidarına karşı Adnan Menderes'in başında bulunduğu büyük bir muhalefetin gelişmesinde etkili olmuştur.¹⁹⁴

Savaş dönemi yaşanan bu gelişmeler CHP ile işçi sınıfının, küçük toprak sahiplerinin, köylü kesimin, tüccar ve sanayi kesiminin karşı karşıya geldiği, bu nedenle CHP'ye olan güvenin azaldığı bir dönem olmuştur.¹⁹⁵ Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e katılımı ve takip eden dönemde artan uluslararası güvensizlik atmosferi, Türkiye'deki demokratikleşme çabaları bağlamında işçi sınıflarının, sendikaların ve sol kökenli partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türkiye'de çok partili düzenin önemli sosyalist partilerinden biri olan ve 14 Mayıs 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Partisi'nin genel başkanlık görevini avukat Esat Adil Müstecaplıoğlu sürdürmüştür. Esat Adil, siyasal görüşlerini

¹⁹² Gürbüz Arslan, "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", **Tarih Dergisi**, C.1, S.61(2015), s. 135-138.

¹⁹³ Turan, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁹⁴ Erdal İnce, "Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.13(2006), s. s. 66-67.

¹⁹⁵ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 2.baskı, İmge Kitabevi Yay., Ankara,1990, s. 46.

sahibi olduğu ve partinin yayın organı olan Gerçek Gazetesi aracılığıyla paylaşmıştır.¹⁹⁶ Parti programında parti prensipleri demokrat, barışçı, sosyalist, beynelmilelci, laik olarak tanımlanmıştır.¹⁹⁷ Türkiye’de tek parti döneminden çok partili demokrasiye geçiş sürecinde, Sosyalist kökenli Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi de büyük öneme sahiptir. Genel başkanlığında Dr. Şefik Hüsnü’nün bulunduğu parti 20 Haziran 1946 tarihinde kurulmuştur. Parti prensipleri dil, din, ırk farkı gözetmeksizin emekçi ve köylü halkın kapitalist düzen içinde ezilmesini engelleyerek toplumun bu kesiminin giderek kenetlenmesini ve güçlenmesini sağlamak şeklinde belirtilmiştir. Dönemin sosyalist partilerinden en çok bilinen bu iki parti dışında, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türkiye Sosyal Demokrat Partisi, Türk Muhafazakâr Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye Yükselme Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi Türkiye’de çok sesliğin artmasında her ne kadar etkili olsalar da uzun vade de varlıklarını sürdüremeyip kapatılmışlardır.¹⁹⁸

CHP iktidarına yönelik eleştirilerin sürdüğü. Türkiye’de çok partili düzene geçişin önemli dönüm noktası, iş adamı Nuri Demirağ’ın 18 Temmuz 1945’te Millî Kalkınma Partisi’ni kurmasıyla olmuştur.

Parti kuruluş amacı nizamnâmede şu ifadelerle açıklanmıştır:

*“Cihan huzurunda, tarihin kaydettiği devirden beri adalet timsali olarak hâkim yaşamış milletimizin, azametli tarihinden kuvvet alarak bizlere emanet ettikleri ananeler sadakat ve hürmet göstererek zamanın ihtiyaçlarına göre terakki ve inkişaf yolunda milletimizin layık olduğu mevki ve refahın ahlaken ve iktisaden büyük bir kuvvet haline gelmesini temin maksadıyla anayasa hükümlerine göre Millî Kalkınma unvanıyla bir parti teşkil ettik.”*¹⁹⁹

Parti kurucusu Nuri Demirağ devletçilik ilkesinin özel girişimi zedelediğini, tek parti yönetiminin sona ermesi gerektiğini, seçimlerin tek dereceli olması ve ekonomide liberal politikaların izlenmesi gerektiğini yaptığı parti konuşmalarında sıklıkla dile getirmiştir. Bu yönleriyle bakıldığında dönemin ilk büyük muhalefet girişimi olsa da söylemlerinde ve stratejik girişimlerde yapılan hatalar neticesinde parti üyeleri arasında zaman içinde anlaşmazlıklar yaşanarak parti üyeleri dağılmaya başlamıştır.

¹⁹⁶ Selçuk Gürsoy, “Türk Siyasal Hayatında Esat Adil Müstecaplıoğlu ve Birinci Türkiye Sosyalist Partisi (1932-1946)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İstanbul, 2019, s.51.

¹⁹⁷ Fethi Tevetoglu, **Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faâliyetler (1910-1960)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967, s. 540.

¹⁹⁸ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap Birinci Bölüm Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, 1.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. s. 223-225.

¹⁹⁹ **Millî Kalkınma Partisi Nizamnamesi**, Atlas Matbaası, 1945, İstanbul, s. 28.

Öyle ki Demirağ ekonomik güce sahip olmasına karşın 1946 itibariyle seçimlerde başarılı olamamış, 1954 seçimlerinde Demokrat Parti aday listesinde yer almıştır.²⁰⁰

II. Dünya Savaşı yıllarından beri Türkiye’de demokratikleşme fikri hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Özellikle basın ve yayın yoluyla farklı kesimlerce tek parti yönetiminin faşist bir sisteme sahip olduğu, halkın demokratik sürece doğrudan dahil olması gerektiği, dönemin başlıca sorunlarından vurgunculuk, yoksullaşma, pahalılık gibi konuların kesin bir çözüme kavuşturulması gerektiği sık sık gündeme getirilerek tek kurtuluş yolunun demokratikleşmeden geçtiği dile getirilmiştir. İnönü ise 1945 tarihli nutkunda, Türkiye’nin siyasi ve manevi olarak büyük bir sınavdan başarıyla geçtiğine ve millet iradesinin demokrasiye geçişte önemine dikkat çekerek demokratik bir siyasal hayata geçileceğinin sinyallerini vermiştir.²⁰¹

1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmaları devam ederken aynı yıl bütçe görüşmelerinin gerçekleşmesiyle birlikte CHP’ye yönelik eleştiriler giderek artmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkındaki sert görüşleriyle tanınan Adnan Menderes bütçe görüşmeleri sırasında kürsüye çıkarak eleştirilerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

*“...Genel raporun mütalâasının bende, malî durumumuz hakkında maalesef iyimser bir intiba vermemekte olduğunu hemen kaydetmeliyim. Yedi aylık bir devre için yapılan bütçede 66 milyon liraya yakın bir açık görülmektedir. Ki bu bütçe yıllık olarak tanzim edilmiş olsaydı açık yakûnu 100 milyon lirayı geçecekti demektir.”*²⁰²

Menderes’in bütçe görüşmeleri sırasındaki görüşleri dikkate alındığında CHP iktidarına karşı gelişen muhalefet grubunun genel eleştiri konusunun CHP’nin ekonomi politikaları olduğu görülmektedir. Bütçe görüşmeleri sona erdiğinde hükümete verilecek güvenoyu için Celal Bayar başta olmak üzere 5 milletvekili red oyu vermişlerdir. 1945 yılının haziran ayında, Celâl Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü gibi muhalefet liderleri, hükümete sunulan ve “Dörtlü Takrir” olarak anılan bir önergeyi oluşturmuşlardır.²⁰³ Önergenin bu dört milletvekili dışındaki milletvekilleri reddedilmesi üzerine Menderes’in ve Fuat Köprülü’nün hükümet aleyhinde sert bir üslupla kaleme aldıkları gazete yazıları dolayısıyla partiden ihraçları gerçekleşmiştir. Bu iki ismin ihracı üzerine Celâl Bayar milletvekilliğinden

²⁰⁰ Turan, a.g.e., s. 218.

²⁰¹ **Vakit**, 20 Mayıs 1945.

²⁰² **TBMMZC**, 7. Devre, 17. Cilt, 58. Birleşim, 21 Mayıs 1945, s. 228.

²⁰³ **Vakit**, 13 Haziran 1945.

Asırlık Çınar Celâl Bayar Cilt 2, I.B., Berikan Yayınevi, Ed. Prof. Dr. Nurettin Gülmez ve Doç. Dr. Nejdet Bilgi, Ankara, 2022, s.806.

ve partiden istifa etmiş, Refik Koraltan ise gazete yazılarından dolayı partiden ihraç edilmiştir. İhraçları takip eden günlerde basında, Bayar'ın yeni bir parti kurma girişiminde bulunacağına dair söylentiler yer almış, Bayar'da basına verdiği demeçlerle bunu doğrulamıştır.²⁰⁴ Bayar, başta kurulacak partinin başına geçme konusunda isteksiz olsa da sonraları fikrini değiştirmiştir. İsteksizliğinin temel nedenleri arasında İnönü hakkında söylediği “*O çok kinci ve hırslı bir adamdır. İnönü'nün ipiyle suya inilmez. Fırsat bulursa adamı bir kaşık suda boğar.*” ifadesinden anlaşıldığı üzere İnönü'ye güvenmemesi gelmektedir.²⁰⁵

1 Kasım 1945 tarihindeki meclis konuşmasında İsmet İnönü ülkede demokratikleşmeye ihtiyaç olduğunu, tek dereceli seçimin gerekli olduğunu ve yeni bir parti kurma girişimini desteklediğini şu ifadeleri ile aktarmıştır:

*“...Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hattâ iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir...
...Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tâyin edecektir.”*²⁰⁶

Nitekim, İnönü'nün konuşmasından kısa bir süre içinde kurulan Demokrat Parti her ne kadar şüphe ile bakılsa da kısa bir zaman içinde halkın burjuvazi kesiminin ve zengin toprak sahiplerinin desteğini kazanmıştır. Kuruluşunu takiben örgütlenme çalışmalarına başlayan DP, İzmir gibi ticari hacmi yüksek ve kozmopolit yapıya sahip bir liman kentinde faaliyetlerine hız kazandırmıştır. İzmir il teşkilatını kurma görevinin Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Dr. Osman Nuri, Celal Yakal gibi önemli siyasal isimlere verildiği haberi basında yer almaktaydı.²⁰⁷ 7-14 Şubat tarihleri arasında İzmir'e gelen Celâl Bayar, yakın dostu Ferit Eczacıbaşı'na il teşkilatı kurma görevini teklif etse de Ferit Bey siyasetten uzak kalma prensibini sürdürerek bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine Ferit Bey bu iş için yakın arkadaşı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ı önermiştir. Partinin il başkanlığına getirilen Üstündağ görevinin sorumluluklarından başka partinin İzmir'deki yayın ayağını oluşturan Demokrat İzmir gazetesinin çıkarılmasında da etkili olmuştur.²⁰⁸

²⁰⁴ **Ulus**, 2 Aralık 1945.

²⁰⁵ Eyüp Öz, “Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve İzmir'de Teşkilatlanma Süreci (7 Haziran 1946-9 Eylül 1946)”, **JOEEP**, C.7, S.2(2022), s.546.

²⁰⁶ **TBMMZC**, 7. Devre, 20. Cilt, 1. Birleşim, 1 Kasım 1945, s. s. 8-9.

²⁰⁷ **Yeni Asır**, 6 Şubat 1946.

Anadolu, 26 Ocak 1946.

²⁰⁸ Aymelek Şenel, “Demokrat Parti İzmir İl Örgütü (1946-1960): Muhalefetten İktidara Bir Siyasal Partinin Yerel Politikası”, **Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, Manisa, 2018, s.30.

Üstündağ'ın yoğun çabalarıyla çıkarılan gazete DP örgütlenmesinin önemli bir ayağını oluşturmuştur. CHP tarafından bir tehdit unsuru görülerek gazetenin yayın işlerine yönelik tedbirlerin alınması gerekli görülmüştür. Demokrat Parti İzmir ilinde ocak ve bucak kurulları, ilçe ve il teşkilatları ile örgütlenmesine hız kazandırmış böylece yerelde halkın geniş bir kesimine varlığını duyurmuştur.²⁰⁹

Başlarda Halk Partililer Demokrat Parti'nin 30'lu yıllarda kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi güdümlü kurulan bir parti olduğunu düşünse de partinin kısa bir sürede örgütlenmesi, rakip duruma gelmesi ve kamuoyunun algısını değiştirmesi Halk Partisi'nin zaman içinde DP'ye karşı tedirginlik duymasına neden olmuştur. Öyle ki CHP 1946 seçimlerini 26 Mayıs gibi erken bir tarihe almak zorunda kalmıştır. Özellikle belediye seçimlerinin erken tarihe çekilmesinin ardından Demokratlar eleştirilerinin dozunu giderek arttırmıştır. Bu dönem Demokratlar İzmir gazetesi aracılığıyla muhalif kesimin sesi olmuştur.²¹⁰

Demokratlara göre Halk Partisi muhalefetin örgütlenmesine izin vermeden seçimleri kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. Demokrat Parti'ye desteği ile bilinen Vatan gazetesinde 9 Mayıs 1946 tarihinde yayınlanan bir yazıda Demokratların seçimleri yenileme fikrinin hükümetçe demokrasi prensiplerine aykırı görüldüğünü ve demokrasinin gelişimi üzerine engel oluşturacak bir tutum olarak görüldüğünü ifade ederek bu şartlar altında DP'nin seçimlere katılmayacağını Türk kamuoyuna duyurmuştur.²¹¹ Demokrat Parti, seçimlere katılmama kararının yanı sıra halkı da seçimlere katılmama konusunda örgütleyerek halkın seçime katılması için çaba gösteren Halk Partisi'nin direncini kırmaya çalışmıştır. 1946 belediye seçimleri sadece CHP'nin katılımıyla gerçekleşmiştir. Seçim sonrası İzmir'de seçmenlerin katılım oranlarının merkezde %25 ve ilde %42 olduğu İzmir Valisi Şefik Soyer tarafından açıklanmıştır.²¹² Katılım sonuçlarına bakıldığında DP muhalefetinin etkili olduğu söylenebilir.

Ele aldığımız bölümde 1943-1946 yılları arasında görev yapan İzmir milletvekillerinin biyografilerini ve meclis çalışmalarını incelemeyi önce Atatürk'ün

²⁰⁹ Filiz Çolak, "İzmir'de Demokrat Parti Teşkilatının Kuruluşu", *Tarih Okulu Dergisi*, S.9, 2011, s.99.

²¹⁰ Aslı Solak Şener, Fevzi Çakmak, "Türk Basın Tarihi İçinde Muhalif Bir Gazete: Demokrat İzmir", *Belgi Dergisi*, C.2, S.20(2020), s. 2479-2480.

Fevzi Çakmak, "**Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve İzmir (1946-1950)**", İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih 2, Cilt: 2, 1.B., İzmir, 2013, s.325.

²¹¹ *Vatan*, 9 Mayıs 1946.

²¹² Fevzi Çakmak, "Demokrat Parti'nin Muhalefeti Sürecinde İzmir'de İktidar-Muhalefet İlişkisi (1946-1950)", *Körfezde Zaman İzmir Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulamaları Merkezi Yayınları, İzmir, 2010, s.7.

vefatı ile başlayan süreçte Türk siyasal yaşamının izlediği süreci ele aldık. Bu bağlamda, Türkiye'nin iç politika sorunları ve dış politikada yaşananlara değinerek 1943-1946 yılları arasında görev yapan İzmir milletvekillerinin meclis faaliyetlerinin hangi sorunlara dayandığına ışık tuttuk.

2.1. Hasan Şevket Adalan

2.1.1. Özgeçmiş

Hasan Şevket Adalan, 1901 senesinde İzmir'de doğmuştur. Babası Hüseyin Galip Bey, annesi Zeynep hanımdır. İzmir Sultanisi'nden mezun olduktan sonra girdiği Mülkiye Mektebi'nden 1923 yılında mezun olmuştur. 1929'da mesleki gelişimine yönelik araştırma ve inceleme maksadıyla Fransa'da bulunmuştur. Hasan Şevket Adalan, Muhasebe Umum Müdürlüğü, İstanbul Defterdarlığı, Maliye Vekaleti Teftiş Heyeti Reisliği, Dimetoka ve Çardak Nahiye Müdürlüğü, İstanbul Defterdarlığı görevlerinde bulunmuştur. 1947'de Tarım Bakanı, 1947-1948 yıllarında Gümrük ve Tekel Bakanı, 1948-1949 yıllarında Maliye Bakanı, 1949-1950 yıllarında Bayındırlık Bakanı olarak görev yapmıştır. Üç dönem İzmir milletvekilliği ve kurucu Meclis İzmir İl Temsilciliği görevlerinde bulunmuştur.²¹³

2 Nisan 1944 tarihinde Yapılan ara seçimde Hasan Şevket Adalan 7. Dönemde İzmir milletvekili olarak meclise girmiştir. 21 Temmuz 1946'de yapılan genel seçimlerde de İzmir milletvekili seçilerek mecliste yerini almıştır. 1946-1950 yılları arasında sırasıyla Maliye Komisyonu Başkanı, Tarım Bakanı, Gümrük ve Tekel Bakanı, Maliye Bakanı ve Bayındırlık Bakanı olarak atanmıştır. Hasan Şevket Adalan, 2 Kasım 1989 günü vefat etmiştir.²¹⁴

2.1.2. Meclis Çalışmaları

Meclis 7. Dönem yasama faaliyetlerinde Hasan Şevket Adalan'ın meclis faaliyetlerinde aktif olarak söz almadığı görülmektedir. Meclis tutanakları incelendiğinde Adalan'ın yalnızca teklifler bölümü içerisinde Bina Vergisi Kanunu'nun 34. Maddesine ek yapılmasına dair kanun teklifinin meclise taşınmasına katkı sağladığı görülmektedir. Kanun teklifi, 303 vekilin kabul oyuyla meclisten geçmiştir.²¹⁵

²¹³ TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 401.

²¹⁴ <https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>, Erişim Tarihi: 24.05.2022

²¹⁵ TBMMZC, Dönem: VII, C. 22, Toplantı:3, Birleşim: 35 (9 Ocak 1946), s. 109.

2.2. Benal Nevzat Arıman

2.2.1. Özgeçmiş

1903 yılında İzmir doğumlu Benâl Arıman baba ve annesi tarafından köklü bir aileye mensuptur. Babası Tevfik Nevzat Bey gazeteci, şair ve avukat kimliğiyle tanınmaktadır. Aynı zamanda Tevfik Nevzat Bey II. Abdülhamit karşıtı faaliyetleri ve İzmir’de çıkardığı Hizmet gazetesi ve Nevruz dergisiyle tanınmış bir isimdir. Gazetecilik kimliği dolayısıyla aktif bir siyasi hayat sürdüren ve dönemin padişahı II. Abdülhamit’e karşı “Yaşasın Hürriyet” diye bağırarak Tevfik Nevzat Bey yaşamı boyunca sık sık sürgüne çarptırılmıştır. Tevfik Nevzat Bey son sürgün yeri Adana Cezaevi’nde padişahın emri üzerine boğdurularak yaşamına son verilen bir hürriyet aşığıdır. Benâl Nevzat hanımın annesi Cemile Hanım ise Geylani soyundan gelen tüccar bir babanın kızıdır.²¹⁶ İlk ve orta öğrenimini İzmir’de gören Benâl Hanım yükseköğrenimi Paris’in Sorbonne Üniversitesi’nde sürdürmüştür. Edebiyat Fakültesi’nde öğrenim gören Benâl Hanım iyi derecede bildiği Fransızcanın yanında Rumca, sosyoloji ve belediyeçilik gibi alanlarda da kendini geliştirmiştir. Üniversite eğitiminin ardından ülkesine dönen Benâl Nevzat Hanım 1926 yılında CHP’nin ilk kadın üyesi olarak siyasi hayatına adım atmıştır. Bir yıl sonra yapılan yönetim kurulu seçiminde CHP yönetim kurulunun ilk kadın üyesi olmuştur. Benâl Nevzat Hanım, Çocuk Esirgeme Kurumu, Tüberküloz Derneği, Yeşilay, Kızılay, Türk Hava Kurumu gibi sivil toplum kuruluşları ve derneklerde etkin katılım sağlamıştır.²¹⁷

Siyasi kimliğinin yanında edebi kimliğiyle de ön plana çıkan Benâl Nevzat Hanım’ın birçok edebi eseri vardır. Bu eserlerden 1973 yılında basılan Kara Osman piyesi, 1974 senesinde basılan Aytım şiir kitabı ve Kösem Sultan isimli kaleme aldığı basılmamış tiyatro eseri en bilinen yapıtlarındandır.²¹⁸ Daha birçok eseri bulunan Benâl Nevzat Arıman özellikle kadınlara yönelik verdiği konferanslar ve yaptığı söylemlerle dikkat çekmiştir. Soyadı kanunun kabulü ile İhtar soyadını alan Benâl Nevzat Hanım, 1935 senesinde Neşet Bey ile evlenerek Benâl Nevzat Arıman olarak anılmaya başlanmıştır.²¹⁹

²¹⁶ Yusuf Kodaz, “**Benal Nevzat Arıman (1903-1990)**”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/benal-nevzat-arıman-1903-1990/>, Erişim Tarihi: 26.05.2022

²¹⁷ **Siyasette İzmir’in Kadınları Cilt I: Milletvekilleri- Belediye Başkanları- Belediye Meclis Üyeleri (1930-2014)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 1. B., İzmir, 2014, s. 113.

²¹⁸ İpek Yaşar, “İzmir’in İlk Kadın Milletvekili: Benâl Nevzat Arıman”, **Kent Konak Dergisi**, S. 20, İzmir, 2014, s. 71.

²¹⁹ Rabia Merve Kağnıcı, “Türkiye’nin İlk Kadın Milletvekillerinden Benal Nevzat Arıman’ın Siyasi, Kültürel ve Toplumsal Faaliyetleri”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Uşak, 2019, s.s.53-54.

2.2.2. Meclis Çalışmaları

İzmir Milletvekili Benâl Nevzat Arıman'ın, VII. Dönem meclis tutanakları incelendiğinde mecliste söz almadığı dikkati çekmektedir. Bu dönem Benâl Nevzat Arıman'ın meclis çalışmalarında etkin bir rol oynamadığını söylemek mümkündür.

2.3. Mahmut Celâl Bayar

2.3.1. Özgeçmiş

Nüfusa Mahmut Celâlettin Bayar olarak kayıtlı olan İzmir milletvekili 15 Mayıs 1883 tarihinde Bursa'da doğmuştur. Celâl Bayar'ın babası Abdullah Fehmi Efendi, ailesi Horasan, Konya ve Rumeli üzerinden göç ederek Plevne kasabasında yaşayan bir ailenin üyesidir. Plevne kasabasına yerleşen aile yerleşik düzene geçtikten sonra tarım ve ticaretle uğraşarak yaşamını devam ettirmiştir. Aile mensuplarından Bayar'ın babası Abdullah Fehmi Efendi ailesinden farklı bir yol izleyerek ilmin yolundan gitmiştir. İlk önce dönemin önemli medreselerinden olan Kadioğlu Medresesi'nde eğitim görmüş daha sonra İstanbul'a gelerek yarım kalan medrese eğitimini tamamlamıştır.²²⁰ Yine İstanbul'da kaldığı dönemde Darülmualimin'de eğitimine devam etmiş ve eğitimini tamamladıktan sonra Bulgaristan'a geri dönmüştür. Burada Tuna valisi olarak görev yapan Ahmet Şefik Mithat Paşa, Fehmi Efendi'yi Berkofça Rüştüyesi'ne başöğretmen olarak atamıştır.²²¹

Görev yaptığı yıllarda kendisi gibi Plevne Türklerinden olan Emine Hanım'la evlenen Abdullah Efendi'nin bu evliliğinden Celâl, Behzat ve Asım adında üç erkek çocuğu olmuştur. Asım ve Behzat kişilik bakımından Abdullah Fehmi Efendi'ye benzerken Mahmut Celâl annesi Emine Hanım gibi daha sakin yapılı, düzgün bir aksanla konuşan ve konuşmalarıyla karşısındakinin dikkatini çeken biridir.²²² Abdullah Efendi yaşamı boyunca Farsça, Arapça, fıkıh gibi konularda da kendini geliştirmiştir. Eğitimi hususunda takındığı mücadelecî tavır ileriki yıllarda oğlu Celal Bayar'a da örnek olmuştur. 93 Harbi'nin patlak vermesi üzerine Abdullah Efendi'nin görevi çok uzun sürmemiş, bölgede artan Rus ve Bulgar zulmü nedeniyle birçok Türk ailesi gibi Abdullah Efendi de ailesiyle birlikte Anadolu'ya göç etmiştir. İstanbul'a getirdiği ailesiyle birlikte sürekli ve düzenli olarak yaşayacağı bir yer arayışına

²²⁰ Mehmet Can Orhan, "Celal Bayar'ın Siyasi Hayatı: Cumhuriyet Sağının İlk Lideri", **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2019, s. 7.

²²¹ Nilüfer Gürsoy, **Atatürk'ün Çevresinde Bulunmuş Kişiler ve Yakınları ile Yapılan Söyleşiler**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 157-158.

²²² Ziya Şakir, **Celal Bayar Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, 1952, s. 10.

girmiştir. Aile 1877 yılında Bursa'nın Gemlik ilçesinin Umurbey Köyü'ne yerleşmiştir. Köye yerleşenen aile geçim sıkıntısı ile karşılaşmış ancak kısa süre sonra Abdullah Fehmi Efendi köydeki ilkokula başöğretmen olarak atanmıştır. Abdullah Fehmi Efendi, köyde gösterdiği gayretiyle dikkat çekerken maddi durumu iyi olan Hacı Ethem Bey'in de desteği ile köyde bir rüştiye kurmayı başarmıştır. Bu rüştiye ileriki yıllarda Bayar'ın da öğrenim göreceği ve kültürel birikimini geliştireceği bir bilim yuvası olmuştur. Ailesini daha iyi koşullarda geçindirme arzusu duyan Abdullah Fehmi Efendi öğretmenlikten arta kalan zamanda Gemlik kasabasında müftülük görevini de üstlenmiştir.²²³

Mahmut Celâl Bayar'ın doğumu Bursa'da yaşadıkları döneme denk gelmiştir. Köy ortamında yetişen Mahmut Celâl ekonomik olarak birçok zorlukla karşılaşmıştır. Üstelik Bayar ailesi gerek dönemin koşulları gerekse kendi arzuları dolayısıyla askeri okullara gönderdikleri diğer iki oğullarını dönemin salgın hastalığı verem nedeniyle kaybetmiştir. Behzat ve Asım'ın vefatı ile derinden sarsılan aile tüm ilgisini en küçük oğulları Celâl'in üzerine yoğunlaştırmış, ağabeylerinin vefatı şehir dışında okumayı arzulayan Celâl'i bu isteğinden mahrum bırakmıştır.²²⁴ İlkokul öğrenimini babasının görev yaptığı okulda bitirmiş, Bursa'da yaşadığı sürede Fransızca, Arapça, Farsça ve dini bilgiler üzerine eğitim görmüştür. Köy ortamında yaşamasına rağmen Mahmut Celâl Bayar yoğun bir eğitim görerek kendini geliştirme fırsatı yaratmış ve ileriki yıllarda verdiği bir röportajda bu tecrübesini şu şekilde aktarmıştır:

*“Rüştiyenin son sınıfına geldiğim zaman, babamın Abdullah adında bir arkadaşı köye geldi. ... Hoşsohbet, aydınlık düşünceli bir adamdı. Bana Fransızca dersleri vermeğe başladı. Bir yandan da babamdan Arapça ve Farsça öğreniyordum. Üç dili birden öğrenmeğe yeltenmek ve bu arada okulun derslerini yetiştirmek, o yaştaki bir çocuk için ağır sayılmak gerektiği halde, bir derste öğrendiğimi, ertesi derste eksiksiz tekrarladığımı, babamdan ve Abdullah Efendi'den aferinler aldığımı hatırlıyorum. Fakat köyün dar çevresi bana yetmiyordu. Gönlüm hep Gemlik'te, Bursa'da dolaşıyordu...”*²²⁵

Oğlunun şehir kültürüyle büyümesini isteyen öte yandan onu yanından ayırmak istemeyen Abdullah Fehmi Efendi Bayar'ın Gemlik'te bulunan Reji İdaresi'nde ve Gemlik Mahkemesi kâtibi olarak çalışmasına izin vermiştir. Bayar'ın hayatında bu gelişmeler yaşanırken belki de hayatının dönüm noktalarından biri olacak bir gelişme yaşanmıştır. İdeolojik düşünceleriyle Bayar'ın hayatını derinden etkileyen dayısı

²²³ Birlik, a.g.t., s.1.

²²⁴ Birlik, a.g.t., s. 1.

²²⁵ İsmet Bozdağ, **Celâl Bayar**, Tercüman Yay., 1986, s. s. 5-6.

Mustafa Şevket Bey Umurbey köyüne gelmiştir. Abdülhamit döneminin ihtilalci ismi Ali Suavi olayıyla anılan Mustafa Şevket Bey, entelektüel ve özgürlükçü düşünceleriyle yeğeni Celal Bayar'ın çocukluk dönemine iz bırakan isimlerden biri olmuştur. O dönem Mustafa Şevket Bey Sultan Abdülhamit'e karşıt görüşleri ve kendi gibi Abdülhamit karşıtı görüşleriyle bilinen Ali Suavi ile kurduğu dostluğuyla tanınmıştır. Köyde kaldığı sırada ihtilalci dostları ile mektuplaşan Mustafa Şevket Bey'in mektuplarını ve abonesi olduğu Servet-i Fûnun dergisini Gemlik'ten yeğeni Celâl Bayar gidip alıyordu.²²⁶ Gemlik'e giden Celâl Bayar'ın bu sırada Gemlik'te bakkallık yapan Nuri Bey ile tanışması çocukluk dönemine etki eden diğer bir olaydır. Nuri Bey'in kendisine verdiği kitaplardan Namık Kemal'i tanımış ve tarihi olaylar hakkında bilgi edinmiştir. Hem dayısı hem de Nuri Bey'den aldığı kitaplar Celâl Bayar'ın entelektüel gelişimine katkı sağlamıştır.²²⁷

Yaşı ilerleyen Bayar Gemlik'le yetinemeyerek Bursa'ya gitmenin yollarını aramıştır. Babası Abdullah Efendi'yi Bursa'ya gitme konusunda ikna eden Celâl Bayar burada ipekçilik okuluna kaydolmuş ve yabancı dil öğrenimine önem vermiştir. Bu sırada Ziraat Bankası'nın açtığı sınava giren Bayar sınavda başarılı olarak mesleki hayatının kapılarını açmıştır. 1903 yılında Celâl Bayar zengin bir ailenin kızı olan Reşide Hanım ile evlenmiş, bu evliliğinden Refii, Turgut ve Nilüfer isminde üç çocuğu olmuştur. Reşide Hanım'ın amcası Deutsch Orient Bankası'nın şubelerini Bursa'da açma girişiminde bulunmuş ve Celâl Bayar'a da yabancı sermayeli bir bankada çalışma fırsatı sunmuştur.²²⁸ Bu görevi esnasında Bayar, bankacılık mesleğinin öğretilerinin yanı sıra Avrupa'daki ekonomik ve kültürel gelişmeleri ve Almanya'da yürütülen milli iktisat politikasını daha yakından inceleme imkânı bulmuştur.²²⁹ Bankacılık tecrübesi ileriki yıllarda Bayar'ın politik kimliğini inşa etmede ve siyasete geçişinde etkili olmuştur.

1907 yılına gelindiğinde Bayar mesleki kariyerinin sağladığı statüyle yeni sosyal ve siyasi çevrelerin içine girmiş, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bursa

²²⁶ İsmet Bozdağ, **Celal Bayar Anlatıyor Bilinmeyen Atatürk**, Truva Yayınları, 5. B., İstanbul, 2009, s. s. 142-143.

²²⁷ Ahmet Nergiz, "Türk Siyasal Hayatında Celâl Bayar'ın Söylemsel Açından Rolü ve Etkisi (1946-1960)", **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Aydın, 2017, s.s.38-39.

²²⁸ Utkan Kocatürk, "Celâl Bayar'la Bir Konuşma", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 2, S. 5 (1986), s. 325.

²²⁹ Erkan Şenşekerci, "Türk Devriminde Celâl Bayar: 1918-1960", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İstanbul, 1999, s. 12.

şubesinin üyelerinden biri olmuştur. Üyelikle başlayan bu yolculukta 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile cemiyetin şube liderliğine kadar yükselen Bayar aktif bir biçimde siyasete dahil olmuştur. Bab-ı Ali baskını sonrası İzmir'de bir parti kurmayı planlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulacak olan partinin başına Bayar'ı getirmeyi uygun görmüştür. Görevi için yola çıkan Bayar İzmir'e yaptığı yolculuğunda gözlemlerini Celal Bayar sonraları verdiği bir röportajında şu şekilde ifade etmiştir:

“Trenimiz Soma'da bir süre durdu. Kasabada Pazar vardı...Pazar yerinde bizimkiler, çevreden getirdikleri ancak ev ve tarlada üretilen muhteviyatı sınırlı yiyecek maddeleri satan perişan kişilerdi. Türk satıcıların büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktaydı. Gördüm ki, şehirlerin içlerine girildikçe, köylerimizdeki gibi Türk kadını hayatın içinde değil. Kafesin ardına itilmiş. Oysaki, kadınlar köylerde günlük hayatın içinde, erkekler kahvehanelerde idi.”²³⁰

Celâl Bayar'ın çizdiği bu tablonun belki de çok ötesinde İzmir çoğunlukla azınlık nüfusun hakimiyetindeydi. Bayar, Harbiye Nezareti'nden aldığı talimat doğrultusunda İzmir'de görev aldığı süre boyunca öncelikli olarak bölgenin Rum nüfusunun yoğunluğunun seyrekleştirilmesi ve bölge ekonomisinde Türk etkinliğinin arttırılması konularıyla ilgilenmiştir. Şehirde kargaşadan uzak, korku dolu bir ortam yaratarak İzmir merkez ve ilçelerinde yaşayan 130 bin Rum'un Yunanistan'a göç etmesini sağlamıştır.²³¹ I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Celâl Bayar'ın bir sonraki hamlesi demiryollarının kontrolünün yabancılardan arındırılması yönünde olmuştur. Savaş ortamında ordunun ihtiyaçlarını taşımada kullanılan vagonlar yetersiz kalınca durumdan istifade eden bir grup azınlık vagon karaborsasının oluşmasına neden olmuştur. Yetkililerin ve yöneticilerin konuyu gözardı etmesiyle durumun ciddiyetini fark eden Bayar, Almanya'da demiryolları eğitimi gören İskender Sayiner Bey ile görüşmüştür.²³² İskender Bey'in önerisi ile demiryolları için yetiştirilecek Türk personelin eğitim göreceği bir mektebin açılması gerektiğine inanan Bayar, tüm karşıt görüşlere rağmen 1915 yılında İzmir Şimendifer Mektebi'ni kurmayı başarmıştır.²³³ Bayar'ın bundan sonra ilk işi okula karşıt görüşte fetvalar veren İzmir müftüsünü değiştirerek yerine getirdiği yeni müftü ile okul lehinde fetvalar verdirerek gençlerin okula kaydolmasını sağlamak olmuştur. İzmir ortamının bir hayli karışık olmasından rahatsızlık duyan Babıali, hakkında soruşturma başlatmış, ancak suçsuz bulunması Bayar'ı örgütlenme sürecine bir adım daha yakınlaştırmıştır. I. Dünya Savaşı'nın

²³⁰ Ahmet Kabaklı, “Celal Bayar'ın Sohbeti: Milli Mücadele Yılları”, **Türk Edebiyatı**, S. 156(1986), s. 9.

²³¹ Celâl Bayar, **Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş**, C. 5, Sabah Kitapçılık, 1997, s. 100.

²³² Şenşekerci, **a.g.t.**, s. 24.

²³³ Bayar, **a.g.e.**, s. 93.

bitmesiyle İzmir’de kurulan Halka Doğru Cemiyeti ve dergisinin üyesi olmuş, dergide yazarlık görevi de yürütmüştür. Cemiyetin kapanması ve derginin yayından kaldırılması üzerine İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye adında yeni bir örgüt kurulmuştur. Bu örgüt Bayar’ın siyasi yaşamında ilk kez silahlı müdahaleyi dile getirmesi bakımından büyük önem taşımıştır. 1919 yılında başlatılan ulusal direnişe Celâl Bayar’da yoğun bir destek vermiştir. İzmir’den yola çıktığı milli mücadele yolculuğunda ilk varış yeri olan Kuşçuali Köyü’nde silahlı ayaklanma fikrini ilk defa dile getirmiştir. Buradan sırasıyla Torbalı, Bayındır, Ödemiş, Tire ve Nazilli’ye geçmiştir. Nazilli’ye varmadan uğradığı Germencik bucağında kendini Galip Hoca kimliğiyle tanıtmıştır. Bu arada İzmir 15 Mayıs 1919 tarihinde işgal edilince Bayar, Aydın’da bulunan Albay Şefik Bey’in askeri birliğine katılmıştır. Aydın’da bulunduğu bu dönem Bayar için sahada direnişe geçtiği ilk yer olması bakımından önem taşımaktadır. Aydın’da direnişe karşı koyamayan Yunan kuvvetleri geri çekilmiş ancak ikinci bir işgal sonucu Türk milisleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bölgeyi Yunan kuvvetlerinden arındırmak için Bayar, halkı bir araya getirmenin yanı sıra savunmada büyük rol oynayan efeleri de bir arada tutmayı başarmıştır. Aydın’dan Akhisar’a geçen Bayar, 19 Eylül 1919 tarihinde gerçekleşen Balıkesir Kongresi’nde alınan karar üzerine Akhisar Alay Kumandanlığı’na getirilmiştir.²³⁴ Akhisar Cephesi, Bayar’ın gösterdiği yoğun çaba ile işgal kuvvetlerinin bir süreliğine de olsa Anadolu’ya ilerlemesinin önünde adeta bir kalkan vazifesi görmüştür.

Ekim 1919’da Heyet-i Temsiliye vekilleri ve İstanbul Hükümeti vekillerinin uzlaşma yoluna gitmesiyle Osmanlı Parlamentosu son kez açılmıştır. Mecliste Saruhan mebusu olarak yer alan Bayar Egedeki tecrübelerinden bahsederek meclisin harekete geçmesini sağlamıştır. Bayar’ın konuşması sadece mecliste değil basında da büyük bir yankı uyandırmıştır. Bayar’ın bu söyleviden sonra İstanbul’un resmen işgal edileceği haberini alan vekillerin bir kısmı Ankara’ya kaçmayı başarırken bir kısmı tutuklanarak Malta’ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgünden son anda kurtulan Bayar, Ankara’ya kaçmadan önce Bursa’ya uğramış, burada Mustafa Kemal Paşa’dan gelen telgrafta Bursa’ya gönderilen Anzavur birliklerinden haberdar olmuştur. Bursa’nın Anzavur birliklerinden arındırılmasında milis kuvvetlerin de desteğini alarak etkin bir rol oynamıştır. Ailesiyle birlikte Ankara’ya geçen Bayar burada açılan yeni meclise

²³⁴ Merve Arslan, “Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanlığı Dönemindeki Yurtdışı Seyahatleri (1950-1960)”, **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Aydın, 2019, s. 16.

Saruhan milletvekili sıfatıyla dahil olmuştur. Bayar'ın meclise girdiği günden beri gösterdiği yoğun gayreti Mustafa Kemal Paşa tarafından takdirle karşılanmış, kendisine İktisat Vekilliği görevi verilmiştir. İktisat Vekilliği döneminde yaptığı en önemli icraatlardan biri İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına öncülük etmiş olmasıdır.²³⁵

Büyük Taaruz'un kazanılması, Mudanya Ateşkesi'nin imzalanması ve saltanatın kaldırılmasıyla devam eden olaylar zincirinde TBMM, Lozan Barış Konferansı'na giden yoldaki tüm engelleri ortadan kaldırmıştır. Konferansa katılacak komisyon üyeleri arasında bulunan Bayar'ın görevi iktisadi konularda çözüm sağlamaktır. Lozan Konferansı sonrası Türk-Yunan halklarının mübadelesine yönelik yapılan sözleşme 29 Ekim 1923'te kurulan Cumhuriyet Türkiye'si için önemli bir konu haline gelmiştir. Bu doğrultuda yapılan önemli girişimlerin başında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin kurulması gelmektedir. Kurulan vekâlete 1924 yılında Celâl Bayar getirilmiştir.²³⁶ Aynı yıl Bayar, Cumhuriyet tarihinin ilk milli bankası niteliği taşıyan Türkiye İş Bankası'nın kurulmasında rol oynamış, bankanın ilk Genel Müdürü olarak göreve atanmıştır. 1929 yılında Büyük Buhran'ın patlak vermesiyle İktisat Vekaleti'ne duyulan güven azalmış, huzursuzlukların baş göstermesi yeni bir kadro arayışını zorunlu kılmıştır. Neticede Bayar ikinci kez İktisat Vekaleti'ne atanmıştır. 1937 yılında kabine değişikliğine gidilmiş, Bayar 25 Ekim günü başbakan seçilmiştir. Bayar hükümetinin yeni programı 8 Kasım günü okunmuş, Atatürk desteğini ve hoşnutluğunu şu sözleri ile ifade etmiştir:

*“Millete yepyeni bir program bildirdiniz. Bu program benim millete vâdettiğim hususlardır. Celal Bayar ve arkadaşları benim millete vâdettiklerimi yapacaklarını bana ve millete vâdetteler. Ben, milletle beraber, Celâl Bayar'ın ve arkadaşlarının nokta nokta tatbik edildiğini takip edeceğim. Daha iyi izah edeyim: Ben, Türkiye Reisicumhuru Atatürk ve Türk milleti, Başvekil Celâl Bayar'ın ve onun hükümetinin programını takip ediyoruz. Ve fîlî neticesini görmek istiyoruz.”*²³⁷

Atatürk'ün 10 Kasım 1938 günü vefatı yeni cumhurbaşkanının kim olacağı sorusunu ortaya çıkarmıştır. Neticede mecliste büyük oranda desteklenen İnönü yeni cumhurbaşkanı seçilmiş, kabine kurma görevini de Bayar'a vermiştir. İlerleyen

²³⁵ Ahmet Nergiz, “Türk Siyasal Hayatında Celâl Bayar'ın Söylemsel Açıdan Rolü ve Etkisi (1946-1960)”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Aydın, 2017, s.62.

²³⁶ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 1. b., Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 96.

²³⁷ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, 5.b., Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006, s. 141.

dönemde ise Bayar CHP bünyesinden koparak kuracağı yeni parti için gerekli atılımları yapmıştır. Dolayısıyla 1939-1945 yılları arası CHP'ye yönelik muhalefetin filizlendiği ve yeni kurulacak Demokrat Parti'nin hazırlık evresidir. 1946'da DP'nin kurulmasıyla başlayan süreç Bayar'ın devlet başkanı olma yolunun önünü açmıştır.²³⁸

2.3.2. Meclis Çalışmaları

Celâl Bayar söz edilen döneme gelinceye değin mecliste altı dönem daha milletvekili seçilmiştir. 1920-1923 yılları arasında Saruhan Milletvekili ve 1923-1946 Dönemi İzmir Milletvekili olarak görev yapmıştır. Meclis VII. Dönem çalışmaları incelendiğinde İzmir Milletvekili Celâl Bayar'ın meclis görüşmelerinde 1944 malî yılı bütçesi hakkında bir kez söz aldığı, Matbuat Kanunu'nun 17. Maddesi'ne ekleme yapılması ve 50. Maddesi'nin de değiştirilmesi üzerine teklifte bulunduğu görülmektedir. Bütçe görüşmelerinde Celâl Bayar bütçe müzakerelerinin önemi üzerinde durarak sözlerine başlamış, bu hususta fikirlerini *"...Bir mebus için millet namına Devletin varidat ve masrafını kontrol etmek kadar önde gelen vazife yoktur."* sözleriyle açıklamıştır.²³⁹ Bayar'ın görüşmeler sırasında ısrarla üzerinde durduğu konu Millî Müdafaa Bütçesi'nin eksikliği olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın tüm dünyayı etkisi aldığı bir dönemde ordunun güçlendirilmesi yönünde adım atılması gerekliliğini mecliste şöyle aktarmıştır:

*"...Sakarya zaferi olmuş ve ordumuz müstakbel taarruz için hazırlığa geçmişti...Bir içtimada bir mebus arkadaşımız Ordunun taarruz kabiliyetinin noksanlığından bahsetti ve bunu; malî müşkilâtın ve parasızlığın yarattığı zorluğa bağlamak istedi. O zamanın Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa derakap söz aldı ve cevap verdi. Cevaplarını aşağı yukarı aynen şu şekilde hatırlıyorum: dediler ki, Bir ordunun mevcudiyetini mevcut paramızla mukayese edemeyiz. Paramız vardır, ordu vardır; paramız yoktur, ordu inhilâl etti; benim için böyle bir şey yoktur. Para ister olsun, ister olmasın; ordu vardır, olacaktır; bu milletin istikbalini kurtaracaktır."*²⁴⁰

Bayar, şüphesiz ki çocukluk deneyimleri göz önüne alındığında mecliste çiftçinin de her daim haklarını korumuştur. 1944 yılı meclis çalışmalarında Manisa'da tütün işiyle uğraşan çiftçinin parasını alamaması sorununu meclise taşımıştır.²⁴¹

²³⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi Bir Devrin Hükümleri**, 1.B., Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. s. 22-60.

²³⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VII, C.10, İçtima:1, İnikat:58 (22 Mayıs 1944), s. 146.

²⁴⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VII, C.10, İçtima:1, İnikat:58 (22 Mayıs 1944), s. 146.

²⁴¹ **TBMMZC**, Devre:7, C. 10, İçtima Senesi:1, İnikat:59 (23 Mayıs 1944), s.175

2.4. Münir Birscl

2.4.1. Özgeçmiş

Nüfusa kayıtlı olduğu ismiyle Mustafa Münir Birscl, 1897 yılında İzmir’de doğmuştur. Babası Ahmet Tefik, annesi Hatice İsmet Hanım’dır. İzmir’de bulunduğu yıllarda Darül Edep İlkokulu’nu ve İzmir Sultanisi’ni derece ile tamamlamıştır.²⁴² İstanbul Hukuk Mektebi’nden mezun olan Münir Birscl İngilizce ve Fransızca dillerini bilmektedir. Eğitiminden sonra bir dönem serbest avukatlık yapmış ve 1933-1939 yılları arasında İzmir Baro Başkanlığı görevini yürütmüştür.²⁴³ İzmir Belediyesi Meclis Reis Vekilliği görevlerini sürdürmüş olmanın yanı sıra çeşitli bakanlık görevleri de yapmıştır. 1947-1948 yılları arası Millî Savunma Bakanı ve 1949-1950 yıllarında İşletmeler Bakanı olarak hizmette bulunmuştur.

2.4.2. Meclis Çalışmaları

1943-1946 Dönemi meclis çalışmalarında İzmir milletvekili olarak görev yapan Münir Birscl, meclis etkin milletvekillerinden biri olmuştur. Münir Birscl, VII. Dönem meclis görüşmelerinde 18 defa söz almıştır. Mesleki tecrübesi göz önüne alınarak meclis tutanakları incelendiğinde kanunlar hakkında söz aldığı görölmektedir. Toprak Mahsulleri Vergisi hakkındaki görüşmeler sırasında Birscl, her birliğe ait mahsul ürünlerinin tespiti ve ürünlerden alınacak verginin belirlenmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Verginin belirlenmesinde tahmin komisyonun görev alacağını, mükellefin beyanı ve tahmin edilen mahsul miktarı arasındaki uyumsuzluğu çözmede hakem heyetlerinin görevli olacağını ifade etmiştir. Konuşması sırasında kanunda yer alan hakem heyetleri görevlilerinin tahmin komisyonu tarafından belirlenmesinin ciddi bir tehlike yaratacağını bu nedenle hakem heyetleri görevlilerinin atamalarının valiliklerce yapılmasının uygun olacağını söylemiştir. Yine kanunda belirtilen şekilde mahsul miktarının mükellefin beyan ettiğinden fazla çıkması durumunda neler yapılacağına açıklık getirmiştir. Kanuna eklenen bireysel mükellefiyet hakkında açıklamada bulunarak bireysel mükellefiyetin itiraz hakkına tabii olduğuna açıklık getirmiştir. Devletin ve mükellefin kanunda birlikte korunduğunu ifade etmiştir.²⁴⁴

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkında da söz alan Birscl, çiftçinin topraklandırılmasının ülkenin medeniyet seviyesine ulaşmasında önemli bir kriter

²⁴² Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Cilt: III, Ankara, 2012, s.588.

²⁴³ <https://www.izmirbarosu.org.tr/Sayfa/5/onceki-baskanlarimiz>, Erişim Tarihi: 14.06.2022.

²⁴⁴ **TBMMZC**, Devre:7, C. 9, İçtima Senesi:1, İnikat:46 (21 Nisan 1944), s.128.

olduğunu ve memlekete menfaat sağlayacağını dile getirmiştir. Kamulaştırmanın önemine sık sık değinen Münir Birsell toprak sahiplerini üç gruba bölmüştür. Birinci grupta arazinin ortakçı tarafından işletildiği ve arazi sahibinin çiftçi üzerinde söz hakkı olduğu kimseler, ikinci grupta topraktan uzak yerlerde yaşayan ve mahsulün alındığı dönemde hakkını almaya giden toprak sahibi kimseler, üçüncü grupta orta sınıf, bilgili ve geçimini topraktan sağlayan, ortakçı ya da işçi ile toprağı işleten çiftçiler yer almaktadır.²⁴⁵

Üniversiteler Kanunu hakkındaki görüşlerinde Birsell, üniversite öğretim üyelerinin disiplin işlemlerinde yapılacak muamelelerin mesleki ve memuriyet bakımından değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Üniversitelerin denetimi hususunda üniversite ile denetçi kurum arasında anlaşmazlık çıktığında neler yapılması gerektiği hakkında da görüşlerini aktarmıştır.²⁴⁶

İş kazaları, meslek hastalıkları ve analık sigortaları hakkında kanun görüşmelerinde işçinin haklarını bilmesi, haklarının korunması ve aynı şekilde iş sahibinin de oluşabilecek kazalar ve bunların yaratacağı maliyetler yönünden korunması bakımından kanunun önem teşkil ettiğinden bahsetmiştir. İhtiyarlık ve işten ayrılma gibi sebeplerden doğan sosyal yardımın önemine değinen Münir Birsell, görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“...İnsanlık hisleri ötedenberi bu yardımları insanların kafasına yerleştirilmiş ve mümkün olan yerlerde bunların mümkün olanları sağlanmıştır. Meslekî teşkilâta malik olan meslek sahipleri başta Devlet memurları için tekaüt sandığı, ölüm yardımı gibi sosyal yardımlar olmak üzere bir takım büyük müesseselerde ve sınaî teşekküllerde kurulan bu yoldaki tesisler bu arzettiğim hislerin tecellileridir. Hiç şüphesiz bu işi umumileştirmek için evvela meslekî teşkilâta malik çalışan insanlar için muntazam teşekküller vücade getirmek ve onu devamlı olarak yaymak zarureti vardır.”²⁴⁷

2.5. Mahmut Esat Bozkurt

2.5.1. Özgeçmiş

Türk Devrimi’nin gelecek kuşaklara aktarılmasında öncülük eden, Türk hukuk sisteminin gelişmesine katkı sağlayan, Atatürk dönemi Kuva-yı Milliye ruhu ile Türk milli çıkarlarını savunan gazeteci, hukukçu ve siyaset insanı Mahmut Esat Bozkurt 1892 yılında İzmir ili Kuşadası kazasında dünyaya gelmiştir. Babası Kuşadası’nın tanındık ailelerinden biri olan Hacımahmutoğulları’ndan Hasan Bey’dir. Hasan Bey’in ailesi Mora’da Rumların Osmanlı İmparatorluğuna karşı ayaklanması sonucu kendini

²⁴⁵ TBMMZC, Devre:7, C. 18, İctima Senesi:2, 67.Birleşim (1 Haziran 1945), s.s.42-43.

²⁴⁶ TBMMZC, Devre:7, C. 24, İctima Senesi:3, 62. Birleşim (11 Haziran 1946), s.s.182-183.

²⁴⁷ TBMMZC, Devre:7, C. 18, İctima Senesi:2, 73. Birleşim (13 Haziran 1945), s.s.249-250.

güvende hissetmeyen Müslüman ve Türk göçmenlerdendir. Ailesi Kuşadası dolaylarına yerleştirilen Hasan Bey, 1860 yılında dünyaya gelmiştir. Ticaretle ve tarımla uğraşan Hasan Bey, Kuşadası Belediye başkanlığı yapmış, İzmir Vilayeti Meclis-i Umumi üyeliği ile İttihat ve Terakki üyeliği yapmıştır.²⁴⁸ Hasan Bey'in Alaşehirli Mekkiye Hanım ile yaptığı izdivacından yedi çocuğu olmuştur. Ailenin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelen Mahmut Esat ilköğrenimine Kuşadası'nda tamamlamış sonraları İzmir'de eğitime uzun yıllar katkı sağlamış Yusuf Rıza Efendi'nin vefat eden kızının adına atfederek açtığı Darülrifan mektebinde eğitimini tamamlamıştır.²⁴⁹ Ortaokul eğitimini de burada tamamlayan Mahmut Esat lise öğrenimi için İzmir İdadisine devam etmiştir. İzmir'de lise öğrenimine devam ederken dayısı Ubeydullah Efendi ile İstanbul'a giden Mahmut Esat eğitimini orada tamamlayıp ardından İstanbul Hukuk Mektebi'ne kaydolmuştur. 1911 yılında Hukuk Fakültesi'nden mezun olan Mahmut Esat babası istememesine rağmen dayısının desteğini alarak yükseköğrenim için gittiği İsviçre'de doktora eğitimini de tamamlamıştır. Doktora tez çalışmasında Osmanlı Devleti'nin üzerinde yıkım yaratan kapitülasyonlar konusuna yer veren Mahmut Esat'ın çalışması daha sonraları Fransızca olarak kitap haline getirilmiştir.²⁵⁰

Lise yıllarında tarih dersine ilgi duyan Mahmut Esat'ın yurtiçi ve yurtdışında aldığı hukuk eğitimi onun toplumsal ve ekonomik sorunları derinlemesine analiz edebilmesine katkı sağlamıştır. Yurtdışında geçirdiği öğrencilik yılları Fransız İhtilali'nin milliyetçi etkilerinin Osmanlı Devleti'ne sirayet ettiği yıllardır. Ulusal bilinç gerek yurttaki azınlıkların ayaklanması gerekse yurt dışında okuyan Türk öğrencilerin harekete geçmesi olarak etkisini göstermiştir. Ülke dışında eğitim gören Türk öğrenciler Türklük bilincinin yayılması için birçok yerde çeşitli örgütlenmeler oluşturmuştur. İlk örgütlenme “Lozan Osmanlı Kütüphanesi” adıyla 1910 yılında kurulmuş ancak örgütlenmenin içinde farklı etnik grupların yer alması zamanla bağların kopmasına yol açtığından içlerinde yalnızca Türk öğrencilerin bulunduğu bir grup 1911 yılında “Lozan Türk Yurdu” adında yeni bir örgütlenme girişiminde bulunmuştur.²⁵¹ Lozan Türk Yurdu'na üye olan Mahmut Esat Bey, yurdun

²⁴⁸ Şaduman Halıcı, “Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, Eskişehir, 2004, s. 8.

²⁴⁹ Sadiye Tutsak, “İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İzmir, 1996, s. 77.

²⁵⁰ Uğurlu Şenel, **a.g.t.**, s.26.

²⁵¹ Mehmet Şahingöz, “Lozan Türk Yurdu”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, C. 8, S. 37 (1997), s. 37.

amaçlarından yabancıları bilgilendirmek, Türklüğü onlara tanıtmak ve tarih bilincini oluşturmak maksadıyla konferanslar düzenlemiştir. Türk Tarihi'ni dünyaya tanıtmak amacıyla yurt tarafından Mahmut Esat'a çeviri görevi verilmiştir. Yurdun İdare Heyeti'nde görev alan Mahmut Esat, heyet başkanının seçilme şekli, yurt programının hazırlanması, dünya savaşı ile başlayan ekonomik sıkıntılar sonucu yurt üyelerinin aidatları ödeyememesi gibi konuların çözüme kavuşturulmasında aktif rol oynamıştır.²⁵²

Mondros'un imzalanmasıyla başlayan Anadolu işgali, yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında çalışan Türkler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Lozan Türk Yurdu'nda yapılan görüşmelerde Türk birliğini sağlamak için Türkleri bir araya toplayacak genel bir derneğin açılması gerekliliği ortaya konmuştur. Mahmut Esat Bey'in başkanlığında 17 Mayıs 1919 günü Genel Türk Derneği açılmıştır. Genel Türk Derneği çalışmalarında Türk birliğini sağlamayı, Türk'ün gücünü ve birliğini Batı'ya göstermeyi hedeflemiştir. Lozan Türk Yurdu'na yedi ay boyunca başkanlık yapan Mahmut Esat Bey, 1919 yılında yurtdışında yaşayan birçok Türk gibi, İzmir'in Yunan işgali ile başlayan Kurtuluş Savaşı'na katılmak için ülkesine geri dönmüştür. İstanbul ve İsviçre'de devam ettiği hukuk eğitimi sonrasında Türk'ün haklılığını kalemiyle savunan Mahmut Esat bu kez vatanını silahıyla savunmaya karar vermiştir. Yunan Başbakan Venizelos'un engellemelerine rağmen arkadaşı Şükrü Saraçoğlu ile İtalya üzerinden yurda dönmüştür. Söke'deki örgütlenmeye destek olan Mahmut Esat Bey, Kuşadası'nda 120 kişilik millî bir müfrezenin kurulmasından sorumlu olmuştur.²⁵³ Sivas Kongresi'nde alınan milli müfrezelerin örgütlenmesi kararı sonucunda Menderes havzalarında bulunan kuvvetler "Menderesler Grubu" adı altında toplanmış, grubun başına Miralay Şefik Bey getirilmiştir. Bu sırada Mahmut Esat Bey, Şefik Bey'den aldığı emirlerle baskınlar yapmış, düşmanla günler bazen haftalar süren çatışmalara girmiştir. Bir ara askerliği bırakıp Avrupa'ya geri dönmeyi düşünen Mahmut Esat Bey, Miralay Şefik Bey'den aldığı bir mektup üzerine bu kararından vazgeçmiştir. Örgütlenme çalışmalarına hız verirken asker yaşına gelenleri silah altına almış, Kuşadası'nda halkı ayaklandırmaya çalışan Rumlara ve onlara destek olan Türklere karşı savaş açmıştır. Bu dönem Yunan kaçakçılığına karşı yoğun bir

²⁵² Halıcı, **a.g.t.**, s.s. 24-45.

²⁵³ Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 109.

mücadeleye giren Mahmut Esat Bey, kaçakçıların bölgedeki yerli Rumlardan istihbarat sağlayacakları yönündeki tehlikeyi gözler önüne sermiştir.²⁵⁴

İstanbul işgali sonrası Anadolu’da bulunan askeri birlikler Ankara’da bulunan Heyet-i Temsiliye’ye bağlanınca “Menderesler Grubu” olarak bilinen Türk kuvvetleri, “İzmir Cenup Cephesi” adı ile toplanmıştır.²⁵⁵ İzmir Cenup Cephesi’nde görevine devam eden Mahmut Esat Bey bir taraftan da Kuşadası’nı işgal etmiş İtalyanlarla geliştirdiği başarılı ilişkiler sayesinde onlardan aldığı bilgileri kumandanlığa sunmuş ve temin ettiği kaynağın tümenlere sevkini sağlamıştır. Büyük Millet Meclisi’nin açıldığı günlerde I. Dönem İzmir milletvekilliği görevine getirilen Mahmut Esat Bey, İtalya’dan Yunanlılara karşı yardım sözü almıştır. Damat Ferit hükümeti ve hükümetin taraftarlarına karşı da sert bir duruş sergilemiştir. 21 Şubat 1921 tarihinde İtilaf Devletleri Doğu Sorunu’nu çözmek için İstanbul ve TBMM hükümetleri ortak heyetini Londra Konferansı’na davet etmiş, ancak bazı milletvekilleri gibi Mahmut Esat Bey’de konferansa katılımı uygun görmemiştir. Konferansa katılım kararı alınması üzerine gönderilecek heyetin yanında danışman bir grup siyasinin içinde Mahmut Esat Bey’de yer almıştır. 1922 yılında ilk kez İktisat vekilliğine seçilen Mahmut Esat Bozkurt, 11 Ağustos 1923’te yeniden İzmir milletvekili seçilmesinin ardından ikinci kez İktisat vekilliği ve V. Dönem İcra vekilliği görevine seçilmiştir. 1924 yılında başladığı Adliye vekilliği görevini 1930 yılına kadar sürdürmüştür.²⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti hukuk sisteminin en önemli yazılı kaynaklarından olan Türk Ceza Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Borçlar Kanunu, Kabotaj Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu Mahmut Esat Bey’in Adliye Vekilliği döneminde hazırlanmıştır.²⁵⁷

Mahmut Esat Bey, 2 Ağustos 1926 günü Fransız ve Türk gemilerinin çarpışması olarak bilinen Bozkurt-Lotus olayında Türk-Fransız tarafları arasında çıkan anlaşmazlığı çözümlmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Türk tarafını haklılığına inanan Mahmut Esat Bozkurt, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa’nın huzuruna çıktığında düşüncesini şu sözleriyle ifade etmiştir:

²⁵⁴ Şaduman Halıcı, “Kuşadası ve Söke’de Kuva-yı Milliye’nin Örgütlenmesi ve Millî Mücadele”, Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri II. Kitap, Yay. Haz. Oktay Gökdemir, İzmir, 2009, s.s.153-168.

²⁵⁵ **Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi**, 3.B., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. s. 141-250.

²⁵⁶ Şaduman Halıcı, “Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mahmut-esat-bozkurt-1892-1943/>, Erişim Tarihi: 20.07.2022.

²⁵⁷ **Birinci Dönem Meclis Albümü 1920-1923**, 1.Baskı, TBMM Basımevi, Ankara, 2022, s.527.

“...Paşam, La Haye Adalet Divanı’na gidelim, kimin haklı olduğu orada belli olsun. Ben haklılığımıza inanıyorum. Müsaade ederseniz davamızı ben savunayım. Kaybedersem yurduma bir daha dönmem. Fakat kazanacağız! Hem Adalet Divanı önüne gitmeden Fransızların dediğini yapacak olursak Fransız devletinin gözdağı karşısında boyun eğmiş olacağız...”²⁵⁸

Bozkurt-Lotus davasında Fransız temsilcilerin karşısında Türk tarafının haklılığını belgelerle ortaya koyan Mahmut Esat Bey, Uluslararası Adalet Divanı’nın Türk tarafının haklı bulmasının yanı sıra tüm dünyaya Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığını ispatlayarak büyük başarı göstermiştir. Sonraları Atatürk tarafından kendisine gösterdiği davada gösterdiği başarısından dolayı Bozkurt soyadı verilmiştir.²⁵⁹

Yeni kurulan genç Cumhuriyet’in ekonomisi 1930 yılına gelindiğinde bir yıl önce baş gösteren Büyük Buhran sonucu sıkıntıya düşmüştür. Mahmut Esat yazılarında ve meclis faaliyetlerinde köylünün, işçinin ve üreticinin yaşadığı sorunları sık sık dile getirmiştir. Ona göre Türk ekonomisinde yaşanan sorunun kaynağı, ekonomik ve mali alt yapının yetersizliği ile yapılan inkılapların halk tabakasına indirilememesidir.²⁶⁰

1933 yılında Darülfünun yerine kurulan İstanbul Üniversitesi bünyesinde açılan İnkılap Enstitüsünde görevlendirilen Mahmut Esat Bey uzun yıllar ders okutma görevini sürdürmüştür. Halkevlerinde inkılapların halka aktarılmasında etkin rol oynamıştır.²⁶¹

1925 yılında kırmızı-yeşil şeritli İstiklal Madalyasına layık görülen Mahmut Esat 1942 yılına gelindiğinde Milis Yüzbaşı Rütbesi ile onurlandırılmıştır. Konuşmaları ve yazıları Türk inkılabının halka ve gelecek nesillere aktarılmasında etkili olmuştur. 16 Aralık 1943 günü rahatsızlanan Mahmut Esat, geçirdiği beyin kanaması sonucu saat 18.00’da vefat etmiştir.²⁶²

2.5.2. Meclis Çalışmaları

Meclis VII. Döneminde İzmir milletvekili seçilen Mahmut Esat Bozkurt, 8 Mart 1943 günü meclisin açılmasından vefat ettiği 16 Aralık 1943 tarihine kadar mecliste söz almamıştır.

²⁵⁸ Kemal Arıburnu, **Atatürk ve Çevresindekiler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995, s. s.24-25.

²⁵⁹ Şaduman Halıcı, **“Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)”**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mahmut-esat-bozkurt-1892-1943/>, Erişim Tarihi: 21.05.2024.

²⁶⁰ Uğurlu Şenel, **a.g.t.**, s.381.

²⁶¹ Şaduman Halıcı, **“Yeni Türkiye Devleti’nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)”**, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, Eskişehir, 2004, s. s.390-399.

²⁶² **Cumhuriyet**, 22 Birincikânun 1943.

2.6. Hüseyin Hulki Cura

2.6.1. Özgeçmiş

Döneminin önemli tıp doktorlarından biri olan Hüseyin Hulki Cura 1893 yılında İzmir’de doğmuştur. Babası bir süvari subayı olarak kariyerini sürdüren Curabey’in oğlu Derviş Bey’dir.²⁶³ Annesi Hatice Hanım ise İstanbul’da ikamet eden Fatma Hanım ile harp okulu mezunu ve aslen İzmirli olan Süleyman Kâmil Bey’in kızıdır. Babası Derviş Bey oba yaşamı süren bir aileden gelmektedir. Ailesinin yaşam tarzından ileri gelen avcılık merakı Derviş Bey’in hastalanarak erken yaşta vefat etmesine neden olmuştur. Bu nedenle, kızı ve torununu yanına alarak bakımını üstlenen dedesi Süleyman Kâmil Bey’i Hüseyin Hulki Bey baba bilmiştir.

İlkokul ve ortaokul eğitimini Manastır’da tamamlayan Hüseyin Hulki, lise eğitimi için İzmir’e gelmiştir. Lise eğitimini başarıyla tamamlayan Hüseyin Hulki Bey, İzmir’de eğitime devam edebileceği bir üniversite bulunmadığından İstanbul’un yolunu tutmuştur. İstanbul’da farklı okulların sınavlarına giren Hüseyin Hulki Bey, Askeri Tıbbiye’nin sınavını kazanmış ve eğitime burada devam etmeye karar vermiştir. Şüphesiz ki Hüseyin Hulki’nin meslek seçiminde belirleyici yol yörük atalardan ve asker kökenli bir aileden geliyor olmasıydı.²⁶⁴ Hüseyin Hulki Cura, tıbbiyenin 3. sınıfındayken Balkan Savaşı patlak vermiş, bu savaşta cephede savaşmayı istediye de bu hayali gerçekleşmemiştir.²⁶⁵ Tıbbiyenin 5. sınıfına geldiğinde Teşkilat-ı Mahsusa bünyesinde Kafkas Cephesi’ne gönderilen Hüseyin Hulki Bey burada Ermeni ve Rus birliklerine karşı verilen mücadeleye katılmıştır.

1915 yılında yeniden tıp tahsiline devam eden Cura, 1917 yılında Tabip Yüzbaşı olarak Askeri Tıbbiye’den mezun olmuştur. Mezun olmasının ardından ihtisasına başlayan Hüseyin Hulki Cura, kısa bir süre sonra tanıştığı Didar Hanım ile evlenmiştir. Tabip Yüzbaşı olarak İstiklal Harbi’ne katılarak savaş yıllarında karargâhlarda ve hastanelerde sağlık hizmeti vermiştir. İstanbul’un işgal edildiği günlerde İzmir Hastanesi’nde görev yapan Hüseyin Hulki Bey, İstanbul’da ikamet eden aile fertlerini yanına almıştır.²⁶⁶ İzmir’de yaşadığı yıllarda askeri hayatını bırakıp sivil hayatına devam etmiştir. Bu yıllar Hüseyin Hulki Bey’in ailesi ile daha çok zaman geçirdiği, sportif faaliyetler, avcılık ve dernek işleriyle uğraştığı yıllar olarak karşımıza

²⁶³ Alphan Cura, **Curabey: Atatürk’ün Doktoru Hüseyin Hulki Cura’nın Hatıraları A Kuşağı Vatanından Başka Sevgili Bilmeyen Fedailer**, Kendi Yayını, 2019, İstanbul, s.33.

²⁶⁴ A.g.e., s.s.84-85.

²⁶⁵ A.g.e., s.s.92-94

²⁶⁶ A.g.e., s.s.307-314.

çıkılmaktadır.²⁶⁷ Hüseyin Hulki Bey, 1932 yılında açılan İzmir Halkevi'ne reis olarak atanmıştır. Aynı zamanda, Vilayet İdare Heyeti Reisliği görevini de sürdürmüştür.²⁶⁸ İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde İzmir milletvekili seçilerek mecliste yerini almıştır. TBMM'de ilk olarak Adalet Komisyonu'nda görev yapmıştır. CHP parti müfettişi olarak İzmir, Aydın, Manisa ve Muğla illerinden sorumlu tutulmuştur.²⁶⁹

2.6.2. Meclis Çalışmaları

Meclis tutanakları incelendiğinde 1943-1946 yılları arasında Dr. Hüseyin Hulki Bey'in meclis konuşmalarına rastlanılmamıştır.

2.7. Mehmet Esat Çınar

2.7.1. Özgeçmiş

Mehmet Esat Çınar 1894 yılında Girit'te dünyaya gelmiştir. Babası Söke eski kaymakamı Abdullah Hulusi Bey, annesi Ayşe Sıdika hanımdır.²⁷⁰ İstanbul Daru'l-Fünûn Hukuk Mektebi mezunu olan Mehmet Esat Bey, iyi derecede Fransızca bilmektedir. Uzun yıllar öğretmenlik mesleğini sürdüren Esat Bey, Ankara Sultânîsi Türkçe Öğretmeni, İzmir Erkek Lisesi Edebiyat Öğretmeni, İzmir Atatürk Lisesi Edebiyat Öğretmeni olarak görev yapmıştır.²⁷¹ Esat Bey 4 çocuklu bir ailenin ferdi olup, Saruhan 2. Dönem Milletvekili ve Millî Eğitim Bakanı olarak görev yapmış Hüseyin Vasıf Çınar'ın da kardeşidir.

2.7.2. Meclis Çalışmaları

1943-1946 yılları arası meclis tutanakları incelendiğinde Mehmet Esat Çınar'ın meclis konuşmalarında söz almadığı görülmektedir.

2.8. Sedat Dikmen

2.8.1. Özgeçmiş

Hüseyin Sedat Dikmen, 1907 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Annesi Melek Hanım, babası Mehmet Şemsettin Bey'dir.²⁷² Aile hayatı hakkında fazla bilgiye ulaşılamayan Hüseyin Sedat Bey, sırasıyla Robert Koleji ve Akademi Amerikan Collegiate Institution'da eğitim görmüştür. İngilizce ve Fransızca dillerini bilen

²⁶⁷ A.g.e., s.s.352-372.

²⁶⁸ TBMM Sicil Arşivi, Hüseyin Hulki Cura Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VI.

²⁶⁹ Mehmet Karayaman, "1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi: Batı Anadolu Örneği", XVIII. Türk Tarih Kongresi IX. Cilt, Yay. Haz. Semiha Nurdan ve Muhammed Özler, Ankara, 2022, s.s.455-457.

²⁷⁰ Vasıf Çınar Yaşamı ve Hizmetleri, Yay. Haz.: Prof. Dr. Cavit Kavcar, T.E.D. Yayınları, T.E.D. VII. Anma Toplantısı 27 Ekim 1999, s. 36.

²⁷¹ TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 402.

²⁷² TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 402.

Hüseyin Sedat Dikmen, bankacılık mesleğinin yanı sıra Emlak Kredi Bankası İdari Merkeziye İfraz Memurluğu, Emlak Kredi Bankası Umûm Müdürlük Umûmî Muhasebe Memurluğu, Merkez Kontrolörlüğü, Bursa Şubesi Müdürlüğü, İstanbul Şubesi 2. Müdürlüğü, Umûm Müdürlük Muamelât Müdürlüğü, İzmir Şubesi Müdürlüğü, İzmir Tarım Kooperatifleri Birliği Umûm Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur.²⁷³ Meclis VII. Döneminde İzmir milletvekili Celal Bayar'dan boşalan koltuğa 2 Aralık 1945'de yapılan ara seçimle Hüseyin Sedat Dikmen gelmiştir.²⁷⁴

2.8.2. Meclis Çalışmaları

Meclis VII. Dönemi içinde 2 Aralık 1945 tarihinde ara seçim yapılmış ve meclis VII. Dönem çalışmaları 14 Haziran 1946 tarihinde sona ermiştir. Yaklaşık altı aylık kısa bir süre zarfında mecliste görev yapan Hüseyin Sedat Bey'in bu dönem içinde mecliste söz almadığı görülmektedir.

2.9. Sadettin Epikmen

2.9.1. Özgeçmiş

Sadettin Epikmen 1894 yılında İzmir'de doğmuştur. Babası Ahmet Şakir Bey, annesi Cude Hanım'dır. Sadettin Epikmen'in hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamakla birlikte kendisinin Macaristan'da Makine Mühendisliği üzerine öğrenim gördüğü bilinmektedir.²⁷⁵ Sadettin Bey, mühendislik eğitiminden başka Macarca dilinde ve iktisat alanında da uzmanlaşmıştır. Bir dönem Ziraat Makineleri Fabrikatörü olduğu bilinen Sadettin Bey'in İzmir Kestanepazarı'nda ziraat aletleri ve makineleri üzerine imalathanesi olduğu bilinmektedir.²⁷⁶ Sadettin Epikmen, ticaret hayatının yanında siyasete de girerek TBMM'nin IV., V., VI. Ve VII. Dönemlerinde İzmir milletvekilliği görevlerinde bulunmuştur.

2.9.2. Meclis Çalışmaları

Meclis tutanaklarına göre Sadettin Epikmen'in İzmir'den milletvekili seçildiği dört dönemde de meclis konuşmalarında yer almadığı görülmektedir.

²⁷³ TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 402.

²⁷⁴ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi: TBMM VII. Dönem (1943-1946)**, C. IV, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2009, s.4041.

²⁷⁵ TBMM I.Cilt..., a.g.y., s. 266.

²⁷⁶ Ahmet Demirel, "Fabrikadan, tarladan Meclis'e", **Tarihin Sesi**, 21 Temmuz 2013, s. 6.

2.10. Mustafa Rahmi Köken

2.10.1. Özgeçmiş

Mustafa Rahmi Köken, 1881 yılında İzmir vilayetinin Bergama kazasının Turanlı nahiyesi köylerinden Bölcek köyünde doğmuştur.²⁷⁷ Meclis kayıtlarına göre aile ismi Ağabeyoğlu, babası Yusuf Bey ve annesi Akife Hanım'dır.²⁷⁸ Kuzeni Necmiye Hanım'la evlenen Rahmi Bey'in bu evliliğinden çocuğu yoktur.²⁷⁹ Meclis-i Mebusan'dan beri milletvekilliği görevini yürüten Rahmi Bey, 1923 yılı seçimlerini de kazanması neticesinde sicil dosyasında yer alan bilgilerde kendisini şu sözleriyle tanıtmıştır:²⁸⁰

*“İzmir’e tabi Bergama kazasının Turanlı nahiyesi köylerinden Bölcek ilk mektebinde okudum. 304 (1888-89) senesinde İzmir Hamidiye Mektebi’nde üç sene tahsilde bulundum. İki sene de Bergama Rüştîyesi’nde okudum. 310’da (1894-95) İzmir İdadisi’ne girdim. 311 (1895-96) senesinde İdadi şahadatnamesini alarak İstanbul Mektep-i Hukukîyesi’nde 6 sene bulundum ve 312 (1896-97) senesinde mekteb-i hukukîye şahadatnamesini aldım. 329 (1913-14) senesine kadar Bölcek karyesinde 8 sene ziraat ile iştigal ettim. Meclis-i umumi vilayet 329’da (1913-14) Bergama azası olarak dahil oldum. Ve encümeni vilayete aza intihab edildim. 333 (1917) senesine kadar dört sene encümeni vilayet intihabla kaldım. 1917’de boş olan İzmir mebusluğuna seçildim Meclisin fesh olunmasından sonra 1921 senesi başlarında Ankara’ya geldim. Zonguldak Maden Müdürlüğü’ne 337 (1921) senesi mayıs ayında tayin edildim. İkinci Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilinceye kadar Zonguldak’taki görevime devam ettim.”*²⁸¹

Rahmi Bey, meclis sicil dosyasında bahsi geçen görevlerinin dışında öğretmenlik, Ticaret ve Tarım Bakanlığı, İş Bankası Kurucu Üyeliği, İktisat ve Ziraat komisyonları başkanlığı, Ziraat komisyonu sözcülüğü görevlerini de yürütmüştür.²⁸²

2.10.2. Meclis Çalışmaları

1943-1946 yılları arası meclis çalışmaları ele alındığında Rahmi Bey'in mecliste yalnızca bir kez Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkında söz aldığı görülmektedir. Kendisi de köyde büyüyen Rahmi Bey'in çiftçilik ve tarım alanında söz alması ve kariyer hayatının ileriki yıllarında Tarım Bakanlığı yapmış olması çocukluğundan getirdiği yaşam biçiminin bir parçasıdır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında Geçici Komisyon hakkında Komisyon Başkanı sıfatıyla

²⁷⁷ TBMM Sicil Arşivi, Mustafa Rahmi Köken Tercümean-ı Hal Defteri, Devre: IV, Sicil No: 537.

²⁷⁸ TBMM Sicil Arşivi, Mustafa Rahmi Köken Tercümean-ı Hal Defteri, Devre: IV, Sicil No: 537.

²⁷⁹ Serhan Kemal Saygı, “Meclis-i Mebusan’ da İzmir Mebusları 1908-1918”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, İzmir, 2014, s. 72.

²⁸⁰ TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 266.

²⁸¹ Saygı, **a.g.t.**, s. 73.

²⁸² TBMM I. Cilt..., **a.g.y.**, s. 102.

söz hakkı isteyen Rahmi Bey tarafına ve komisyon çalışmalarına yönelik yapılan eleştirilere cevap vermiştir. Meclis tutanaklarında Toprak Tasarısı'nın meclise ve komisyona eksik ulaştığını belirten İzmir Milletvekili Rahmi Köken'in bazı milletvekillerinin komisyona yönelttikleri eleştirileri kabul etmediği görülmektedir.²⁸³

2.11. Halil Menteşe

2.11.1. Özgeçmiş

Osmanlı Devleti'nde anayasal düşüncenin baş gösterdiği, özgürlük ve modernleşme düşüncelerinin en yoğun olarak yaşandığı ve neticesinde birtakım ıslahatların yapıldığı XIX. Yüzyıl Halil Menteşe'nin içine doğduğu ortamın ne kadar hareketli olduğunu gözler önüne sermektedir. Islahat Fermanı ile başlayan modernleşme süreci Tanzimat Fermanı ve anayasal siyasal yaşama geçiş sonrası I. Meşrutiyet'in ilanı ile şekillenen özgürlükçü ortam mutlak rejim savunucusu padişah II. Abdülhamit'in anayasal hakkını kullanarak meclisi feshetmesiyle son bulmuştur. Devletin içinde bulunduğu böyle çalkantılı bir ortama rağmen modernleşme hareketleri tüm hızıyla devam etmiştir. Padişah II. Abdülhamit'in baskıcı tutumu nedeniyle bir grup aydın ülke dışına kaçmıştır. Böyle bir ortamda yetişen Halil Bey, ileriki yıllara ülke dışına çıkarak aynı muhalif tutumu gerçekleştirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanında etkisi büyük olan Ahmet Rıza Bey ile Avrupa'da tanışması Halil Bey'in siyasi hayatını şekillendirmesinde etkili olmuştur.²⁸⁴ Siyasi düşüncelerinin şekillenmesinde bir diğer etken öğretim gördüğü İzmir Erkek Lisesi olmuştur. Eğitim gördüğü yıllarda dönemin önemli isimlerinden oluşan bir eğitimci kadrosundan ders alma imkanını yakalamıştır.²⁸⁵ Halil Bey, okulunun kuruluş yıldönümü nedeniyle yaptığı açılış konuşmasında aldığı eğitimin önemini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Biz İzmir İdadisi'nde serbest ve samimi yaşamıştık. Hocalarımız vazifepere, hür fikirli insanlardı. Mahmud Esat Efendi merhum, sarıklı, değerli bir zat idi. İzmir Vilayeti'nin de Hukuk Reisi idi. Fransızca da, tercümesi bilhassa çok kuvvetli idi. Hastalığında bile derslere gelirdi...Halid Ziya (Uşaklıgil), lisani, inceliği, edebiyattaki yüksek vukufu ile bize en büyük nimetleri verdi.”²⁸⁶

Kadıoğlu Salih Efendi ve Şefika Hanım'ın oğlu olan Halil Menteşe 1874 yılında Milas'ta doğmuştur. Halil Bey'in ailesi Milas'ta yaşamlarına devam ederken

²⁸³ TBMMZC, Devre:7, C. 18, İctima Senesi:2, 68. Birleşim (4 Haziran 1945), s.81

²⁸⁴ Abidin Çevik, “Halil Menteşe'nin Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Eskişehir, 2011, s. 9.

²⁸⁵ Çevik, a.g.t., s.10.

²⁸⁶ İsmail Arar, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.1986, s. s. 3-4.

burada tarım işleriyle geçimlerini sürdürmüşlerdir. Babası ticaretle de uğraşan Halil Menteşe ekonomik olarak refah bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Küçük yaşta anne ve babasını kaybedince büyük ağabeyi ve kardeşleriyle birlikte İzmir'e yerleşmiştir. Lise eğitimini de İzmir'de tamamlayan Halil Bey, ziraat alanında eğitim almak üzere İstanbul'a gitse de okulundan ayrılarak yüksek tahsiline İstanbul Hukuk Mektebi'nde devam etmiştir. Ziraat eğitimini yarıda bıraktığı dönemde İzmir'e geri dönerek Fransızca eğitimi almıştır.²⁸⁷ Üniversitenin ikinci sınıfındayken Paris'e giderek hukuk ve siyaset felsefesi üzerine eğitim almıştır. Halil Bey'in Paris'e itme hikayesinin arka planında padişah Abdülhamit'in yarattığı baskı ortamından kaçması yatar. İstanbul'dayken polis takibine yakalanan Halil Bey Paris'e gitmesinin ardında yatan olayı şu sözleriyle anlatır:

“Sirkeci’de Avusturya tebaasından bir Musevi’nin evinde sokağa nazır, balkonlu bir oda kiralamıştım. Bir gün eve sahibimin odamın karşısındaki masasında kalın siyah kaşlı ve bıyıklı bir adamı fark ettim. Yavaş yavaş benim odanın da misafiri olmuştu. Bir akşam “Bizim Padişah da rüşvetçi, Rus Çarı’ndan yine bugünlerde pırlantalı bir taş hediye geldi. Bana yasaklı gazetelerin eski sayılarını getirmeyi teklif etti. Bana Nadir Bey ve Mizancı Murad’ı tanıyıp tanımadığımı sordu. Gizli bir cemiyetler hakkında konuşmaya devam etti. Bir sivil polis önünde olduğumu fark ettim.”²⁸⁸

1894 yılında Paris'e kaçan Halil Bey orada İttihat ve Terakki grubunun önemli isimlerinden biri olan Ahmet Rıza Bey ile tanışarak siyasi anlamda düşüncelerinin şekillenmesinde ilk adımları atmıştır. Paris yıllarından beri süregelen dostlukları II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden meclise kadar uzanmıştır. Paris'te bir araya gelen özgürlükçü genç gruba katılan Halil Bey grubun çalışmalarına destek olmuştur. Grup üyeleri ileriki yıllarda İttihat ve Terakki adı altında toplanmış, Halil Bey'de grubun aktif bir üyesi olmuştur. Ağabeyinin vefatıyla ülkesine geri dönen Halil Bey, İzmir üzerinden Milas geçmiş ve bir yıla yakın bir süre çiftliğinde kalmıştır.²⁸⁹

1908 yılında Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi Rumeli'de coşkuyla karşılanırken Anadolu'da sıradan bir olay gibi karşılanmış ve padişahın kararıyla ilan edildiği sanılmıştır. Durumdan tedirgin olan İttihat ve Terakki üyeleri İstanbul'da çeşitli gösterilerin yapılmasında etkili olmuştur. Bu dönem hükümet değişikliğinin sık olması, İttihat ve Terakki'nin muhalefetin odağında olması ve 31 Mart olayının patlak

²⁸⁷ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet**, II. Cilt, T.B.B.M. Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 205.

²⁸⁸ Syed Tanvir Wasti, “Halil Menteşe The Quadrumvir”, **Middle Eastern Studies**, C.32,1996, s. s. 92-93., <https://www.jstor.org/stable/4283809>, Erişim Tarihi: 07.04.2024.

²⁸⁹ Çevik, **a.g.t.**, s. 19.

vermesi üzerine bazı İttihatçılar İstanbul dışına kaçmıştır. Böylesine karışık bir ortamın içinde bulunan Halil Bey ailesini İzmir'den hocası Mansurizade Said Bey'in evinde saklamıştır. Oğlu Nahid Menteşe "Babam Halil Menteşe'nin Hayatından Kısa Notlar" isimli eserinde bu saklanması şu şekilde ifade etmektedir:

*"Babam, Menteşe mebusu, komşumuz olan İzmir mebusu Seyit Bey ile birlikte vazifeleri başına gitmek istiyorlardı. Gece evimizi basacaklarını mahalle bekçilerinden haber almıştık. Babam, evvela annemle beni emniyet altına almak zarureti hissetti. Ve bizi İstanbul civarındaki Erenköyü'nde oturmakta olan Mansuri Zade Sait Bey arkadaşının evine yollamağa karar verdi."*²⁹⁰

Halil Bey 5 Kasım 1908'de başlayan Meclis-i Mebusan I. Dönem mebusluk görevine 18 Mayıs 1914 meclis III. Dönemine kadar devam etmiştir. Her üç devrede Menteşe mebusu olarak seçilmiştir. İttihat ve Terakki üyelerinden Talat Bey'in Dahiliye Nazırı olması üzerine Halil Bey'de İttihat ve Terakki Grup Reisliği görevini üstlenmiştir.²⁹¹ 1911 yılında Dahiliye Nazırı, 1915 yılında Hariciye Nazırı ve 1917 yılında ise Adliye Nazırı olarak görev yapmıştır. Adliye Nazırlığı sırasında Batum'a giderek Kafkasya Hükümeti ile görüşmeler yapmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde Bulgaristan ile yapılacak anlaşmalarda Türk tarafını temsil edecek kişilerin arasında Halil Bey de yer almıştır. Meclis-i Mebûsan'da II. ve III. Dönem meclis başkanlığı görevini sürdüren Halil Bey, 1913 yılında Şura-yı Devlet Başkanlığı da yapmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizlerin baskısı üzerine hükümet savaşın uzamasından sorumlu tutulan bazı kişileri önce Bekirağa Bölüğü'ne ardından Malta'ya sürgüne göndermiştir. Bu kişilerin arasında Halil Bey'de vardır. Millî Mücadele'de tutsak alınan İngilizler ile Malta'ya sürgüne gönderilenler arasında değiş tokuş yapılmış, Halil Bey'de yirmi bir ay süren esaretin sonunda ülkesine dönmeye karar vermiştir. Ancak oğlunun rahatsızlığı üzerine ailesi ile tedavi amaçlı iki yıl İtalya'da kalmış, oğlunun eğitimi için Almanya'da bulunmuş bu nedenle ülkesine dönmesi uzunca bir sonra olmuştur.²⁹² Uzun bir süre siyasetten uzak kalan Halil Bey 1931 seçimlerinde İzmir'de bağımsız milletvekili olarak seçilmiştir. Meclis VII. Dönem sonuna kadar İzmir'den milletvekili seçilmiştir.

²⁹⁰ Nahid Menteşe, Babam Halil Menteşe'nin Hayatından Kısa Notlar, aktaran Abidin Çevik, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Önemli Bir İttihatçı Portresi: Halil Menteşe 1874-1948**, Ofis Yayın Matbaacılık, 2022.

²⁹¹ Çevik, **a.g.t.**, s. 33.

²⁹² Arar, **a.g.e.**, s. s. 242-243.

2.11.2. Meclis Çalışmaları

Halil Menteşe 8 Mart 1943 tarihinde açılan meclis VII. Dönem çalışmalarına İzmir milletvekili olarak katılmıştır. Yeni dönem meclis çalışmalarında Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 1941 yılı malî bütçesi ve 1946 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi konularında söz almıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu hakkında kanunun tasarı gerekçesinin izahatı hakkında talepte bulunmuştur. 1942 yılı malî bütçesi kanunu hakkında Halil Bey, harp masrafları ve borçların aynı anda karşılanmasının hazineyi zora sokacağını, öncelikle borçların ödenmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁹³ 1946 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde Halil Bey Köy Enstitüleri ile öğretmenlere verilecek olan mesken ve toprağın köylülerden karşılanması düşüncesini eleştirmiştir.

2.12. Halit Onaran

2.12.1. Özgeçmiş

Halit Onaran 1881 yılında İzmir’de dünyaya gelmiştir. Bababası Mahmut Bey, annesi Şerife Hanım’dır. İzmir İdadisi’nden mezun olmuştur. Taibe Hanım’la evlenen Halit Bey’in bu evliliğinden Mustafa Mekin, Zerrin ve Ahmet Mübin isminde üç çocuğu olmuştur.²⁹⁴ İlk memuriyet görevi İzmir Mahkemesi’nde Şer’iyye Mülâzımlığı olmuştur. İlk görevinden bir yıl sonra Aydın Mektûbi Kalemî Mümeyyizliğindeki görevine başlamıştır. 1898 yılında başladığı bu görevine 1918 yılına kadar devam etmiştir. Mütareke sonrası işinden ayrılarak Millî Mücadele’ye sivil olarak katkıda bulunmuştur.²⁹⁵ İzmir’in işgalden kurtuluşu sonrası 1922 yılında İzmir Tahrirat Müdürlüğü’nde çalışmış, 1925 yılında ise İzmir’de Vali Yardımcısı olarak görev yapmıştır. Vali Yardımcılığı görevini yaptığı sırada ilk kez siyasi hayata atılmıştır. Meclis III. Dönem seçimlerinde Kars’tan adaylığını koymuş ve seçimi kazanmıştır.²⁹⁶ Meclis IV. Ve V. Dönemi Burdur milletvekili, VI. Dönemi Mardin milletvekili, VII. Dönemi’nde İzmir milletvekili ve VIII. Dönemi Muş milletvekili olarak meclis çalışmalarına katılmıştır.²⁹⁷

²⁹³ TBMMZC, Devre:7, C.10, İçtima:1, İnkat: 64 (29 Mayıs 1944), s. s. 415-416.

²⁹⁴ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem (1927-1931)**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 357.

²⁹⁵ A.g.e., s. 357.

²⁹⁶ Çufalı, a.g.e., s. 868.

²⁹⁷ Öztürk, a.g.e., s. 358.

2.12.2. Meclis Çalışmaları

Halit Onaran VII. Dönem meclis çalışmalarına İzmir’den milletvekili olarak katılmıştır. Meclis VII. Dönemi’nde “Belediyeler ve bunlara bağlı müesseseler ve Belediyeler Bankası memurları Tekait sandığı teşkiline dair olan 4085 sayılı kanunun 2. Muvakkat maddesinin değiştirilmesi hakkında” kanun teklifinde bulunmuştur.

2.13. Ekrem Oran

2.13.1. Özgeçmiş

Ekrem Oran 1890 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası Mehmet Nafiz, annesi Raife Hanım’dır. Lisans tahsilini Hukuk Fakültesi’nde tamamlamış ve Fransızca dilini bilmektedir.²⁹⁸ Gemlik’in Hazar kazasında Rüştüye muallimliği, Gördes’te savcılık, Ödemiş’te Sulh Hakimliği, avukatlık, İzmir Umûmî Meclis ve Daimî Encümen Üyeliği görevlerinde bulunmuştur.²⁹⁹ TBMM İzmir milletvekili olarak VII. Ve VIII. Dönem çalışmalarına katılmıştır. Ekrem Oran’ın evli ve dört çocuğu olduğu bilinmektedir.

2.13.2. Meclis Çalışmaları

Ekrem Oran meclis VII. Dönem çalışmalarında on bir defa söz almıştır. Çiftçi Topraklandırma Kanunu hakkında söz alan Ekrem Bey, toprağın kamulaştırılmasına dair görüşlerini beyan etmiştir. Tescil edilmeyen birleşmeler sonucu doğan çocukların tescili ve gizli kalmış nüfus vakalarının kaydı hakkında düzenleme getiren kanun münasebetiyle söz alan Ekrem Oran, evlilik dışı dünyaya gelen çocukların tescil edilmesine dair görüşlerini belirtmiştir. Bunun dışında Ekrem Bey, Fevkalâde Vaziyet sebebiyle birtakım vergi ve resimlere zam getirilmesine dair 3828, 4040, 4226 ve 4437 sayılı kanunlara ilişkin çıkarılacak ek kanun hakkında söz almıştır. Müteahhitlerden alınan taahhüt vergisi ile ilgili olarak eskiden müteahhitlerden alınan bu verginin hükümet bütçesinde dolgunluk yarattığı artık verginin ödemesinin hükümetin cebinden çıktığı için devlete yük yarattığını ifade etmiştir. Benzer durumundan ticari müesseseler içinde geçerli olduğunu belirten Ekrem Bey görüşünün şu sözleriyle örneklendirmiştir:

“...Ezcümle Evkaf idaresinin Ayvalık’ta zeytinyağı fabrikası vardır. Bu fabrika kendi mahsulü ile beraber halktan da satın aldığı zeytinleri tâsir ederek piyasaya arz etmektedir. Tasavvur buyurunuz, bu evkaf değirmeninin, fabrikasının yanında eşhası hususiyeye ait de bir fabrika vardır. Her iki fabrika zeytin satın almakta ve zeytin tâsir etmektedir. Eşhası hususiyenin almış olduğu

²⁹⁸ TBMM Sicil Arşivi, Ekrem Oran Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

²⁹⁹ TBMM Sicil Arşivi, Ekrem Oran Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

*zeytinler, daha başka tabirle, eşhası hususiye fabrikalarına zeytin satanlar hiçbir taahhüt vergisiyle mükellef değildirler. Halbuki evkaf dairei resmiye olduğu için ona zeytin satanlar 500 liradan yukarı olanlar için sattığı zeytinden dolayı taahhüt vergisi vermek mecburiyetindedir.*³⁰⁰

Bir dereceli seçim yapılmak üzere Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesine karar verilmesi hakkındaki önerge münasebetiyle söz alan Ekrem Bey, tek dereceli seçim sistemine geçmek için kanun çıkaran CHP'nin muhalifı Demokrat Parti'yi sert bir dille şu sözleriyle eleştirmiştir:

*“...Cumhuriyet Halk Partisi bugünkü çoğunluğuna dayanarak memlekette bunu tatbik edebilecek ve kanunlaştırabilecek tek bir partidir, kemali cesaretle bunu huzurunuza getirdi. Demokrat Partinin itirazlarına uğradı. Cemiyetler Kanunu, cemiyetler kurulmasında bazı müşkülli ihtiva eden hükümleri havi idi. Onları kaldırmak, tam demokrasinin ruhunu ifade eden ve cemiyetlerin yalnız iki kişinin toplanıp da kurma arzularını göstermek suretiyle teşekküllerini temine yarayan hükümler koyduk. Demokrat Parti buna da itiraz etti...”*³⁰¹

2.14. Kamran Örs

2.14.1. Özgeçmiş

1898 yılında Rodos'ta dünyaya gelen Kamran Örs Mehmet Kenan Bey ve Cemile Hanım'ın oğludur. İlk ve orta öğrenimini Rodos'ta tamamlamıştır. Menba-ül İrfan İdadisi'ni bitirdikten sonra tıp ihtisası yapmıştır.³⁰² 1920 senesinde üniversiteden mezun olan Kamran Bey serbest tabip olarak görev yapmıştır. Kamran Bey'in meclis hal defterinde belirttiği üzere Millî Mücadele'ye katıldığı bilinmektedir. Karamürsel üzerinden Anadolu'ya geçtiğini belirten Kamran Bey Ankara, Isparta ve İzmir şehirlerinde çalıştığını hal defterinde kaleme almıştır.³⁰³ İzmir Memleket Hastanesi'nde uzmanlığını tamamlayan Kamran Bey, 1928 yılında üye olduğu İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne 1938 yılında cemiyetin başkanlık görevini devralarak devam etmiştir. Başkanlık görevi sırasında Dikili ve Erzincan depremleri sonrası iki bölgeye de yaptığı yardım faaliyetleri ve II. Dünya Savaşı'nda esir düşen kişilere yardım paketi gönderilmesine katkı sağlaması onu dikkat çekici kılmıştır.³⁰⁴

Kamran Örs siyasi hayatına 1930 yılında girdiği Cumhuriyet Halk Partisi ile atılmıştır. Milletvekili seçilene kadar geçen süre zarfından aktif olarak parti

³⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, C.10, İçtima:1, 57. İnkat (17 Mayıs 1944), s. s. 109-110.

³⁰¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, C.24, Toplantı:3, Birleşim:61 (10 Nisan 1946), s. 84.

³⁰² TBMM Sicil Arşivi, Kamran Örs Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

³⁰³ TBMM Sicil Arşivi, Kamran Örs Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

³⁰⁴ Cevriye Yıldırım, “Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti İzmir Merkezi'nin Kuruluş ve Faaliyetleri (1911-1945)”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Uşak, 2013, s. 36.

çalışmalarında yer almıştır. Kamran Örs sekiz ay kadar süreyle Halkevi başkanlığı görevini icra etmiştir. Kamran Bey İzmir’de bulunduğu sürede ilin eğitim, sağlık ve bayındırlık işleri ile ilgili çalışmalarına katılmıştır. 1943 yılı seçimlerinde İzmir milletvekili olarak seçilen Kamran Bey meclisin VII. Dönemi’nde faaliyet göstermiştir.³⁰⁵

2.14.2. Meclis Çalışmaları

Kamran Örs VII. Dönem İzmir Milletvekili olarak katıldığı meclis çalışmalarında yalnızca iki kez önerge sunarak katkıda bulunmuştur. İlkokul öğretmenlerinden hususi idarelerden maaş alanlarının haklarını düzenleyen ve bu öğretmenler için sağlık ve sosyal yardım sağlayacak bir sandığın oluşturulması ile Yapı Sandığı’na dair 4357 sayılı kanunun 12. Maddesinin yorumlanması hakkında meclise önerge sunmuştur.

2.15. Şükrü Saraçoğlu

2.15.1. Özgeçmiş

1886 yılında dünyaya gelen Saraçoğlu’nun 19. Yüzyılın son çeyreği içinde doğduğu düşünüldüğünde toplumsal ve siyasi olarak hayli hareketli bir ortamda doğduğu ve yetiştiği söylenebilir. Yıkılma dönemini yaşayan Osmanlı Devleti’nin içte devlet gücü zayıflamış ve devletin içinde yaşayan farklı etnik grupların bağımsızlık arayışı artmıştır. Dışta ise yabancı devletlere tanınan imtiyazlar ve bu devletlerin Osmanlı’nın parçalanmasına yönelik girişimleri Osmanlı’nın çöküşünü hızlandıran gelişmeler olmuştur.³⁰⁶

1886 yılında İzmir’in Ödemiş ilçesinde doğan Şükrü Saraçoğlu devletin hem içte hem dışta ekonomik olarak dara girdiği, ülkede demokrasi ve eşitlik gibi kavramların zedelendiği bir dönemde dünyaya gözlerini açmıştır. Babası Mehmet Tevfik Bey, annesi Şerife Hanım’dır. Şerife Hanım ve Mehmet Tevfik Bey’in dört çocuğundan en büyüğü Şükrü Bey’dir.³⁰⁷ İlk ve orta öğrenimini Ödemiş’te tamamlayan Şükrü Saraçoğlu, lise eğitimi için 1902 yılında İzmir İdadisi’ne başlamıştır.³⁰⁸ 1950 senesinde kendisiyle yapılan bir röportajda öğrencilik yıllarında

³⁰⁵ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi: TBMM VII. Dönem (1943-1946)**, C. I, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2009, s.273.

³⁰⁶ Nevin Memiş, “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Erzurum, 2008, s.s..2-33.

³⁰⁷ Bünyamin Saraç, “Şükrü Saraçoğlu (1887-1953)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 9, S. 1 (1994), s. 391.

³⁰⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılı (1944-1945)**, 1.B., Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1945, s. 66.

yaramaz bir çocuk olduğunu söyleyen Şükrü Bey, kavgaya karışınca babasından dayak yediğini, bazen annesinin onun haylazlıklarını babasından gizlediğini ancak gereken cezayı kendisinin verdiğini söylemiştir.³⁰⁹ 1906 yılında İdadî'yi yüksek dereceyle bitiren Şükrü Bey o sene girdiği sınavı kazanarak Mülkiye Mektebi'ne kaydolmuştur. İstanbul'a geldiğinde kalacak yeri olmayan Şükrü Bey o zamanın öğrenci yurdu denilebilecek nitelikte olan Şekerci Han'a yerleşerek, burada Hilmi Uran ile tanışmıştır. Hilmi Uran kaleme aldığı Hatıralarım adlı kitabında Şükrü Bey ile anılarını şöyle anlatmıştır:

“Mülkiye'ye ilk girdiğim sene, Şekerci Hanında Milashlı Bohor İsrail isminde bir Yahudi ile beraber kalmıştım. Bohor, fakir bir ailenin öğrenmeye hevesli bir çocuğu idi. Güzel keman çalardı. Kuvvetli Fransızcası vardı. Emile Zola'nın eserlerine pek düşküncü. Muttasıl okur ve ne okuduğu sorulduğunda da: “Felsefe Okuyorum” derdi. Bana müzik sevgisini Bohor aşlamış; Mandolin de öğretmişti. Ben diğer iki seneyi Şekerci Hanı'nda Saraçoğlu ile birlikte geçirdim. Saraçoğlu da İzmir İdadisi'nden benden bir sene sonra çıkmış olduğu için, ben Mülkiye'nin ikinci senesine geçince o da müsabakayı kazanmış olarak o sene (1906) Mülkiye'ye yazılmıştı. Bu iki senelik oda arkadaşlığı bizi birbirimize pek yaklaştırmıştı...”³¹⁰

Mülkiye'den mezun olduktan sonra 1909 senesinde İzmir'de kaymakamlık stajına başlayan Şükrü Bey 1910'da İzmir Sultanisi'nde Matematik Öğretmenliği görevini sürdürmüştür.³¹¹

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle başlayan coşku havası İzmir'de de kendini göstermiştir. İttihat ve Terakki hareketliliği tekrardan yeşermiş, birçok yerde kulüpler ve okullar kurulmuştur. İzmir'de kurulan İttihat ve Terakki kulübünün yanı sıra İttihat ve Terakki İdadisi'de kurulmuştur.³¹² Şükrü Bey 1911-1914 yılları arasında bu okulun müdürlük görevini yürütmüştür. Saraçoğlu bahsi geçen bu görevleri yürütürken özel bir okul olan Darülfirfan'da öğretmenlik yapmış, aynı zamanda Hizmet gazetesinde makaleler yazmıştır. 1914 yılında devletin açtığı sınava katılarak yurtdışında tahsil imkanını yakalayan Şükrü Bey aynı yıl Belçika'ya gitmiştir. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine ülkesine dönen Saraçoğlu yedek

³⁰⁹ Cemaladdin Bildik, “Siyaset Adamlarımızın Hususi Hayatları”, (Şükrü Saraçoğlu ile röportaj), *Akşam*, 20 Mart 1950, s. 3.

<https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1950-03-20/1>, Erişim Tarihi: 12.05.2024.

³¹⁰ Hilmi Uran, Hatıralarım s.s.15-18 aktaran Gürbüz Arslan, “Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Doktora Tezi)*, İstanbul, 2014, s.s.11-12.

³¹¹ Şaduman Halıcı, “Şükrü Saraçoğlu (1887-1953)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sukru-saracoglu-1887-1953/?pdf=3347>, (Erişim Tarihi: 23.08.2022)

³¹² Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, 5.B. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 31.

subay olarak askeriye girmiş, sonrasında İzmir İttihat ve Terakki Ticaret mektebinde görevine yeniden devam etmiştir.³¹³

Yurtdışı tahsilini yarıda bırakıp vatanına dönen Şükrü Bey gördüğü manzara karşısında oldukça karamsardı. Vali Rahmi Bey'in tahsilini tamamlaması yönündeki ısrarları üzerine Saraçoğlu İsviçre'ye gönderilmiştir. Burada Cenevre Üniversitesi'nde siyasal ve iktisadi bilimlerde eğitimine devam eden Şükrü Bey, aynı dönem Mahmut Esat Bey'in de İsviçre'de olması üzerine Türkçülük adına yapılan tüm çalışmalarda etkin rol almış, öyle ki bu çabasını Mahmut Esat ile Cenevre Türk Yurdu'nu kurmaya kadar devam ettirmiştir.³¹⁴ Bu dönem Osmanlı'nın cephelerde savaşları kaybetmesi üzerine manzaranın giderek olumsuzlaştığını fark eden Şükrü Bey İzmir işgalini öğrenmesi üzerine ülkeye dönmeye karar vermiştir. Roma üzerinden gemi yoluyla Anadolu'ya geçmeye karar veren Mahmut Esat ve Şükrü Beyler Yunan Başbakan Venizelos'un engellemelerine rağmen İtalya üzerinden yurda dönmüştür. Şükrü Bey ve Mahmut Esat Bey, Kuşadası'nda Kuva-yı Milliye birliğinin kurulmasını sağlamışlardır. Mahmut Esat'ın bölgede düşman üzerinde yıkıcı faaliyetini gören Şükrü Bey bu kez Demirci Mehmet Efe'nin birliğine katılmaya karar vermiştir.³¹⁵ Demirci Mehmet Efe'nin birliğinde etkin rol alan Şükrü Bey, ilk olarak Burdur'da askeri mühimmatın sevkini sağlamayı başarmış, yeni görevlerin gelmesini beklerken Hürriyet ve İtilafçıların etkisi altında kalan Demirci Mehmet Efe'nin İttihatçıları tutuklama kararı alması üzerine Şükrü Bey'de tutuklananlar arasında yer almıştır. Bir süre sonra serbest kalan Şükrü Saraçoğlu Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde İzmir'den milletvekili seçilmiştir. Meclisin yolunu tutan Şükrü Bey İstanbul'a geldiğinde İtilaf Devletleri İstanbul'u işgal etmiş, meclis kendini dağıtma kararı almak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Şükrü Bey çetelere karşı Kuva-yı Milliye faaliyetlerine katılmıştır.³¹⁶ Kuşadası civarında arkadaşı Mahmut Esat ile düşmana karşı mücadele eden Şükrü Bey Mahmut Esat'ın 16 Ağustos 1920 tarihinde Ankara'ya gitmesinden düzenli ordunun kurulduğu yaklaşık üç aylık bir süreye kadar bu bölgede mücadelesini sürdürmüştür. Düzenli ordunun kurulmasının ardından önce Kuşadası ardından Söke'ye geçerek çiftçiliğe başlamıştır. İzmir'in kurtuluşu sonrası Ödemiş'e

³¹³ Öztürk, **a.g.e.**, s. 444.

³¹⁴ Saraç, **a.g.m.**, s. s. 392-393.

³¹⁵ Cemaleddin Bildik, “**Siyaset Adamlarımızın Hususi Hayatları**”, (Şükrü Saraçoğlu ile röportaj), *Akşam*, 20-21 Mart 1950.

<https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1950-03-20/1>, Erişim Tarihi: 12.05.2024.

³¹⁶ **TBMM Sicil Arşivi**, Mehmet Şükrü Saraçoğlu Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VI.

geçen Şükrü Bey çiftçilik yapmaya devam etmiş, sonraları kazandığı seçimle Ödemiş Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür.³¹⁷ Belediye başkanlığı görevini yürüttüğü yıllarda İzmir I. İktisat Kongresi'ne de katılmıştır. Şükrü Bey'in 10 Temmuz 1923 tarihinde TBMM'ye milletvekili seçilmesiyle başkanlık görevi sona ermiştir. Bu tarihte meclisteki yerini alan Şükrü Saraçoğlu meclis çalışmalarına birçok konuda katkı sağlamıştır. Milletvekili sıfatıyla meclise giren Saraçoğlu burada yaptığı çalışmalarıyla ileride gerçekleştireceği bakanlık görevlerinin temellerini oluşturmuştur. Eşkıyalık faaliyetlerine yönelik güvenliğin güçlendirilmesi, vergiler, bütçe konuları gibi çeşitli konular hakkında mecliste söz almıştır.³¹⁸

Ali Fethi Okyar'ın 22 Kasım 1924'te kurduğu yeni hükümete Şükrü Bey Millî Eğitim Bakanı göreviyle getirilmiştir. Bakanlık görevi boyunca eğitim politikaları ve eğitim sistemi üzerine yoğunlaşmış, farklı sorunlara farklı çözüm önerileri getirmiştir. 1925 yılında Şeyh Sait isyanının patlak vermesi ve alınan önlemlerin yetersiz kaldığı gerekçesiyle birçok milletvekili hükümeti eleştirmiş, böylece 3 Mart 1925 günü istifa eden Fethi Okyar ile Saraçoğlu'nun da Millî Eğitim Bakanlığı görevi son bulmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı görevinden sonra 24 Mayıs 1925 tarihinde Muhtelit Mübadele Komisyonu Başkanlığı görevine gelmiştir. Görevi esnasında Yunan ve Türk tarafı arasında yaşanan mübadele sorununa yönelik görüşmeler için kurulan komisyona başkanlık yaparak Atina'ya gitmiştir. Yaptığı görüşmeler neticesinde taraflar arası sorunları kısa süreliğine de olsa çözüme kavuşturmuştur.³¹⁹

Eylül 1927'de yapılan seçimlerde yeniden İzmir milletvekili seçilen Saraçoğlu İnönü hükümetinin Maliye Bakanlığı görevine getirilmiştir. Maliye Bakanlığı döneminde Türk ekonomisinin geçmişten getirdiği olumsuzluklara rağmen Saraçoğlu ekonomiye ılımlı yönde yaklaşmıştır. Merkez Bankası'nın kurulması yönünde adım atılmış, Ford fabrikası ile yapılan anlaşma sonucu İstanbul'da montaj fabrikası kurulma kararı alınmış, tarımsal üretimde artış yaşanmış, Kıymetler ve Kambiyo Borsası Kanunu yürürlüğe girmiş, Osmanlı'dan kalan dış borçların ilk ödemesini Düyyûn-ı Umumiye gerçekleştirmiş, vergiler konusunda ise ekonomik dengeyi bozmayacak kararlar alınmıştır. 1929 yılında Büyük Buhran'ın yaşanması Saraçoğlu'nun planladığı şekilde ılımlı bir ekonomik ortamın oluşmasını

³¹⁷ Behiç Galip Yavuz, **Ödemiş'in Tarihi**, Okyanus Basım Yayın ve Ticaret Yayınları, İzmir, 2007, s. 219.

³¹⁸ Arslan, **a.g.t.**, s.s.32-34.

³¹⁹ **A.g.t.**, s.s.43-45.

engellemiştir. Türk ekonomisinde yatırımlar durmuş, tarım ürünleri fiyatlarında görünen düşmeye bağlı olarak çiftçi darboğaza girmiştir.³²⁰ Bakanlık dönemi esnasında dünya genelinde yaşanan ekonomik krizin Türk ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek adına Saraçoğlu özellikle ticaret erbabını döviz alım satımı konusunda uyarmıştır. Osmanlı Devleti’nden kalan dış borçların ötelenmesi konusunda Düyûn-ı Umumiye Meclisi temsilcileri yaptığı görüşmelerde başarılı olmuştur.³²¹ Aynı dönem Türk Parasının Korunma Kanunu’nun çıkmasında etkin rol oynayan Saraçoğlu mecliste yaptığı bir konuşmasında kanunla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Döviz sıkıntısı memleketin maliyesini, ekonomisini, ticaretini birer birer ve birbiri arkasından bir buhrana sürükleyebilir. Maliyeyi bozar, çünkü her şeyden önce alınan maaş ve ücretler, alanları geçindiremez bir hale getirir. İktisadiyatı ve ticareti bozar. Çünkü hiç kimse uzun müddetli işlere cesaret edemez. Aldığı zaman kaç ve sattığı zaman kaç satmıştır...”*³²²

Merkez Bankası kurulmasına yönelik önemli girişimlerde bulunan Saraçoğlu’nun Türkiye’de Merkez Bankası kurulmasına yönelik incelemeleri yapmak üzere görevlendirdiği Karl Müller, Türkiye’de uygun şartların olmadığını raporlayınca devlet bankaları ve özel bankalar arasında 24 Mart 1930’da Bankalar Arası Konsorsiyum’u kurulmuştur.³²³ Kurulan Konsorsiyum’un ardından Saraçoğlu Merkez Bankası’nın kurulması hakkında meclise sunduğu önergeyi kabul ettirmeyi başarmıştır. Hükümetin istifası üzerine yeni hükümeti kurma görevi İnönü’ye verilmiş, Saraçoğlu yeniden Maliye Bakanlığı’na getirilmiştir.³²⁴ İkinci kez aynı göreve getirilen Saraçoğlu ilk iş olarak devletin dış borçları sorununa odaklanmıştır. Osmanlı Devleti’nden kalan borçların ödenmesi hususunda Düyûn-ı Umumiye ile hükümet arasında yapılan görüşmelerde anlaşmaya varılamamış, konu ileri bir tarihte görüşülmek üzere ertelenmiştir. Bu arada Şükrü Bey rahatsızlanınca bakanlık görevinden istifa etmek durumunda kalmıştır.³²⁵ Tedavi için yurtdışına giden Saraçoğlu tedavisi bitince ülkeye geri dönerek 1931’de yapılacak seçimlere katılmaya

³²⁰ Avni Zarakolu, “1929-30 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Türk Ekonomisi ve Alınan Krizle Mücadele Tedbirleri”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişme Semineri, Ankara 1982, s. s. 90-92.

³²¹ Necdet Aysal, “Kırım Savaşı’ndan Lozan Barış Antlaşması’na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)”, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Lozan Antlaşması Özel Sayısı, S.53 (2013), s.s.21-23.

³²² TBMMZC, III. Devre, C. XVI, Toplantı: 2, İnikat 33 (20 Şubat 1930), s. s. 40-41.

³²³ Aziz Köklü, Türkiye’de Para Meseleleri, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947, s. 39.

³²⁴ Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem (1927-1931), I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s.225.

³²⁵ Cumhuriyet, 11-12-21 Kanunuevvel 1930.

karar vermiştir. Yapılan seçimlerde İzmir milletvekili olarak meclise girmiştir. Osmanlı dış borçları hakkında görevlendirilince yeniden konuyu ele almıştır. Düyûn-ı Umumiye temsilcileri ile yaptığı görüşmeler tarafların şartları kabul etmeyişinden sık sık ertelense de 15 Aralık 1932 tarihinde anlaşmaya varılmış, Saraçoğlu bir beyanında ödenecek toplam borç miktarının Osmanlı'nın bir senelik faiz miktarından daha aşağıda olduğunu açıklamıştır.³²⁶ Şükrü Bey 1933 yılının şubat ayı içinde Paris'e borç antlaşmasının imzalanması için gitmiş ancak sürecin uzaması ile antlaşma 22 Nisan 1933 tarihinde imzalanmıştır.³²⁷

1933 yılında Adliye Bakanı Yusuf Kemal Bey istifa edince yerine 23 Mayıs 1933'te Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir.³²⁸ Adliye Bakanlığı görevini sürdürdüğü süre zarfında Osmanlı Bankası ile antlaşma sağlamış³²⁹, Genel Af Kanunu'nun çıkarılmasında meclise tasarı sunmuş, Fenerbahçe spor kulübünün kullandığı stadın satın alınmasını sağlamış ve kulübe başkanlık yapmıştır. Ayrıca Ceza Kanunu'nun yetersiz kaldığı düşüncesiyle kanunda değişikliğe gidilmesi, İzmir demiryolu hattının satın alınması³³⁰, Hâkimler Kanunu'nun değiştirilmesi ile Medeni Kanun'u uygulayacak hâkimlerin yetiştirilmesi, Cürmü Meşhud Kanunu'nun çıkarılması ile suçların kısa sürede adli sonuca erdirilmesi, Deniz Ticaret Kanunu ile deniz ticaretinin sınırlarının belirlenmesi gibi katkıları göz önüne alındığında Saraçoğlu bakanlığı döneminde önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Adliye Bakanlığı döneminde hapisaneler ve mahkumlar üzerine yoğunlaşarak hapisane ziyaretleri gerçekleştirmiş ve mahkumların topluma faydalı, iyi ahlaklı birer vatandaş olmaları yolunda girişimlerde bulunmuştur. Noterlik Kanunu, Türk Medeni Kanunu ve Avukatlık Kanunu'nda birtakım değişiklikler yaparak adli sürecin hızlanmasını sağlamıştır. Af Kanunu'nun çıkarılması ile 150'likler, İstiklal Mahkemesi ve Heyet-i Mahsusa mahkumlarının affını sağlayarak, onlara cumhuriyetin gücünü ispatlamak ve bir daha böyle girişimlerin gerçekleştiremeyeceğini göstermek istemiştir.³³¹

Gazi Mustafa Kemal'in 10 Kasım 1938'de vefatı dolayısıyla yerine gelen ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü hükümet kurma görevini Celal Bayar'a verince Bayar, Şükrü Saraçoğlu'nu bu kez Dışişleri Bakanı olarak görevlendirmiştir. Dışişleri

³²⁶ **Cumhuriyet**, 31 Kanunuevvel 1932.

³²⁷ **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1933.

³²⁸ **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1933.

³²⁹ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1933.

³³⁰ **TBMMZC**, IV. Devre, C. XXII, İçtima:3, İnikat:62 (31 Mayıs 1934), s. s. 524-527.

³³¹ **Ulus**, 31 Mayıs 1938.

Bakanlığı döneminde yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı tehdidine yönelik nasıl bir dış politika izleyeceği hususunda gözler Saraçoğlu'na çevrilmiş, Saraçoğlu ise konuşmalarında Atatürk döneminde dış politikada sürdürülen tarafsızlığın kendi bakanlık dönemi içinde de devam edeceğini ifade etmiştir.³³² Hükümetin 23 Ocak 1939'da istifa etmesi üzerine yeni hükümet kurma görevi Refik Saydam'a verilmiştir.³³³ Refik Saydam Dışişleri Bakanlığı görevine yeniden Şükrü Saraçoğlu'nu getirmiştir. Bu dönem önce Bulgaristan ziyareti, sonrasında ise Bükreş'te yapılan Balkan Antantı toplantısına katılan Saraçoğlu toplantıda antant ülkeleri ile dostluk ve barışa dayalı ilişkilerin kurulduğundan bahsetmiştir.³³⁴ Toplantıdan sonra Yugoslavya ve Yunanistan ziyaretleri gerçekleştirerek ikili temaslarda bulunmuştur. 26 Mart 1939'da yapılan seçimde İzmir milletvekili seçilmiştir. Hükümetin istifası üzerine kurulan Refik Saydam hükümetinde Saraçoğlu yeniden Dışişleri Bakanı olarak göreve gelmiştir. Dışişleri bakanlığının üçüncü döneminde Şükrü Saraçoğlu İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi nedeniyle Balkan devletleri ile ilişkileri güçlendirmeye çalışmış, dış politikada tarafsızlık ilkesini terk ederek Batılı devletlerle iş birliği içine girmiştir. Balkanlarda Bulgaristan'ın Balkan Antantı'na katılması için uğraşırken diğer taraftan İngiltere ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İngiltere ile kurulan ilişkilerden rahatsızlık duyan Almanya Türkiye'ye eski Başbakan Franz Von Papen'i göndermiş, Bakan Saraçoğlu Von Papen ile bir dizi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Aynı dönem Türkiye ve Sovyet arasındaki ilişkilerde kurulmaya çalışılmıştır. İngiltere ile yapılan görüşmeler sonunda 12 Mayıs 1939'da yayınlanan bildiride Türkiye ve İngiltere'nin güvenliklerini korumak maksadıyla antlaşma yaptığı ilan edilmiştir.³³⁵

Türkiye'de o dönem büyük bir problem teşkil eden Hatay'ın anavatana katılması sorunu Saraçoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı döneminde çözüme kavuşturulmuştur. Antlaşma Türkiye adına Saraçoğlu tarafından Fransa adına ise Büyükelçi R. Massigli tarafından imzalanmıştır.³³⁶ Saraçoğlu bir demecinde yeni dönemde Türkiye'nin dış politikası hakkında şunları söylemiştir:

“Yurtta barış, cihanda barış”. İşte bizim dış politikamız budur. Dün barış taraftarı idik, bugün barış taraftarıyız, yarın da barış taraftarı olacağız. Barış taraftarıyız, çünkü barış içinde yaşayan bir Türkiye'nin nüfus, eğitim, ziraat,

³³² **Akşam**, 18 Teşrinsani 1938.

³³³ Gotthard Jaeschke, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, çev. Gülayşe Koçak, Ankara, 1990, s.3.

³³⁴ **Akşam**, 21-23 Şubat 1939.

³³⁵ **Akşam**, 13 Mayıs 1939.

³³⁶ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, I. Cilt, **Türk Tarih Kurumu Basımevi**, Ankara, 1983, s. s. 573-581.

*ekonomi ve ordu gibi her sahada hangi gelişmeleri kaydettiğini son yirmi yıllık süreç göstermiştir...*³³⁷

1939 yılının temmuz ayında Sovyet hükümeti Saraçoğlu'nu iki ülke arasında yardımlaşma paktını imzalamak adına Moskova'ya davet etmiştir. İki devlet arasında başlayan görüşmeler Sovyetlerin Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalaması sonucu yarıda kesilmiştir. Türkiye bir taraftan imzalanan bu pakta rağmen Almanya ile ticari ilişkilerini dengede tutmaya çalışmıştır. Ancak Almanya'nın Türk ticaretine yönelik olumsuz tutumları neticesinde iki ülke arasında ilişkiler zarar görmeye başlamıştır. Almanya'nın Türkiye ile ticari ilişkilerine yönelik bazı şartlar koyması üzerine Saraçoğlu duruma tepki göstermiş, iki devlet arasında ticari ilişkiler Türk-Alman Ticaret Antlaşması'nın bozulmasıyla sona ermiştir.³³⁸

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla II. Dünya Savaşı başlamış, İtalya'nın savaşa katılmaması ve savaşın Akdeniz'e sıçramamış olması dolayısıyla Türk hükümeti bir ölçüde rahatlamıştır. Savaş döneminde Moskova'ya giden Saraçoğlu'nun yaptığı görüşmeler sonucunda 18 Ekim 1939'da yayınlanan bildiride iki ülke arasında dostluğa vurgu yapılmıştır.³³⁹ Saraçoğlu ılımlı bir hava çizse de Türk hükümeti açısından Moskova görüşmeleri Sovyetlerin görüşmelerde imza altına alınacak konuları manipüle etmeleri ve Üçlü İttifak Antlaşması'ndan Türkiye'yi vazgeçirmeye yönelik tutumları dolayısıyla olumsuz sonuçlanmıştır. Moskova görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanınca Türk hükümeti Üçlü İttifak'a yönelmiştir. Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında yapılan antlaşma 19 Ekim 1939'da imzalanmıştır.³⁴⁰ Antlaşmaya taraf olan devletlerin savaş halinde birbirlerine destek olacakları güvence altına alınmıştır. Yapılan antlaşma hem Sovyet'in hem de Almanya'nın tepki göstermesine neden olmuş, bu süreçte Saraçoğlu her iki devletin büyükelçileri ile yaptığı görüşmelerle gergin ortamı yumuşatmaya çalışmıştır. 1940 yılına gelindiğinde savaşın Balkanlara yayılma ihtimali ortaya çıkınca Türkiye Balkan Antantı üzerine yoğunlaşmıştır. Belgrad'ta yapılan Balkan Antantı yıllık toplantısına büyük önem veren Saraçoğlu toplantıyla ilgili olarak yaptığı bir konuşmasında Balkan devletleri ile kurulan dostluktan, Türkiye'nin savaşın dışında durduğundan bahsetmiştir.³⁴¹ Savaşın Almanya- Fransa arasında devam etmesi üzerine Saraçoğlu

³³⁷ **Akşam**, 9 Temmuz 1939.

³³⁸ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C.1, İletişim Yayınları, Ankara, s. s.439-440.

³³⁹ **Ulus**, 19 İlkteşrin 1939.

³⁴⁰ **Ulus**, 20 İlkteşrin 1939.

³⁴¹ **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1940.

Almanya ile ilişkileri yakın tutmak için gayret göstermiştir. Bu sebeple Von Papen adına verilen davet ile iki devlet arasında ilişkiler olumlu yönde gelişmeye başlamıştır.

İtalya'nın II. Dünya Savaşı'na girmesi Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı Üçlü İttifak Antlaşması'nı uygulamasını zorunlu kılmıştır. Ancak Türk hükümeti savaşı dışı kalma konusunda ısrarcı olmuştur. Türkiye'nin savaş dışı kalmasından rahatsızlık duyan Almanya Üçlü İttifak'a sebep olarak gördüğü Saraçoğlu'nu yerinden ederek Alman yanlısı yeni bir Dışişleri Bakanı'nın gelme ihtimali ve Sovyet-Türkiye ilişkisini bozulması adına Fransız yenilgisiyle elde ettiği raporları yayınlamıştır.³⁴² Yaşanan bu durum Türk-Alman ilişkilerinin yeniden zedelenmesine yol açmıştır. Öte yandan Almanya'nın Balkanlara inme tehdidiyle karşı karşıya olduğunu hisseden Türk hükümeti Bakan Saraçoğlu ve Von Papen arasında gizli yapılan görüşmeler düzenlemiştir. Görüşmelerdeki amaç Almanya'nın Yunanistan'a saldırısının önüne geçerek Türk topraklarına gerçekleşecek olası bir saldırıyı engellemektir. Von Papen yaptığı görüşmelerden hoşlanmayan Alman hükümetinin gönderdiği talimat üzerine görüşmeleri yarıda kesmiştir. Bu arada savaş dışı kalmaya çalışan Bulgaristan Türkiye ile yakınlaşmış, Saraçoğlu ve Bulgaristan Büyükelçisi Kirof Türk-Bulgar Saldırmazlık Paketi'nı imzalamıştır. Diğer taraftan Sovyetlerin Almanya'dan çekinmesi ve İngiltere'nin desteği ile 25 Mart 1941 tarihinde Türk- Sovyet Saldırmazlık metni ilan edilerek imza altına alınmıştır.³⁴³ Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasını sürdürmesi Almanya'yı memnun etmiş, öte yandan Türkiye'nin Sovyet ile yakınlaşması Almanya'yı Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye zorlamıştır. Bunun üzerine 18 Haziran 1941 tarihinde Türk- Alman Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma tarihini takip eden Ekim ayı içerisinde Türk-Alman Ticaret Antlaşması imzalanmıştır.³⁴⁴

Başbakan Refik Saydam'ın 7 Temmuz 1942'de vefat etmesi üzerine yeni başbakanın kim olacağı sorusu konuşulmaya başlanmıştır. 9 Temmuz günü İnönü ve Saraçoğlu arasında yapılan görüşmeler sonucunda Saraçoğlu başbakanlığa atanmıştır.³⁴⁵ Hükümetini kuran Saraçoğlu 13 Temmuz 1942'de düzenlenen hükümet toplantısı konuşmasında dış politikada savaş dışı kalma politikasının devam ettirileceği, iç politikada iktisadi konulara ağırlık verileceği, savaşın ülke ekonomisini

³⁴² Arslan, **a.g.t.**, s. s. 119-120.

³⁴³ Kâmuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 81.

³⁴⁴ **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1941.

³⁴⁵ **Ulus**, 10 Temmuz 1942.

sarstığını, köylünün kalkındırılacağını ve milliyetçi politikaların sürdürüleceğini dile getirmiştir. 1943 seçimlerinde Saraçoğlu'nun İzmir milletvekili seçilmesiyle hükümet istifasını sunmuş, İnönü yeniden hükümet kurma görevini Saraçoğlu'na vermiştir. İkinci kez başbakanlık görevini üstlenen Saraçoğlu, hükümetini kurmasının ardından 17 Mart 1943 günü hükümet programını okumuştur. Program kapsamında Saraçoğlu uygulanacak ekonomi politikalarından, vergi gelirlerinde ve dış politikada önceki dönemde olduğu gibi savaş dışı kalınacağından bahsetmiştir.³⁴⁶ Başbakanlığı döneminde müttefiklerle Casablanca Konferansı, Adana Konferansı, Washington Konferansı, Quebec Konferansı, Moskova Konferansı, I. ve II. Kahire Konferansı, Tahran Konferansı gibi çeşitli görüşmelerde bir araya gelmiştir. Başbakanlığı döneminde Almanya ve Japonya ile ilişkiler kesilmiş, TBMM milletvekillerince iki ülkeye de savaş ilan edilmesi kararı alınmıştır.³⁴⁷ Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e kurucu üye olarak girmesi de yine Saraçoğlu'nun başbakanlık döneminde gerçekleşmiştir.

2.15.2. Meclis Çalışmaları

Şükrü Saraçoğlu meclis konuşmalarında dört defa Bakanlar Kurulunda söz almıştır. Bunlar iç ve dış politika, Almanya ile ilişkilerin kesilmesi, bütçe için Bakanlar Kurulu'na güvenoyu verilmesi ve Avrupa zaferinin kazanılması hakkında beyanatlarından oluşmaktadır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu iç ve dış politika beyanatında şu sözleri sarf etmiştir:

Arkadaşlar;

“İkinci Saraçoğlu Hükümeti, tıpkı kendinden evvelkiler gibi Halk Partisi programını tahakkuk ettirmeğe, büyük milletimize lâyük olmaya çalışacaktır. Yapacağımız işlerin en başında Türk ordusunu daima hazır tutmak vazifesi vardır... Dış politikamıza gelince:

*Müttefik ve dost Devletlerle olan politikamızı ve münasebetlerimizi aramızdaki muahedelerle tanzim etmiş bulunuyoruz. Bir taraftan Şefin uzağı gören kudretine, diğer taraftan kuvvetli bir orduya dayanan hariciyeniz bugüne kadar çok parlak neticeler elde ettiği gibi bugünden sonra da Türk'ün topraklarını, Türk'ün haklarını ve Türk'ün menfaatlerini tamamen koruyacaktır.”*³⁴⁸

Alman hükümeti ile iktisadi ve siyasi ilişkilerin kesilmesine dair beyanatında Saraçoğlu İngiliz-Türk dostluğuna da vurgu yapmış, Almanya ile ilişkilerin

³⁴⁶ TBMMZC, VII. Dönem, C. I, İçtima: F., İnikat 3 (17 Mart 1943), s. s. 22-26.

³⁴⁷ TBMMZC, VII. Devre, C. XV, Toplantı Yılı:2 Olağanüstü İnikat (23 Şubat 1945), s. 130.

³⁴⁸ TBMMZC, VII. Devre, C. XV, Toplantı Yılı:2, Olağanüstü İnikat (23 Şubat 1945), s. s. 22-26.

kesilmesinin İngiltere'nin bir ricası olduğunu dile getirmiştir. Bunun karşılığında Türk hükümetinin İngiliz hükümetinden askeri ve mali destek alacağını söylemiştir.³⁴⁹

Avrupa zaferi adıyla anılan demecinde ateşkesle sonuçlanan II. Dünya Savaşı'nda müttefik İngiltere ve Amerika'nın kahramanca savaştığından ve Sovyetler'in Almanların ağır saldırıları dolayısıyla savaştan en çok zarar gören ülke olduğundan bahsetmiştir. Biten harp sonrası dünya sulhu ve güvenliğinin sağlanmasının önemini dile getirmiştir.³⁵⁰

Bakanlar Kurulu'nda ele aldığı son konu ise bütçe için güvenoyu verilmesi gerekliliğine dair sözleri olmuştur. Saraçoğlu bütçe konusunda güvenoyu verilmesi gerekliliğine değinirken özellikle Hikmet Bayur ve Emin Sazak'ın bütçe konusunda hükümete itimadı olmadığını, Emin Sazak'ın "bütçenin reye konulması sırasında, kırmızı rey vereceğim" dediğini açıkça dile getirmiştir.³⁵¹

Saraçoğlu, Bakanlar Kurulu konuşmalarının dışında mecliste on altı kez söz almıştır. İkinci kez kendi hükümetini kurduğunda mecliste güvenoyu almış, hükümetinin iç ve dış siyasette yapacağı icraatlarından söz etmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi hakkında söz alan Saraçoğlu bütçe açığından bahsetmiş, Varlık Vergisi'nin yalnızca bütçe açığının belli bir kısmını kapatabildiğini Toprak Mahsulleri Vergisi ile geriye kalan açığı kapatmayı hedeflediklerini belirtmiştir. Köylü üzerine büyük bir yük yükleyecek olan bu verginin hükümet tarafından en kısa sürede bertaraf edileceğini açıkça dile getirmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu görüşmeleri sırasında özellikle Halil Menteşe ile ters düşmüş, Halil Menteşe vergiyi eski rejimdeki aşar vergisine benzetmiştir.³⁵² Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Japonya ve Almanya'ya savaş ilan edilmesine yönelik sözlerine cevaben şu sözleri sarfetmiştir:

*"...Türkiye Cumhuriyeti ilk tehlike dakikalarından itibaren sözünü, silâhını ve kalbini demokrat milletlerin yanına koydu ve bugüne kadar Meclis olarak ve Hükümet olarak aldığı kararlarla aynı istikamette yol aldı. (Bravo sesleri). Bugün bir adım daha atarak insanlığı, medeniyeti, hürriyeti, istiklâli, demokrasiyi kurtarmak ve harp mücrimlerini şiddetle cezalandırmak isteyenlerin arasına katılmak ve harp ortakları içinde öteden beri fiilen işgal ettiğimiz yeri bu defa da resmen doldurmak istiyoruz. Bunu temin için de dünya ve insanlık menfaatlerine uygun olduğu kadar millî menfaatlerimize de uygun olarak Almanya ve Japonya'ya harp ilân etmek istiyoruz."*³⁵³

³⁴⁹ **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1944.

³⁵⁰ **Ulus**, 12 Mayıs 1945.

³⁵¹ **TBMMZC**, VII. Devre, C. 17, Toplantı:2, İnikat: 65 (25 Mayıs 1945), s. 506.

³⁵² **TBMMZC**, VII. Devre, C. 3 Toplantı: F., İnikat 33 (4 Haziran 1943), s. s. 19-20.

³⁵³ **TBMMZC**, VII. Devre, C.15, Toplantı Yılı:2, Olağanüstü İnikat (23 Şubat 1945), s. 131.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında Saraçoğlu kanunun bir inkılâp mahiyetinde olduğunu söylemiş ve kanun içeriğini şu sözleriyle açıklamıştır:

“...Değişen şey şudur:

1. — Bir adamın ne kadar toprağı olursa olsun, o adamın toprağını alabileceğiz, topraksızlara vereceğiz. Ancak ona bırakacağımız toprak köylülerin aldığından üç misli olacaktır.

2. — Alman topraklara en çok iki misli bedel verileceği kabul edilmişti, ben üç misli verilmesine razı oldum.

3. — Amele meselesinde, eğer daimî surette çalışan amele ise, orada yerleşmiş amele ise maalmemnuniye, bunların da toprak almaları lâzımgelir kanaatini edindik...”³⁵⁴

1946 yılı bütçe tasarısı görüşmeleri sırasında Saraçoğlu ile Hikmet Bayur arasında gerginlik yaşanmış, Saraçoğlu fiyatların arttığından ve memur maaşlarından şikâyet eden, hükümeti plansızlıkla suçlayan Bayur’u sert bir dille eleştirmiştir.³⁵⁵

2.16. Şehime Yunus

2.16.1. Özgeçmiş

Yahya Bey ve Habibe Hanım’ın kızları Şehime Yunus 1898 yılında İstanbul’da doğmuştur. Şehime Hanım ilk öğrenimini Manastır’da tamamlamış ancak Balkan Savaşı’nın çıkmasıyla ailesi İstanbul’a göç edince orta öğrenimine Beşiktaş İnas Numûne Mektebi’nde devam etmiştir.³⁵⁶ Sınavla kazandığı Dârümuallimât’ta lise tahsilini tamamladıktan sonra yüksek öğrenimi için 1917 yılında Dârülfünun Tabii İlimler bölümüne kaydolmuştur. Şehime Hanım, Başarılı bir öğrencilik hayatı geçirmiştir. Dârümuallimât’ta okuduğu sırada açılan bir sergiye katılmış ve çalışması ödül verilmeye layık görülmüştür.³⁵⁷ 1921 yılında mezun olmasının ardından aynı yıl Bolu Merkez İnas Mektebi İkinci Öğretmeni olarak görevine başlamıştır.³⁵⁸ 1 Aralık 1921 tarihinde Adapazarı Sabiha Hanım Kız Mektebi’nde müdürlük görevine atanmıştır. Adapazarı’ndan sonra 1922 yılında İzmir Kız Lisesi’ne atanan Şehime Hanım burada sekiz yıl boyunca müdürlük görevini sürdürmüştür. 1922 yılında İzmir’de başlayan yeni görevine ilaveten 1926 yılında Çocuk Bakımı ve Ev İdaresi öğretmenliğini görevini de yürütmüştür.³⁵⁹ 1928 yılı itibarıyla okulda biyoloji öğretmenliği de yapan Şehime Hanım 1939 yılında meclise girene kadar bu göreve

³⁵⁴ TBMMZC, VII. Devre, C. 18, Toplantı:2, İnikat 68 (4 Haziran 1945), s. 106.

³⁵⁵ TBMMZC, VII. Devre, C. 20, Toplantı:3, İnikat 13 (18 Aralık 1945), s.s.153-161.

³⁵⁶ Ş. Şenal Günay, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939–15 Ocak 1943)**, 5. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yay. No:39, Ankara 2007, s. s. 391.

³⁵⁷ A.g.e., s. 392.

³⁵⁸ TBMM Sicil Arşivi, Şehime Yunus Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

³⁵⁹ Cemile Şahin, “Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935-2007)”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi)**, Erzurum, 2010, s. s. 66-67.

devam etmiştir. 1936'da CHP İzmir ili Yönetim Kurulu üyeliği ve İzmir Halkevi Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir.³⁶⁰ İlk kez 3 Nisan 1939 tarihinde İzmir milletvekili olarak meclis çalışmalarına katılmış, 1943 yılına kadar görevini sürdürmüştür. Bu dört yıllık süre zarfında Maarif Komisyonu'nda üyelik görevini gerçekleştirmiştir. 1943-1946 yılları arasında meclis VII. Dönem İzmir milletvekili olarak yeniden göreve getirilmiştir. Dr. Osman Yunus Bey ile evlenen Şehime Hanım'ın bu evliliğinden Işık ve Güneş isimlerinde çocukları olmuştur.³⁶¹

2.16.2. Meclis Çalışmaları

Şehime Yunus, VII. Dönem İzmir milletvekili seçilmesinin ardından meclis çalışmalarına katılmıştır. Şehime Hanım Meclis VII. Dönemi içinde yalnızca bir kez köy okullarının ve enstitülerinin kurulmasına dair kanunun madde değişikliği sebebiyle teklif sunmuştur.³⁶²

2.17. Hasan Âli Yücel

2.17.1. Özgeçmiş

Hasan Âli Yücel 17 Aralık 1897 günü İstanbul'da doğmuştur. Babası Ali Rıza Bey Posta ve Telgraf Nezareti'nde müfettiş, annesi Neyyire Hanım ise 1980'da Japonya'da batan Ertuğrul gemisi süvarisi Ali Bey'in kızıdır.³⁶³ Baba tarafından dedesi Posta eski Nazırı Hasan Ali Efendi'nin adını almıştır. Baba Ali Rıza Bey dürüst, çalışkan ve görev başında rüşvet ve hırsızlığa göz açtırmayan bir memur, ahlak konusunda ise katî bir insandır.³⁶⁴ Dinî maneviyatı güçlü olan Ali Rıza Bey, oğlu Hasan Ali'nin yaşamı boyunca dini duygularının gelişmesinde ve Mevlevilik kültürüne yönelim göstermesine etki eden önemli bir etken olmuştur.³⁶⁵

Ekonomik olarak rahat bir ortamda yetişen Hasan Âli Yücel ailesinden iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. 1901 senesinde Yolgeçen Mektebi'nde başladığı öğrenim hayatı sonrasında Taş Mektebi'nde devam etmiştir.³⁶⁶ Ailesinin Mevleviliğe duyduğu yakınlık nedeniyle çocukluk yıllarında Mevlevilik kültürünün özelliklerini öğrenerek yetişmiş, böylece musiki yeteneği de bu vesile ile gelişmiştir. Rüşdiye eğitimini

³⁶⁰ Semra Gökçimen, **Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler (1935-2009)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. s. 434-435.

³⁶¹ Şahin, **a.g.t.**, s.61.

³⁶² **TBMMZC**, VII. Devre, C. 20, Toplantı:3, İnikat 4 (19 Kasım 1945), s.24.

³⁶³ **Hasan Âli Yücel Anma Toplantısı**, Yay. Haz.: Ferhan Oğuzkan, Ankara, 1993, s. 4.

³⁶⁴ Münevver Eken Acar, "Hasan Âli Yücel'in Türk Eğitim ve Kültür Hayatına Katkılarının İncelenmesi", **Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Kayseri, 2012, s. 8.

³⁶⁵ **A.g.t.**, s.8.

³⁶⁶ Hasan Âli Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, 2.B., İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. s. 44-76.

Aksaray’da bulunan Mektebi Osmani’de alan Hasan Âli Bey, lise eğitimini Vefa İdadisi’nde tamamlamıştır. İdadi’nin son sınıfı savaş dönemine denk gelen Hasan Âli Yücel askerlik görevine çağırılınca eğitimine ara vermek zorunda kalmıştır. Savaşın sona ermesinin ardından Darülfünun Hukuk Fakültesi’ne eğitim görmeye başlamıştır. Hukuk Fakültesi öğrencisiyken birçok vatansever öğrenci gibi o da Türk Ocağı faaliyetlerine katılmıştır.³⁶⁷ Hukuk Fakültesi’nden bir hocasıyla tartışması üzerine kaydını aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi’nin Felsefe bölümüne almıştır.³⁶⁸ Üniversite eğitimi boyunca gazetecilik de yapmış, dönemin önemli dergilerinde şiir ve makaleleri yayımlanmıştır.³⁶⁹ 1921 senesinde hem felsefe bölümünden mezun olmuş hem de felsefe eğitimi ile sürdürdüğü Yüksek Öğretmen Okulu’ndan mezun olmuştur. Üniversiteyi bitirince Edebiyat Fakültesi öğrenci işleri biriminde bir yıl süren inzibat memurluğu görevinde bulunmuştur. 1922 senesinde arkadaşı Necati Tansel Bey’in kardeşi Refika Hanım ile izdivaç etmiştir.³⁷⁰ Aynı yıl İzmir’de bulunan Erkek Muallim Mektebi’nde Türkçe ve Edebiyat derslerini okutmuştur. İzmir’e geldiğinde yangından harap olmuş bir kent ile karşılaşan Hasan Âli Yücel Yunan işgalinden yarım kalmış eğitimi yeniden canlandırmak için büyük bir özveriyle mesleğini icra etmiştir. İzmir işgali sonrası ilk gazete olarak çıkan Türk Sesi’nin çalışmalarında etkin bir rol oynamıştır.³⁷¹ Atatürk’ün 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi’ne gelmesi üzerine öğretmen Hasan Âli Yücel de bu kongreye katılmış, Atatürk’ün konuşmasının ardından sorulan sorulara ek olarak Hasan Âli Bey’de medreselerin durumu hakkında soru yöneltmiştir. Bu toplantı Hasan Âli Yücel’in ilk kez Atatürk ile karşılaştığı ve konuştuğu yer olmuştur. 1923 yılının sonuna kadar İzmir’de ikamet eden Hasan Âli Yücel İstanbul’a geri dönerek Kuleli Askerî Lisesi ve İstanbul Erkek Lisesi’nde öğretmenlik mesleğine devam etmiştir.³⁷² Öğretmenlik yıllarında Mantık kitabı, “Felsefe Elifbası-Ruhiyat Alfabesi”, “Suri ve Tatbiki Mantık ve Metadoloji” kitapları ve “Türk Edebiyatı Numuneleri” kitaplarını kaleme almıştır. 1926 yılında ikiz çocukları Can ve Canan, on yıl sonra ise kızı Gülümser doğmuştur. 1927 senesinde Hasan Âli Yücel İstanbul Maarif Eminliği’ne bağlı olarak müfettişlik görevine

³⁶⁷ Faik Reşit Unat, “Hasan Âli Yücel”, **Belleten**, C. 25, S. 98 (1961), s. 292.

³⁶⁸ Nursez Arsay, “Dönüşümsel Liderlik Perspektifiyle Hasan Âli Yücel”, **Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama**, C. 3, S. 1 (2020), s. 16.

³⁶⁹ Unat, **a.g.m.**, s.s.292-293.

³⁷⁰ **A.g.m.**, s.293.

³⁷¹ Zeki Arıkan, “Hasan Âli Yücel ve Tarih Bilinci”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C. 38, S.166 (1997), s.s.4-12.

³⁷² Unat, **a.g.m.**, s.293.

atanmıştır. Sonraları emînliklerin kaldırılmasıyla Millî Eğitim Bakanlığı TEFTİŞ Kurulu bünyesinde çalışan Hasan Âli Bey Millî Eğitim yapılanması hakkında bilgisini arttırmak için bakanlıkça Fransa'ya gönderilmiştir.³⁷³ Fransa'ya giden Hasan Âli Yücel Fransız eğitim sistemini yakından incelemenin yanı sıra burada Batı kültürüyle de tanışmıştır.

1929 Büyük Buhranı Türk ekonomisini de olumsuz yönde etkileyince Mustafa Kemal meclis çalışmalarına yönelik eleştirel bir kesimin gerekliliği olduğunu düşünerek Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına öncü olmuştur. Zaman içinde fırka etrafında toplanan büyük bir muhalif kitle Mustafa Kemal'i endişelendirmiş ve fırkanın feshedilmesini zorunlu kılmıştır.³⁷⁴ Ülke içinde artan memnuniyetsizliği yakından gözlemlemek isteyen Mustafa Kemal yurt gezisine çıkma kararı almış, gezi boyunca kendisine refakat edenler arasında müfettiş Hasan Âli Bey'de bulunmuştur. Gezi sırasında bir lisede felsefe dersine giren Mustafa Kemal okutulan ders kitabını incelemiş ve terimlerin zor olduğunu fark etmiştir. Kitabın yazarının Hasan Âli Yücel olduğunu gören Mustafa Kemal, Hasan Âli Bey'e terimlerin neden Türkçe yazılmadığını sormuştur. Hasan Âli Yücel Türkçe yazılırsa belli bir kesimin bunu anlayamayacağı, kavramların ikilik yaratacağı ve ortak bir ifade birliğine ihtiyaç olduğundan bahsetmiştir.³⁷⁵ Mustafa Kemal ve Hasan Âli Yücel arasında gelişen bu fikir alışverişi 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Hasan Âli Bey cemiyet içinde dili sadeleştirmeye ve Türkçe sözlüğe yönelik birçok çalışma gerçekleştirmiştir. Cemiyetin ilk dil kurultayını yapmasının ardından Hasan Âli Yücel Etimoloji Kolu Başkanlığı'na seçilmiştir. 1932 senesi Hasan Âli Yücel'in bakanlık döneminde de kendisine yol gösterici olacak yeni eserler kaleme aldığı bir yıl olmuştur. "Mevlana'nın Rubailer", "Goethe, Bir Dehanın Romanı" ve "Türk Edebiyatına Toplu bir Bakış adlı eserleri yayımlayan Hasan Âli Yücel'in Goethe üzerine yazdığı romanı Türkçede Goethe hakkında kaleme alınan ilk eser olmasından dolayı kendisine Goethe madalyasını kazandırmıştır. 6 Kasım 1932 tarihinde Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü müdürü olarak göreve başlamıştır. Görev yaptığı sırada enstitüye resim bölümü yöneticisi olarak atanan İsmail Hakkı Tonguç ile dostane ilişkiler kurmuştur. Bu dönem 1917-1933 yılları arası yazdığı şiirleri "Dönen Ses" adlı

³⁷³ A.g.m., s.294.

³⁷⁴ Alev Gözcü, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuyu", **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2006, s.s.107-112.

³⁷⁵ Eken Acar, a.g.t., s.20.

şiiir kitabında birleştirmiştir.³⁷⁶ Yücel'in şiirleri çocuk edebiyatına yakınlığı ile dikkat çekmiştir. Enstitü müdürlüğü sonrasında yaklaşık iki yıl boyunca sürdürdüğü Maarif Vekaleti Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne atanmıştır. Vazifesi dolayısıyla lise eğitimine yoğunlaşmış, "Türkiye'de Ortaöğretim" isimli kitabını yine bu dönem yayınlamıştır. 1934 yılına gelindiğinde Cumhuriyet Halk Partisi'ne katılan Yücel 1 Mart 1935 seçimlerinde İzmir milletvekili olarak meclisteki yerini almıştır. Atatürk dönemi Millî Eğitim Bakanlarından biri olan Saffet Arıkan'ın aşırı çalışmaya bağlı olarak tansiyon düşüklüğü sebebiyle istifası üzerine ondan boşalan koltuğa 1938 yılında Hasan Âli Yücel getirilmiştir.³⁷⁷ 1938 yılında başladığı görevine 1946 yılına kadar devam etmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı görevi sırasında hem merkez hem de köylerdeki eğitim işleriyle yakından ilgilenmiştir.³⁷⁸ Yücel, Türk eğitim sisteminde reform girişimlerinde bulunmuş bunun için var olan eğitim sisteminin incelenmesi için çalışmalar yapmış, yabancı profesörlerinde desteğini almaktan sakınmamıştır. Bakanlık görevi boyunca izleyeceği yolu şu sözleriyle ifade etmiştir:

"...Büyük Millî Şefimiz Cumhur Reisi İsmet İnönü'nün yüksek teveccühleri ve Sayın Başvekil Celâl Bayar'ın itimadlarile çağrıldığı Maarif Vekilliği vazifesine başladım.

*İrfanımıza kuvvetli hemlelerle yeni bir hayat veren Atatürk'ün ve büyük Türk milletinin şuur ve iradesini temsil eden Millî Şefin direktiflerine uyarak Cumhuriyet Halk Partisinin kültür meselelerinde tespit ettiği prensiplerle hükümet programımızda yazılı esaslara dayanarak muhterem selefim Saffet Arıkan'ın bıraktığı faaliyet noktasından hareketle mesaide bulunacağım."*³⁷⁹

1939 yılında düzenlenen I. Türk Neşriyat Kongresi'nde dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel kongrenin amaçlarını ve teknik işlerini anlatan bir konuşma yapmıştır. Aynı yıl tarih bilincini pekiştirmek üzerine çeşitli çalışmaları yapılmıştır. Alınan bir kararla 1939 yılı itibarıyla okullarda öğrencileri müzeye götürme faaliyetleri hedeflenmiştir.³⁸⁰ Yücel, 1939 senesinde 17-29 Temmuz günleri arasında gerçekleşen I. Maarif Şûrası'nda açılış konuşmasında büyük önem verdiği konulardan biri olan köylünün eğitimi üzerinde durmuştur. Hasan Âli Yücel'in bakanlığı döneminde yaşanan önemli gelişmelerden biri de 1940 yılında Köy Enstitüleri Kanunu'nun kabul edilmesi olmuştur. Bu kanunla amaçlanan köyde yaşayan nüfusun okuma ve yazma düzeyinin artırılması, öğrencilerin uygulamalı öğrenmeyle kendi

³⁷⁶ A.g.t., s.16-24.

³⁷⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, 30-10-0-0, Kutu No:14, Dosya No:80, Gömlek No:2

³⁷⁸ Pakize Türkoğlu, **Tonguç ve Enstitüleri**, 1.B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 134.

³⁷⁹ **Cumhuriyet**, 1 İkincikanûn 1939.

³⁸⁰ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1939.

ihtiyaçlarının ve köyün ihtiyaçlarının karşılanması, böylece köylerin tarım, sağlık ve toplumsal açıdan kent merkezleri ile aynı düzeye erişmesinin sağlanması olmuştur. Köy Enstitüleri zerine mecliste tartışmalar devam ederken Hasan li Yücel meclis konuşmasında Köy Enstitüleri hakkında şu sözleri söylemiştir:³⁸¹

“Biz bu müesseselere köy ğretmen okulu demedik. Çünkü evvelce bu isimde müesseseler vardı. Bunları ona bağlamak istemedik. Bunlar yepyeni şeylerdir. Enstitü kelimesini biz frenklerin telffuz ettiği tarzda aldık ve buna alıştık. Bu isim, bazı memleketlerde büyük, yüksek amel müesseselere verilmektedir. Meselâ Ziraat enstitüsü bu man ve mahiyette isimlendirilmiştir. Ziraat enstitüsü bir yüksek okuldur. İçerisinde amel faaliyetler vardır, ilm araştırmalar yapılır. Fakat bir kısım memleketlerde bu ismi yalnız böyle yüksek derecedeki okullara veya ilim müesseselerine vermezler.”³⁸²

Kanun yürürlüğe girmesiyle bir yıllık süre zarfında 14 Köy Enstitüsü, 1944 yılına gelindiğinde ise 20 Köy Enstitüsü faaliyete geçmiştir. Köy Enstitüleri kuruluş yılları ve yerleri bakımından şu şekildedir:

“1940 yılında kurulanlar; İzmir-Kızılçullu, Eskişehir-Çifteler, Lüleburgaz-Kepirtepe, Kastamonu-Gölköy, Malatya-Akçadağ, Antalya-Aksu, Ldik-Akpınar, Adapazarı-Arışıye, Vakfikebir-Beşikdüzü, Kars-Cılavuz, Bahçe-Düziçi, Isparat-Gönen, Kayseri-Pazarören.

1942 yılında; Ankara- Hasanoğlan, Konya Ereğli- İvriz.

1942 yılında; Yıldızeli- Pamukpınar, Erzurum-Pulur.

1944 yılında; Ergani-Dicle, Aydın-Ortaklar”³⁸³

Köy okullarının teşkilat yapısını düzenlemek maksadıyla 19 Haziran 1942 tarihinde Köy Okulları ve Enstitüleri’ni Teşkilatlandırma Kanunu kabul edilmiş, kanunla köylerdeki ilköğretim okulları; öğretmenli köy okulları, öğretmenli ve eğitmenli köy okulları, köy ve bölge meslek kursları, pansiyonlu veya pansiyonsuz bölge köy okulları, akşam okulları, eğitmenli köy okulları olarak üzere altı bölüme ayrılmıştır.³⁸⁴ Yücel’in bakanlığı döneminde mesleki ve teknik eğitimle ilgili “Yüksek Mühendis Okulu ile Teknik Okulun Maarif Vekaletine Devri Hakkındaki Kanun” ve “Mesleki ve Teknik Okullar Açılması ve Mevcutlarının Büyütülmesi Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Kabul edilen kanunlar ile mesleki ve teknik eğitimin kapsamlı bir programa bağlanması nn n açılmış ve Maarif Vekilliği’ne mesleki ve teknik okullar ile Ankara’da Yüksek Teknik Okul açılması hususunda yetki tanınmıştır.

³⁸¹ TBMMZC, Devre: VI, C. 10, İçtima:1, İnikat:41 (17 Nisan 1940), s.78.

³⁸² TBMMZC, Devre: VI, C. 10, İçtima:1, İnikat:41 (17 Nisan 1940), s.78.

³⁸³ Eken Acar, a.g.t., s.46.

³⁸⁴ TBMMZC, Devre: VI, C. 26, İçtima:3, İnikat:75 (19 Haziran 1942), s.237.

Yükseköğretimle ilgili olarak ise Türk inkılabını belgelerle yurtiçi ve yurtdışında tanıtmak ve bu amaçla konferanslar vermek maksadıyla 15 Nisan 1942 tarihinde “Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine Bağlı Bir Türk İnkılap Enstitüsü Kurulması Hakkında Kanunu”, 13 Haziran 1946 tarihinde ise üniversitelerle ilgili olarak işleyişi düzenlemek adına “Üniversiteler Kanunu” kabul edilmiştir.³⁸⁵ Yücel, 10 Ağustos 1942 tarihinde yapılan VI. Türk Dil Kurultayı’nın açılış konuşmasını yapmış, konuşmasında Ebedi Şef Atatürk ve Millî Şef İnönü’nün Türk dilinin gelişimine verdiği önemden bahsetmiştir. 15-21 Şubat 1943 günleri arasında yapılan II. Maarif Şûrası toplantısında Hasan Âli Yücel ahlak eğitimi, anadilin önemi ve tarih bilinci üzerinde yoğunlaşmıştır.

5 Ağustos 1946 günü yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini İsmet İnönü kazanmış, hükümet kurma görevi Recep Peker’e verilince yeni hükümetle birlikte birçok bakanlık kadrosu değişmiştir. Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel’in istifası üzerine bakanlık kadrosu Reşat Şemsettin Sırrer’e devredilmiştir. 1946 yılı itibariyle milletvekilliği görevine geri dönen Yücel, DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in, Mareşal Fevzi Çakmak’ın ve Nihal Atsız’ın hakkında yönelttiği komünist suçlamalarına yönelik uzun süren bir dava sürecine girmiştir. Davayı lehine döndüren Yücel bu kez de partisinin Köy Enstitüleri hakkında yönelttiği suçlamalarla karşı karşıya kalınca 1950 yılında partiden istifa ederek siyasal kariyerine son vermiştir.³⁸⁶

2.17.2. Meclis Çalışmaları

Milletvekili kimliğinin yanı sıra iyi bir eğitimci olan Hasan Âli Yücel, Millî Eğitim Vekilliği görevinin de verdiği sorumlulukla meclis çalışmalarına aktif katılan isimler arasındadır. 1943 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında söz alan Maarif Vekili Hasan Âli Yücel maarif bütçesi giderlerini açıklamış ve Köy Enstitülerinin önemine değinmiştir. Mecliste tartışma konusu olan Köy Enstitülerinden mezun olan gençlerin atama şekillerine yönelik açıklık getirmiştir. İlköğretim meselesinde Yücel’in önemle üzerinde durduğu diğer bir husus ilköğretimi daha aktif duruma getirmektir. Yücel konuşmasında Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu’ndan bahsetmiş, kanunun gerek şehirdeki okulların gerek taşradaki okulların teşkilatlanmasında düzen getirdiğini söylemiştir. Kız enstitülerinin ve teknik eğitimin

³⁸⁵ Ali Kuşçi, **Türk Eğitim Tarihi 1923-1950**, İksad Yayınevi, Ankara, 2021, s. 215.

³⁸⁶ Zeynep Kalyoncuoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı) (Yüksek Lisans Tezi)**, Ankara, 2002, s.s.23-24.

öneminden bahseden Hasan Âli Yücel, bakanlık olarak teknik eğitimle ilgili yaptıkları icraatlardan da bahsetmiştir. 1944 yılı Millî Eğitim Bütçe Kanunu görüşmelerinde Hasan Âli Yücel bütçe hakkında açıklamalarında sık sık Türk öğrencisinin, Türk öğretmeninin ve Ebedi Şef Atatürk'ün Türk milli eğitimindeki önemine değinmiştir. Yücel, konuya ilişkin görüşlerine meclis konuşmasında şu şekilde yer vermiştir:

“...Son hâdiseler göstermiştir ki, fena bulduğumuz hareketler, öğretmen kütlesi içerisine bugün kanunun pençesine tevdi edilmiş bulunan insanların bir casus gibi sokulmasından ibarettir. Bu mevzuda sağ veyahut sol temayüller bizim için başkalık ifade etmemektedir. Ciheti ve cephesi her ne olursa olsun, Kemalizm dediğimiz ve Atatürk'e onun koyduğu prensiplere bağladığımız inan sisteminin dışında her ne kalıyorsa bizim için zararlıdır. Arkadaşlar; Atatürk hepimizdir. Atatürk ne muayyen insanların ne muayyen zümrelerindir. Hattâ Atatürk, sade biz yaşayanların değil, şu anda doğmamış olan Türk çocuklarıdır da...”³⁸⁷

1946 yılı Millî Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde Hasan Âli Yücel 1923 senesinden 1946 yılına gelinceye değin bakanlığın artan bütçesine dikkat çekmiştir. İlkokul öğretmenlerinin geçim sıkıntısı yaşadığı için diğer memurlardan ayrı tutularak maaş verilmesi fikrine karşı çıkmış, bunun devlet memurlarını sınıflandırmak olacağını geçim zorluğunu devletin diğer memurlarının da yaşadığını söylemiştir. Teknik eğitime önem veren Yücel, Millî Eğitim Bütçe Kanunu görüşmelerinde teknik eğitime ayrılan bütçenin yıl bazlı analizini yapmıştır. Benzer şekilde 1943,1944 ve 1946 yılı bütçe görüşmelerinde sanat okullarının önemine değinerek bu okullara yönlendirilen öğrenci sayısının giderek arttığını ifade etmiştir.³⁸⁸

İstanbul Teknik Üniversitesi hakkında kanun görüşmeleri sırasında Yüksek Mühendis Okulu'nun artan öğrenci ve öğretmen sayısından bahsetmiş, okulun amacının yalnızca devlete değil aynı zamanda serbest piyasaya teknik eleman yetiştirmek olduğunu vurgulamıştır. Yüksek Mühendis Okulu'nun yeni isminin ne olacağı konusunda Yücel, yurtdışında bazı okulları taklit etmek yerine ihtiyaca yönelik bir kurum yaratmanın gerekliliğini izah etmiştir.³⁸⁹

Üniversiteler Kanunu hakkında görüşlerini paylaşmak üzere meclis kürsüsüne çıkan Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, kanunun üniversitelerin gelişmesi bakımından önem teşkil ettiğini söylemiştir. Bu bakımdan kanunun belirli önemli özellikler içerdiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

³⁸⁷ TBMMZC, VII. Devre, C. 10, Toplantı:3, İnikat:61 (25 Mayıs 1944), s. 290.

³⁸⁸ TBMMZC, VII. Devre, C. 10, Toplantı:3, İnikat:61 (25 Mayıs 1944), s.s.288-293.

TBMMZC, VII. Devre, C. 2, İçtima: F., İnikat:28 (26 Mayıs 1943), s.s.246-253.

TBMMZC, VII. Devre, C. 20, Toplantı:3, 17. Birleşim (24 Aralık 1945), s.s.334-346.

³⁸⁹ TBMMZC, VII. Devre, C. 12, İçtima:1, İnikat:81 (7 Temmuz 1944), s.s.22-23.

“Ana prensip üniversitelerin özerk olmasıdır, üniversitelerin otonomisidir. Bu özerklik, yönetimde, öğretimde ve malî alanlardadır. Üniversitelerin özerkliği, bir oluşun, erginliğin ifadesi olduğu vakit kıymetlidir. Onun içindir ki, biraz önce söylediğim 1933 kanunu, Darülfünunun, İstanbul Darülfünununun özerkliğini kaldırmıştı. Çünkü hakikaten bu müessesenin disipline ihtiyacı vardı, toplanması lâzım geliyordu. 1933 kanunu onu yapmıştır, vazifesini görmüştür...”³⁹⁰

Yücel’in Üniversiteler Kanunu’nda değindiği önemli konulardan biri ise bilim insanların nasıl yetiştirileceği sorunu olmuştur. Hasan Âli Yücel bu konuda fikrini şöyle açıklamıştır:

“...Biz üniversite mesleğini doçentlikle başlar kabul ettik. Ondan önce asistanlık devresi vardır ki, bu, çıraklık devresidir ve muvakkat bir devredir. Asistanlar, için gerek yetiştirme bakımından gerek maddi hayatlarının terfihi, bakımından bu kanunda bazı hükümler yok değildir...Doçentlik, kadro meselesi olmaktan çıkarılmıştır. Çünkü, her sene açılacak muhtelif şubelerdeki doçentlik imtihanları kadro ile mukayyet olmayacaktır...”³⁹¹

Ankara’da açılan Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin ardından yeni kurulacak olan Fen Fakültesi’ne yönelik kanun görüşmeleri sırasında Hasan Âli Yücel bilime verdiği önemi bir kez daha gözler önüne sermiştir. Konuşmalarında bilimin önemine ve bilim insanların yetiştirilmesi gerekliliğine değinen Yücel bu görüşünü bir anısına değinerek şu sözleriyle anlatmıştır:

“...Yüksek mühendis okulunun yakınında ve civarında bulunan Taşkılla’yı askerlerimiz bize verdiler. General Eyüp Durukan arkadaşımızın buyurduğu şeyleri askerlerimiz yakından hissetmekte ve bize fen adamı yetiştirmek için yardım etmektedirler. Koskoca kışlayı, içerisine yeni girmiş bir kıt’a bulunduğu halde, seve seve bize vermiş olmaları bu zihniyetin canlı bir misalidir. Kışlayı gezerken orada bulunan alay komutanının, askerliğin fenne nasıl dayanması zaruretinde olduğunu ve fen adamları olmadıkça askerliğin bugünkü modern mânasında nasıl kemale erer bir kuvvet haline gelemediğini söyleyip burayı bir okul ve bir Mühendis okulu görmekten zevk duyacağını anlatmış olması, beni hakikaten çok mütahassis etmiştir.”³⁹²

2.18. VII. Dönem İzmir Milletvekillerinin Yerel Çalışmaları

İzmir milletvekillerinin meclis yedinci dönem çalışmaları incelendiğinde meclise taşıdıkları konuları hem İzmir özelinde hem de ülke genelinde tartıştıkları görülmektedir. İzmir doğumlu olması ve İzmir milletvekilliği görevi dolayısıyla yeni dönem hükümetin başbakanı Şükrü Saraçoğlu İzmir ile ilgili sorunlara değinen isimlerin başında gelmektedir. Başbakan Saraçoğlu 17 Mart 1943 tarihinde yeni

³⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Devre, C. 24, Toplantı:3, İnikat:62 (11 Haziran 1946), s. 156.

³⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, VII. Devre, C. 24, Toplantı:3, İnikat :62 (11 Haziran 1946), s.s.156-157

³⁹² TBMMZC, VII. Devre, C.5, İçtima: F., İnikat:56 (17 Eylül 1943), s. 36.

dönem hükümet programını sunmak üzere kürsüye çıktığında iç siyaset kapsamında halkın düşük gelir sahibi kesimine en düşük fiyattan ekmek verileceği, İzmir gibi nüfusu daha yoğun yerlerde orta fiyat politikasını devam ettireceklerini söylemiştir. Hükümet programına göre sözlerine devam eden Saraçoğlu konuya şu şekilde açıklık getirmiştir:

“...Ekmek; burum müstahsili köylüdür, onun için fiyatın yükselmesi sadece şehirlinin dar ve mahdut gelirli kısmını muhtarı eder. Bu dar ve mahdut gelirli nüfusu tesbit ettik. 1.600 000 rakamını bulduk. Bunlara, nispeten çok ucuz yani bize malolan fiyata üç aydanberi ekmek vermekteyiz ve ekmek vermekte devam edeceğiz. Bundan maada İstanbul, İzmir, Ankara, Zonguldak şehirlerine de orta fiyattan hububat ve ekmek vermekte devam ediyoruz...”³⁹³

İzmir Milletvekili Hasan Âli Yücel ise 1943 yılı Maarif Vekaleti bütçe konuşmasında sanat okullarının durumundan bahsederken İzmir’de dahil olmak üzere bu seneye kadar toplam 9 sanat okulunun olduğu yeni açılacak olanlarla beraber bu sayının 23 olacağını belirtmiştir. Görüşmelerin devamında İzmir sanat okulu da kapsama alınmak üzere sanat okullarında elektrik ve motor bölümlerinin açılmasının yanı sıra teknik okulların öğrenci sayısının artırılmasına yönelik yapılacak çalışmalardan bahsedilmiştir. Meclis tutanakları incelendiğinde Yücel’in sözlerine şu şekilde yer verdiği görülmektedir:

“...Sanat okullarının, tasvibinize mazhar olmuş olan Teknik Öğretim kanunundan önceki vaziyeti şu idi: Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Aydın, Sivas, Kastamonu, Diyarbakır, Konya’da 9 sanat okulumuz vardır. 1941- 1942 ders yılında Adana’dakini açtık. Şimdi biten ders yılında Çorum, Edirne, Eskişehir, Kayseri, Malatya’dakileri açtık. Önümüzdeki sene Samsun, Balıkesir, Trabzon, Gaziantep, Afyon Denizli, Erzurum, Burdur sanat okullarını açacağız. Makine bulursak ve askerde bulunan öğretmenlerimiz geri dönerlerse daha fazlasını da açmak imkânım bulacağız. Şu hâlde iki sene içinde 9 sanat okulunu yirmi üçe çıkarmış bulunuyoruz.”³⁹⁴

1944 yılı mali bütçe görüşmelerinde Celâl Bayar İzmir’e yaptığı ziyarette seçmenlerden aldığı şikayetleri dile getirmek istediğini belirterek söz almıştır. Bayar, ziyareti sırasında şikâyet konularından birinin bölgede önemli bir ekonomik araç olarak görülen tütün hakkında olduğunu söylemiştir. Seçmenlerinin yüksek rakamdan sattıkları tütünün İhisar İdaresi tarafından düşük bir miktar olarak yansıtıldığını belirtmiştir. Bir diğer şikâyet konusu ise fazla verim alınan tütünün iyi koşullarda muhafaza edilememesiyle ziyan edildiği ve tütün fiyatlarında 1944 senesi içinde fiyat istikrarsızlığına bağlı olarak tütünün ucuz fiyattan satılması olmuştur. Tütün

³⁹³ TBMMZC, VII. Devre, C.5, İçtima: F., İnikat:56 (17 Eylül 1943), s. 23.

³⁹⁴ TBMMZC, VII. Dönem, C. 2, İçtima: F., İnikat:28 (26 Mayıs 1943), s. 249.

meselesine uzun uzun değinen Bayar, konunun ehemmiyeti üzerine şu sözleri sarf etmiştir:

*“...İzmir ve tahsisen Ege mıntıkasının en mühim meselelerinden biri tütündür. Geçen sene İzmir’e gittiğim zamanda zürrain şu şekilde şikâyetine muhatap oldum. Şubatta aldıkları tütünü ve hattâ 260 kuruştan pazarlığını yaparak tesellüm ettikleri halde mayıs ayı zarfında idi henüz bedelleri tesviye edilmemiş ve aynı zamanda 260 kuruşa aldırıldığı tütün bedelini 200 kuruştan ödemek için inhisar idaresi zaruri zorlamakta bulunmuştu. Bu hususi bir şikâyet.”*³⁹⁵

Bu dönem ülke genelinde giderek artan sıtma hastalığı kinin ihtiyacı bakımından önceki yıllara kıyasla en yüksek masrafın çıktığı bir yıl olmuştur.³⁹⁶ Bayar konuşmasının devamında İzmir’de sıtma hastalığında ciddi bir artış yaşandığını, kinin ihtiyacının azlığına bağlı gelişen sıtmanın ölümle sonuçlandığını söylemiştir. Bu noktada kininin zamanında temin edilebileceği yönünde makamları eleştirmiştir. Ayrıca piyasada var olan kininin ise karaborsaya düştüğü yönünde duyumlar aldığını da sözlerine eklemiştir.³⁹⁷

1945 yılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu’na ilişkin tasarı görüşmesinde İzmir Milletvekili Münir Birsnel, konu ile ilgili olarak İzmir’de parti teşkilatı ve işçi sendikaları arasında yardım organizasyonun sağlandığını vurgulamıştır. 20 Haziran 1945 günü yapılan meclis toplantısında söz alan Hasan Âli Yücel yeni kurulan Ankara Tıp Fakültesi’nden bahsederken İzmir’de de Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu’nun kurulduğuna değinmiştir. Konuşmasının devamında bahsedilen doktor ihtiyacına karşılık Yücel, Sağlık Bakanlığı’ndan edindiği bilgiye göre 5636 hekimden 99 hekimin İzmir’de görev yaptığından bahsetmiştir. 1945 yılında İzmir’de açılan Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu’na değinen Yücel, 1946 yılı Millî Eğitim Bakanlığı Bütçe Kanunu görüşmelerinde ise okulun öğrenci ve öğretmen yeterliliğinin İstanbul ile rekabet edebilecek bir seviyeye ulaştığını söylemiştir. Yücel, İzmir Orta Öğretmen Okulu’nun iyi işleyişine de konuşmasında yer vermiştir.³⁹⁸

Türk siyasal hayatı içinde siyasi isimler basında her zaman yankı uyandırmıştır. Devlet adamlarının ziyaretleri, nutukları ve faaliyetleri Türk basını açısından dikkat çekici konulardandır. Çok partili siyasi yaşama geçiş öncesi ve sonrası dönemde

³⁹⁵ TBMMZC, VII. Dönem, C. X, İnikat 58 (22 Mayıs 1944), s. s. 150-151.

³⁹⁶ Mehtap Gülçiçek, “1929-1945 Yılları Arasında İzmir’de Salgın Hastalıklar ve Çözüm Arayışları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2019, s. 71.

³⁹⁷ TBMMZC, VII. Devre, C. 10, İçtima:1, İnikat:58 (22 Mayıs 1944), s.s. 149-151.

³⁹⁸ TBMMZC, VII. Devre, C. 20, Toplantı:3, 17.Birleşim (24 Aralık 1945), s.s. 334-343.

siyasal hareketliliğin giderek artması, siyasal isimlerin kamuoyunda daha da ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. Bu noktada İzmir milletvekillerinin 1943-1946 yılları arasında yerel çalışmaları incelenirken meclis tutanaklarının yanı sıra basında yer alan haberlere de değinmek yerinde olacaktır.

Meclis VII. Dönemi'nin 8 Mart 1943 günü açılmasının ardından Dahiliye Vekili Recep Peker 18 Mart 1943 tarihinde İzmir'e gelmiştir. 22 Mart günü şehirden ayrılan Peker, kaldığı süre boyunca çeşitli tetkiklerde bulunmuştur. Peker, yaptığı Urla ve Çeşme ziyaretlerinden sonra vali ve belediye reislerinin artan sorumlulukları nedeniyle ilave bir muavin kadrosunun açılmasına gerek duyulduğu kararına varmış, Balçova'yı ziyaret etmiş, buradaki ılıcanın ıslahat çalışmaları ile ilgilenmiş, ardından Buca'ya geçerek Halkevi ziyaretinde bulunmuştur.³⁹⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 23 Nisan 1943 günü İzmir'e seyahat etmiştir. İnönü, İzmir'de 23 Nisan kutlamalarına katılmış ve çeşitli kurumları ziyaret etmiştir. İzmir'de üç gün süreyle bulunan Karşıyaka ve Buca Halkevleri, İzmir Kız Lisesi ve Kızılçullu Köy Enstitüsü İnönü'nün ziyaret ettiği yerlerdir.⁴⁰⁰

15 Haziran 1943'te Londra Büyük Elçisi Rauf Orbay, Türk-İngiliz ticareti arasındaki işleri görüşmek üzere İzmir Ticaret Odası'nda tüccarlarla toplantı yapmıştır.⁴⁰¹ Orbay, aynı günün akşamı parti ve belediye ziyaretinde bulunmuştur.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 29 Ağustos 1943'te zafer kutlamaları kapsamında İzmir'e gelmiştir. 30 Ağustos günü törenin yapılmasının ardından mezunu olduğu İzmir Lisesi'nde adına verilen çay davetine katılmıştır. 30 Ağustos gecesi İzmir Fuar Gazinosu'nda verdiği yemek davetinde söz alarak hem zaferin öneminden hem de memleket meselelerinden bahsetmiştir.⁴⁰² 1943 yılı XI. İzmir Enternasyonal Fuarı Başbakan Şükrü Saraçoğlu'yu temsilen Ticaret Vekili Celâl Sait Siren tarafından açılmıştır. Ticaret Vekili Celâl Sait Siren'den başka Başvekâlet Müsteşarı Cemal Yeşil, Adliye ve Nafia Vekilleri de İzmir Fuarı'nın açılışında bulunmuştur.⁴⁰³

18 Ekim 1943 günü İzmir Halkevi'nde tüm Türkiye'nin tütün ihracatını ve ithalatını ilgilendiren büyük çaplı Tütün Kongresi düzenlenmiştir. Kongrenin açılış konuşmasını İhisarlar Vekili Suat Hayri Ürgüplü yapmış, kongre başkanlığına ise İzmir Milletvekili Rahmi Köken seçilmiştir. Kongrede tütün piyasasında ihracat

³⁹⁹ **Yeni Asır**, 23 Mart 1943; **Ulus**, 22 Mart 1943.

⁴⁰⁰ **Yeni Asır**, 26 Nisan 1943; **Ulus**, 26 Nisan 1943.

⁴⁰¹ **Yeni Asır**, 15 Haziran 1943.

⁴⁰² **Ulus**, 31 Ağustos 1943.

⁴⁰³ **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1943.

üzerine hararetli tartışmalar yapılmıştır. Kongrede söz alan Suat Hayri Ürgüplü savaş öncesi dönemde yabancı ülkelerin hazırlıklarına değinerek, tütün gibi önemli bir konuda müstahsil, alıcı ve tüccara düşen görevleri hatırlatmıştır.⁴⁰⁴ Konuşmasına devam eden Ürgüplü, dış pazara açılmanın öneminden, yeni fabrika tesisinin o günkü iktisadi koşullarla mümkün olmadığından, büyük krediler sağlayabilecek Tütün Bankası'nın gerekliliğinden bahsetmiştir.⁴⁰⁵

1944 yılına geldiğimizde 18 Şubat günü yerel basında İzmir'de yeni açılacak olan halkevlerinden ve halk odalarından bahsedildiğini görmekteyiz. Ülke genelinde açılacak 137 halkodasının 70 tanesinin İzmir vilayetinde açılacağı manşetlerde yer almaktadır.⁴⁰⁶ İzmir parti başkanı Sedat Dikmen'in bu konuda gösterdiği gayretler basında takdirle karşılanmaktadır.

Mayıs ayında İzmir'e gelen Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, vilayette bulunduğu tetkikler sonucunda özellikle İzmir Tenis Kulüp'e turizm açısından önem verilmesi ve Halkapınar bataklığının kurutulması çalışmalarına hız kazandırılması gerektiğini belirtmiştir. Basına verdiği beyanatta İzmir'e her sene yorgunluğunu gidermek için geldiğini ve İzmir'de bulunduğu sırada duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁴⁰⁷ CHP İl Başkanı Sedat Dikmen ise Menemencioğlu'nun ziyaretine karşılık olarak onur konuğuna çay ziyafeti vermiştir.

20 Ağustos 1944 günü açılacak İzmir Fuarı'nın açılışını Ticaret Vekili Celâl Sait Siren yapmıştır. Vekil, ticari toplantılar düzenlemiş, ticaret vekaletine bağlı kurumlardan raporlar hazırlatmış ve ihracat, borsa ve sevkiyat gibi konularla ilgili yerinde incelemeler gerçekleştirmiştir.⁴⁰⁸ Siren, ziyareti sırasında 22 Ağustos günü Halkapınar'da açılacak olan dokuma fabrikasının temelini de atmıştır.⁴⁰⁹

Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, İzmir Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nun açılışını yapmak üzere 7 Eylül günü İzmir'e gelmiştir. Okulun açılışı İzmir'in kurtuluşuna denk gelen 9 Eylül günü gerçekleşmiştir. Yücel, maarif programının bir parçası olarak İzmir'de bir üniversite kurulmasını da öngörmüştür. 9 Eylül günü düzenlenen törende Maarif Vekili Yücel, önemli bir konuşma yapmıştır.

⁴⁰⁴ **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1943.

⁴⁰⁵ **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1943.

⁴⁰⁶ **Yeni Asır**, 18 Şubat 1944.

⁴⁰⁷ **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1944.

⁴⁰⁸ **Yeni Asır**, 19 Ağustos 1944.

⁴⁰⁹ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1944.

Konuşmasında okulun açılışını İzmir'in kurtuluşuna ithaf ettiğini belirten Yücel şu sözleri söylemiştir:

“Meslek vazifeme ve siyasi hayatıma başlamakla da içten bağlarla bağlı bulunduğum İzmirde bu güzel yurt köşesinin matemli günlerinin ızdırabını yüreklerimizden silen kurtuluş yıldönümünde, bir yüksek irfan ocağının kuruluşunu görmekle ifadesinden aciz olduğum bahtiyarlığı duyuyorum. Güzel İzmir'i yabancı ellerden kurtarmak için can vermiş olanların bugün taziz ettiğimiz ruhları, onlardan sonra yaşayanların memlekete karşı vazifelerini iyi yapmalarile ancak rahat olabilirler. İzmir yüksek iktisat ve ticaret okulu, onun kurtuluş gününe armağan olsun.”⁴¹⁰

15 Ekim 1944'te İzmir'de bulunan İzmir milletvekilleri Vali ile İzmir'in kazalarını gezerek halk ile yakın temasta bulundular. Kaza halkının isteklerini dinleyerek, sorunları yerinde tespit etmeye çalıştılar ve halkın taleplerini dikkate alarak çözüm yolları aradılar. Bu tür yakın temasların, halkın temel taleplerinin ve ihtiyaçlarının siyasi temsilciler tarafından doğrudan anlaşılmasına yardımcı olduğunu, kamu hizmetlerinin daha etkin bir şekilde sunulmasına da katkı sağladığını düşündüğümüzde İzmir milletvekillerinin çözüm odaklı bir yaklaşım sergilediğini söyleyebiliriz.⁴¹¹

Kasım 1944'te, sıtma salgınının tetkiki amacıyla Ege seyahatine çıkan Sağlık Vekili Dr. Hulusi Alataş, İzmir'e gelmiştir. İzmir halkının sıhhat vekâletinden talebi, şehrin genelinde sıtma ile mücadele kapsamına alınmasıydı.⁴¹² Bu talep, sıtma salgınının ciddiyetini ve yaygınlığını yansıtıyordu. Sağlık Bakanı'nın Kasım 1944'teki İzmir ziyareti sırasında, halkın bu talebini dikkate alarak bölgedeki sıtma salgınıyla mücadele stratejilerini gözden geçirmesi ve şehir genelinde etkili önlemler alması bekleniyordu.⁴¹³

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki siyasal ortam oldukça yoğun ve hareketliydi. İzmir'de stratejik konumu olan Türkiye'nin önemli liman kentlerinden biri olduğundan ülke genelindeki siyasal dinamizmden nasibini almıştı. 1945 yılında da önceki yıllar gibi İzmir'e bir dizi önemli ziyaret yapılmıştı. Bu ziyaretler, İzmir'in ekonomik ve sosyal gelişimine önemli katkılarda bulunmaktaydı. Birçok bakan ve milletvekilinin şehri ziyaret etmesi İzmir'in ne denli bir öneme sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

⁴¹⁰ Yeni Asır, 10 Eylül 1944.

⁴¹¹ Yeni Asır, 20 Ekim 1944.

⁴¹² Yeni Asır, 10 Kasım 1944.

⁴¹³ Yeni Asır, 10 Kasım 1944.

9 Ocak 1945 günü piyasaya sürülen Yeni Asır gazetesinde yer alan bir haberde, İnhisarlar Vekili Suat Hayri Ürgüplü'nün⁴¹⁴ İzmir'e gelerek tütün piyasasını açacağı ve İnhisarlar'ın satın alma kapasitesi ile fiyatlar hakkında bilgi alacağı yazmaktadır.⁴¹⁵ Gazetenin aynı sayısında Ticaret Vekaleti Başkanı Hamdi Sönmez ve beraberinde gelen Reşit Atasoy'un İzmir Tarım Satış Kooperatiflerini teftiş edeceği yazmaktadır.

İktisat Vekili Fuat Sirmen⁴¹⁶ Mart 1945'te Ege illerinde ticaret ve sanayi alanlarında gelişmeleri yerinde tetkik etmek üzere bir geziye çıkmıştır. Sirmen'in bu ziyareti devlet teşebbüsü ile kurulacak yeni fabrikalar için tespitler, şahsa ait fabrikaların durumu ve firma sahipleri ile görüşmeleri kapsamıştır.⁴¹⁷ Mart ayında İzmir'e seyahat edenlerden biri de Sağlık Bakanı Dr. Sadi Konuk⁴¹⁸'tur. Artan sıtma hastalığına bağlı olarak yürüteceği saha çalışmaları ile Ege Bölgesi'nde incelemelerde bulunmuştur.⁴¹⁹

1945 yılında Türkiye'de sıtma hastalığı önemli bir sorun haline gelmiştir. Sıtma ile mücadele kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından yoğun bir program takip edilmiştir. Özellikle Sağlık Bakanı bu dönem çeşitli vilayetlere seyahatler gerçekleştirerek hastalığın seyrini yerinde tetkik etmiştir. 15-16 Haziran tarihlerinde İzmir'e ilk defa gelen Sağlık Bakanı Dr. Sadi Konuk şehirdeki hastaneleri ve diğer sağlık kuruluşlarını ziyaret ederek hastalığın seyri hakkında bilgi almıştır.⁴²⁰ Yerel basında yer alan haberler Temmuz 1945'te İzmir'e gelen bir başka ismin Ticaret Bakanı Raif Karadeniz olduğunu belirtmektedir.⁴²¹

⁴¹⁴ Suat Hayri Ürgüplü, 1903 yılında Şam'da doğmuştur. İstanbul Darülfünun Hukuk Mektebi'nden mezun olan Ürgüplü meclis VI, VII ve IX. dönemlerinde Kayseri Milletvekili olarak görev yapmıştır. 23 Şubat 1965 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin XI. Başbakanı olarak başladığı görevini 1965 genel seçimlerine kadar sürdürmüştür.

Selma Göktürk Çetinkaya, "**Suat Hayri Ürgüplü (1903-1981)**", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/suat-hayri-urguplu-1903-1981/>, Erişim Tarihi: 08.07.2024.

⁴¹⁵ **Yeni Asır**, 9 Ocak 1945.

⁴¹⁶ Fuat Sirmen, 1899 yılında İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Darülfünun Hukuk Mektebi'nden mezun olan Sirmen, V., VI., VII., VIII., XII. ve XIII. meclis dönemlerinde milletvekili olarak görev yapmıştır. II. Saraçoğlu Hükümeti döneminde Ekonomi Bakanı, II. Hasan Saka Hükümeti ve Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde ise Adalet Bakanı olarak hizmet etmiştir.

TBMM Albümü II. Cilt 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.769.

⁴¹⁷ **Yeni Asır**, 9 Mart 1945.

⁴¹⁸ Sadi Konuk, 1984 yılında İstanbul'da doğmuştur. Tıp eğitiminin ardından siyasete atılan Konuk, V., VI., VII. ve VIII. meclis dönemlerinde milletvekili olarak görev yapmıştır. 14. Hükümet döneminde Sıhhat ve İçtimai Muâvenet Vekili hizmetinde bulunmuştur.

TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.498.

⁴¹⁹ **Yeni Asır**, 29 Mart 1945.

⁴²⁰ **Yeni Asır**, 15-16 Haziran 1945; **Halkın Sesi**, 16 Haziran 1945.

⁴²¹ **Anadolu**, 30 Haziran 1945; **Yeni Asır**, 26 Haziran 1945.

Çalışma Bakanı Dr. Sadi Irmak⁴²², Temmuz 1945'te İzmir'e gelmiştir. Yerel gazeteler bakanın üç günlüğüne geldiğini, bakanlıkla ilgili çalışmalar yapmak üzere ziyaretini gerçekleştirdiğini yazmaktadır. Bakan Konuk, Yeni Asır gazetesine verdiği 15 Temmuz 1945 tarihli beyanatında şunları söylemiştir:

*"... Çalışanları layık oldukları hayat seviyesine yükseltmek ve bir sınıf mücadelesine düşmeksizin milleti teşkil eden bütün meslekler arasında iyi bir anlaşma, yardımlaşma ve dayanışma havası yaratmak istiyoruz. Büyük bir devamızda çalışanları mesut etmek kadar, henüz iş hayatına girmemiş olan büyük kitleleri de verimli bir faaliyete hazırlamak olacaktır. Bununla beraber 30, 35 bin işçisi bulunan İzmir'i bu ziyaretimden istifade ederek bazı fabrikaları ve işveren müesseseleri gezdim. Gördüklerim gurur okşayıcıdır. İzmir'in ticaret hayatına almış işveren müesseseleri işçilerine birçok haklar vermişlerdir."*⁴²³

Ticaret Bakanı Raif Karadeniz⁴²⁴, İzmir Fuarı'nın açılışı için 19 Ağustos gecesi İzmir'e gelmiştir. Bu ziyaret, basında günler öncesinden yer almıştır. İzmir'deki programı kapsamında çeşitli ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler arasında üzüm ve incir borsası ile liman işleri, esnaf odası ziyaretleri bulunmaktadır.⁴²⁵ Bakan Karadeniz, bu ziyaretlerde ilgili konularla yakından ilgilenmiş ve sektör paydaşları ile bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmuştur. Ticaret Bakanı Raif Karadeniz, İzmir ziyareti kapsamında önemli bir nutuk gerçekleştirmiştir. Fuar açılışı sırasında Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu'nun nutkundan sonra kürsüye gelen Bakan Raif Karadeniz konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

*"...Bütün cihan, sosyal ve ekonomik alanlarda bir intikal devresinin içinde ve umumi bir ayarlanmanın arifesindedir. Yeni ve temelli bir sulh nizamı kurmak, milletler arası emniyet ve ahenge şekil vermek, birleşmiş milletler camiası için samimi bir hedeftir; milletler arası ekonomik münasebetlerde hiç şüphesiz buna uygun olarak şekil alacaktır. İthalâtımıza gelince, bunu da her şeye rağmen azaltmamak zorundayız. Çünkü ithalâtı bollaştırmanın her şeyden evvel yurt içinde ferahlık doğuracağına, binnetice maliyet üzerinden iç fiyat seviyemize müsbet tesirler yapacağına kani bulunuyoruz."*⁴²⁶

⁴²² Sadi Irmak, 1904 yılında Konya'da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. Meclis VII. ve VIII. dönemlerinde milletvekili olarak hizmet etmiştir. 14. Ve 15. Hükümet dönemlerinde Çalışma Bakanı olarak hizmet etmiştir.

TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.486.

⁴²³ **Yeni Asır**, 15 Temmuz 1945.

⁴²⁴ Raif Karadeniz, 1895 yılında Trabzon'da doğmuştur. İstanbul Darülfünun Hukuk Mektebi'nden mezun olmuştur. IV., V., VI., VII. ve VIII. meclis dönemlerinde milletvekili olarak görev yapmıştır. 1939-1943 yılları arasında Gümrük ve Tekel Bakanı, 1943-1946 yılları arasında Ticaret Bakanı olarak hizmet etmiştir.

TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.430.

⁴²⁵ **Yeni Asır**, 19 Ağustos 1945.

⁴²⁶ **Yeni Asır**, 21 Ağustos 1945.

31 Ağustos'ta Maarif Vekili Hasan Âli Yücel, İzmir'e gelmiş ve on gün boyunca şehirde kalmıştır. Fuarı ziyaret etmiş, 9 Eylül kutlamalarına katılmıştır. Bu süre zarfında şehir merkezindeki, kazalardaki ve köylerdeki çeşitli eğitim öğretim kurumlarını ziyaret etmiştir. Gerçekleştirdiği tetkikler sonucunda İzmir'in Karşıyaka ilçesinde bir lise ihtiyacı olduğu kanısına varmış, ileride açılacak olan Karşıyaka Lisesi'nin müjdesini halka vermiştir.⁴²⁷ Anadolu Gazetesi'nin 2 Eylül 1945 tarihli sayısında Bakan Yücel'in Karşıyaka ziyaretinden şu şekilde bahsedilmektedir:

*“Hasan Âli Yücel, öğleden sonra yanında vali Şefik Soyer olduğu halde Karşıyaka'ya gitmiş ve Karşıyakalılar için ötedenberi bir emel teşkil eden lise meselesi etrafında millet vekilleri ve Karşıyakanın ileri gelenleriyle birlikte alâkalı tetkikler yapmıştır. Bakan, vali ile bu mesele üzerinde ehemmiyetle durmuş, Cumhuriyet Halk Partisi Karşıyaka idare heyeti başkanı Safa Kasapoğlu, ortamektep müdür vesair alâkadarlardan aldığı izahat üzerine, Karşıyakanın önemli bir yer olduğunu takdir ederek, burada bir lise açmanın zarurî olduğunu kabul eylemiştir. Bakan, bu vaziyet karşısında, bu sene ortamektebe dokuzuncu ve onuncu sınıflar ilâve edilmesini ve gelecek yıl Karşıyakalıların da yardımıyla tam kadrolu bir lise açılmasını muvafık bulmuş ve bu husus için lâzım gelen emirleri vermiştir.”*⁴²⁸

Hasan Âli Yücel ile aynı zamanda İzmir'de bulunan Ulaştırma Bakanı Ali Fuat Cebesoy⁴²⁹ bakanlığı bünyesinde bulunan kurumları ziyaret etmiş, İzmir Fuarı'nı gezmiş ve bakanlık adına yeni kararların alınması için saha tetkikleri yapmıştır.⁴³⁰ Bakan Cebesoy'un İzmir gezisinde alınan duyumlar, İzmir-İstanbul arası gemi seferlerine yenilerinin ekleneceği yönündedir. Ayrıca, elektrikli trenlerde yeni hatların faaliyetlerine kısa süre içinde başlanması, İzmir ziyareti sırasında Bakan Cebesoy'un aldığı kararlardan bir diğeridir.

⁴²⁷ **Yeni Asır**, 3 Eylül 1945.

⁴²⁸ **Anadolu**, 2 Eylül 1945.

⁴²⁹ Ali Fuat Cebesoy, 1882 yılında İstanbul'da doğmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Harp Okulu'ndan sınıf arkadaşıdır. 1920 yılı meclis I. Yasama döneminde başladığı milletvekilliği görevine 1957 yılına kadar devam etmiştir. 3 Nisan 1939 – 8 Mart 1943 tarihleri arasında Bayındırlık Bakanı, 7 Ağustos 1943- 9 Mart 1946 tarihleri arasında Ulaştırma Bakanı olarak görev yapmıştır. Kazım Karabekir'in vefat etmesi ile boşalan meclis başkanlığına 30 Ocak 1948 günü yapılan seçimle getirilmiştir.

Ayfer Özçelik, “Ali Fuat Cebesoy (1882-1968)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-cebesoy-1882-1968/>, Erişim Tarihi: 08.07.2024.

⁴³⁰ **Anadolu**, 4 Eylül 1945; **Yeni Asır**, 5 Eylül 1945.

Adı geçen iki bakanın dışında 1945 yılının Eylül ayı boyunca İzmir'e Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer⁴³¹, Bayındırlık Bakanı Sırrı Day⁴³², Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen, Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü gelmiştir. Yerel basında yer alan haberlere baktığımızda yaklaşık bir aylık süre zarfında İzmir'e toplamda yedi bakanın geldiğini görmekteyiz. Eylül ayının ortalarında İzmir'e hem fuar ziyareti hem de bakanlığa bağlı işleri yürütmek üzere Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer, İç İşleri Bakanı Hilmi Uran⁴³³ ve Bayındırlık Bakanı Sırrı Day gelmiştir. Bayındırlık Bakanı Sırrı Day şehirde yaptığı incelemeler sonucunda imar işleri yoluna koyulmuş, şehirde su işleri için yapılan yereldeki çalışmalar görüşülmüş, Belediye Başkanı Reşat Leblebicioğlu'ndan şehir imar planı ve inşaat işleri hakkında malumat alınmıştır.⁴³⁴ Bayındır'da bulunan Yıldız yağ fabrikasını ziyaret eden Bakan Day, fabrikanın tüm birimlerini dolaşarak savaş döneminin zorluklarına rağmen azimle çalışan fabrika teknisyenlerini ve işçilerini kutlamıştır. 14 Eylül 1945 günü Ekonomi Bakanı Fuat Sirmen İzmir'e gelmiştir. Bakanlığa bağlı işletmeleri teftiş etmiş, İzmir Fuarı'nı ziyaret etmiştir. Bakan Sirmen'in 1945 yılının 14 Eylül günü gerçekleştirdiği bu ziyaretin temel sebebi ise devlet tarafından pamuklara el konulma işlemi ile yetkilendirilen Sümerbank'ın yaptığı bu işlemde dolayı pamuk fiyatlarını yükselttiği yönündeki söylentilerdir. Pamuk piyasasını denetleyen Fuat Sirmen, sanayici ve fabrikatörlerle de bir araya gelerek talep ve şikayetleri dinlemiştir. 21 Eylül akşamı yeniden İzmir'e gelen Bakan Sirmen, pamuk konusu hakkında bir kez daha görüşmeler yapmıştır. Yağ fabrikalarında bir dizi tetkik yaparak fabrikatörle fabrikaların halkın yağ ihtiyacını karşılayacak şekilde üretim yapacağını garantileyen bir protokol

⁴³¹ Nurullah Esat Sümer, 1899 yılında İzmir'de doğmuştur. İktisat alanında yüksek öğrenim gören Sümer, VI., VII. ve VIII. meclis dönemlerinde milletvekilliği görevinde bulunmuştur. 1943-1946 yılları arasında Saraçoğlu Hükümeti döneminde Maliye Bakanı olarak görev yapmıştır. Gönaltay Hükümeti döneminde, 6 Ocak 1949-7 Haziran 1949 tarihleri arasında Devlet Bakanlığı görevine getirilmiştir. Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Cilt: III, Ankara, 2012, s.s.163-164.

⁴³² Sırrı Day, 1889 yılında Çeşme'de doğmuştur. İstanbul Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuştur. 10 Mayıs 1924-30 Kasım 1924 tarihleri arasında İzmir Lisesi'nde öğretmenlik görevinde bulunmuştur. V., VI., VII. ve VIII. Meclis dönemlerinde milletvekilliği görevini sürdürmüştür. II. Refik Saydam Hükümeti ve I. Saraçoğlu Hükümeti'nde İktisat Vekili, II. Saraçoğlu Hükümeti'nde Nafia Vekili olarak görev yapmıştır.

İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939**, I. Cilt, T.B.M.M. Vakfı Yayınları Eskişehir, 2003, s.s.729-731.

⁴³³ Hilmi Uran, 1884 yılında Bodrum'da doğmuştur. Mülkiye Mektebi'nden mezun olan Uran, III., IV., V., VI., VII., ve VIII. meclis dönemlerinde milletvekilliği hizmetinde bulunmuştur. İnönü hükümetinde Bayındırlık Bakanı, Bayar Hükümeti'nde Adalet Bakanı ve Saraçoğlu Hükümeti'nde İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır.

⁴³⁴ **Yeni Asır**, 13 Eylül 1945.

imzalamıştır.⁴³⁵ Çırçır imalathanelerini, Alsancak'ta bulunan çivi fabrikasını, Naldöken Turyağ fabrikası ve İzmir Şark Sanayi fabrikasını gezerek incelemelerde bulunmuştur.⁴³⁶ İzmir gezisi sonrası Soma linyit havzasında incelemelerinin ardından Uşak'a geçerek şeker fabrikasının işleyişini gözlemlemiştir.

18 Eylül 1945 günü Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü İzmir'e gelmiştir. Üzüm borsasının en yoğun olduğu dönemde İzmir'e yolculuk eden Ürgüplü, yolculuğu sırasında Manisa bağcılarının üzüm piyasasının güncel durumu hakkında bilgi edinmiştir. İngilizler ile yapılan anlaşma sonucu bölgeden elde edilen üst kalite üzümler satışa çıkarılmakta, alt kalite üzümler de Tekel İdaresi tarafından satın alınmaktadır.⁴³⁷ Bakanın ziyaretini fırsat bilen müstahsil çiftçiler ilk olarak Bakan Ürgüplü'den üzüm borsasını incelemeyi talep etmiş, daha sonra yüksek kalite olmayan 6-7 milyon üzümün Tekel İdaresi tarafından satın alınmasını rica etmişlerdir.⁴³⁸ Taleplerin Tekel Bakanı tarafından kabul edilmesi şüphesiz müstahsilin satış hususunda yaşadığı zorlukları hafifletme ve üzüm piyasasının dengesini olumlu yönde etkileme adına etkili bir girişimdir.

1945 yılı Eylül ve Ekim'inde İzmir milletvekilleri şehir merkezinde ve bütün ilçelerde halk ile bir araya gelerek talep ve şikayetleri dinlemişlerdir. İzmir Halkevi'nde yapılan toplantıya İzmir milletvekili Münir Birsel başkanlık etmiştir. Toplantıda halkın genel olarak şikâyet ettiği konular arasında karaborsacılık, Türkiye'de batıya nazaran ulaşım ağında geri kalmışlık, spor teşkilatlarının yetersizliği ve bu teşkilatların profesyonelleştirilmesi gerekliliği, devletin fiyatlar üzerinde kontrolünü sağlama imkânı tanıyan 04.03.1944 tarihli 510 sayılı karar vardır. Halkın karşı karşıya kaldığı sorunları dinleyen Münir Birsel, her bir soruya ayrı ayrı açıklık getirmiştir. Konuşmasına başlayan Birsel ilk olarak hayat pahalılığına değinerek sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

*“Memleket için bu senede önümüzdeki senede açlık tehlikesi bahis mevzuu değildir. Zira ambarlarımızda stok olarak 900 bin ton zahiremiz vardır. Bu şaka bir iş değildir. Çok şükür sulh zamanlarına doğru gidiyoruz. İnşallah yakında milletler arası münasebetler, harpten evvelki durumuna girer ve bu çekilen sıkıntılar yavaş yavaş zail olur.”*⁴³⁹

⁴³⁵ **Yeni Asır**., 22-23 Eylül 1945.

⁴³⁶ **Anadolu**, 16-17 Eylül 1945.

⁴³⁷ **Anadolu**, 19 Eylül 1945.

⁴³⁸ **Anadolu**, 19-20 Eylül 1945.

⁴³⁹ **Anadolu**, 14 Ekim 1945.

Demokrat Parti'nin 7 Ocak 1946'da kurulması haberi, İzmir basınında da büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. İzmir yerelinde basılan Anadolu gazetesi "*Celal Bayar'ın Liderliğindeki Yeni Parti Kuruldu*" manşetiyle yazılan haberi okurlarına sunmuştur.⁴⁴⁰ Partinin kurulmasının ardından parti Genel Başkanı Celâl Bayar, İzmir il teşkilatını kurma çalışmalarına başlamıştır. İl teşkilatı kurma görevini verdiği Refik Şevket İnce'nin teşkilatlanmayı kısa sürede tamamlayamaması Bayar'ın 7 Şubat 1946 günü gerçekleştirdiği İzmir seyahatini zorunlu kılmıştır. Basında yer alan haberlere göre Bayar bir hafta sürecek gezisinde il teşkilatını kurma işleriyle ilgilenecektir.⁴⁴¹ 8 Şubat 1946 günü İzmir'e gelen Bayar, yakın dostu Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın evinde gerçekleştirdiği ziyarette, parti yetkilileri ile bir araya gelerek Ege teşkilatlanması hakkında görüşmeler yapmıştır. Yapılan görüşmelerde Bayar ve Üstündağ'ın dışında, Ethem Menderes ve Refik İnce'nin de yer aldığı bilinmektedir.⁴⁴² DP İl Teşkilatı'nda kurucu heyetin kimlerden oluşacağı uzun süre gizli tutulsa da basında çıkan haberlere göre Dr. Ekrem Hayri Üstündağ, Avukat Muhittin, Avukat Pertev Arat, tüccar Mustafa Haydar Nazlı'nın olabileceği yazmaktadır.⁴⁴³ 13 Şubat günü kesinleşen müteşebbis heyet, partinin il teşkilatının vilayette resmen kurulduğunu ve faaliyetlere başladığını belirten beyannâmeyi Vali Şefik Soyer'e sunmuştur.

1946 yılının Mart ayı boyunca İzmir milletvekilleri, İzmir halkıyla bir araya gelip halkın istek, dilek ve şikayetlerini dinlemek adına İzmir'de bulunmuşlardır. İzmir milletvekilleri Esat Çınar ve Şevket Adalan Torbalı'da partililer ile bir araya gelmiş, halk ile görüşmeler yapmışlardır. Bu süre zarfında Torbalı haricinde Menemen ve Bergama ilçelerinde de bulunan vekiller halkla temas halindedirler. Dönemin kadın vekillerinden Şehime Yunus'un da İzmir halkı ile iletişim halinde olduğu basında yer almaktadır.⁴⁴⁴ İzmir'de incelemelerine devam eden Atıf İnan, Şevket Adalan, Sedat Dikmen ve Esat Çınar Bornova ilçesinin Dolapkuyu semtinde halkla görüşmeler yapmışlar, Bornova halkodasında halk görüşmelerine devam ederek odanın çalışmalarını yakından takip etmişlerdir.⁴⁴⁵

⁴⁴⁰ **Anadolu**, 8 Ocak 1946.

⁴⁴¹ **Vatan**, 7 Şubat 1946.; **Tasvir**, 26 Ocak 1946.

⁴⁴² **Yeni Asır**, 9 Şubat 1946.

⁴⁴³ **Yeni Asır**, 12 Şubat 1946.

⁴⁴⁴ **Yeni Asır**, 15 Mart 1946.

⁴⁴⁵ **Yeni Asır**, 21 Mart 1946.

Demokrat Parti'nin ülkenin birçok ilinde kısa sürede güç kazanması CHP'nin 1946 seçimlerini erken bir tarihe çekmesiyle sonuçlanmıştır İzmir'den Yeni Asır gazetesinin haberine göre DP, 1946 seçimlerinde yer alacaktır.⁴⁴⁶ İzmir milletvekilleri seçim propagandalarına başlamak üzere yola koyulmuş, özellikle CHP'nin büyük önem verdiği İzmir'de DP'de etkinliğini sağlayamaya çalışmıştır. Demokrat Parti bir dönem daha iktidarda kalmak amacıyla seçimleri öne çektiğini düşündüğü iktidara karşılık olarak belediye seçimlerine girmeme kararını duyurmuştur.⁴⁴⁷ 26 Mayıs günü yapılan belediye seçimlerine yönelik Demokrat Parti yolsuzluk ve usulsüzlük iddialarında bulunmuştur. İzmir Valisi Şefik Soyer ise Anadolu gazetesinde yaptığı açıklamada bu iddiaları reddetmiş, seçimlerin ılımlı bir ortamda gerçekleştiğini söylemiştir.⁴⁴⁸

14 Haziran 1946 günü meclis VII. Dönemi sona ererek yaklaşık iki aylık bir tatile girilmiştir. 21 Temmuz 1946'da gerçekleşmesi karar verilen milletvekilleri seçimleri için dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel 8 Temmuz günü İzmir'in Bergama ilçesine tetkik amaçlı ziyarette bulunmuştur.⁴⁴⁹ Burada verdiği beyanatta Cumhuriyet'in kurulduğu yıldan beri Halk Partisi hükümetlerinin icraatlarından bahsederek halkı yaklaşan seçimlerde Halk Partisi lehine oy kullanmaya davet etmiştir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ **Yeni Asır**, 17 Nisan 1946.

⁴⁴⁷ **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1946.; **Vakit**, 9 Mayıs 1946.

⁴⁴⁸ **Anadolu**, 28 Mayıs 1946.

⁴⁴⁹ **Yeni Asır**, 10 Temmuz 1946.

⁴⁵⁰ **Ulus**, 11 Temmuz 1946.

III. BÖLÜM

1946-1950 YILLARI ARASI VIII. DÖNEM

İZMİR MİLLETVEKİLLERİ

1946 genel seçimleri yaklaşırken Demokratlar, Cumhurbaşkanı İnönü'yü partiler arası ilişkilerden ayrı tutarak İnönü'nün aday gösterileceği yerde onu destekleyeceklerini belirtmişlerdir.⁴⁵¹ DP kurucuları partinin örgütlenmesi tamamlanmadığı için seçimlere katılmamanın aleyhte bir durum yaratacağını düşünmüş olsalar da partiyi halka tanıtmak ve partiye meşru bir kimlik kazandırmak adına genel seçimlere katılmıştır. Özellikle parti kurucularından Celâl Bayar ve Adnan Menderes genel seçimler için yoğun bir çalışma içine girmiştir. Kısa sürede gelişim gösteren Demokrat Parti'ye yönelik ilk tepki Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946 Belediye Seçimi karar almasıyla ortaya çıkmıştır. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu kararını partinin örgütlenmesine izin verilmemesi olarak değerlendirmiştir. Celâl Bayar, 8 Mayıs 1946 günü yaptığı konuşmasında Demokrat Parti'nin belediye seçimlerine girmeyeceğini duyurmuştur.⁴⁵² Yerel seçimlere katılmamasına rağmen DP, seçim sürecini yakından takip etmiştir. Demokrat Parti, 26 Mayıs 1946 günü belediye seçimlerinde yolsuzluklar ve usulsüzlükler yapıldığını tespit ederek gerekli mercilere başvuruda bulunmuştur. Demokrat Parti'nin başvuruları sonuçlanamamış, neticede CHP'nin aday listesinin tamamı belediye meclisindeki yerini almıştır.⁴⁵³

Genel seçimlere kısa bir süre kalması partilerin ilişkilerinin giderek gerginleşmesine neden olmuştur. 15 Temmuz 1946 günü İzmir'e gelen Bayar ve Menderes gerçekleştirdikleri miting ile hükümete bütçe ve siyasal politikaları konusunda sert eleştirilerde bulunmuştur. Halkın yoğun isteği ile karşı karşıya kalan DP, 1946 Genel Seçimleri'ne katılma kararı almıştır. 21 Temmuz 1946 günü yapılan

⁴⁵¹ Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.27, S.79(2011), s.22.

⁴⁵² Filiz Çolak, "İzmir'de 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinin (Hileli Seçim) Provası: 1946 Belediye Seçimleri", **Tarih Okulu Dergisi**, S.XIII(2012), s.9.

⁴⁵³ Çolak, **a.g.m.**, s.12.

genel seçim 465 sandalyenin 390'ını kazanması bakımından CHP lehine gelişmiştir.⁴⁵⁴ İzmir'de ise CHP, İzmir merkez, Bergama, Bayındır ve Kuşadası dışında on bir ilçenin kazananı olmuştur.⁴⁵⁵ 25 Temmuz 1946 günü Yeni Asır gazetesinde yer alan habere göre İzmir'de seçim sonuçları şu şekildedir:

1946 Yılı Seçimleri İzmir Milletvekilleri⁴⁵⁶

Cumhuriyet Halk Partisi	Alınan Oy	Demokrat Parti	Alınan Oy
Sait Odyak	116.973	Fevzi Çakmak	102.801
Şükrü Saraçoğlu	116.931	Celâl Bayar	101.826
Şevket Adalan	116.893	Fuat Köprülü	101.755
Esat Çınar	116.777	Ekrem Hayri Üstündağ	101.527
Hüseyin Hulki Cura	116.767	Faik Muhittin Adam	101.377
Haydar Rüştü Öktem	116.764	General Rasim Aktoğu	101.162
Rahmi Köken	116.733	Harun İlen	101.104
Münir Bırsel	116.657	Cevriye Uyum	99.998
Kâmuran Örs	116.444	Müşak Lutfü	98.832
Atıf İnan	116.387	Mustafa Kentli	100.690
Ekrem Oran	116.180	Hayri Gönen	100.313
Sedat Dikmen	116.159	Bünyamin Naum	99.292
Sami Gülcü	116.104	Suphi Erkin	99.845
Lâife Çeyrekbaşı	115.724	Sadık Giz	98.937
Benal Arıman	115.686	Muhittin Erener	99.878
Hasan Âli Yücel	114.483	Haluk Ökeren	99.645

Bu dönemde basında CHP'nin 1946 seçimlerine hile karıştırdığına ve baskı ortamında bu seçimlerin yapıldığına yönelik iddialar halkın CHP'ye olan güvenini sarsmış, Demokrat Parti'nin ise kısa sürede halkın güvenini kazanması ve tanınır

⁴⁵⁴ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 1.Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 153. Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Cilt: I, Ankara, 2012, s.2. (1946 Genel Seçimleri'nin sonuçlarında CHP koltuk sayısı 390 olarak verilmiştir.)

⁴⁵⁵ Fevzi Çakmak, "Demokrat Parti'nin Muhalefeti Sürecinde İzmir'de İktidar-Muhalefet İlişkisi (1946-1950)", **Körfezde Zaman İzmir Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulamaları Merkezi Yayınları, İzmir, 2010, s.11.

⁴⁵⁶ **Yeni Asır**, 25 Temmuz 1946.

olmasını sağlamıştır.⁴⁵⁷ Artan baskı iddiaları üzerine Demokratlarda durumu kullanarak bir bildiri yayınlamış, iktidarı eleştirmiştir. Demokrat Parti her ne kadar 1946 seçimlerini kazanamamış olsa da “*Yeter, söz milletindir!*” sloganından hareketle seçim faaliyetlerine büyük önem göstermiştir.⁴⁵⁸ Büyük bir halk kitlesini ve CHP karşıtı basın organlarını arkasında toplayan DP, iktidarı tedirgin etmiştir. Bunun üzerine dönemin Başbakanı Recep Peker Basın Kanunu’nda değişikliğe gitmiştir. İki parti arası yaşanan gerginliklere Türk parasının değerinin düşürülmesi sorunu da eklenince gerek meclis gerek halk içinde kutuplaşma giderek artmıştır. 1947 yılında başlayan bütçe görüşmeleri sırasında Recep Peker Menderes’in görüşlerine “psikopat bir ruhun ifadesi” deyince görüşmeler yarıda kesilerek birkaç gün süreyle ertelenmiştir.⁴⁵⁹ Demokrat Parti, 7 Ocak 1947 tarihinde gerçekleştirdiği ilk kurultayı ile demokrasi ve özgürlük kavramını gözler önüne seren “Hürriyet Misakı”⁴⁶⁰ kararlarını kabul etmiştir. Aynı yılın şubat ayında iktidar ve muhalefet arasındaki gergin ortam köylerdeki muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri nedeniyle daha da artmıştır. Bayar, muhtar seçimlerinde CHP’nin DP’yi köylerden sürüp atma gibi bir amacının olduğunu belirtmiştir.⁴⁶¹ Seçimlere hile ve yolsuzluk karıştığını iddia eden DP, 1946 seçimlerinde benzer durumun yaşandığını Hürriyet Misakı’nda alınan karar doğrultusunda seçim kanunu değiştirilmeden seçimlere girmeyeceklerini duyurmuştur. Talepleri yanıt bulmayan DP 4 Nisan 1947’de seçimlere katılmayacağını duyurmuştur.⁴⁶²

Bütün bu olaylar yaşanırken 1947 yılının temmuz ayında Başbakan Peker ile Bayar arasında tartışmaların artması iktidar ve muhalefet taraflarını tedirgin etmeye başlamıştır. Muhalefet Peker’in fevri davranışlarından şikâyet etmekte, Peker ise CHP ve İnönü tarafından desteklendiğini bilerek DP’ye yönelik sert bir tutum izlemektedir.

⁴⁵⁷ Filiz Çolak, “Demokrat Parti’nin İzmir’de Kuruluşu ve Gelişimi (1946-1950)”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 1995, s.s.83-88.

⁴⁵⁸ Fevzi Çakmak, “Çok Partili Hayat Geçiş Sürecinde Bergama’da Siyasi Hayat 1946-1950”, **Uluslararası Bergama Sempozyumu**, C.1, 7-9 Nisan 2011, s..238.

⁴⁵⁹ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 310.

⁴⁶⁰ Demokrat Parti’nin Birinci Büyük Kongresi’nin gerçekleştiği 7 Ocak 1947 günü Demokrat Parti grubunun çok partili hayata geçilmiş olmasına rağmen tek partili yönetim anlayışına devam edilmesini eleştirdiği rapordur. Bu raporda anayasaya uymayan kanunların kaldırılmasına, oyların güvence altına alınmasına ve parti başkanlığı ile devlet başkanlığının ayrılmasına dikkat çekilmiştir.

Asırlık Çınar Celâl Bayar Cilt 1, I.B., Berikan Yayınevi, Ed. Prof. Dr. Nurettin Gülmez ve Doç. Dr. Nejdet Bilgi, Ankara, 2022, s.s.429-430.

⁴⁶¹ **Cumhuriyet**, 5 Mart 1948.

⁴⁶² Gülmez ve Bilgi, **a.g.e.**, s.404.

İnönü'nün partiler arası gerilimin önüne geçmek için 12 Temmuz 1947 günü yayınladığı beyannâmede, partilerin birbirlerine hiçbir suretle baskı uygulayamayacağı ve halkın hiçbir partinin etkisi altında kalmadan iktidar kanadını belirleyebileceği teminat altına alınmıştır.⁴⁶³ Bunun yanı sıra giderek güçlenen muhalefetin karşısında gerginleşen DP- CHP ilişkilerinde uzlaştırmacı bir tavır takınan İnönü, yayınladığı bu beyanname ile yeni partinin meşruluğunu kabul etmenin demokrasinin bir gereği olduğunu da göstermiştir.⁴⁶⁴

Seçim kanunu 7 Temmuz 1948'de yenilenmesine rağmen önceki kanunundan farklı bir tarafının olmadığını iddia eden Demokratlar 17 Ekim 1948'de yapılan ara seçimlere katılmamışlardır. CHP'nin ara seçimlere tek başına girmesi seçim sonuçlarında oranların düşmesine neden olmuş, halkın ara seçimlere kayıtsız kaldığı gözler önüne serilmiştir. Bayar, Aydın'da yaptığı bir mitingde bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir:

*“Bayar, Aydın Mitinginde, halkın seçim kanununu asla kabul etmediğini, iktidarı hodgâm zihniyetinin değiştiğine inanmadığını sandık başına gitmemekle bütün yurda ilân etmelerini istediğini belirtmiştir. Umumi seçimlere bir ân evvel tam bir emniyet içinde icrasını ısrarla istediklerini vurgulamıştır.”*⁴⁶⁵

20 Haziran 1949'daki Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi kongrede alınan kararlar bakımından dikkat çekici olmuştur. Kongre sonunda seçim yasasında değişiklik, seçimlerde güvenli ortamın sağlanması, seçimlerin adli denetimde yapılması gerektiği ve bu şartlar sağlanmadığı takdirde DP'nin seçimlere katılmayacağı gibi önemli konular rapor haline getirilmiştir. İktidar partisince Millî Husumet Andı, basın tarafından ise Millî Teminat Andı olarak adlandırılan bu rapor 12 Temmuz Beyannamesi'nin yarattığı ılımlı havayı zedelemiş olsa da 19 Ocak 1949 günü göreve gelen Başbakan Şemsettin Günaltay demokrasi sürecine zarar vermemek adına uzun süredir tartışılan gizli oy ve açık tasnif ilkelerine dayanan seçim yasasını meclise sunmuştur.⁴⁶⁶ Yeni yasa partilere seçim propagandalarını radyodan yapabilme fırsatı da tanıdı.⁴⁶⁷ DP'nin de yeni seçim yasasını desteklemesi üzerine başlayan

⁴⁶³ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2019, s.s.460-462.

⁴⁶⁴ Beyanname 12 Temmuz 1947 günü gazetelerde yayınlandığı için adı 12 Temmuz Beyannamesi olarak geçmektedir.

⁴⁶⁵ Ayşe Nur Menekşe, “Türk Basınında 1946-1950 Dönemi Demokrat Parti'nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 2000, s.290.

⁴⁶⁶ **Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1953**, Cilt:1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 322.

⁴⁶⁷ Şerif Demir, “Osmanlı'dan Günümüze Genel Seçimler ve Uygulanan Seçim Sistemleri”, **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, 2.B., Ed. Hüseyin Şeyhanlıoğlu, Divan Kitap, İstanbul, 2019, s.239.

süreçte daha önceki seçimlerde yaşanmamış bir rekabet ortamına girildi.

Meclisin yasa değişikliğini kabul etmesi üzerine seçimler 14 Mayıs 1950’de gerçekleşmiş, Demokrat Parti Doğu ve Güneydoğu dışında birçok ilde seçimi kazanmıştır. 1950 seçimi baskıdan uzak sakin bir ortamda halkın doğrudan katılımıyla gerçekleşmiş, uzun yıllar süren CHP iktidarının sona ermesiyle çok partili siyasal yaşama sorunsuz bir şekilde geçilmiştir. Demokrat Parti’nin 1950 seçimlerini kazanmasında halkın CHP’ ye ve tek partili yönetime olan güveninin kırılması en büyük etkidir. Özellikle II. Dünya Savaşı’nın yarattığı zorlu ekonomik koşullar halkın alım gücünü azaltarak ekonomik yoksullaşmaya neden olmuştur. CHP yönetiminden aradığını bulamayan halk yarıdan fazla oyla DP’nin iktidar olmasının önünü açmıştır.⁴⁶⁸

Bir önceki bölümde yaptığımız gibi bu bölümde de İzmir milletvekillerinin biyografi ve meclis çalışmalarını incelemeden önce bahsedilen yıllar arasında Türkiye’nin iç politikasına değindik. II. Dünya Savaşı’nın sonuçlarının Türkiye’nin iç politikasında yarattığı etkilerden bahsederek Türk siyasal hayatında yeni bir oluşumun nasıl şekillendiğini ele aldık.

3.1. Hasan Şevket Adalan

3.1.1. Özgeçmiş

İzmir Milletvekili Hasan Şevket Adalan’ın özgeçmişine sayfa 117’de değinilmiştir.

3.1.2. Meclis Çalışmaları

Hasan Şevket Adalan, 1946-1950 yılları arasında üç farklı bakanlık görevinde bulunduğu mecliste Gümrük ve Tekel Bakanı, Maliye Bakanı ve Bayındırlık Bakanı unvanlarıyla söz almıştır. Gümrük ve Tekel Bakanı olarak görev yaptığı sırada İzmir Türk Tütün Limited Şirketi’nin içinde bulunduğu yolsuzluk ve hile olayına ilişkin Erzurum Milletvekili Vehbi Kocagüney, Tekel Bakanı sıfatıyla Adalan’a soruşturmanın seyri hakkında bir soru yöneltmiştir. Adalan soruşturma sonucunda mecliste yaptığı konuşmada şu sözleri söylemiştir:

“Müfettişlerce yapılan, tahkikat sonunda, Di Amerikan Tobako ortaklığına satılan bir parti tütüne, bozuk evsafa tütün karıştırıldığı ve akdin bu sebeple fesedilerek tütünlerin reddolunduğu tespit olunmuştur. Bu izahatı arzettikten sonra sorulara sırasıyla cevap veriyorum.

1. — Açılan tahkikat sona ermiş ve müfettişlerce tanzim edilen rapor Tekel Genel Müdürlüğüne gönderilerek bu işten sorumlu olanlar hakkında gereken

⁴⁶⁸ Tanju Tosun, **Türk Siyasal Hayatında Seçimler ve İzmir**, Orion Kitabevi, Ankara, 2009, s.6.

muamelenin tâynini için Ortaklık Genel Kurulunun toplantıya çağırılması istenmiştir...

2. — *Satılan tütünler arasına kötü tütünleri karıştırmak sorumlu görülenler daha evvel idare meclisi kararıyla işlerinden uzaklaştırılmışlardır.*

3. — *Ortaklığın bugünkü haliyle veya daha iyi çalışacak bir şekle sokularak faaliyetinde devam etmesinin tütüncülüğümüz bakımından faydalı olup olmayacağı hakkında tetkikat yapılmaktadır. Bu tetkikat vereceği neticeye göre bir karar alınacaktır.*"⁴⁶⁹

1948-1949 yılları arasında Maliye Bakanlığı görevinde bulunan Hasan Şevket Adalan bakanlık görevi boyunca mecliste Bina Yapımı Teşvik Kanunu, 1948 Bütçe Kanununda değişiklik, Emeklilik Kanun Tasarısı, 1949 senesi ocak ayı Geçici Bütçe Kanunu gibi konularda söz aldığı görülmektedir. Bütçe görüşmelerinde söz alan Maliye Bakanı Şevket Adalan, 1948 yılı Bütçe Kanunu'nda değişikliğe gidilmesinin nedenleri arasında yer alan bazı asılsız iddialara cevap olarak devletin tasarruf tedbirlerine, ödenmekte güçlük çekilen borçların ödeneklerden karşılanması gerekliliğine, siyasi istikrarın olmamasına bağlı olarak Millî Savunma ödeneklerinin arttırılabileceğine açıklık getirmiştir. 1949 yılı Ocak ayı Geçici Bütçe görüşmelerinde Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz'un hükümet tarafından bütçenin Yüksek Meclis'e geç sunulmasına yönelik eleştirilerine Adalan eleştirileri kabul etmeyerek iddiaların yersiz olduğunu söylemiştir. Bina Yapımı Teşvik Kanunu görüşmeleri sırasında da Adalan, vergiden muaf tutulması istenen kalemlerin devletin içinde bulunduğu ekonomik darlık dolayısıyla mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Sılan'ın TBMM Yüksek Başkanlığı'na sunduğu Emeklilik Kanunu'nun güncel durumu hakkında sorduğu yazılı soruya yönelik Adalan kanun tasarısının meclise sunulduğunu söylemiştir.⁴⁷⁰

Bayındırlık Bakanlığı döneminde Adalan, demiryolları ve karayolları ile baraj ve santral gibi enerji kaynakları ve Zonguldak limanının yapım sürecine dair kendisine yöneltilen sorulara meclis konuşmalarıyla açıklık getirmiştir. Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluşuna dair kanun görüşmeleri sırasında Bakan Adalan yol işlerinin devlet için önem taşıdığı ve acilen tamamlanması gereken bir mesele olduğundan bahsetmiştir. Yol çalışmalarının devamlılığı ve denetimi için idari bir yapının gerekliliğinden bahsetmiştir. Yol çalışmaları ile ilgili olarak muhalefetin eleştirdiği eksik etüd çalışması, ayrılan paranın ve sürenin yetersizliği gibi konularda Adalan

⁴⁶⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C.8, Toplantı:2, Birleşim: 13 (5 Aralık 1947), s. s. 4-5.

⁴⁷⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C.14, Toplantı:3, Birleşim: 23 (24 Aralık 1948), s.280.

açıklamalarda bulunmuştur.⁴⁷¹ Adalan'ın Bayındırlık Bakanlığı döneminde yol çalışmalarında makineleşmek için Marshall Planı'ndan malî destek alınmıştır. Bu konuda yapılan eleştirilere de Adalan detaylı açıklamalarda bulunmuştur. 1949 yılı bayındırlık bütçesi görüşmelerinde özellikle yol işlerine ayrılan paranın miktarından endişe duyan vekillere yanıt olarak şu sözleri söylemiştir:

“...Demek ki, bu yıl yollara tahsis ettiğimiz paranın yekûnu 50 milyon liraya yakındır. Ayrıca Mârshall Plânı mucibince de bu yıl 5 milyon dolarlık yol malzemesi almaktayız, bunun tutarı 13 milyon liradır. Demek ki, İra yıl bütçesine koyduğumuz ödeneklerle Mârshall Plânından sağlayacağımız 5 milyon dolarla, yollarımıza sarf edeceğimiz paramın yekûnu 60 milyon lirayı geçmektedir. Bugüne kadar hiçbir yıl Bayındırlık Bütçesine bu miktar ödenek konmuş değildir. Bu da Yüksek Heyetinizin yol dâvasına verdiği önemi göstermektedir. Bütçeye koyduğumuz bu para ile programımızın bu yıl taallük eden kısmını tamamen tahakkuk ettireceğiz.”⁴⁷²

1950 yılında mecliste yapılan Bayındırlık Bakanlığı ve Karayolları Genel Müdürlüğü bütçe görüşmelerinde Adalan devletin su, yol, liman işlerine verdiği ehemmiyet üzerinde durmuştur. Özellikle Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu'nun eleştirilerine sık sık maruz kalan Adalan, hedefine Zeytinoğlu'nu alarak Bayındırlık Bakanlığı adına şu açıklamalarda bulunmuştur:

“...Bâzı arkadaşlarımın iddia ettiği gibi programsız hiçbir işimiz yoktur...Harbi takip eden yılları ele alarak bir mukayese yapmak istiyorum. 1946 yılında Bayındırlık Bakanlığı bütçesinde yatırımlara ayrılan kısım 70 milyon lira iken 1947 senesinde 81 küsur milyon lira, 1948 senesinde 93, 1949 senesinde 107, ve teklif ettiğimiz 1950 Bütçesinde ise bu miktar 131 milyon liraya çıkarılmış bulunmaktadır.”⁴⁷³

Meclis tutanakları incelendiğinde Adalan'ın bu dönem meclis faaliyetleri sırasında muhalif kesimle sık sık karşı karşıya geldiği görülmektedir. Açıklayıcı cümlelerinin yanı sıra muhalefeti eleştiren tavrı da dikkat çekmektedir.

3.2. Benal Nevzat Arıman

3.2.1. Özgeçmiş

Meclis VIII. Dönem İzmir Milletvekili Benal Nevzat Arıman'ın özgeçmişine sayfa 119'da değinilmiştir.

3.2.2. Meclis Çalışmaları

Meclis tutanakları incelendiğinde VIII. Dönem içinde Benal Nevzat Arıman'ın meclis faaliyetlerinde söz almadığı tespit edilmiştir.

⁴⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.24, Toplantı:4, Birleşim: 37 (1 Şubat 1950), s. s. 35-37.

⁴⁷² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C. 16, Toplantı:3, Birleşim: 53 (26 Şubat 1949), s. 731.

⁴⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.24, Toplantı:4, Birleşim: 52 (21 Şubat 1950), s. 949.

3.3. Münir Birscl

3.3.1. Özgeçmiş

Münir Birscl'in özgeçmişine sayfa 119'da değinilmiştir.

3.3.2. Meclis Çalışmaları

Münir Birscl meclis VIII. Dönem çalışmalarına İzmir milletvekili olarak katılmıştır. 1946-1950 yılları arasında Millî Savunma Bakanı ve İşletmeler Bakanı olarak da görev yapmıştır. Milletvekilliği döneminde Adalet, Millî Savunma, İç İşleri ve Maliye Bakanlığı bütçeleri, gelir vergisi, arazi vergisi, kurumlar vergisi, işletme ve gezginci işler vergisi, esnaf vergisi ve Vergi Usul Kanunu gibi birçok mali konuda meclis görüşmelerine katılım sağlamıştır.⁴⁷⁴ 1947 yılı genel bütçe görüşmelerinde Münir Birscl Bütçe Komisyonu sözcüsü olarak yer almıştır. Eleştirilerinde muhalif parti sözcüsü Adnan Menderes'i hedef almış, Adnan Menderes'in bütçe komisyon çalışmalarını küçümseyen sözlerine yönelik şu sözleri sarf etmiştir:

“Arkadaşlar, Bütçe Komisyonu, bütçeler için ayrı ayrı memur edilen raportör arkadaşların uzun süren çalışmalarından sonra iki hafta sabahdan başlayarak akşamın geç saatlerine kadar bütçe üzerinde en geniş şekilde münakaşalar yaparak tetkikler yaparak kafa yorarak, göznuru dökerek, çalışmıştır. Bunun yanında Milletin şunları bilmesi lâzımdır: D. P. nin Bütçe Komisyonunda 5 üyesi vardır. D. P. nin Bütçe Komisyonundaki üyelerinden biri olan Adnan Menderes bu çalışmalara bir dakika dahi iştirak etmedi... Bütçe Komisyonu propaganda yeri değildir. Orada çalışmak ister, orada Meclis namına bütçeyi murakabe, milletin giderini ve gelirini murakabe etmek, şu veya bu parti ile mukayyet olmaksızın bu vazifeyi elden geldiği kadar çalışarak yapmak lâzımdır. Demokrat Parti üyeleri bunu yapamamışlardır... Arkadaşlar, Adnan Menderes Bütçe raporunu, Hükümet beyanatının tekrarından ibaret ve noksan malûmat veren bir yazı olarak vasıflandırdı... Bu raporu okuyanlar ve okuyacak olan millet ve bundan sonraki nesil elbette Demokrat Parti sözcüsünün nasıl haksız tavsiflerde bulunduğunu bir kere daha görmüş olacaklardır.”⁴⁷⁵

Başbakanlık kuruluşuna dair görüşmeler sırasında İstanbul Milletvekili Adnan Adıvar'ın meclise sunduğu önergesi okunmuş, okunan önergede Cumhurbaşkanınca belirlenecek bakanlıklara bunlardan başka en çok üç Devlet Bakanı'nın getirilmesini teklif ettiği görülmüştür.⁴⁷⁶ Adıvar'ın devlet bakanlıkları taksimine yönelik sunduğu önergeye Birscl şu sözleriyle karşılık vermiştir:

“Efendim, sayın Adıvar'ın teklifleri, maddenin birinci fıkrasıyla telif edilemez. Devlet dairelerinin, işin icabına ve ihtiyaca göre, Bakanlıklara taksimi, ayrılması hususu aded ile tahdit edilmemiştir. Bakanlıkların adedi tahdit edilmediğine göre Devlet Bakanlıkları adedinin tahdidi de doğru olmaz. Esasen

⁴⁷⁴ Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Cilt: I, Ankara, 2012, s. s. 184-471.

⁴⁷⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C.3, Toplantı: 1, Birleşim: 18 (18 Aralık 1946), s. 38-39.

⁴⁷⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, C.1, Toplantı: O., Birleşim: 12 (9 Eylül 1946), s. 256.

*tahsisat Meclisin elinde olduğuna göre, Meclis her zaman kurulacak kabineyi murakabe etmek ve sözünü söylemek mevkiindedir. Yarının ihtiyacı ne olacağı hakkında bugün de kat'î bir fikir dermeyanı kabil olmadığına göre bu hususta kendimizi ve Hükümeti bağlamamak doğru olur...*⁴⁷⁷

Münir Birsell, Millî Savunma Bakanlığı 1947 yılı bütçe görüşmelerinde Bütçe Komisyon Sözcüsü olarak söz almıştır. Adnan Menderes'in Millî Savunma bütçesinin yarattığı külfet hakkındaki sözlerine karşılık Birsell, mali sıkıntının kaynağının savaşın bıraktığı yıkıcı ekonomik etkilerden ibaret olduğunu söylemiştir. Adnan Menderes'in 1938 yılının bütçesi ile 1947 yılının bütçesine yönelik yaptığı karşılaştırma sonucu 1947 yılının bütçesinin kabarmış olduğunu söylemesi üzerine Münir Birsell şu ifadeleri ile açıklamada bulunmuştur:

*“Arkadaşlar, işтира kudretinden bahsederek 1938 Millî Savunma bütçesi ile bugünkü Millî Savunma ödenekleri arasında bir mukayese yaptılar, amma açık olan bir şeyi unutuyorlar, genel bütçe yekûnu de 1938'e nazaran % 357 artmışsa, 1938 e nazaran Millî Savunma Bütçesinde aynı nispette arttığına göre işтира kudreti bakımından genel bütçe ile Millî Savunma ödenekleri aynı olacak, ve Millî Savunma bütçesi umumi bütçede aynı kudrette mevkiini almış bulunacaktır. Genel bütçemizde rakamların işтира kudretine tesri neyse, Millî Savunma bütçesine tesirleri de aynı olacaktır.*⁴⁷⁸

Aynı yıl yapılan Adalet Bakanlığı bütçe görüşmelerinde yargıç ödeneklerinin fazlalığına yönelik yapılan eleştirilere de Birsell açıklamada bulunmuştur. Kurumlar Vergisi Kanunu görüşmelerinde Münir Birsell, gelir vergisi ve kurumlar vergisi arasındaki farkın altını çizmiş, kurumlar vergisinin gelir vergisinden ayrı düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Mecliste aynı kanun görüşmelerinde masaya yatırılan diğer bir konu fazla vergi alınması olmuştur. Bu konuda Birsell devletin diğer memleketlere kıyasla asgari düzeyde vergi aldığını meclise sunduğu istatistiksel verilerle açıklamıştır. Birsell, Kurumlar vergisinin sermaye sahiplerine yönelik sermayeden kaynaklı alındığını, gelir vergisinin ise bir emeğin sonucu olarak alındığını sık sık dile getirmiştir. Görüşmeler devam ederken Kurumlar Vergisi'ne yaklaşımı dolayısıyla Gaziantep Milletvekili Cemil Alevli ve İstanbul Milletvekili Salamon Adato ile çoğunlukla anlaşmazlığa düşmüştür. İşletmeler Bakanlığı görevinde bulunduğu 1950 senesinde mecliste konuşulan bakanlık bütçe görüşmesi sırasında bazı vekillerin

⁴⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.1, Toplantı: O., Birleşim: 12 (9 Eylül 1946), s. 256.

⁴⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.3, Toplantı:1, Birleşim: 19 (19 Aralık 1946), s. 309.

bakanlığın kadrolarına ve bütçe fazlalığına yönelik yaptığı eleştirilere yanıt vermiştir.⁴⁷⁹

1947 senesinin yolsuzluk ve usulsüzlük iddiaları arasında İzmir Milletvekili Atıf İnan kadar adı sıklıkla geçen bir diğer isim İzmir Milletvekili Münir Birsell olmuştur. Bu dönem İTİTİ firmasına yüklü bir çavdar satışı yapıldığı iddiaları kamuoyunda yer alırken gözler firmanın kurucu ortağı olan Münir Birsell'e çevrilmiştir.⁴⁸⁰ Üstelik Birsell'in yeğeni Macit Birsell'in de şirket ortağı olduğu bilinmektedir. İTİTİ firmasına yapılan teftişin sonucuna göre firma sahipleri Atıf İnan'ın da desteğiyle Toprak Mahsülleri Ofisinden çıkar sağlamıştır.⁴⁸¹ İnan, hakkında ortaya atılan iddialara yönelik duyduğu rahatsızlığı meclis kürsüsünden dile getirerek Millî Savunma Bakanlığı görevinden çekildiğini beyan etmiştir.⁴⁸²

3.4. Hüseyin Hulki Cura

3.4.1. Özgeçmiş

Hüseyin Hulki Cura VII. Dönem İzmir Milletvekili olarak yer aldığı mecliste VIII. Dönemde de faaliyet göstermiştir. Özgeçmişine sayfa 122'de yer verilmiştir.

3.4.2. Meclis Çalışmaları

Meclis tutanakları VIII. Dönem görüşmelerinde İzmir Milletvekili Hüseyin Hulki Cura'nın sözlerine rastlanılmamıştır.

3.5. Latife Bekir Çeyrekbaşı

3.5.1. Özgeçmiş

Latife Bekir Hanım 1901 yılında İstanbul'da doğmuştur. Latife Bekir Hanım'ın soyu Moralı ve Morevi sülalesine dayanmaktadır. Moralı sülalesinin üç erkek çocuğundan biri olan Abdüllatif Suphi Paşa Latife Bekir Hanım'ın dedesidir. Dedesi Abdüllatif Suphi Paşa'nın birçok eşi olmakla birlikte Ülfet Havva Hanım'dan dünyaya gelen oğlu Hamdullah Suphi Tanrıöver Latife Bekir Hanım'ın amcasıdır.⁴⁸³ Babası Yusuf Kâmil Bey, annesi Nesime Yusuf Hanım'dır. Anne Nesime Yusuf İttihat ve Terakki desteğiyle Selanik'te kurulan Teâlî-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin

⁴⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.24, Toplantı:4, Birleşim: 56 (25 Şubat 1950), s.s.1266-1274.

⁴⁸⁰ Akşam, 5 Haziran 1948.

Cumhuriyet, 5 Haziran 1948.

⁴⁸¹ Erkan Afşar, "Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Erzurum, 2013, s.250.

⁴⁸² Akşam, 5 Haziran 1948.

⁴⁸³ Evrim Şencan Gürtunca, "Süfrajist Harekette Bir Cumhuriyet Kadını: Latife Bekir Çeyrekbaşı", Tarihîn Peşinde, S. 24 (2020), s. 62.

kurucusudur. Osmanlı kadını eğitim konusunda geliştirmek amacıyla kurulan cemiyete Nesime Yusuf Hanım'da bu amaç doğrultusunda hizmet etmiştir. Nesime Yusuf Hanım II. Meşrutiyet dönemi yıllarında kurulan Teali Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti'nin faaliyetlerinde de yer almıştır. Latife Bekir Hanım'ın da bu cemiyette görev alarak annesi Nesime Yusuf Hanım'a destek olduğu bilinmektedir.⁴⁸⁴ Çocukluk yıllarını Suphi Paşa Konağı'nda geçiren Latife Bekir Hanım, o yıllarda Fransızca öğretmeninden Fransızca öğrenmeye başlamıştır. Lise eğitimini tamamladıktan sonra, Konya Kız Muallim Mektebi'nde iki senelik süre zarfında Fransızca öğretmenliği yapmış, daha sonra ise on sene boyunca İstanbul'da çeşitli Rum okullarında öğretmenlik görevinde bulunmuştur.⁴⁸⁵ 1915 yılında Posta Nezareti'nde memur olarak çalışan Bekir Vefa Çeyrekbaşı ile evlenmiş, bu evliliğinden dört çocuk dünyaya getirmiştir.⁴⁸⁶ Küçük yaştan itibaren annesi Nesime Yusuf Hanım'ın kadınların eğitimine ve haklarına yönelik faaliyetlerine dahil olması Latife Bekir Hanım'ın ileriki yıllarda kadın haklarının savunucusu olma yolunda gelişimine katkı sağlamıştır. Siyasi bir parti olarak Nezihe Muhittin'in öncülüğünde kurulması planlanan Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulamaması üzerine dernek olma fikriyle yola çıkılan Türk Kadınlar Birliği'nde aktif olarak yer almıştır. Birlik çalışmalarına bir dönem genel başkan göreviyle katılmıştır. Genel Başkanlığı boyunca yürüttüğü çalışmalarında barışçıl bir politika sürdürmüştür. 1931 senesinde İstanbul Şehir Meclisi Azalığı görevini yürütmüş ve uzun yıllar CHP üyesi olarak faaliyetlere katılmıştır.⁴⁸⁷ Latife Hanım birçok hayır işinde yer alarak Kızılay, Çocuk Esirgeme, Yeşilay, Maarif Cemiyet'i ve Kadın Esirgeme gibi kurumlar adına çalışmalar yürütmüştür. Soyadı Kanunu sonrası Latife Bekir Hanım'ın kendisine Atatürk tarafından uygun görülen Işıkdöğdu soyadı verilmiş ancak Latife Bekir Hanım yalnızca dönemin gazetelerinde yer alan bazı haberlerde bu soyadı ile anılmıştır.⁴⁸⁸ 1946 yılı milletvekilliği seçimlerine katılarak İzmir milletvekili olarak mecliste yer almıştır. 1946-1949 yıllarında meclis ekonomi komisyonu çalışmalarında üye olarak yer almıştır. 1935 yılında feshedilen Türk

⁴⁸⁴ Gizem Gümüş, "Latife Çeyrekbaşı'nın Hayatı ve Faaliyetleri", **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2020, s. 40.

⁴⁸⁵ https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d08/HT_1433_1_8.pdf, (Erişim Tarihi: 19.12.2022)

⁴⁸⁶ Gümüş, **a.g.t.**, s. 41.

⁴⁸⁷ **A.g.t.**, s. 42.

⁴⁸⁸ **Milliyet**, 23 Kanun-u Evvel 1934.
Milliyet, 30 İkinci Kanun 1935.

Kadınlar Birliği derneği 1949'da yeniden kurulunca Latife Bekir Hanım birliğin başkanı olarak göreve getirilmiştir.⁴⁸⁹

3.5.2. Meclis Çalışmaları

Meclis VIII. Dönem çalışmaları incelendiğinde meclise yeni katılan Latife Bekir Çeyrekbaşı'nın fazla söz almadığı görülmektedir. Latife Hanım'ın bu dönem Adalet ve İçişleri Bakanlıklarına bıçakla işlenen suçlar hakkında bilgi almak için sözlü soru yönelttiği göze çarpmaktadır. Çeyrekbaşı, son zamanlarda bıçakla işlenen olayların ve cinayetlerin önem arz ettiğini, her iki bakanlığın bu hususta ne düşündüklerini sözlü olarak açıklamalarını istemiştir.⁴⁹⁰ Adalet ve İçişleri Bakanlarının verdiği cevap üzerine Latife Hanım, bıçakla işlenen cinayetlerde sayının giderek arttığını ve daha sıkı önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir. Meclise getirdiği gazete küpürlerinden kesitler vererek durumun ehemmiyetini gözler önüne koymuştur. Giderek artan cinayet vakalarının önüne geçilmesi için Türk Ceza Kanunu'nda yer alan 549. Maddenin değiştirilmesine yönelik kanun teklifinde bulunmuştur. Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri esnasında, Latife Hanım, verem dahil birçok sağlık sorununa neden olan içki fiyatlarının artırılmasını önermiştir.⁴⁹¹

3.6. Esat Çınar

3.6.1. Özgeçmiş

İzmir Milletvekili Esat Çınar'ın özgeçmişine sayfa 124'te yer verilmiştir.

3.6.2. Meclis Çalışmaları

Meclis VIII. Dönem tutanaklarında Esat Çınar'ın konuşmalarına rastlanmamıştır.

3.7. Sedat Dikmen

3.7.1. Özgeçmiş

Meclis VII. Döneminde İzmir Milletvekili Sedat Dikmen'in özgeçmişine sayfa 124'te değinilmiştir.

3.7.2. Meclis Çalışmaları

Meclis VIII. Dönem tutanaklarında Sedat Dikmen'in konuşmaları yer almamaktadır.

⁴⁸⁹ A.g.t., s.137.

⁴⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.14, Toplantı:3, Birleşim: 15 (6 Aralık 1948), s. 28.

⁴⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VIII, C.24, Toplantı:4, Birleşim: 54 (23 Şubat 1950), s.1093.

3.8. Hüseyin Sami Gülcüoğlu

3.8.1. Özgeçmiş

Hüseyin Sami Gülcüoğlu 1905 senesinde İzmir sancağının Tire kazasında dünyaya gelmiştir. Babası Tevfik Bey, annesi Fethiye Hanımdır. Lise 9. Sınıfındayken öğrencisi olduğu İzmir Sultanisi'nden ayrılarak Fransız Mektebi'ne kaydolmuştur. Bir yıl çalıştığı Kontuvar Komerşial Belj şirketinden sonra çiftçilik mesleği ile uğraşmaya başlamıştır.⁴⁹² 1946 yılında İzmir'den milletvekili seçilene kadar geçen sürede çiftçilik mesleğine devam etmiştir. Milletvekilliği öncesi dönemde Tire Parti İdare Heyeti, İlçe İdare Kurulu Başkanlığı ve Tire Halkevi Başkanlığı görevlerini yürütmüştür. Sekizinci Dönem Milletvekilliği boyunca beş defa TBMM Tarım Komisyonu'nda üyelik görevini yürütmüştür. Az derecede Fransızca bildiği, evli ve iki çocuk sahibi olduğu bilinmektedir.⁴⁹³

3.8.2. Meclis Çalışmaları

Meclis VIII. Dönem tutanaklarında Hüseyin Sami Gülcüoğlu'nun meclis faaliyetlerine rastlanmamıştır.

3.9. Ahmet Atıf İnan

3.9.1. Özgeçmiş

Ahmet Atıf İnan 1895 yılında Aydın'da dünyaya gelmiştir. Annesi Hayriye Hanım babası Mustafa Bey'dir. Atıf İnan evli ve dört erkek çocuk babasıdır. Lise mezununu olan Atıf Bey'in Almanca dilinde yeterli olduğu ve bankacılık sektöründe uzmanlaşmış olduğu bilinmektedir.⁴⁹⁴ Atıf Bey milletvekilliği öncesinde 1928 yılında İzmir'de kurulan Ahali ve Esnaf Bankası'nda Umûm müdürü ve İzmir İhracat ve İthalat Birlikleri Umûmî Kâtibi olarak görev yapmıştır. Yanı sıra Urla Belediyesi'nde, Türk Ocağı'nda, Türk Tayyare Cemiyeti'nde ve İzmir Vilâyet İdare Heyeti'nde başkanlık görevini yürütmüştür. 1946-1947 yılları arasında göreve gelen 15. Hükümet'te Ticaret Bakanı seçilmiştir.⁴⁹⁵

3.9.2. Meclis Çalışmaları

Ahmet Atıf İnan Meclis VIII. Döneminde hem milletvekili hem de Ticaret Bakanı unvanlarıyla söz almıştır. Ticaret Bakanı olarak görevdeyken Türkiye ve İsveç arasında imzalanan ticaret anlaşması görüşmeleri sırasında ticari anlaşmadan doğan

⁴⁹² Çufalı, a.g.e., s. 598.

⁴⁹³ TBMM Sicil Arşivi, Hüseyin Sami Gülcüoğlu Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VIII.

⁴⁹⁴ TBMM Sicil Arşivi, Atıf İnan Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

⁴⁹⁵ Mustafa Çufalı, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Cilt: III, Ankara, 2012, s.600.

ödemeler hakkında şüphe duyulan hususlara yönelik suallere cevap vermiştir. 1947 yılı Ticaret Bakanlığı bütçe görüşmelerinde tahıl, akaryakıt ticaretine getirilen düzenlemeler, ithalata yönelik kolaylaştırıcı çalışmalar ve Tütüncüler Bankası'nın kurulması hakkında görüşlerini ortaya koymuştur. Takas sistemi üzerinde uzunca durmuş, bu sistemin Türk ekonomisi üzerinde yarattığı külfetten bahsetmiştir. Manisa'da yaşanan don olayının sonucunda meyve üreticileri ve bağcılar mağdur olmuş, bunun üzerine Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant Ticaret Bakanı Atıf İnan'a bakanlık olarak yaşanan bu soruna dair yapacakları yardım planlarını sormuştur. Atıf İnan ise Ziraat Bankası'nın mağdurlara sağlayacağı kolaylıklardan bahsederek konuya açıklık getirmiştir. Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar'ın hububat miktarı, stok fazlalığı, hububatın ülke içinde tüketim miktarı ve tahıl fiyatları hakkında sorduğu sorular sebebiyle söz alan Atıf İnan 1946-1947 yıllarında miktarları tek tek açıklamıştır.⁴⁹⁶

Ticaret Bakanlığı döneminde yabancı ülkelere yapılan tahıl satışına yönelik gönderilen hükümet raporuna istinaden milletvekillerince sert bir dille eleştirilmiştir. Burdur Milletvekili Ahmet Çınar'ın ve Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz'un meclis önergesi sebebiyle söz alan İnan: *"1947 yılı haziran başında stoklarımız; buğday, çavdar, arpa şu kadardır diye ifade etmeyi doğru bulmuyorum, Yalnız şunu arz edeyim ki 1947 Haziran başındaki stoklarımız bizi mevsime ekliyecek kadar tatminkârdır."*⁴⁹⁷ Diyerek iddiaları açığa kavuşturmak istemiştir. Mecliste söz alan Afyon Milletvekili Ahmet Veziroğlu hububat satışının İzmir yerine İstanbul'a aktarıldığı, burada İnan'ın yakın dostlarının ortağı olduğu TRAK VE İTİTİ şirketlerinin aracı kurum görevi üstlendiği iddiasını dile getirmiştir.⁴⁹⁸

Bunun dışında İnan'ın bakanlık görevi sırasında adı birçok yolsuzluk ve usulsüzlük olaylarına karışmış, gazetelerde yer alan iddialar meclis gündemini de bir hayli meşgul etmiştir.⁴⁹⁹ Bu dönem ekonomik düzenleme kapsamında çıkarılacak olan 7 Eylül Kararları öncesinde bir grup tüccarı bilgilendirerek onların menfaatine yönelik hareket ettiği İnan hakkında çıkan iddiaların başında gelmekteydi. Hem CHP grubunun hem de muhalefetin şüphelerinin giderek artması İnan hakkında derinlemesine bir araştırma yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Neticede iddiaları

⁴⁹⁶ TBMMZC, Devre: VIII, C.11, Toplantı:2, 51.Birleşim (26 Nisan 1948), s.s.127-162.

⁴⁹⁷ TBMMZC, Devre: VIII, C. 6, Toplantı:1, İnikat:75 (18 Haziran 1947), s. s. 371-372.

⁴⁹⁸ TBMMZC, Devre: VIII, C. 7, Toplantı:2, 75. İnikad (21 Kasım 1947), s.s.110-117.

⁴⁹⁹ Vatan, 08 Eylül 1947.

Son Posta, 26 Kasım 1947.

araştırmakla görevlendirilen Sami Gülcüoğlu ve Sait Odyak İzmir'e gelerek araştırmalarına başlamışlardır. Araştırmanın sonucunda hazırlanan raporda İnan hakkında ortaya atılan iddiaların asılsız olduğu yönünde kanaate varılmıştır.⁵⁰⁰

Hazırlanan rapor kamuoyuyla paylaşılmadığı için mecliste ikna ediciliğini yitirmiştir. Özellikle DP Milletvekili Ahmet Veziroğlu meclis VIII. Döneminde yaptığı konuşmasında raporun açıklanmasını gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Bu sırada Atıf İnan ise hakkında ortaya atılan suçlamalara rağmen rahat bir tavır sergilemiş, hakkında yazılan ve söylenenlerin iftira olduğunu belirterek kendini şu cümlelerle savunmuştur:

“Beni Ticaret Bakanı olarak eski bir Ticaret Bakanı olan arkadaşım Nazmi Topçuoğlu ile ortak gösteriyorlar, 15 milyon liralık vagon aldırıyorlar. Karşılığında tütün sattırıyorlar. Bu işin Pariste imzalanan mukavelesinden bir suret cebimizde diyorlar. Küstahlığı daha ileri götürerek Atıf İnan'la, Nazmi Topçuoğlu isterlerse mukaveleyi neşir edeceklerini bildiriyorlar. Sıkıştırınca, bu haberi bize Mustafa Nazmi vermişti diyorlar, üstelik yeni iftiraları uydurmakta devam ediyorlar.”⁵⁰¹

İnan'ın bu dönem Ziraat Bankası kanalıyla bazı üzüm tüccarlarına para akışı sağladığı, kendi firmasını da çıkar sağladığı söylentiler arasındadır. Bunun yanı sıra bakliyat konusunun mecliste sıkça gündeme gelmesi Toprak Mahsulleri Ofisi'nin de denetlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.⁵⁰²

3.10. Mustafa Rahmi Köken

3.10.1. Özgeçmiş

İzmir Milletvekili Mustafa Rahmi Köken'in özgeçmişine sayfa 127'de değinilmiştir.

3.10.2. Meclis Çalışmaları

Mustafa Rahmi Bey VIII. Dönem meclis çalışmalarında bir defa söz almıştır. Tarım Komisyonu Başkanı olarak görevde bulunduğu sırada mecliste gündeme gelen devletin üretim çiftliklerine dair çıkarılan kanun hususunda görüş bildirmiştir. Sözlerine başlarken ziraatin öneminden ve ülkenin kalkınmasındaki rolünden bahsetmiştir. Ülke içinde ziraat alanında yapılacak işlemlerin tek bir çatı altında toplanıp tek bir bakanlığa bağlanması gerekliliği üzerinde durmuştur.

⁵⁰⁰ Afşar, a.g.t., s.217

⁵⁰¹ TBMMZC, Devre: VIII, C. 7, İnikat:9 (21 Kasım 1947), s. s. 125-126.

⁵⁰² Afşar, a.g.t., s.s.222-243.

3.11. Sait Odyak

3.11.1. Özgeçmiş

Sait Odyak 1903 senesinde İzmir’de dünyaya gelmiştir. Babası Abdurrahman Bey, annesi Emin Hanım’dır. İlkokuldan sonra ortaokul ve lise öğrenimini İzmir’de tamamlamıştır. 1918 yılında mezun olduğu İzmir Nehari İdadisi’nden sonra İzmir Amerikan Koleji’ne kaydolmuştur.⁵⁰³ 1921 yılında askeriye katılmak için Antalya’ya girmiş ancak yaşı sebebiyle Antalya Muallim Mektebi’nde eğitim görmüştür. Antalya’dan dönmesi üzerine yarım bıraktığı İzmir Amerikan Koleji’ndeki eğitimi tamamlamış ve İzmir İngiliz Konsolosluğu’nda tercümanlık görevini gerçekleştirmiştir. 1928 senesinin sonuna doğru Amerika’ya giderek burada hukuk eğitimi almıştır. Amerika’da yaşadığı malî zorluklar onu İstanbul’a dönmeye sevk etmiştir. Yarım kalan hukuk eğitimini İstanbul Darülfunun’unda tamamlamıştır. İlerleyen zamanda İzmir Amerikan Koleji’nde öğretmenlik yapmaya başlamış, burada tarih ve yurttaşlık üzerine dersler vermiştir. Öğretmenlik mesleğine bir süre ara vererek askerlik görevini yerine getirmiştir. Askerlik hizmeti sonrası görevine geri dönen Odyak milletvekili seçildiği seneye kadar İzmir Atatürk Lisesi’nde öğretmenlik görevini sürdürmüştür. 1940 yılında Adalet Hanım ile hayatını birleştiren Odyak iki çocuk babası olmuştur.⁵⁰⁴

1945 yılında mecliste açık bulunan İzmir milletvekilliği için adaylığını koyanların isimleri günlerce yerel basında yer almıştır. Bu isimlerden biri olan Odyak için Yeni Asır gazetesinin 29 Kasım 1945 tarihli sayısında “*İzmir Atatürk Lisesi İngilizce Öğretmeni Bay Sait Odyak da adaylar arasında bulunmaktadır. Bay Sait Odyak parti işlerinde çok çalışmış, kültürlü ve ayrıca spor başarılarıyla tanınmış bir yurttaşdır. İzmir Amerikan Kolejinden birincilikle mezun olduktan sonra Amerikada tahsilini tamamlamış ve İstanbul hukuk fakültesinden mezun olmuştur.*” Denilmektedir.⁵⁰⁵

Odyak, 21 Temmuz 1946 günü yapılan genel seçimleri kazanarak İzmir milletvekili sıfatıyla mecliste yerini almıştır. 1946 ve 1947 yıllarında Meclis Çalışma Komisyonu’nda üye olarak yer almış, 1948 ve 1949 yıllarında ise Bütçe Komisyonu’na katılmıştır. 1961-1962 yılları arasında İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’nde Doçentlik unvanıyla görev yapmıştır. 1965 yılına kadar, Millî Eğitim

⁵⁰³ TBMM Sicil Arşivi, Sait Odyak Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VIII.

⁵⁰⁴ Çufalı, a.g.e., s.603.

⁵⁰⁵ Yeni Asır, 29 Kasım 1945.

Bakanlığı bünyesinde yurtiçi ve yurtdışında müfettişlik görevlerini başarıyla yürütmüştür.⁵⁰⁶

3.11.2. Meclis Çalışmaları

Meclis tutanakları incelendiğinde meclise VIII. Dönem İzmir Milletvekili olarak giren Sait Odyak'ın bu dönem boyunca altı kez söz aldığı görülmektedir. 1947 yılı bütçesi görüşülürken işçi sınıfının kalkınma sürecine dahil edilerek bu konu hakkında hassasiyet gösterilmesi gerektiğini söylemiştir. Sözlerine devam ederken işçi sınıfında kadın-erkek çalışılan yerlerde ahlaki hususlara yönelik Çalışma Bakanlığınca gereken önlemin alınmasını talep etmiştir. Özellikle işçi sınıfının aile efradının da sahip çıkılması gerektiği ve bu aileye mensup çocukların bakımının sağlanmasının da toplum için önem arz ettiğini belirtmiştir. Gelir Vergisi Kanunu görüşmelerinde verginin öneminden bahsetmiş, yeni tasarının dar gelirli kesim için büyük bir yük teşkil etmekten öte bir biçimde şekillendiğini ifade etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika'dan gemi satın alınmasıyla ilgili olarak Mc.Cann'e katkılarından dolayı verilecek ikramiyenin gerekliliğini savunmuştur.⁵⁰⁷

3.12. Ekrem Oran

3.12.1. Özgeçmiş

Ekrem Oran'ın özgeçmişine meclis VII. Dönem İzmir Milletvekilleri bölümü 192. Sayfa'da yer verilmiştir.

3.12.2. Meclis Çalışmaları

Ekrem Oran meclis VIII. Döneminde İzmir'den seçildiği milletvekilliği görevinde aktif olarak yer almıştır. Meclis tutanakları incelendiğinde milletvekili seçimi, seçim tutanakları, Vergi Usul Kanunu, İl İdare Kanunu, hükümet programı gibi birçok konuda söz aldığı görülmektedir. Demokrat Parti'nin seçimlere hile karıştırıldığı yönündeki iddiası üzerine Ankara, Isparta, İzmir, Trabzon ve Maraş Milletvekilleri seçim tutanakları Tutanakları İnceleme Komisyonu tarafından incelenmiş ve raporun sonucu meclise sunulmuştur.⁵⁰⁸

Rapor sonucuna göre DP'nin komisyona sunduğu iki dilekçe yeterli kanıtı dayanmadığından seçimin iptal edilmesi talebi reddedilmiştir. Bunun üzerine mecliste söz alan Ekrem Oran Demokrat Parti'nin komisyona sunduğu iki dilekçenin geçersiz

⁵⁰⁶ Çufalı, a.g.e., s. 603.

⁵⁰⁷ TBMMZC, Devre: VIII, C. 20, Toplantı:3, 102. Birleşim (6 Haziran 1949), s.324.

⁵⁰⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c001/tbmm08001008.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2024.

olduğunu ve DP'nin CHP'ye yönelik genel tavrının şikâyet yönünde olduğunu ifade etmiştir. 1947 yılında kurulan Hasan Saka Hükümeti'nin kurulması üzerine mecliste okunan hükümet programı sonrası Fuad Köprülü'nün CHP'ye yönelik sözlerine Ekrem Oran itiraz etmiştir. Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan'a yönelik 7 Eylül Kararları kapsamında talep edilen meclis soruşturması hakkında yapılan görüşmelerde Ekrem Oran ortada bir suç olmadığını söyleyerek Atıf İnan'ı savunmuştur. Atıf İnan Ticaret Bakanı olarak görev yaptığı sırada İzmir Fuarı açılış nutkunda savunduğu 7 Eylül Kararları'nda halkın da tepkisini çekmiş, bu durum muhalefet partinin de dikkatinden kaçmayınca konu meclise taşınmıştır.⁵⁰⁹ 1950 yılı bütçe görüşmelerinde DP Kayseri Milletvekili Kâmil Gündeş CHP'nin sürekli olarak halkevlerine yardım ettiğini ve halkevlerine neden parti bütçesinden yardım yapılmadığını sorgulamıştır. Bunun üzerine Ekrem Oran söz alarak Maliye Bakanlığı'nın gerekli yardımı tüm kurumlara sağladığını ve CHP'nin bu maksatla bütçe arttırımına gitmeyecek kadar dürüst bir müessese olduğunu belirtmiştir. 1949 yılında Ekrem Oran zeytinyağ üreticisinin düşen fiyatlar karşısında hangi tedbirlerle korunacağı yönünde dönemin Ekonomi Bakanı Vedat Dicle'ye soru yöneltmiştir. Bakan Dicle iç pazarda fiyatların makul ve ihracatın istenilen düzeyde olması nedeniyle hükümetin birtakım tedbirler almasına gerek duyulmadığını dile getirmiştir. Tekrar kürsüye çıkan Oran aldığı cevaptan memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Türkiye Emekli Sandığı Kanunu tasarısı görüşmelerinde tasarıda öngörülen yabancı okullarında Mili Eğitim Bakanlığı'na atanmış muallimlerin emekliliğinin reddine yönelik tutumu reddetmiştir. Bu kurumlarda çalışan muallimlerin de kamu okullarında çalışan öğretmenler gibi memlekete hizmet ettiklerini ifade etmiştir.⁵¹⁰

3.13. Haydar Rüştü Öktem

3.13.1. Özgeçmiş

Haydar Rüştü Öktem 1890 senesinde Gümüşhane'de dünyaya gelmiştir. Farklı kaynaklarda Öktem'in doğum tarihi 1885, 1889 ve 1890 olarak geçmektedir.⁵¹¹ Nüfus kayıtlarında ise adı Ali Haydar olarak yazılmaktadır.⁵¹² Gümüşhane sancağı o dönem

⁵⁰⁹ Şarika Gedikli Berber, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası", **Gazi Akademik Bakış**, C.6, S.11(2012), s. s. 141-142.

⁵¹⁰ **TBMMZC**, Devre: VIII, C. 20, Toplantı:3, 104. Birleşim (8 Haziran 1949), s.s.557-592.

⁵¹¹ Doğum tarihi ile ilgili çeşitli belirsizlikler bulunan Öktem'in VIII. Dönem seçim mazbatasında 1890 tarihi yazılı olduğu için çalışmamızda bu tarih dikkate alınmıştır.

⁵¹² Çufalı, **a.g.e.**, s.606.

halkının madencilik, tarım ve hayvancılık gibi kaynaklardan geçimini sağladığı, doğal güzellikleriyle bezenmiş bir yerdir.

Aile kökleri Gümüşhane sancağının Dedebeyoğlu ailesine dayanan Haydar Rüştü, Hüseyin Rüştü Bey ile Nafia Hanım'ın oğludur.⁵¹³ Baba Hüseyin Rüştü Bey'in sorgu yargıçlığı görevi yapmış olması Öktem ailesini birçok vilayette ikamet etmeye mecbur bırakmıştır. İlkokul eğitimini Gümüşhane'de tamamladıktan sonra orta ve lise öğrenimini Bitlis ve Trabzon'da devam ettirmiştir. Bitlis'te ikamet ettikleri sırada bir yıl boyunca Bitlis Askerî Rüştîyesi'nde eğitim görmüştür. Babasının çevresinin geniş olması özellikle Osmanlı'nın son dönemindeki Şair Eşref, Tokadizâde Şekip, Mevlevi Şeyhi Nureddin Efendi, Taşlıoğlu İbrahim Ethem gibi önemli isimlerle bir araya gelmesini ve düşünce dünyasını geliştirmesini sağlamıştır.⁵¹⁴ Bir süre sonra ailesi Bitlis'ten Gümüşhane'ye yerleşince Haydar Rüştü Gümüşhane Rüştîyesi'ne iki yıl boyunca devam etmiştir. Aile Hüseyin Rüştü Bey'in görev yeri değişikliği sebebi ile Tekirdağ'a taşınmıştır. Burada gördüğü idadi eğitimini 1906 senesinde tamamlayınca aynı yıl Trabzon Mekteb-i İdadi-i Mülkiye'ye girmiştir. İki farklı yerde idadi eğitiminin görmesinin nedeni o dönem şehirlerin mali durumlarına göre okulların 5 yıllık ya da 7 yıllık eğitim planlamasına tabi tutulmasından kaynaklıydı.⁵¹⁵

Lise eğitiminden sonra 1908 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülki'ye kaydolmuştur. Haydar Rüştü Bey Tıp eğitimi gördüğü sırada Trabzon'da Envar-ı Vicdan dergisinde Dedebeyoğlu Ali Haydar ismini kullanarak ilk yazın hayatına başlamıştır.⁵¹⁶ Aslında Haydar Rüştü'nün yazma merakı Trabzon İdadisindeki öğrencilik yıllarına dayanmaktadır. Edebiyat öğretmeninin teşviğiyle yazma, hitabet ve edebiyat konuları ile iç içe olmuştur.⁵¹⁷

Öğrencilik yıllarında çeşitli gazetelerde siyasal içerikli yazılar yazmış olması çok kez mahkemede yargılanmasına neden olmuştur. Tıp fakültesini sağlık sorunlarını gerekçe göstererek yarıda bırakmıştır. Tıp fakültesini yarıda bırakmasına rağmen yazın faaliyetlerine ara vermeden devam etmiş, dönemin önemli gazetelerinden

⁵¹³ **TBMM Sicil Arşivi**, Ali Haydar Öktem, Tercüme-i Hal Defteri, Devre: IV.

⁵¹⁴ Murat Kaya, **Gazeteci ve Siyasetçi Kimliğiyle Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2024, s.4.

⁵¹⁵ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.122.

⁵¹⁶ Muhammet Güçlü, "Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.12, S.25 (2012), s.34.

⁵¹⁷ Murat Kaya, "Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)", **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Antalya ,2018, s.6.

Geveze, Cihad ve Cadaloz'a önemli katkılar sağlamıştır.⁵¹⁸ Hukuk fakültesine kaydolmaya karar veren Haydar Rüştü Bey, yaklaşık iki yıl sonra kaydını Selanik Hukuk Mektebi'ne aldırıştır. Hukuk eğitimine devam ederken bir taraftan da şair Mehmet Akif'in edebiyat derslerine girmiştir. Haydar Rüştü, Trablusgarp Savaşı'nın patlak vermesiyle Darülfünun'un Selanik şubesinin Hukuk Mektebi'ne kaydını aldırıştır. II. Meşrutiyet'in ilanına sebep olan hürriyet ve demokrasi gibi kavramların filizlendiği yer olarak Selanik, Haydar Rüştü Bey'i derinden etkilemiştir. TBMM II. Dönem tercüme-i hal varakasında 1911 yılında eğitim amaçlı geldiğini belirten Haydar Rüştü İstanbul'da sürdürdüğü gazetecilik faaliyetlerine burada da devam etmiştir.⁵¹⁹ Haydar Rüştü Bey, Selanik'e birlikte geldiği arkadaşı Kemalettin Salih Bey ile kısa süre içinde Osmanlı Matbaası'nı kurmuş, Yıldırım Gazetesi'ni çıkarmaya başlamışlardır.⁵²⁰ Bir taraftan İstanbul'da bulunduğu yıllarda yazdığı yazılarını gönderdiği Envar-ı Vicdan dergisiyle iletişimini buradan da devam ettirmiştir.⁵²¹

21 Temmuz 1912'de Osmanlı Devleti'nde yaşanan hükümet değişikliği ile Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti göreve başlamıştır. Haydar Rüştü Bey yeni kurulan hükümete karşı kaleme aldığı gazete yazılarında sert bir üslupla eleştiride bulunmuştur. Yazdığı yazılar nedeniyle üniversitenin son sınıfındayken bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁵²² Hapse mahkûm edildiği yılları Selanik'te geçiren Öktem, Selanik'in Yunan işgaline uğramasıyla oluşan karışık ortamdan istifade ederek serbest bırakılmıştır. Kısa bir süre şehirde saklanmış, yeniden tutuklanma tehlikesini fark edince İzmir'e gelerek burada İttihatçılarla sıkı ilişkiler kurmuştur. İzmir'de yeni bir hayat kurmaya çalışan Öktem, hukuk mektebini tamamlayamadığı için avukatlık yapamamış, daha önceden tecrübe edindiği gazetecilik ve öğretmenlik mesleği ile geçimini sağlamaya çalışmıştır. İzmir İttihat ve Terakki Mektebi'nde edebiyat öğretmeni olarak görev yapan Haydar Rüştü Bey, İzmir'de faaliyet gösteren Anadolu gazetesinde Bahir Ulvi, Dedebeyoğlu ve Kayıhanoglu takma adlarını kullanarak

⁵¹⁸ Zeki Arıkan, **Antalya'da Anadolu Gazetesi ve Haydar Rüştü Öktem**, Antalya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Antalya 2008, s.1.

⁵¹⁹ Kaya, **a.g.t.**, s.14.

⁵²⁰ Haydar Rüştü Öktem, **Mütareke ve İşgal Anıları**, Haz. Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.97.

⁵²¹ Kaya, **a.g.t.**, s.7.

⁵²² Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, s.237.

kaleme aldığı yazılarıyla yazarlık hayatına yeniden başlamış ve bir süre sonra gazetenin sorumluluğunu üstüne alarak gazetecilik mesleğine adım atmıştır.⁵²³

Sırasıyla Manisa, Denizli ve İzmir İl Genel Meclisi üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 1916'da atandığı Kordon Tramvayları yöneticiliği görevine İzmir işgaline kadar devam etmiştir. Bu denli önemli bir göreve getirilmiş olması İttihatçılar ile arasındaki ilişkinin ve güvenin güçlü olmasına dayanmaktadır. Ayrıca bu zamana kadar önemli işlerin gayrimüslimlere verilip Türklerin ikincil planda tutulması, onun böyle önemli bir göreve gelmesiyle bu algıyı değiştiren örneklerden biridir. Haydar Rüştü Bey, İzmir Türk Ocağı'nın çalışmalarında da etkin şekilde rol oynamıştır. Türk Ocağı'nın, Yunan baskını sonrası Selanik'ten İzmir'e kaçan öğrencilerin korunması çalışmalarına katkı sağlamıştır.⁵²⁴ Türk Ocağı tarafından düzenlenen konferanslara katılım göstermiş ve konferansların basın yoluyla halka ulaştırılmasına aracılık etmiştir. Sinemaların Türkçe yazılar içermesi için başlatılan girişimlerden sonuç alınmaması üzerine İzmir Türk Ocağı'nın başlattığı protestoya ocağın o dönemki müdürü Haydar Rüştü Bey'de katılım göstermiştir.⁵²⁵ 1919 yılında İzmir işgalinden kısa bir süre önce İttihatçıların mal varlığına el konulacağının açıklanması ve kurumun kâtib-i mesulü Mahmut Celâl Bey'in baskılara dayanamayıp İzmir'den ayrılması üzerine yakın dostu Haydar Rüştü Bey Teceddüt Fırkası'nda kâtib-i mesulü olarak görevi üstlenmiştir.⁵²⁶

İzmir işgalinden sonra İstanbul, Ankara ve Antalya illerinde bulunmuştur. İzmir'de üstlendiği Anadolu Gazetesi'nin yayım işlerini Antalya'da bulunduğu dönemde de sürdürmüştür. Antalya'da bulunduğu yıllarda basın faaliyetlerinin yanında siyaset ve sosyal işlerle de ilgilenmiştir. 1922 senesinde belediye başkanlığı seçimlerine adaylığını koymuş, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde görev almış, Anadolu matbaasında çeşitli kitap ve dergilerin basılmasına imkân sağlamıştır.⁵²⁷ Özellikle Millî Mücadele döneminde Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nce hazırlanan ve İzmir'de Yunan mezalimini konu alan "İzmir'de Neler Oldu?" isimli kitapçık Anadolu

⁵²³ Murat Kaya, "Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/haydar-rustu-oktem-1885-1951/>, Erişim Tarihi:04.03.2024.

⁵²⁴ Günver Güneş, "İzmir Türk Ocağı (1912-1919), *Kebikeç*, S.4, 1996, s.152.

⁵²⁵ Güneş, *a.g.m.*, s.152.

⁵²⁶ Kaya, *a.g.t.*, s.62.

Murat Kaya, "Mütareke Dönemi'nde İzmir'de Türklerin Sesi: Duygu Gazetesi", Uşak'ın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yıl Hatırası Cilt 2, Nobel Akademik Yayıncılık, 2023, s.875.

⁵²⁷ Güçlü, *a.g.m.*, s.46-55.

matbaası tarafından basılan önemli yayınlardandır.⁵²⁸ Haydar Rüştü Öktem, İzmir işgalinin sona ermesiyle gazetesini İzmir’de yayımlamaya devam etmiş, öte yandan Duygu Gazetesi’ne yazılarıyla katkı sağlamıştır. Antalya’da kaldığı yıllarda Millî Mücadele’ye katkıları, şehre ticari ve siyasi fayda sağlamasından ötürü Antalya Belediyesi tarafından fahri hemşehrilik unvanı verilmiştir. Ayrıca, TBMM II. Dönem Denizli mebusu olarak mecliste bulunduğu sırada Millî Mücadele’ye katkılarından dolayı beyaz şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmeye layık görülmüştür.⁵²⁹

Meclise ilk girişi II. Dönem milletvekili seçimlerine dayanmaktadır. Adaylığını koyduğu milletvekili seçimlerinde Denizli’den milletvekili seçilen Öktem mecliste yerini almıştır. Göreve başladığı ilk günlerde meclis kâtip üyeliğine seçilmiştir. Meclise girdiği 1923 yılı itibariyle birkaç komisyon üyeliği görevinde bulunmuştur. İzmir’in düşman işgalinden kurtuluşunun yıldönümü kutlamalarına gidecek heyet içinde yer almıştır. Yönetim şeklinin Cumhuriyet ilan edildiği ve Mustafa Kemal Paşa’nın Cumhurbaşkanı seçildiği 29 Ekim 1923 günü yapılan meclis oturumunda Haydar Rüştü Bey’de Divân Kâtibi seçilmiştir. V. Dönem milletvekili seçimleri ile dört dönem Denizli milletvekili olarak görev yapmıştır. VI. Dönem Tunceli milletvekili ve VIII. Dönem İzmir milletvekili olarak görevine devam etmiştir. 1923-1950 yılları arasında meclise çeşitli konularda önerge sunmuş ve meclis faaliyetlerinde söz almıştır.⁵³⁰

3.13.2. Meclis Çalışmaları

Meclis tutanaklarında Haydar Rüştü Öktem’in VIII. Dönem konuşmalarına rastlanmamıştır.

3.14. Kâmran Örs

3.14.1. Özgeçmiş

Kâmran Örs’ün özgeçmişine meclis VII. Dönem faaliyetleri bölümünde sayfa 134’te yer verilmiştir.

3.14.2. Meclis Faaliyetleri

Kâmran Örs VIII. Dönem İzmir milletvekilliği boyunca mecliste bir defa söz almıştır. Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan’a karşı Afyonkarahisar Milletvekili Ahmed

⁵²⁸ Muhammet Güçlü, “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatin Kaleminden: “İzmir’de Neler Oldu? 1336/1920” Kitapçığı Üzerine”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.22(2011), s.66-67.

⁵²⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre:2, C.22, İçtima Senesi:III, İçtima:56 (15 Şubat 1926), s.199.

⁵³⁰ Murat Kaya, *Gazeteci ve Siyasetçi Kimliğiyle Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2024, s. s. 113-224.

Veziroğlu'nun Meclis'te soruşturma talebiyle ilgili konu, meclis gündemine alınarak görüşmeler başlamıştır. Eski Ticaret Bakanı Atıf İnan, 7 Eylül 1946'da II. Dünya Savaşı'nın ağır ekonomik etkilerinden Türk ekonomisini kurtarmak ve canlandırmak amacıyla gerçekleştirilen ilk devalüasyonu destekleyerek ülkeyi daha çok ekonomik bir çıkmaza soktuğu gerekçesiyle suçlanmış ve hakkında kovuşturma sürecinin başlaması istenmiştir.⁵³¹

İnan'a yönelik suçlamaların ilki o dönem bazı tüccarlarla iş birliğine girerek kâr sağladığına yönelik olduysa da Örs bunun mümkün olmadığı ve hiçbir delile dayanmadığı kanaatinde olmuştur. İkinci bir konu İnan'ın bazı tüccarları kayırarak Toprak Mahsulleri Ofisi'nden menfaat sağlaması hakkında yapılan suçlamadır. Diğer bir suçlama Atıf İnan'ın kardeşi Arif İnan'a temin edilen altı adet kamyonun el altından satıldığına dair olmuştur.⁵³²

Kâmrân Örs görüşmeler esnasında Atıf İnan'a yönelik yapılan suçlamaların ve kovuşturma talebinin hukuken doğru olmadığını, kişinin suç işlediğine dair deliller olmadığı sürece kanuni bir işlemin yapılamayacağını belirtmiştir. Esasen dönemin gazete yazılarına bakıldığında İnan verdiği demeçlerde 7 Eylül Kararları'nı destekleyici bir tavır sergilemiştir.⁵³³

3.15. Şükrü Saraçoğlu

3.15.1. Özgeçmiş

İzmir Milletvekili Şükrü Saraçoğlu'nun özgeçmişine sayfa 135'te yer verilmiştir.

3.15.2. Meclis Çalışmaları

İzmir vilayetinden meclis VII. Dönem milletvekili seçilen Şükrü Saraçoğlu meclis VIII. Dönemde de İzmir milletvekili olarak mecliste yerini almıştır. Bu dönem tutanakları incelendiğinde Saraçoğlu'nun bir önceki dönem kadar aktif olmadığı göze çarpmaktadır. 1947 yılı bütçe görüşmeleri ve İkinci Hasan Saka Hükümet programının okunması olmak üzere iki kez söz aldığı görülmektedir. Bunun dışında Meclis Başkanı seçilmesi üzerine mecliste bir teşekkür konuşması yapmış, seçim çalışmaları dolayısıyla kendisine ve arkadaşlarına izin verilmesine dair meclise sunulan önerelerde adı geçmiştir.

⁵³¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.7, İçtima:2, 10. Birleşim (24 Kasım 1947), s. s. 160-163.

⁵³² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.7, İçtima:2, 10. Birleşim (24 Kasım 1947), s. s. 149-162.

⁵³³ Cumhuriyet, 7 Eylül 1947.

1947 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan Saraçoğlu, sözlerine Türk milletinin geçmişte yaşadığı zorluklardan nasıl yılmadan çıktığını, birlik ve beraberliği elden bırakmadığı ve tüm zorlukların üstesinden geldiği ifadeleriyle başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de ekmek, para, kömür gibi krizler yaratarak ekonomide büyük bir masraf oluşturduğunu belirtmiştir. Hükümet ekonomik zorlukların üstesinden gelmek için Cumhuriyet tarihinin ilk devalüasyonunu gerçekleştirmiş, böylece piyasada ucuzluğu sağlamak gibi önemli bir hedefi gerçekleştirme girişiminde bulunmuştur.⁵³⁴ 1947 senesi bütçe görüşmeleri devam ederken Saraçoğlu, alınan Yedi Eylül Kararları ile ekonomik iyileşmeye gidildiğini vurgulamıştır.⁵³⁵ Askeriye için ayrılan bütçenin bir kısmını ayırarak genel bütçeye koymanın uygun olacağını ve elde tutulan altın külçelerinin gerekli işlerde kullanılması gerektiği yönündeki fikirlerini dile getirmiştir.⁵³⁶

3.16. Hasan Âli Yücel

3.16.1. Özgeçmiş

Hasan Âli Yücel'in özgeçmişine sayfa 136'da yer verilmiştir.

3.16.2. Meclis Çalışmaları

Hasan Âli Yücel, VIII. Dönemde de İzmir milletvekili olarak mecliste yerini almıştır. Bu dönemde Hasan Âli Yücel'in meclis çalışmalarında aktif olarak yer almadığı görülmektedir. Görüşmelerde yalnızca üç defa söz alan Hasan Âli Bey, İstanbul Milletvekili Abdurrahman Münip Berkan'a ait seçim tutanağı, 1947 yılında İstanbul Üniversitesi'ne ve Millî Eğitim Bakanlığı'na ayrılan bütçe hakkında söz almıştır. Yücel, İstanbul Milletvekili Abdurrahman Münip Berkan'a ait seçim tutanağı görüşmelerinde Nazım Poroy'un istifanâmesinden bahsetmesi üzerine belgenin tarihini sormuş, İstanbul Üniversitesi bütçe görüşmelerinde ise Dr. Adnan Adıvar'ın üniversiteye yapılan masrafı eleştirmesi sonucu birkaç kelime ile araya girmiştir. Tutanaklardan görüldüğü üzere mecliste görüşülen bu iki konuda Hasan Âli Yücel sessiz kalmıştır.⁵³⁷

⁵³⁴ Melike Pınar, "Yedi Eylül Kararlarının Türk Basınına Yansımaları", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı (Yüksek Lisans Tezi)**, İzmir, 2022, s.s.34-35.

⁵³⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: VIII, C.3, Toplantı:1, 18. Birleşim (18 Aralık 1946), s.43.

⁵³⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C. 3, İçtima: 1, 18. Birleşim (18 Aralık 1946), s.43.

⁵³⁷ <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c003/tbmm08003013.pdf>, Erişim Tarihi:25.05.2024.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c003/tbmm08003017.pdf>, Erişim Tarihi:05.05.2024.

Millî Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde Emin Soysal'ın Hasan Âli Yücel'in liselerde okutulan mantık kitabının eksik olduğunu belirtmesi üzerine dönemin Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer kendinden önce görevde bulunan Hasan Âli Bey'in özellikle dünya klasiklerine yaptığı çeviriyle edebiyat alanında ülkesine sağladığı katkıdan bahsetmiştir. Bu konuşmalar esnasında yine Yücel'in sessiz kaldığı görülmektedir.⁵³⁸

3.17. VIII. Dönem İzmir Milletvekillerinin Yerel Çalışmaları

Meclis 26 Ağustos 1946 tarihli VIII. Dönem tutanağında İzmir Milletvekili Ekrem Oran'ın konuşmalara aktif katılımı dikkat çekmektedir. Söz konusu tutanak incelendiğinde Oran'ın Demokrat Parti'yi sert bir dille eleştirdiği görülmektedir. Demokrat Parti, 21 Temmuz 1946 günü yeni dönemin vekillerini belirlemek için yapılan seçimin sonucunda İstanbul Milletvekili seçilen General Kazım Karabekir, Recep Peker, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Orgeneral Cemil Cahit Toydemir ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın seçim tutanaklarının İzmir halkı adına incelenmesini talep etmiştir.⁵³⁹ Oran, bunun dışında partinin yapılan seçimlerde yaptığı itirazların resmi bir boyutunun olmadığını ve geçersiz kabul edildiğini söylerken konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir:

“Arkadaşlar; şimdi yapılan itirazın üzerine geliyorum. Diyorlar ki, seçimden evvel şunlar yapılmıştır. Seçimden sonra şunlar yapılmıştır. Seçimden sonra da reyler aktarılmıştır... Meselâ, bir seçimde kendi mümessillerinin bulundurulmadığını iddia ve tesbit eden vesika. Bugün 21 Temmuz'a Karataş 'da filân sokakta sakinlerin reyleri alınmak üzere bulunan sandıktaki mümessil ben aşağıda imzası olan ben sandık reisi tarafından dışarı çıkarılmak suretiyle vazifemin ifasına mümanaat edilmiştir. Güzel mi güzel. Altında imzalar. Amma Ahmet imzası Mehmed'in imzası değil imzalar. Altında 25 kuruşluk pul. Onun üzerinde Demokrat Partinin mühürü aslına mutabıktır. Bir defa aslının ne olduğu malûm olmıyan bir varakanın aslına mutabık olduğunu tasdiik etmekle o kâğıt vusuk kesbeder mi vesika denilen şey budur arkadaşlar.”⁵⁴⁰

Seçim tutanaklarının incelenmesinde görev alan İnceleme Komisyonu'nun hazırladığı rapora göre Demokrat Parti'nin halk adına tutanakların iptalini istediğini belirten Oran, eleştirilerine şu sözleriyle devam etmiştir:

“...İnceleme Komisyonu diyor ki, İzmir halkı namına seçim tutanaklarının iptalinin talep edildiği yolundadır. Bir toplantıda bildirilen bir karar suretini

⁵³⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.8, İçtima:1, 22. Birleşim (24 Aralık 1946), s. s. 447-467.

⁵³⁹ M. Serhan Yücel, “21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimlerinde İstanbul Vilayeti”, **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 2 (2023), s. s. 1638-1642.

⁵⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.1, Toplantı:O., İçtima: 8 (26 Ağustos 1946), s. 176.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına arzı, seçim tutanakları hakkında usulen verilmiş bir şikâyet ve itiraz mahiyetinde olmayacağı, İzmir halkını temsilen kaydiyle verilen istidaya da bu yolda bir temsil hakkını usulen tesbit eden bir vesikaya bağlı bulunmadığı cihetle bu iki istidanın seçim tutanaklarına karşı usulü dairesinde verilmiş bir itiraz ve şikâyetname telâkkisi ve bunlara müsteniden bir muamele yapılması mümkün görülmekle beraber istidalarda yazılı iddialar ve ilişkisi yazılar da incelenmiştir.

Yani demek istiyorum ki, bu istidada şu kelimeler fazladır. “Halk namma”. E, Demokrat Parti Efendi, senin elinde İzmir halkını temsilen bir vekâletname olmadıkça yaptığınız ve beş on bin kişiden ibaret olduğu halde gazetelerinde 60 bine çıkarılan bir mitingde biz bu seçimin bozulmasını istiyoruz yolunda bir karar vererek bunu halk namına istemeğe ne salâhiyetin var?”⁵⁴¹

1947 senesine gelindiğinde mecliste Çalışma Bakanlığı bütçe görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde İzmir Milletvekili Sait Odyak gündelikle çalışan işçilerin kalkındırılmasına yönelik görüşlerini belirtmiştir. Özellikle İzmir ve çevresinde tütün ekiminde işçilerin aileleriyle çalıştıklarını söyleyen Odyak bakanlıktan bu konuya daha hassas davranmasını rica etmiştir. 1948 yılında İzmir milletvekilleri Ekrem Oran, Dr. Kâmrân Örs ve Esat Çınar İzmir’de gecekondulaşma sorunu ile ilgili meclis başkanlığına bir önerge vermişlerdir. Verilen önerge mecliste okunmuş, vekiller tarafından kentte buhran haline dönüşen bu sorunun belediyelerce neden önlenmediğine dair konuşmalar yapılmıştır. Önergenin okunmasının ardından söz alan Ekrem Oran, “İzmir’de de doğrudan doğruya gecekondu evleri birçok semtlerde halen yapılmış bulunmaktadır. Ankara’daki ihtiyaç İzmir ve İstanbul’da da mevcuttur. Kanunun İzmir’e de teşmili hakkında bir fıkra ilâvesini rica ediyorum...” diyerek konunun ehemmiyetini bir kez daha gözler önüne sermiştir.⁵⁴² Oran’ın konuşmalarına bakıldığında sorunun çözümü için kanunlaştırma yoluna gidilmesi hususunda ısrarcı olduğu görülmektedir.

Meclis VIII. Dönemi’nin İzmir vilayetine bağlı iki kadın milletvekilinden biri olan Latife Bekir Çeyrekbaşı 6 Aralık 1948 günü gerçekleştirilen oturumda bıçakla işlenen suçların sayısının giderek arttığını ve bu sorunun İzmir yerelinde de yaygınlaştığını söylemiştir.⁵⁴³ İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle ve Adalet Bakanı Fuad Sirmen’in verdiği cevaba karşılık teşekkürlerini ileten Çeyrekbaşı, verilen cezaların yetersiz kaldığından yakınmaktadır. Bunun yanı sıra meclis kürsüsüne

⁵⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C.1, Toplantı:O., İçtima: 8 (26 Ağustos 1946), s. 176.

⁵⁴² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 12, İçtima: 2, 70. Birleşim (11 Haziran 1948), s. 161.

⁵⁴³ Yeni Asır, 2 Ekim 1947.

Yeni Asır, 10 Ekim 1947.

Yeni Asır, 18 Ekim 1947.

yanında getirdiği Yeniasır Gazetesine ait 27 Ekim 1949 tarihli haber kupürünü okumak isteyen Çeyrekbaşı sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

“...Zabıta kuvvetleri tarafından muhtelif semtlerde silâh aranmasına devam edilmektedir. Dün ve evvelki gece muhtelif semtlerde yapılan aramalarda 16 “bıçak ve beş kama bulunmuştur, Anafarta mıntakasında şüpheli vaziyette dolaştığı görülen bir sabıkalı üzerinde dört defa ayrı ayrı saatlerde arama yapılmış ve dört defasında da birer bıçak bulunmuştur...Bıçaklı bir adam bugün bir cinayet yapmamışsa yarın veyahut öbür gün muhakkak bir cinayet işleyecektir. Bunu önlemek lazımdır. Şu gördüğünüz bir ay zarfındaki gazete kupürleridir. Yani hepsi bıçakla işlenen vaka ve cinayet haberleriyle doludur.”⁵⁴⁴

6 Nisan 1949 günü toplanan mecliste yapılan görüşmeler arasında farklı tebaadan kimselerin vergilendirilme usulleri yer almaktadır. İzmir Milletvekili Münir Birsel’in İzmir’de ikamet eden yabancılara vergi hususunda farklı muamele yapıldığını, Türk vatandaşlarına göre daha düşük vergiye tabi tutulduklarını söylediğini tutanaklarda görmekteyiz. Birsel’in konuşmalarından anlıyoruz ki bu dönem İzmir’de yaşayan yabancılara yalnızca gelir vergisinde değil okullardan hastanelere kadar birçok sosyal alanda farklı vergi uygulamaları yapılmıştır. Sözü edilen konu hakkında Birsel görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“...Şimdi yine sözlerimi tekrar etmiş olacağım. Arkadaşlarım, Türkiye’de yerleşmiş olan bir ecnebi, Türkiye’de yerleşmiş olan bir Türk’ten, memleketin idaresi ve masrafları için herkesin istifade ettiği bu Devletin idaresine ait masraflara, külfetlere geliri nispetinde iştirak etmeli ve bir vergi vermelidir, diyoruz. Şimdi, Türkiye’deki bir Türkün, ecnebi memleketteki kazancını, oradaki vergisini tenzil etmek şartıyla vergi almayı kabul ediyor musunuz?.. Buna itiraz etmiyorsunuz...”⁵⁴⁵

İzmir Milletvekili Ekrem Oran 11 Kasım 1949 günü yapılan meclis toplantısında meclis başkanlığına bir soru önergesi sunmuştur. Sunduğu önergede Oran, İzmir ve çevresinde zeytin ve zeytinyağı fiyatlarının değişkenliğinden bahsetmiştir. Köylüden fiyatların düştüğü yönünde şikayetler aldığını bildiren Ekrem Oran Ticaret Bakanlığı’nın ne gibi önlemler aldığını sormuştur. Bakanlığın cevabından hoşnut olmadığı görülen Oran’ın konuşmanın devamında konunun önem arz ettiğini ısrarla belirttiğini şu ifadelerinden görmekteyiz:

“...Sonra bendeniz bunu Meclis kürsüsüne getirmek emelinde değildim, ama bu sene iki defa vilâyet dâhilinde, köylerde yaptığımız devir ve tetkiklerde 242 köyden lâakal 200 köyde zeytinyağı fiyatının düşmekte olduğundan, büyük

⁵⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 14, İçtima: 3, 13. Birleşim (1 Aralık 1948), s. s. 28-29.

⁵⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 18, İçtima: 3, 65. Birleşim (6 Nisan 1949), s. s. 100-105.

endişe izhar ettiklerini gördüm. Ve hakikaten arkadaşlar 240 kurusa, alınıp satılmakta olan zeytin yağı alivire olarak bir liraya kadar satılmış olduğunu İzmir’de bahsettiler.

Köylüden, vatandaşlardan bu zeytin yağı fiyatının düşmekte olduğu endişesi izhar edilince İzmir Milletvekili olarak bu hususta herhangi bir tedbir alınması lazımsa bakanlıkça bunun alınıp bir an evvel ilân duyurulmasını rica eder bir telgraf yazdım. Bunu, bütün arkadaşlarım namına rica ettim. Eğer Sayın Bakan lütfedip, böyle bir tedbire lüzum yoktur, veyahut şöyle bir tedbir alınacaktır diye bir cevap lütfetmiş olsalardı bendeniz bu meseleyi Meclis kürsüsüne intikal ettirmezdim.”⁵⁴⁶

1946-1950 yılları arasında İzmir milletvekillerinin yerelde yaptıkları faaliyetleri meclis tutanaklarından incelemenin yanı sıra milletvekillerinin, devlet büyüklerinin ve partilerin faaliyetlerini basının gözünden değerlendirmek yerinde olacaktır.

1946 seçimlerinden sonra *Demokrat Parti*’ye 61 oy ve bağımsızlara 7 oy⁵⁴⁷ olmak üzere kaybettiği oyları geri almak ve halkın güvenini kazanmak isteyen CHP, politikalarında büyük bir değişim yaşamıştır. Çok partili hayata geçiş sonrası CHP, halkla sıkı ilişkiler yürütmenin gerekliliğinin farkına varmıştır. Bu nedenle seçim politikalarını köylü tabana indirgemıştır. Başbakan Saraçoğlu Ekim 1946’da İzmir’e yaptığı ziyaretinde şu sözleri söylemiştir:

“İzmir’imizi ve İzmirliileri görmek için buraya geldim. Son iki seçim apaçık göstermiştir ki İzmir şehrinde oturan hemşerilerimin çoğunluğu CHP’ye taraftar görünmemişlerdir. Buradan sonra İzmir’i çeviren süsleyen ve besleyen verimli topraklardaki çalışkan Türk çocuklarının ayaklarına giderek seçimlerde gösterdikleri karşılıklı güven ve inan için kendilerine teşekkür edeceğim”⁵⁴⁸

Demokrat Parti’nin kurulmasıyla başlayan çok partili siyasal hayat, illerde siyasal ortamın hareketlenmesinde etkili olmuştur. İzmir’de de DP’nin kurulması akabinde başlayan ziyaretler şehre yeni bir hareketlilik getirmiştir. Özellikle parti lideri Celâl Bayar’ın 15 Temmuz 1946 günü İzmir’e gerçekleştirdiği ziyaret büyük önem taşımaktadır. İzmir Gazetesi, Bayar’ın bu ziyaretini büyük bir coşku ile kaleme alırken İzmir halkı adına “*“İzmir halkının tarihi bir gün yaşadığını”* ifade etmektedir.⁵⁴⁹ Cumhuriyet gazetesi ise “*Demokrat Parti Genel Başkanı beklenen ilk büyük nutkunu 30.000 kişi önünde*

⁵⁴⁶ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, C. 21, İçtima: 4, 2. Birleşim (7 Kasım 1949), s. s. 57-58.

⁵⁴⁷ Osman Akandere, “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.26, S.76(2010), s.9.

⁵⁴⁸ **Yeni Asır**, 11 Ekim 1946.; **Ulus**, 17 Ekim 1946.

⁵⁴⁹ **İzmir**, 16 Temmuz 1946.

söyledi” diyerek attığı başlıkta Bayar’a duyulan ilginin büyüklüğünü gözler önüne sermiştir.⁵⁵⁰

Demokrat Parti’nin örgütlenme aşamasında İzmir’e yapılan ziyaretlerin en dikkat çekenini 28 Ekim 1946’da Mareşal Fevzi Çakmak’ın ziyareti olmuştur. İzmir Gazetesi bu ziyareti “Fevzi Çakmak’ın İzmir ziyaretinde akşam saatlerinde halkla temas etmeye hazırlandığı duyulunca bucak merkezleri halkla dolmaya başlamıştı. Tepecik Demokrat Parti binasına hareket eden Çakmak’ı yol boyunca iki tarafa dizilen vatandaşlar Mareşali alkışlayıp „Yaşa, Varol” tezahüratlarında bulunuyorlardı. Tepecik”te muazzam bir kalabalık coşkulu bir şekilde Mareşali karşılıyordu.” sözleriyle kaleme almıştır.⁵⁵¹ Mareşal Fevzi Çakmak’ın ziyaretinden sonraki birkaç gün içinde Celâl Bayar ve Adnan Menderes’in de İzmir’e geldiği ve 5000 kişilik bir grup tarafından karşılandığı basında yer almıştır.⁵⁵²

1947 yılına gelindiğinde Nisan ayında İzmir’e yapılan ziyaretlerde Başbakan Recep Peker ve DP kadrosunun aynı anda İzmir’e bulunması dikkat çekicidir. Peker, İzmir ziyaretinin isteği doğrultusunda gerçekleştiğini söylese de muhalif basın bunun planlı bir ziyaret olduğunu ve CHP’ye büyük bir maliyet çıkardığını yazmıştır.⁵⁵³ İzmir Halkevi’nde yaptığı toplantı Türk siyasetini iç ve dış dinamikleri hakkında konuşan Peker, seçimler üzerinden yaratılan yolsuzluk iddialarının gerçekleri yansıtmadığını söylemiştir. Konuşmasından iki gün sonra önce Menemen’e ardından Bergama’ya ziyarette bulunmuştur.⁵⁵⁴ 1 Nisan 1947 günü İzmir’de bulunan Celâl Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü başta Bergama olmak üzere birçok ilçeye ziyarette bulunmuş, Alsancak teşkilat binasında toplantı yaparak birlik ve beraberlik ilkelerini yinelemişlerdir.⁵⁵⁵ 1947 yılının Eylül ayında Mareşal Fevzi Çakmak Ege gezisine çıkma kararı almıştır. İzmir’de yaklaşık bir hafta kalan Fevzi Çakmak, ziyaretinin 9 Eylül kutlamalarına denk gelmesi sebebiyle halkın büyük sevinciyle karşılandı.⁵⁵⁶

1948 yılının ilk aylarında Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Feyzi Lütfi Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce ve İhsan Şerif Özgen Demokrat Parti’nin

⁵⁵⁰ Cumhuriyet, 16 Temmuz 1946.

⁵⁵¹ İzmir, 29 Ekim 1946.

⁵⁵² İzmir, 9 Kasım 1946.

⁵⁵³ Demokrat İzmir, 1 Nisan 1947.

⁵⁵⁴ Demokrat İzmir, 3 Nisan 1947.; Demokrat İzmir, 4 Nisan 1947.

⁵⁵⁵ Demokrat İzmir, 8 Nisan 1947.; Demokrat İzmir, 21 Nisan 1947.

⁵⁵⁶ Demokrat İzmir, 9 Eylül 1947.

ikinci yıldönümü kapsamında İzmir'e ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin şüphesiz temel nedeni parti üyeleri arasında başlayan görüş ayrılıkları olmuştur. Öyle ki bu zıtlasmalar sonraları Millet Partisi adıyla yeni bir oluşumun önünü açmıştır. Adnan Menderes Ankara Palas Salonu'nda icra ettiği nutkunda *"DP'nin bir muvazaa partisi olmadığını, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra mücadelesini gevşetmediğini, ancak mücadelenin şekli ve mahiyetinin değiştiğini"* belirtmiştir.⁵⁵⁷ 24 Şubat 1948 günü DP Genel Başkanı Celâl Bayar'ın da İzmir gelmesi üzerine DP il teşkilatı toplantılar yapmış, toplantıların sonucunda DP Meclis Grubu Başkanlığı'ndan istifa ettiğini açıklamıştır.⁵⁵⁸ DP'nin İzmir ziyaretlerinden bir diğeri Celâl Bayar'ın 12 Ağustos 1948 günü İzmir'in Çeşme ilçesine gelmesiyle olmuştur. Bayar, burada verdiği beyanatta seçim öncesi dönemde seçim kanunun değiştirilmesinin zorunlu olduğunu, halihazırda kanunun güven vermediğini belirtmiştir.⁵⁵⁹ Son Posta gazetesi 13 Ağustos 1948 tarihli haberinde 12 Temmuz 1947'den beri partiler arası sürdürülmeye çalışılan ılımlı havanın seçim kanunu nedeniyle yeniden büyük bir tepki uyandırdığını yazmıştır.⁵⁶⁰ Adnan Menderes, Fevzi Lutfi Karaosmanoğlu, Samed Ağaoğlu, Fuat Köprülü, İhsan Şerif Özgen ve Refik Koraltan miting öncesi Çeşme'ye gelerek alınacak kararlar etrafında toplantı yapmıştır.⁵⁶¹ 23 Ağustos 1948 günü yapılan mitingde Bayar, seçim kanunu yenilenmezse seçimlere katılım sağlanmayacağı, Millet Partisi ile asla işbirliği yapılmayacağı, vergi yükünün fazlalığından ve bu düzeni değiştirebilecek gücün ellerinde olduğundan bahsetmiştir.⁵⁶² Millet Partisi'nin kurucu kadrosundan Kenan Öner'de aynı yıl İzmir'e ziyaret gerçekleştiren isimler arasındadır. Öner, İzmir ziyaretini Millet Partisi'nin İzmir Asansör Ocağı'nın açılışı için gerçekleştirmiştir. Açılış konuşmasının Demokratlar aleyhinde olması İzmirliileri rahatsız edince program yarım bırakılmış, Öner'de ortamdan uzaklaşmıştır.

1949 yılının temmuz ayında Başbakan Yardımcısı Nihat Erim İzmir'e gelmiştir. Erim, Halk Parti teşkilatı ile halkevinde kamuoyundan uzak bir

⁵⁵⁷ **Akşam**, 16 Şubat 1948.

⁵⁵⁸ **Ulus**, 27 Şubat 1948.

⁵⁵⁹ **Son Posta**, 13 Ağustos 1948.

⁵⁶⁰ **Son Posta**, 13 Ağustos 1948.

⁵⁶¹ **Akşam**, 21 Ağustos 1948.

⁵⁶² **Akşam**, 23 Ağustos 1948.

görüşme gerçekleştirmiştir. Erim'in bu tavrı muhalif basınca hoş karşılanmayarak sert eleştiriler almıştır. Yeni Sabah gazetesinin 16 Temmuz 1949 tarihli haberinde şöyle denilmektedir:

*“Halk kalbur üstü gelenler,yaz mevsimi dolayisile seyahatteler. Başbakan yardımcısı Nihat Erim de bu münasebetle İzmir ve havalisinde bir cevelân yapıyor. Fakat Erim'in temas ettiği muhitlerde, sarfettiği sözler her tarafta en makbul bir telâkkiye lâyük görülmüyor. Meselâ İzmirdeki vaziyet muhalefet muhitlerini hiç hoşnut etmemiştir. Hakikaten Erim halkevinde vali, muallimler ve bir takım Halk Parti mensuplarile, uzun bir görüşme yapmış, fakat bu konuşma, sırf Halk Partisinin ailevi bir buluşması sayıldığı için Halk Partili olmıyan gazeteciler, evden çıkarılmış...”*⁵⁶³

Temmuz ayında İzmir' ziyaret gerçekleştiren diğer önemli isim Celâl Bayar'dır. Bayar, bu ziyaretinde kendinden önce İzmir'de bulunan Erim'in DP adına ağır sözler söylemesine karşılık cevap vermiştir. Erim'in “*Millet meclisi bu memlekette zorbaların bir gün dahi hüküm sürmelerine imkân vermeyecek kanunî tedbirleri elbet alacaktır*” sözlerine karşılık Bayar, “*Son günlerde D. Partie karşı yeni bir mücadele açılmıştır. Hangi çareye baş vururlarsa vursunlar yılmıyoruz. Çünkü D.P. iradesini millî vicdandan alıyor*” demiştir.⁵⁶⁴

24 Temmuz 1949 günü İzmir'de Karaburun ve Çeşme dolaylarında art arda gerçekleşen depremler birçok tahribata yol açmıştır. Bu nedenle Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan ve İşletmeler Bakanı Münir Birsell tahribatı tetkik amacıyla deprem felaketinden iki gün sonra İzmir'e gelmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü de 30 Temmuz 1949 günü İzmir'e gelerek, deprem bölgesindeki vatandaşları ziyaret etmiştir.⁵⁶⁵ İktidar yanlısı basın İnönü'nün bu ziyaretini deprem kaynaklı gösterse de muhalif basın bu durumdan rahatsızlık duyarak İnönü'nün seçimler öncesi yurt gezisine çıktığı yönünde iddialar ortaya atmıştır. Zafer gazetesinin 30 Temmuz günü kaleme alınan yazısında, iktidarın deprem bölgesinde şenlik havası içinde karşılandığı ve CHP adına seçim kampanyası yapılmış olduğu yer almıştır.⁵⁶⁶ İnönü'nün ziyaretinin seçim propagandası niteliğinde olduğunu düşünen Demokratlar 9 Ağustos günü İzmir Cumhuriyet Meydanı'nda miting yapmaya karar vermiştir.⁵⁶⁷ Ayrıca, İzmir'de bir aydan uzun süre kalan DP Genel Kurul üyeleri ilçe ve bucak ziyaretleri

⁵⁶³ **Yeni Sabah**, 16 Temmuz 1949.

⁵⁶⁴ **Akşam**, 18 Temmuz 1949.

⁵⁶⁵ **Ulus**, 30 Temmuz 1949.

⁵⁶⁶ **Zafer**, 30 Temmuz 1949.

⁵⁶⁷ **Son Posta**, 9 Ağustos 1949.

gerçekleştirmiştir. Bu süre zarfında ziyaretlerinin 9 Eylül kutlamalarına denk gelmesi üzerine Demokratlar kutlamalara da katılmıştır.⁵⁶⁸ Başbakan Şemsettin Günaltay İzmir Halkapınar Pamuklu Fabrikası'nın temel atma töreni için Kasım 1949'da İzmir'e gelmiştir. Aynı gün Günaltay İzmir Halkevi'nde yaptığı basın toplantısında gazetecilerden *hayat pahalılığı, piyasa ve çeşitli meseleler*⁵⁶⁹ hakkında gelen soruları cevaplamıştır

CHP, 1950 seçimleri öncesi İzmir'de son kez yapmayı düşündüğü il kongresini 7 Ocak 1950 tarihi olarak planlamıştır. Gazete haberleri Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas ve İşletmeler Bakanı Münir Birsal'ın CHP İzmir İl Kongresi'ne katılacaklarını yazmıştır.⁵⁷⁰ Yeni Asır gazetesinin 3 Ocak 1950 tarihli haberine göre, 7 Ocak günü DP'nin Ankara'da kongreler düzenleyeceği ve alınan kararlara göre İzmir'de aynı gün bulunacak olan devlet erkanının cevap vereceği yazmaktadır.⁵⁷¹ Aynı gazetenin 4 Ocak 1950 tarihli sayısında ise CHP İzmir Bölge müfettişliği görevini yürüten Süreyya Örgüevren'in yerine İzmir milletvekili Sait Odyak'ın getirileceği yazmaktadır. Gazetede çıkan bu habere rağmen Örgüevren içlerinde Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, Bayındırlık Bakanı Şevket Adalan, CHP Genel Sekreter Muavini Cevat Dursunoğlu, İzmir milletvekillerinden Atıf İnan, Esat Çınar ve Benal Nevzat Arıman'ında içinde bulunduğu büyük bir heyet ile İzmir'e gelmiştir.⁵⁷² Devlet erkani il kongresi öncesi il, ilçe ve bucak teşkilatlanmaları ile görüşmeler yapmıştır.

İzmir'in iki farklı görüşe sahip gazeteleri Yeni Asır ve Anadolu il kongresi hakkında farklı görüşe sahiptir. Demokrat İzmir gazetesi, "...Görülüyor ki İzmir şehri gayet hoş bir hafta sonuna hazırlanmaktadır. Kaldı ki CHP'nin hazırladığı ve kongrede okunmak üzere delegelere sunduğu raporda bir hayli eğlenceli kısımlar ihtiva etmekte..."⁵⁷³ şeklinde yazarken Anadolu gazetesi ise Demokrat İzmir'in bu sözlerine karşılık, "*C.H.P il kongresi üzerinde vatandaşlar arasında toplanmış alakayı azaltabilmek için muhalif basında dün bazı neşriyata tesadüf*

⁵⁶⁸ **Yeni Sabah**, 10 Eylül 1949.

⁵⁶⁹ **Ulus**, 8 Kasım 1949.

⁵⁷⁰ **Anadolu**, 1 Ocak 1950.

⁵⁷¹ **Yeni Asır**, 3 Ocak 1950.

⁵⁷² Erhan Vural, "Demokrat Parti Döneminde CHP'nin İzmir Örgütlenmesi ve Seçimler", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)**, Manisa, 2010, s.32.

⁵⁷³ **Demokrat İzmir**, 6 Ocak 1950.

edilmiştir...Filhakika vatandaşlara daima güldürücü ve eğlenceli şeyler vermek ve göstermek itiyadında bulunan bir partinin, bilhassa bu çaptaki bir gazetesi için memleket meselelerini başka türlü telakkisine imkân yoktur, binaenaleyh haline acımdan başka elimizden bir şey gelmez."⁵⁷⁴ diyerek cevap vermiştir. Dönemin muhalif gazetelerinden biri olan Zafer gazetesinde ise CHP İzmir İl Kongresi için İzmir'e sadece üç bakanın gönderilmesi, CHP grubunun mağlubiyeti kabullenmesi şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁷⁵

İl kongresinin toplandığı gün okunan il idare kurulu raporunda iktidar ve muhalefet arasındaki gerilim basında da yerini almıştır. Yeni Asır gazetesinde raporla ilgili yazılan bir yazıda Halk Partisi'ni yaptıkları icraatlardan ziyade DP'yi karalayan bir tutum sergileyecek kadar aciz bir parti olmakla suçlamıştır.⁵⁷⁶

1950 seçimleri öncesinde yaşanan gelişmelerden diğeri ise CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran'ın İzmir ziyaretidir. Muhalif basın Uran'ın ziyaretinin nedeninin CHP il ve ilçe heyetiyle yapılacak gizli bir toplantıya bağlarken, iktidar yanlısı basın Uran'ın İzmir il teşkilat toplantısı yapacağını ve halka açık olacağını yazmıştır.⁵⁷⁷ Uran'ın İzmir ziyaretinde geçen konuşmaların çoğuna Yeni Asır gazetesi yer vermiştir. Gazetenin bu dönem için muhalif kesimin destekçisi olduğu düşünülürse amacının halkın bakış açısını yönlendirmek olduğunu söyleyebiliriz. Gazetenin 4 Şubat 1950 tarihli haberinde Uran için *"Umumi gidişimiz aladır. İthalatımız vardır. İhracatımız da vardır. Gerçi ithalatımız çok daha fazladır amma ehemmiyeti yok. Hükümet iyi yol almaktadır. Köylü efendimiz ne haldedir? B. Hilmi Uran bu mevzuun tahliline lüzum görmemiş toprak tevzii işinin her gün biraz daha hızlandığını tebşir etmiştir"* şeklinde yazılmıştır.⁵⁷⁸

Aday listelerinin kesinleşmesinin ardından İzmir milletvekilliğine aday olanlar seçim öncesi dönemde birçok ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretlerden biri İzmir milletvekili adayı Münir Birsell'in, Bayındır ziyaretidir.⁵⁷⁹ Seçim propagandaları sürerken Cumhurbaşkanı İnönü 3 Mayıs 1950 günü İzmir'e

⁵⁷⁴ **Anadolu**, 7 Ocak 1950.

⁵⁷⁵ **Zafer**, 5 Ocak 1950.

⁵⁷⁶ **Yeni Asır**, 8 Ocak 1950.

⁵⁷⁷ **Yeni Asır**, 31 Ocak 1950.; **Anadolu**, 1 Şubat 1950.

⁵⁷⁸ **Yeni Asır**, 4 Şubat 1950.

⁵⁷⁹ **Anadolu**, 29 Nisan 1950.

ziyarette bulunmuştur. CHP İzmir il teşkilatı ile yaptığı toplantıda seçimin kaybedilebileceğini ifade eden İnönü, 4 Mayıs günü İzmir halkı ile buluşmasında benzer düşünceyi paylaşmıştır.

DP İzmir İl Teşkilatı'nın Dördüncü Büyük Kongresi 28 Ocak 1950 günü gerçekleşmiştir. Kongre öncesi 26 Ocak günü Adnan Menderes, Celâl Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan İzmir'e gelmiştir. Gazeteler DP'nin büyük bir coşku ile karşılandığını yazarken, aynı tarihlerde İzmir'e gelen Hilmi Uran'ın aynı neşe ile karşılanmadığını yazmıştır.⁵⁸⁰

Demokrat Parti, ani bir seçim kararı olması durumunda seçime hazır olmak amacıyla Şubat 1950'de hızlı bir seçim kampanyası sürecine girmiştir. İzmir'de de DP İl Başkanı Dr. Ekrem Hayri Üstündağ seçim çalışmalarını hızlandırmıştır. İzmir'in ilçelerinde başlayan seçim kampanyasında Menemen mitingi halkın büyük bir katılımıyla gerçekleşmiştir. DP İzmir milletvekili adayı Mehmet Aldemir konuşmasında *“Bu dakikada Menemen meydanlarını dolduran mehabetli manzaranız, bize DP'nin zaferini müjdeliyor. Hatırasını nesilden nesile bir bayrak gibi nakledeceğimiz Atatürk'ün büstü önünde konuşmalarımızı yaparken O'nun taze ve sönmez ruhunun üstümüze kanat gerdiğini hissediyoruz.”* diyerek Menemen halkının Demokratlara duyduğu ilgiyi gözler önüne sermiştir.⁵⁸¹ Demokratların Bayındır mitinginin de Yeni Asır gazetesi tarafından halkın büyük desteğiyle yapıldığı yazılmıştır.⁵⁸²

⁵⁸⁰ **Yeni Asır**, 27 Ocak 1950.; **Cumhuriyet**, 27 Ocak 1950.

⁵⁸¹ **Yeni Asır**, 31 Mart 1950.; **Demokrat İzmir**, 31 Mart 1950.

⁵⁸² **Yeni Asır**, 24 Nisan 1950.

SONUÇ

Türkiye’de Meşrutiyet dönemi ile başlayan demokratikleşme hamleleri Cumhuriyet sonrası dönemde giderek hız kazanmıştır. Meşrutiyet’in 1908 yılında ikinci kez ilan edilmesi tüm ülkede sevinçle karşılanmış, özellikle İzmir sancağı gibi nüfus çeşitliliğinin yoğun olduğu kesimlerde etkisini daha çok hissettirmiştir. 1908 senesi İzmir’de farklı siyasal yapılanmaların şekillendiği bir dönem olmuştur. Şüphesiz ki bu dönemin İzmir içi en etkin siyasal örgütlenmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. İttihat ve Terakki aynı yıl yapılan seçimlerde mecliste azımsanamayacak bir çoğunluk yakalamıştır. İzmir’de etkinliğini arttırmak isteyen cemiyet örgütlenme içinde kulüpleşmeye giderek toplumla iç içe olma amacı taşımaktadır. Meşrutiyet’in ilanı ile yeniden canlanan basın organları İzmir’de siyasi faaliyetlerin artmasının yanında faaliyetlerin topluma duyurulmasında da etkili olmuştur.

1908 seçimlerinde tek baskın güç olarak karşımıza çıkan İttihat ve Terakki 1912 seçimlerinde kendisine muhalif bir tavır sergileyen Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile mücadele etmiştir. İttihatçıların basın organlarını kullanarak halkı İtilafçılara karşı örgütlemesi 1912 seçimlerinin kazanılmasıyla sonuçlanmıştır.

1914 seçimleri de en az 1912 seçimleri gibi yoğun bir rekabetin içinde gerçekleşmiş, bir kez daha İttihat ve Terakki seçimi kazanarak 1918 senesine değin egemen güç olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Belediyecilik faaliyetleri açısından ise İzmir bu dönemde hareketliliğin fazla olduğu, rekabetin yoğun yaşandığı bir yer olmuştur. Merkezi İstanbul olan Osmanlı Demokrat Fırkası Hamit Suphi Bey’in girişimleriyle İzmir’de bir şube açmıştır.

1918 senesinde büyük bir hüsrarla sonuçlanan I. Dünya Savaşı gerek ülke genelinde gerekse İzmir sancağında siyasi havayı doğrudan etkilemiştir. Savaşın Osmanlı İmparatorluğu aleyhine sonuçlanması ve İzmir’de yoğun olan azınlık nüfusun etkisiyle, azınlıklara tanınan haklar ve alınan kararlar açısından daha fazla siyasal düzenleme yapılmıştır. 1908-1918 yılları arasında iktidar olan İttihat ve Terakki Cemiyeti 1918 yılında etkinliğini yitirmiş, cemiyetin bazı üyeleri bir araya gelerek Teceddüt Fırkası adında yeni bir parti kurmuştur. İzmir’i işgal edeceği konuşulan Yunan’a karşı İzmir’in müdafaasını sağlamak maksadıyla aynı sene Moralızade Halit ve Nail Bey tarafından İzmir Müdafa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti kurulmuştur. Söz

edildiği üzere İzmir'in Yunan kuvvetlerince işgal edilmesi bölge halkının milli duygularının yükselmesine neden olmuş, İzmir merkezli cemiyetler ve Anadolu, Ahenk, Duygu ve Köylü gazeteleri halkı milli birlik düşüncesi etrafında kenetlenmiştir. İşgalin son bulması ile birlikte ülkede yeni dönemde alınan siyasal kararlar ve atılan yeni adımlar son derecede dikkat çekicidir. 1 Kasım 1922 yılında saltanatın kaldırılması ile yeni siyasal rejim ve yönetim biçimi hakkında tartışmalarla başlayan sürece Gazi Mustafa Kemal yaptığı yurt gezileri ile yönetim biçimi ve yeni rejim hakkında son noktayı koymuştur. Buna göre Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 8 Nisan 1923 gününe ait beyanati üzerine Halk Fırkası adında yeni bir oluşumun gerçekleştiği duyurulmuş ve 9 Eylül 1923 günü fırka resmi olarak kurulmuştur. İstanbul'un işgal güçlerinden kurtulmasıyla başlayan süreç 13 Ekim 1923'te Ankara'nın başkent ilan edilmesi ile sonuçlanmıştır. 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet ilan edilmiş ve aynı gün Mustafa Kemal Paşa yeni devletin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ülkede bu gelişmeler yaşanırken Halk Fırkası'nda bir yandan çalışmalarına hız kazandırmıştır. Fırka düzenlediği kongreler ile ülke genelinde etkin olmayı hedeflemiştir.

1924 yılında İzmir merkezli muhalif bir parti olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulma çalışmaları, 1926'da Gazi Mustafa Kemal'e yönelik suikast girişimi ve İzmir basınının toplumsal etkisi dikkate alındığında İzmir'deki siyasi atmosferin o dönemde oldukça dinamik olduğunu söylemek mümkündür. Ülke genelinde yaşanan gelişmelere bakıldığında ise 13 Şubat-15 Nisan 1925 tarihleri arasında patlak veren Şeyh Sait İsyanı ve bu tür gerici hareketlerin önünü kesmek için çıkartılan 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Yasası ülkede o dönemdeki gerilimli atmosferi açıkça ortaya koymaktadır. 1929 yılına kadar yürürlükte kalan yasa ile hükümetin temel amacı muhalefeti kontrol altında tutmak olmuştur.

1927-1930 yılları arasında siyasal ortamın önceki yıllara kıyasla daha sakin geçtiğini söyleyebiliriz. 1929 yılında yaşanan ekonomik buhrandan kurtulmanın yolunu iktidarı denetleyecek muhalif bir grubun varlığında gören Gazi Mustafa Kemal Serbest Cumhuriyet Fırkası adında yeni bir oluşumun kurulmasını teşvik etmiştir. İzmir gibi ekonomisi ticarete dayanan bir şehir de ekonomik buhrandan nasibini almıştır. Kurulan yeni fırka ekonomik alandaki yaklaşımlarıyla İzmir halkından da gereken desteği görmüştür. İlerleyen günlerde SCF ve CHF büyük çaplı olaylarda sık sık karşı karşıya gelmiş ancak kısa süre sonra taraflar arasında sular durulmuştur. 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde bazı yerlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası kazanmaya başlayınca CHP'liler bu durumdan rahatsız ve tedirgin olmuştur. Emrence,

99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası adlı çalışmasında 1930 yılı Belediye Seçimleri için Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Batı Anadolu Bölgesinde %25'i aşan oy oranına sahip olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁸³ Böyle bir ortamda partiler arasında giderek artan gerilim karşısında Ali Fethi Bey, Gazi ile karşı karşıya gelmek istemediği için partisini feshetmiştir.

1930-1939 döneminde Cumhuriyet Halk Fırkası İzmir'e ekonomik ve sosyal-kültürel katkılar sağlamıştır. 1936 yılında CHF'nin devlet partisi ilan edilmesi zaman içinde halk tabanından kopup devlet ihtiyaçlarına göre hareket etmesine neden olunca parti İzmir'den oy kaybetmeye başlamıştır. 1938 yılında Gazi Mustafa Kemal'in hayatını kaybetmesi büyük bir emekle kurulan cumhuriyetin devamlılığı için derhal yeni cumhurbaşkanı seçimlerinin yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Yapılan seçimde İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1939'da II. Dünya Savaşı patlak verince ülke genelinde olduğu gibi İzmir halkı da savaşın ekonomik etkilerinden zarar görmüştür. İzmir'de bu dönem karaborsa faaliyetlerinde artış, hayat pahalılığı, vurgunculuk, işten çıkarılmalar, gıda tedarikinin sağlanamaması ve bulaşıcı hastalıkların artması gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Keza, bu dönem CHP İzmir teşkilatı kendi ihtiyaçlarına dahi cevap vermeyecek duruma gelmiştir. İl teşkilatlanmasını oluşturan kadronun parti çalışmalarına yönelik özensiz tutumu ve parti üyelerinin aidatlarını ödeyememesi gibi sorunlar CHP İzmir il teşkilatlanmasında karşılaşılan önemli sorunlardır. Ekonomik kriz ortamında İzmir halkının ihtiyaçlarına cevap veremeyen CHP zaman içinde halkın güvenini kaybetmeye başlamıştır.

İnönü, II. Dünya Harbi yıllarında savaş dışında kalma politikasını sürdürmüştür. İnönü, dünyada değişen güç dengesine göre taraf değiştireceği bir politika izleyerek Türkiye'nin savaş dışı kalmasını sağlamıştır. Her ne kadar savaş dışı kalınsa da devam eden bir dünya savaşının ekonomik etkileri Türkiye'de de hissedilmiştir. Savaşın bu etkilerinden korunmak ve olası bir savaşa karşı ülkeyi büyük bir yıkımdan kurtarmak için bir dizi kanun ve vergi yasallaştırılmış, ancak bunların uygulanması sürecinde muhalefetin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. 1945 yılı sonrasında CHP iktidarına yönelik güvensizlik ortamı Türkiye'de sol tabanlı partilerin önünü açmıştır. İktidarın politikalarını eleştiren kesimden gelen ilk tepki Nuri Demirağ tarafından Millî Kalkınma Partisi'nin kurulması olmuştur. Bu dönem CHP yönetimi

⁵⁸³ Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, 4.b., İstanbul, 2021, s.184.

içinde de ayrılıklar baş göstermeye başlamıştır. Parti grubundan ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü parti çalışmalarına hız kazandırarak 7 Ocak 1946'da DP'yi resmen kurmuşlardır. Partinin İzmir il teşkilatlanması kısa sürede tamamlanmış, il başkanlığına Dr. Ekrem Hayri Üstündağ getirilmiştir. Savaş sonrası ekonomik bunalımın baş gösterdiği bir dönemde teşkilatlanan parti İzmir halkının desteği ile karşılaşmıştır. DP kıyı şehirlerinden biri olan İzmir'de tüccarların, toprak sahiplerinin, çiftçilerin ve işçilerin desteğini alabileceği düşüncesi ile İzmir il teşkilatlanmasına büyük önem vermiştir.

1946 yılında CHP'nin seçimleri erkene çekmesi üzerine örgütlenmesini henüz tamamlamış olan DP belediye seçimlerine katılmamış, ancak partiyi halka tanıtmak maksadıyla 1946 Genel Seçimleri'ne katılmıştır. Belediye seçimlerinde DP, etkin olduğu İzmir'de yaptığı propagandalarla halkı seçime katılmama yönünde motive etmiştir. Parti grubu, İzmir'de belediye seçimlerinin usulsüzlüklerle gerçekleştiğini 1946 Genel Seçimleri'nin ise yolsuzluklarla dolu olduğunu iddia etmiştir. 1947 seçimlerine gidilen süreçte her iki partinin İzmir il kongreleri İzmir yerelinde büyük yankı uyandırmıştır. Seçim kanununun değiştirilmesi talebine cevap alamayan DP, 1947 ara seçimlerine katılmamıştır. 1950 seçimleri yaklaşırken gerek ülke genelinde gerekse İzmir'de siyasi hava gergin bir hal almaya başlamıştır. 1950 yılında partilerin İzmir ilinde gerçekleştirdiği kongreler partiler arası çekişmeyi daha da arttırmıştır.

Literatür taramasından elde ettiğimiz verilerde, meclis VII. ve VIII. döneminde İzmir milletvekillerinin toplumsal, sağlık, maarif işleri ve ekonomik meselelerde faaliyet gösterdiği görülmüştür. Meclis VII. ve VIII. dönemi dış politika kadar iç politikada yoğun bir hareketliliğin yaşandığı yılları kapsamaktadır. Özellikle siyasal rekabetin yoğunlaşmaya başladığı 1945 yılı ve sonrası dönemde basın organları halkın yönelimini belirlemede etkileyici bir güce sahiptir. Aynı zamanda yazılı basın ile siyasilerin tanınırlığı artmış, meclisin faaliyetleri kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Meclis tutanaklarında VII. dönem İzmir milletvekillerinin 2 kadın 15 erkek, VIII. dönem İzmir milletvekillerinin ise 2 kadın, 14 erkek olduğu görülmüştür. Meclis V. dönem seçimlerine kadınların ilk defa katıldığı göz önüne alınarak meclis VII. dönem çalışmalarına baktığımızda kadın vekillerin sayıca az olması ve meclis faaliyetlerine katılımlarının erkek vekillere oranla az olması dikkat çekmektedir. Bunlardan başka İzmir milletvekillerin ve diğer siyasilerin İzmir ziyaretleri ve İzmir'e yönelik faaliyetleri sonucunda elde edilen tespitler son derece dikkat çekicidir. Buradan hareketle İzmir'in kıyı şeridinde yoğun ticari faaliyetleri olan bir liman kenti

olması ve iç kısımlara doğru ilerledikçe tarım ürünleri açısından çeşitli ve verimli arazilere sahip olması her dönem siyasilerin önem verdiği bir vilayet olmasına neden olmuştur.

1929 Büyük Buhranı ve ardından 1939 yılında patlak veren II. Dünya Savaşı 1950'li yıllara değin Türkiye'de olumsuz etkilerini sürdürmüştür. Yazılı basın incelendiğinde ülke genelinde olduğu kadar İzmir yerelinde de önemli toplumsal ve ekonomik sorunların baş gösterdiği görülmektedir. Türkiye'de II. Dünya Savaşı yıllarında hububat yetersizliğine yönelik hükümetin uygulamaları sonucunda buğday fiyatındaki yükselme piyasadaki ekmek fiyatına da yansımıştır. Bu durumun önüne geçmek için hükümet ekmek karnesi uygulamasını getirerek özellikle İzmir gibi büyük şehirlerde ekmek tüketimini ve fiyat kontrolünü sağlamayı amaçlamıştır. 1942-1946 yılları arasında başbakanlık görevini sürdüren İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu'nun konuşmalarında gıda sorununa öncelik verdiği görülmüştür. Saraçoğlu hükümeti tarafından özellikle ekmek fiyatındaki artış sonucunda İzmir gibi yoğun nüfuslu yerlerde gelir düzeyi düşük vatandaşların alımını kolaylaştırmak için düşük fiyattan ekmek verilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Savaş ekonomisinden nasibini alan İzmir'de ekonomik canlanmayı sağlamak için bir dizi ziyarette bulunan bakanlar, bölgenin önemli ekonomi kaynaklarından tütün, zeytinyağı ve pamuk üretimi ve tüketimine yönelik tetkiklerde bulunmuştur. Tütünün uygun koşullarda saklanamaması sonucu ziyan olması, yıldan yıla değişen tütün fiyatlarındaki dalgalanma, devletin el koymasıyla pamuk fiyatlarının yükseldiğine dair söylentiler, zeytinyağı fabrikalarının denetimi siyasilerin İzmir'de bulundukları sürede gerçekleştirdiği tetkiklerden bazılarıdır. İzmir'in önemli ihracat kaynaklarından olan zeytin ve zeytinyağının stoklanması ve üreticinin belirlediği fiyattan alıcı bulamaması gibi sorunlar savaş yıllarında bölge ekonomisini etkileyen önemli sorunlardandı. 1940'lı yılların ortalarına gelindiğinde zeytin ve zeytinyağı kaynaklarına ulaşım güçleşmiştir. Öyle ki sabun üreticileri dahi sabun imalatını durdurmak zorunda kalmıştır.

Savaş yıllarında savunma harcamalarına bağlı olarak bakanlıkların genel bütçelerinde azalmalar görülse de maarif işlerinde büyük bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Dönemin siyasileri savaş yıllarında bile toplumsal gelişimin temelinde eğitim öğretim faaliyetlerine verilen önemin olduğunun bilincinde olmuştur. Milli Eğitim Bakanı ve İzmir milletvekilliği görevlerini yürüten Hasan Âli Yücel, yaptığı bir meclis konuşmasında farklı şehirlerde açılan okullardan bahsederken İzmir'de yeni

açılan okulların önemine değinmiştir. Yücel'in maarif politikaları sayesinde İzmir'de yetersiz kalan öğretmen sayısı yıldıan yıla artış göstermiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında İzmir'de salgın hastalıklar kapsamında en yoğun görülen sıtma hastalığı olmuştur. Bataklıkların fazlalığı ve şehrin altyapı yetersizliği sıtmaya yakalanan hasta sayısının artışına neden olmuştur. İzmir milletvekillerinden Celâl Bayar, mecliste sıtma ve kinin sorununa sık sık dikkat çekmiştir. Bayar, İzmir'de sıtma hastalığına yakalanan sayısında artış ve buna bağlı olarak piyasada kinin yetersizliği sonucunda ölüm oranlarının arttığını vurgularken, hükümet yetkililerini de konu hakkında eleştirmekten kaçınmamıştır. Savaş ekonomisi içinde İzmir halkı kinini kendi temin edemeyince siyasiler tarafından birtakım önlemler alınmıştır. Bu önlemlerden başında hükümetin İzmir halkına sağladığı kinin desteği gelmektedir. Kininin ülke genelinde karaborsaya düşmesi sonucunda artan fiyat artışının önüne geçmek için hükümet elinde kinin bulunduran tüm kurumlardan kininlerini hükümete teslim etmesini duyurmuştur.

İzmir'in ticari hayatında büyük bir öneme sahip olan İzmir Enternasyonal Fuarı savaş yıllarında faaliyetlerine devam etmiştir. Savaşın etkilerinin giderek arttığı 1942 yılında fuar faaliyetlerine kısa bir süre ara verse de 1943 yılında yerli ve yabancı kuruluşların katkılarıyla yeniden açılmıştır. Birbiriyle savaş halinde olan ülkelerin katılımcılarını bir araya getirmesi bakımından İzmir Fuarı uluslararası arenada yankı uyandırmıştır. İzmir'e ziyaret gerçekleştiren siyasilerin hemen hemen tamamı fuarı ziyaret etmiş, yaptıkları konuşmalarda ise ekonomik kalkınmaya katkı sağlayan İzmir Fuarı'nın önemine değinmiştir.

1950'li yıllara gelirken İzmir'in hızla artan nüfusu ve buna bağlı olarak gelişen gecekondulaşma sorununu çözmek, İzmir milletvekillerinin öncelikli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. İzmir milletvekillerinin gecekondulaşma konusundaki endişeleri mecliste zaman zaman dile getirilmiş, İzmir'deki mesken bürhanına yönelik kanunlaşmaya gidilmesi talep edilmiştir.

1945-1950 yılları arasında İzmir siyasetinde en çok göze çarpan konulardan biri yeni bir oluşum olan Demokrat Parti'nin teşkilatlanması olmuştur. Bu yıllarda İzmir basınında Demokrat Parti kadrosunun İzmir ziyaretlerine sıklıkla yer verilmiş, bu durum şehrin siyasi gündemini belirgin biçimde şekillendirmiştir. Millet Partisi kurucularından Kenan Öner'in İzmir ziyaretinde yaptığı Demokrat Parti aleyhindeki konuşmasının kesintiye uğraması, o dönemde Demokrat Parti'nin İzmir'de güçlenmeye başladığının ve siyasi sahnedeki etkisinin arttığının bir işareti olarak görülmektedir.

II. Dünya Savaşı'nın 1945 yılında sona ermesine rağmen yarattığı toplumsal etkiler 1950li yıllara değin devam etmiştir. Yazılı basın incelendiğinde İzmir'de cinayet vakalarının ve genel suç eğiliminin arttığı gözlemlenmiştir. İzmir milletvekilleri arasında bu konuyu meclise taşıyan Latife Çeyrekbaşı olmuştur. Çeyrekbaşı'nın İzmir'deki suç oranlarından bahsederken temelde kanunların yetersizliğine dikkat çektiği gözlenmektedir.

Cumhuriyet Tarihi alanında yaptığımız bu çalışmada 1945-1950 yılları arasında İzmir vilayetinden seçilerek faaliyet göstermiş milletvekillerinin özgeçmişlerini ve meclis çalışmalarını ele aldık. Literatür taraması sonucunda, bu konuda eksiklikler olduğunu tespit ederek içeriğini zenginleştirdiğimiz çalışmamız ile literatüre katkıda bulunduk.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Siyasi Partiler
Cumhuriyet Halk Partisi, Kutu No:665, Gömlek No:229, Sıra No:1

**Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık
Muamelat Genel Müdürlüğü**, 30-10-0-0, Kutu No:14, Dosya No:80, Gömlek No:2
TBMM Sicil Arşivi, Ali Haydar Öktem, Tercüme-i Hal Defteri, Devre: IV.

TBMM Sicil Arşivi, Atıf İnan Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

TBMM Sicil Arşivi, Ekrem Oran Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

TBMM Sicil Arşivi, Hüseyin Hulki Cura Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VI.

TBMM Sicil Arşivi, Hüseyin Sami Gülcüoğlu Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VIII.

TBMM Sicil Arşivi, Kamran Örs Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

TBMM Sicil Arşivi, Mehmet Şükrü Saraçoğlu Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VI.

TBMM Sicil Arşivi, Mustafa Rahmi Köken Tercüme-i Hal Defteri, Devre: IV, Sicil
No: 537.

TBMM Sicil Arşivi, Sait Odyak Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VIII.

TBMM Sicil Arşivi, Şehime Yunus Tercüme-i Hal Defteri, Devre: VII.

II. Resmi Yayınlar

Birinci Dönem Meclis Albümü 1920-1923

C.H.P Tüzüğü (1935)

1877 Meclis-i Âyan ve Meclis-i Mebusan Albümü

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

Millî Kalkınma Partisi Nizamnamesi

TBMM Albümü I. Cilt 1920-1950.

TBMM Albümü II. Cilt 1950-1980.

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

III. Süreli Yayınlar

A- Gazeteler

Akşam

Anadolu

Cumhuriyet
Demokrat İzmir
Halkın Sesi
İzmir
Milliyet
Son Posta
Tasvir
Ulus
Vakit
Vatan
Yeni Asır
Zafer

IV. Kitaplar

AHMAD, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, 1.Baskı, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

_____, **Demokrasi Sürecinde Türkiye:1945-1980**, 4. Baskı, Hil Yayın, İstanbul, 2010.

APAK, Rahmi, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu**, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

ARAR, İsmail, **Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.1986.

ARIBURNU, Kemal, **Atatürk ve Çevresindekiler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1995.

Asırlık Çınar Celâl Bayar Cilt 1, 1.B., Berikan Yayınevi, Ed. Prof. Dr. Nurettin Gülmez ve Doç. Dr. Nejdett Bilgi, Ankara, 2022.

Asırlık Çınar Celâl Bayar Cilt 2, 1.B., Berikan Yayınevi, Ed. Prof. Dr. Nurettin Gülmez ve Doç. Dr. Nejdett Bilgi, Ankara, 2022.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)**, 3. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk 1919-1927**, yay. haz. Zeynep Korkmaz, 2. B., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, 5. B., Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006.

_____, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2019.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, 5.B. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

_____, **Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938**, Cilt: III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

BABAN, Cihad, **Politika Galerisi Bir Devrin Hükümlerleri**, 1.B., Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

BAYAR, Celâl, **Ben de Yazdım: Millî Mücadeleye Giriş**, C. 5, Sabah Kitapçılık, 1997.

BİRGEN, Muhittin, **İttihat ve Terakki'de On Sene: İttihat ve Terakki Neydi**, Yay. Haz. Zeki Arıkan, C.1, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006.

BOZDAĞ, İsmet, **Celâl Bayar**, Tercüman Yay., 1986.

_____, **Celal Bayar Anlatıyor Bilinmeyen Atatürk**, Truva Yayınları, 5. B., İstanbul, 2009.

BİNARK, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi: TBMM VII. Dönem (1943-1946)**, C. I, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2009.

BİNARK, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi: TBMM VII. Dönem (1943-1946)**, C. IV, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2009.

ÇAKMAK, Fevzi, **“Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve İzmir (1946-1950)**, İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih 2, Cilt: 2, 1.B., İzmir, 2013.

_____, **İzmir'in Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

ÇAVDAR, Tefik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 6. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2019.

ÇEVİK, Abidin, **Osmanlı'dan Cumhuriyete Önemli Bir İttihatçı Portresi: Halil Mentese 1874-1948**, Ofis Yayın Matbaacılık, 2022.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Cilt: I, Ankara, 1994.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi TBMM IV. Dönem (1931-1934)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, C. II, Ankara, 1996.

ÇUFALI, Mustafa, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Cilt: I, Ankara, 2012.

- ÇUFALI, Mustafa, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VIII. Dönem (1946-1950)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Cilt: III, Ankara, 2012.
- DEMİREL, Ahmet, **Tek Partinin İktidarı: Türkiye’de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, 2. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- DERİNGİL, Selim, **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, 4.B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.
- EMRENCE, Cem, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, 4.b., İstanbul, 2021.
- EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 1990.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, 1.b., Kalite Matbaası, Ankara, 1974.
- _____, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- GÖKÇİMEN, Semra, **Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler (1935-2009)**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- GÜNAY, Ş. Şenal, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939–15 Ocak 1943)**, 5. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yay. No:39, Ankara 2007.
- GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet**, I. Cilt, T.B.B.M. Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.
- _____, **Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyet’e Geçiş Süreci I. Ve II. Meşrutiyet**, II. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1997.
- _____, **Türk Parlamento Tarihi TBMM V. Dönem 1935-1939**, I. Cilt, T.B.M.M. Vakfı Yayınları Eskişehir, 2003.
- _____, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2009.
- GÜRSOY, Nilüfer, **Atatürk’ün Çevresinde Bulunmuş Kişiler ve Yakınları ile Yapılan Söyleşiler**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- GÜRÜN, Kâmuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.

JAESCHKE, Gotthard, **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, çev. Gülayşe Koçak, Ankara 1990.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Islahata Fermanı Devri (1861-1876)**, C.7, 6.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

KAYA, Murat, **Gazeteci ve Siyasetçi Kimliğiyle Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2024.

KİLİ, Suna, GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

KINROSS, Lord, **Osmanlı İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü**, çev. Meral Gaspıralı, 1. B., Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2008.

KOÇAK, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C.1, İletişim Yayınları, Ankara.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

KÖKLÜ, Aziz, **Türkiye’de Para Meseleleri**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947.

KUŞCI, Ali, **Türk Eğitim Tarihi 1923-1950**, İksad Yayınevi, Ankara, 2021.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

MANGO, Andrew, **Atatürk**, Çev. Füsun Doruker, 1.B., Yeni Bin Yıl Yayınları, İstanbul, 2000.

Meclis-i Mebusan 1293/1877 Zabıt Ceridesi, TBMM Basımevi, Ed. Halil İbrahim Erbay, Ankara, 2023.

MENTEŞE, Nahid, **Babam Halil Menteşe’nin Hayatından Kısa Notlar**, aktaran

MORALI, Nail, **Mütarekede İzmir Olayları**, TTK Yay. Ankara, 1973.

OĞUZ, Ahmet, **Birinci Meşrutiyet, Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusan**, 1.Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010.

OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Yay. Haz. Cemâl Kutay, Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980.

OKYAR, Osman, SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Fethi Okyar’ın Anıları (Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye)**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1999.

Osmanlı Mebusan Meclisinden Türkiye Büyük Millet Meclisine “Millî Egemenlik”, **ATASE Daire Başkanlığı Yayınları**, Ankara, 2014.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem (1927-1931)**, I. Cilt, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

_____, **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.

_____, **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem (1927-1931)**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara.

Siyasette İzmir'in Kadınları Cilt I: Milletvekilleri- Belediye Başkanları- Belediye Meclis Üyeleri (1930-2014), İzmir Büyükşehir Belediyesi, 1. B., İzmir, 2014.

SERÇE, Erkan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)**, Dokuz Eylül Yayınları, 1.B., İzmir, 1998.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, I. Cilt, Ankara 1983.

ŞAKİR, Ziya, **Celal Bayar Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, 1952.

Tahsin Paşa, **Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi Milliyet Matbaası, İstanbul, 1931.

TANÖR, Bülent, **"Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)"**, Yapı Kredi Yayınları, 33.B., İstanbul, 2020.

TEVETOĞLU, Fethi, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faâliyetler (1910-1960)**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1967.

TOSUN, Tanju, **Türk Siyasal Hayatında Seçimler ve İzmir**, Orion Kitabevi, Ankara, 2009.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyet'inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, 1. B., Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi III Yeni Türkiye'nin Oluşumu (İkinci Bölüm) (1923-1938)**, 1.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi 4. Kitap Birinci Bölüm Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yılığ (1944-1945), 1.B. Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1945.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, 3.B., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Türkiye İstatistik Kurumu Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2011), Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2012.

TÜRKÖĞLU, Pakize, **Tonguç ve Enstitüleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
ÜÇÖK, Coşkun, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, 2.B., Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.
VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **İlk Meclis: Millî Mücadele’de Anadolu**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990.
YAVUZ, Behiç Galip, **Ödemiş’in Tarihi**, Okyanus Basım Yayın ve Ticaret Yayınları, İzmir, 2007.
YÜCEL, Hasan Âli, **Geçtiğim Günlerden**, 2.B., İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
ZÜRCHER, Eric Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

V. Makaleler-Kitap içi Bölümler-Bildiriler-Ansiklopediler

AKANDERE, Osman, “1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.26, S.76, 2010.
AKŞİN, Sina, “Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanının Ele Aldığı Başlıca Sorunlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.25, S.2, 1970.
ARIKAN, Zeki, “Hasan Âli Yücel ve Tarih Bilinci”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C. 38, S.166, 1997.
_____, “İşgal Dönemi İzmir Basını”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.5, S.13, 1988.
_____, “Mustafa Necati’nin Mütareke’deki Yazıları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.8, S.24, 1992.
ARMAĞAN, Servet, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, **İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C.33, S.3-4, 1967.
ARSAY, Nursez, “Dönüşümsel Liderlik Perspektifiyle Hasan Âli Yücel”, **Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama**, C. 3, S. 1, 2020.
ARSLAN, Gürbüz. “Varlık Vergisi Kanunu’nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları”, **Tarih Dergisi**, Cilt:1, Sayı:61, 2015.
AYDEMİR, Burak, “II. Dünya Savaşı Sonrasında (1945-1950) Türkiye’nin İktisadi Durumu ve Sosyal Hayatta Yaşanan Gelişmeler”, **İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, C.5, S.21, 2021.
AYSAL, Necdet, “Kırım Savaşı’ndan Lozan Barış Antlaşması’na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)”, **Atatürk Üniversitesi Türk**

İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Lozan Antlaşması Özel Sayısı, S.53, 2013.

_____, “Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı (9-16 Mayıs 1935)”, **History Studies**, C.9, S.1, 2017.

AYTEPE, Oğuz, “Ankara’nın Merkez ve Başkent Olması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 33-34, Mayıs- Kasım 2004.

BARLAS, Dilek, “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Balkan Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 2000.

BORA, Siren “II. Meşrutiyet’in ilanı ve İzmir Rumları (24 Temmuz 1908-31 Mart 1909)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 1992.

ÇAKMAK, Fevzi, “Çok Partili Hayat Geçiş Sürecinde Bergama’da Siyasi Hayat 1946-1950”, **Uluslararası Bergama Sempozyumu**, C.1, 7-9 Nisan 2011.

_____, “Demokrat Parti’nin Muhalefeti Sürecinde İzmir’de İktidar-Muhalefet İlişkisi (1946-1950)”, **Körfezde Zaman İzmir Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulamaları Merkezi Yayınları, İzmir, 2010.

ÇETİNSAYA, Gökhan, “İstikbalini Bekleyen Adamın 417 Günü: İsmet İnönü, 20 Eylül 1937-11 Kasım 1938”, Haz. Mehmet Ö. Alkan, İsmet İnönü, İBB Yayınları, İstanbul, 2021.

ÇOLAK, Filiz, “I. Dönem TBMM’de İzmir Mebusları ve Faaliyetleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XV/31, 2015/Güz.

_____, “İzmir’de Demokrat Parti Teşkilatının Kuruluşu”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.9, Ocak-Nisan 2011.

_____, “İzmir’de 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinin (Hileli Seçim) Provası: 1946 Belediye Seçimleri”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.XIII, 2012.

_____, “Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nde İzmir Vekilleri ve Faaliyetleri”, **Tarih Dergisi Okulu**, C.8, S.22, 2015.

DEMİR, Fevzi, “İzmir Sancağı’nda 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.2, S.4, 1994.

_____, “İzmir Sancağı’nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, 1991.

DEMİR, Şerif, “Osmanlı’dan Günümüze Genel Seçimler ve Uygulanan Seçim Sistemleri”, **Türkiye’nin Siyasal Hayatı**, 2.B., Ed. Hüseyin Şeyhanlıoğlu, Divan Kitap, İstanbul, 2019.

DEMİREL, Ahmet, “Fabrikadan, tarladan Meclis’e”, **Tarihin Sesi**, 21 Temmuz 2013.

EROĞLU, Hamza, “Atatürk ve Devletçilik”, **Belleten**, C.52, S.204, 1988.

GEDİKLİ BERBER, Şahika, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP’de 35’ler Vakası”, **Gazi Akademik Bakış**, C.6, S.11, 2012.

GENÇKAYA, Ömer Nihat, BİŞGİN, Osman Nihat, “I. Meşrutiyet Meclis-i Mebusanında Parlamento Denetiminde Öne Çıkan Mebuslar”, **Yasama Dergisi**, Sayı:44, 2021.

GÖZCÜ, Alev, “Bir İntiharın Sosyo-Ekonomik Arkaplanı: Dünya Ekonomik Bunalımının İzmir Örneğinde Gündelik Yaşama Yansımaları”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.6, S.14, 2007.

GÜÇLÜ, Muhammet, “Antalya’da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya’da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.12, S.25, 2012.

_____, “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatin Kaleminden: “İzmir’de Neler Oldu? 1336/1920” Kitapçığı Üzerine”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.10, S.22(2011), s.66-67.

GÜNEŞ, Günver, “İzmir Türk Ocağı (1912-1919)”, **Kebikeç**, S.4, 1996.

_____, “Günver Güneş, “Mütareke Döneminde İzmir Türk Ocağı ve Faaliyetleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.10, 2000.

GÜNEŞ, İhsan, “II. Meşrutiyet Dönemi Hükümet Programları (1908-1918)”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C.1, S.1, 1990.

_____, “Türk Devrimi ve İzmir Türk Ocağı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.8, 1998.

_____, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Aydın’da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri Üzerinde Oluşan Tartışmalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.25, S.39, 2006.

KARAYAMAN, Mehmet, “1935-1950 Yılları Arasında Kaleme Alınan CHP Parti Müfettiş Raporlarının Yerel Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi: Batı Anadolu Örneği”, **XVIII. Türk Tarih Kongresi IX. Cilt**, Yay. Haz. Semiha Nurdan ve Muhammed Özler, Ankara, 2022.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, **İzmir ve İttihat-Terakki**, İzmir Kent Ansiklopedisi Tarih, Cilt 1, İzmir, 2013.

HALICI, Şaduman, **“Kuşadası ve Söke’de Kuva-yı Milliye’nin Örgütlenmesi ve Millî Mücadele”**, Kuva-yı Milliye’nin 90. Yılında İzmir ve Batı Anadolu, Uluslararası Sempozyum Bildirileri II. Kitap, Yay. Haz. Oktay Gökdemir, İzmir, 2009.

İNCE, Erdal, “Köylüyü Topraklandırma Kanunu’nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:13, 2006.

İNCE ERDOĞAN, Dilşen, **“Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve Kurucuları (7 Ocak 1946)”**, Ed. Dilşen İnce Erdoğan, İsmail Hakkı Demircioğlu ve Serpil Seda Şimşek, Kuruluşundan Darbeye Demokrat Parti (1946-1960) 1.Cilt, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 2021.

İNCİ, İbrahim, “Cumhuriyet Düşüncesi ile İlgili Gelişmeler ve Cumhuriyetin İlanına Yönelik Tepkiler”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:17, Sayı:4, 2019.

KABAKLI, Ahmet, “Celal Bayar’ın Sohbeti: Millî Mücadele Yılları”, **Türk Edebiyatı**, S. 156, 1986.

KAYA, Murat, **“Mütareke Dönemi’nde İzmir’de Türklerin Sesi: Duygu Gazetesi”**, Uşak’ın Yunan İşgalinden Kurtuluşunun 100. Yıl Hatırası Cilt 2, Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, “1908’den Günümüze İzmir’de Siyaset”, **Geçmişten Günümüze Kurtuluşun 100. Yılında İzmir**, Ed. Erkan Serçe, 1.B., Anadolu Basım Yayın Matbaacılık, İzmir, 2023.

_____, “II. Meşrutiyet Döneminde Genel Haklar Savunusu Yapan Bir Gazete: Hukuk-I Umumiye”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 8, S. 18, 2009.

KOCATÜRK, Utkan, “Celâl Bayar’la Bir Konuşma”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 2, S. 5, 1986.

OLGUN, Kenan, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.27, S.79, 2011.

ÖRS, Orhan, “Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:13, Sayı:51, 2013.

ÖZ, Eyüp, “Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve İzmir’de Teşkilatlanma Süreci (7 Haziran 1946-9 Eylül 1946)”, **JOEEP**, C.7, S.2, 2022.

ÖZKAN, Asaf, “Cumhuriyet’e Giden Yol: Saltanatın Kaldırılması Sürecinde Yaşanan Siyasal Sistem Tartışmaları”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.59, 2023, Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı.

ÖZTÜRK, Erdoğan, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Beslenme Sorunu”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı:11, 2005.

ÖZTÜRK, İbrahim Mert, “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’inde Olağanüstü Ekonomik Tedbirler: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:32, Sayı:54, 2013.

PAYASLI, Volkan, “Tek Parti İktidarı’ndan Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.14, S.28, 2014.

PEKER, Şeyma, “Sultan Abdülaziz’in Tahttan İndirilmesinin Ekonomik ve Siyasi Sebepleri”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:14, 2018.

PINAR, Mehmet, “Cumhurbaşkanlığı Arşiv Belgeleri Işığında İzmir’de 1930 Belediye Seçimleri”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.44, 2019.

SAKAOĞLU, Necdet, **Vasıf Çınar Yaşamı ve Hizmetleri**, Yay. Haz.: Prof. Dr. Cavit Kavcar, T.E.D. Yayınları, T.E.D. VII. Anma Toplantısı 27 Ekim 1999.

SARAÇ, Bünyamin, “Şükrü Saraçoğlu (1887-1953)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 9, S. 1 1994.

SARIÇOBAN, Gülay, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde (1939-1945) Türk Dış Politikası”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:24, Sayı:4, 2020.

SAYGI, Serhan Kemal, “İzmir’de II. Meşrutiyet Döneminde Ermeni Cemaati ve Meclis-i Mebusan’daki Temsilcileri”, **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt:8, Sayı:14, 2015.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Eski Türklerde Devlet Meclisi Toy Üzerine Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.28, S.45, 2009.

SOLAK ŞENER, Aslı, ÇAKMAK, Fevzi, “Türk Basın Tarihi İçinde Muhalif Bir Gazete: Demokrat İzmir”, **Belgi Dergisi**, C.2, S.20, 2020.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, “Lozan Türk Yurdu”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, C. 8, S. 37, 1997.

ŞEKER, Kadir, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Gelişmelere Bakışı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.32, 2014.

ŞENCAN GÜRTUNCA, Evrim, “Süfrijist Harekette Bir Cumhuriyet Kadını: Latife Bekir Çeyrekbaşı”, **Tarihin Peşinde**, S. 24, 2020.

ŞENER, Abdüllatif, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İktisadi ve Mali Politikaları (1908-1918)”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1, 1990.

TABAK, Serap, “İzmir’de II. Meşrutiyet Dönemi’nin Başlarında İç Siyaset”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.20, S.2, 2005.

TABAK, Serap, “Serbest Cumhuriyet Fırkası”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 16, Ankara, 2002.

_____, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın İzmir Vilâyetindeki Teşkilatı ve Faaliyetleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 1993.

TEPEKAYA, Muzaffer “1912 Osmanlı Meclisi Mebusan Seçimlerinde Saruhan (Manisa) Sancağı İttihat ve Terakki Fırkası Adayı Yusuf Rıza Bey ve Seçim Beyannamesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.13, S.27, 2013.

TUNCAY, Mete, “CHF’nin 1927 Kurultayının Öncesinde Toplanan İl Kongreleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:36, Sayı:1, 1981.

UNAT, Faik Reşit, “Hasan Âli Yücel”, **Belleten**, C. 25, S. 98, 1961.

UNAT, Kadri, “Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi:1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçim Propagandaları”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:14, Sayı:56, 2015.

UYANIK, Ercan, “İttihat ve Terakki’nin Gelişiminde Osmanlı Balkanları’nın Rolü: İhtilal Makedonya’da Başlar”, **Yeni Türkiye Dergisi**, C.2, S.68, 2015.

UYAR, Hakkı, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:64, Nisan/1999.

YAŞAR, İpek, “İzmir’in İlk Kadın Milletvekili: Benal Nevzat Arıman”, **Kent Konak Dergisi**, S. 20, İzmir, 2014.

YÜCEL, M. Serhan, “21 Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçimlerinde İstanbul Vilayeti”, **Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 2, 2023.

WASTİ, Syed Tanvir, “Halil Menteşe The Quadrumvir”, **Middle Eastern Studies**, C.32, 1996.

VI. Tezler

AFŞAR, Efsan, “Yolsuzluk ve Usulsüzlük Olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923–1950)”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Erzurum, 2013.

ARAS, Ahmet, “Amerikan Belgelerinde II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye (1945-1950)”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

ARSLAN, Gürbüz, “Şükrü Saraçoğlu’nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

ARSLAN, Merve, “Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanlığı Dönemindeki Yurtdışı Seyahatleri (1950-1960)”, **Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2019.

BİRLİK, Gültekin Kâmil, “Millî Mücadeleden Cumhurbaşkanlığına Kadar Celal Bayar (1919-1950)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara, 2011.

BÖLME, Selin Muzaffer, “ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara, 2010.

ÇEVİK, Abidin, “Halil Menteşe’nin Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2011.

ÇOLAK, Filiz, “Demokrat Parti’nin İzmir’de Kuruluşu ve Gelişimi (1946-1950)”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995.

DEMİR, Fevzi, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâpları Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir, 1994.

DURGUN, Bülent, “Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi 1923-1938”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir, 2006.

EKEN ACAR, Münevver, “Hasan Âli Yücel’in Türk Eğitim ve Kültür Hayatına Katkılarının İncelenmesi”, **Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2012.

GÖZCÜ, Alev, “Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

GÜLCAN, Yılmaz, “Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

GÜLÇİÇEK, Mehtap, “1929-1945 Yılları Arasında İzmir’de Salgın Hastalıklar ve Çözüm Arayışları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019.

GÜMÜŞ, Gizem, “Latife Çeyrekbaşı’nın Hayatı ve Faaliyetleri”, **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2020.

GÜRLEVİK, Selim, “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

GÜRSOY, Selçuk, “Türk Siyasal Hayatında Esat Adil Müstecaplıoğlu ve Birinci Türkiye Sosyalist Partisi (1932-1946)”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı**, Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

HALICI, Şaduman, “Yeni Türkiye Devleti’nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Eskişehir, 2004.

HOCAOĞLU, Baran, “İkinci Meşrutiyet Dönemi Siyasal Yaşamında İktidar ve Muhalefet İlişkileri (1908-1913)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.

KABASAKAL, Mehmet, “Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi (1908-1960)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara, 1983.

KAĞNICI, Rabia Merve, “Türkiye’nin İlk Kadın Milletvekillerinden Benal Nevzat Arıman’ın Siyasi, Kültürel ve Toplumsal Faaliyetleri”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2019.

KALENDER, Nesrin Damla, “Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkının Verildiği 1935 Seçimleri ve İzmir Basını”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

KALYONCUOĞLU, Zeynep, “Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi) Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

KARACA, Niyazi, “İstanbul Basınında 1919 Genel Seçimleri”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1991.

KAYA, Gökhan, “II. Meşrutiyet’in Siyasal Hayatında Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-ı İbâd)”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih-Yakınçağ Anabilim Dalı**, Doktora Tezi, Ankara, 2009.

KAYA, Murat, Gazeteci ve Siyasetçi Olarak Haydar Rüştü Öktem (1885-1951), **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2018.

KERİMOĞLU, Hasan Taner, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Rum Politikası 1908-1914”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir, 2008.

KILIÇ, Cemil, “Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri”, **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

KINALI, Emin Burak, “1931 Genel Seçimleri ve Parti – Devlet Birlikteliği Yönündeki Gelişmeler”, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

MEMİŞ, Nevin, “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda Ekonomik Yapı ve Dış Ticaret”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2008.

MENEKŞE, Ayşe Nur, “Türk Basınında 1946-1950 Dönemi Demokrat Parti’nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.

NACAR, Fatih, “Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ’ın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1885-1956)”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2016.

NERGİZ, Ahmet, “Türk Siyasal Hayatında Celâl Bayar’ın Söylemsel Açından Rolü ve Etkisi (1946-1960)”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2017.

ORHAN, Mehmet Can, “Celal Bayar’ın Siyasal Hayatı: Cumhuriyet Sağının İlk Lideri”, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

ÖZTEKİNLİ VURAL, Demet, “İzmir’de Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Kuruluşu ve Teşkilatlanması (1923-1938)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2017.

PINAR, Melike, “Yedi Eylül Kararlarının Türk Basınına Yansımaları”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2022.

SAYGI, Serhan Kemal, “Meclis-i Mebusan’da İzmir Mebusları 1908-1918”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir, 2014.

SERÇE, Erkan, “İzmir’de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi” **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir, 1996.

ŞAHİN, Cemile, “Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935-2007)”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Erzurum, 2010.

ŞENEL, Aymelek, “Demokrat Parti İzmir İl Örgütü (1946-1960): Muhalefetten İktidara Bir Siyasal Partinin Yerel Politikası”, **Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Manisa, 2018.

ŞENŞEKERCİ, Erkan, “Türk Devriminde Celâl Bayar: 1918-1960”, **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul, 1999.

TABAK, Serap, “İzmir Şehri’nde Mülki İdare ve İdareciler (1867-1950)”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir, 1997.

TORUN, Esmâ, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimlere Yol Açan İç ve Dış Etkenler (1945-1960)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara, 2002.

TUTSAK, Sadiye, “İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler”, **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İzmir, 1996.

Nilüfer Uğurlu Şenel, “Mahmut Esat Bozkurt”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, İstanbul, 2004.

UNAT, Kadri, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Seçim Propagandaları 1927-1957”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara, 2015.

UYSAL, Fatih, “İzmir’in 1936 Yılı Sosyo-Ekonomik Kültürel Durumu”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

VURAL, Erhan, “Demokrat Parti Döneminde CHP’nin İzmir Örgütlenmesi ve Seçimler”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2010.

YALÇIN, Ercan, “Devrimler Döneminde İttihatçılık ve Kemalizm (1919-1926)”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012.

YILDIRIM, Cevriye, “Hilal-İ Ahmer (Kızılay) Cemiyeti İzmir Merkezi’nin Kuruluş ve Faaliyetleri (1911-1945)”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Uşak, 2013.

VII. İnternet Kaynakları

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-kânûn-i-esâî>, Erişim Tarihi:07.02.2022.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-cebesoy-1882-1968/>, Erişim Tarihi: 08.07.2024.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/benal-nevzat-ariman-1903-1990/>, Erişim Tarihi: 26.05.2022.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mahmut-esat-bozkurt-1892-1943/>, Erişim Tarihi: 20.07.2022.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/suat-hayri-urguplu-1903-1981/>, Erişim Tarihi: 08.07.2024.

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sukru-saracoglu-1887-1953/?pdf=3347>, Erişim Tarihi: 23.08.2022.

<https://belleten.gov.tr/tam-metin/2048/tur>, Erişim Tarihi: 15.05.2024.

<https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1950-03-20/1>, Erişim Tarihi: 12.05.2024.

<https://www.hmb.gov.tr/maliye-bakanlari>, Erişim Tarihi: 24.05.2022.

<https://www.izmirbarosu.org.tr/Sayfa/5/onceki-baskanlarimiz>, Erişim Tarihi: 14.06.2022.

<https://www.izmir.bel.tr/tr/IzmirBelediyesiTarihcesi/11/32> ,Erişim Tarihi: 22.02.2022.

<https://www.jstor.org/stable/4283809>, Erişim Tarihi: 07.04.2024.

<https://www.ktb.gov.tr/TR-96326/1919.html>, Erişim Tarihi: 11.04.2022.

https://www.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/askeritariharsiv/Turk_devrim_tarihi.pdf, Erişim Tarihi: 19.05.2024.

https://www5.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d08/HT_1433_1_8.pdf, Erişim Tarihi: 19.12.2022.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MECMEB/mmbd01ic04c001/mm bd01ic04c001link010.pdf>, Erişim Tarihi: 19.03.2022.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c001/tbmm08001008.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2024.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c003/tbmm08003013.pdf>, Erişim Tarihi: 25.05.2024.

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c003/tbmm08003017.pdf>, Erişim Tarihi: 05.05.2024.

